

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

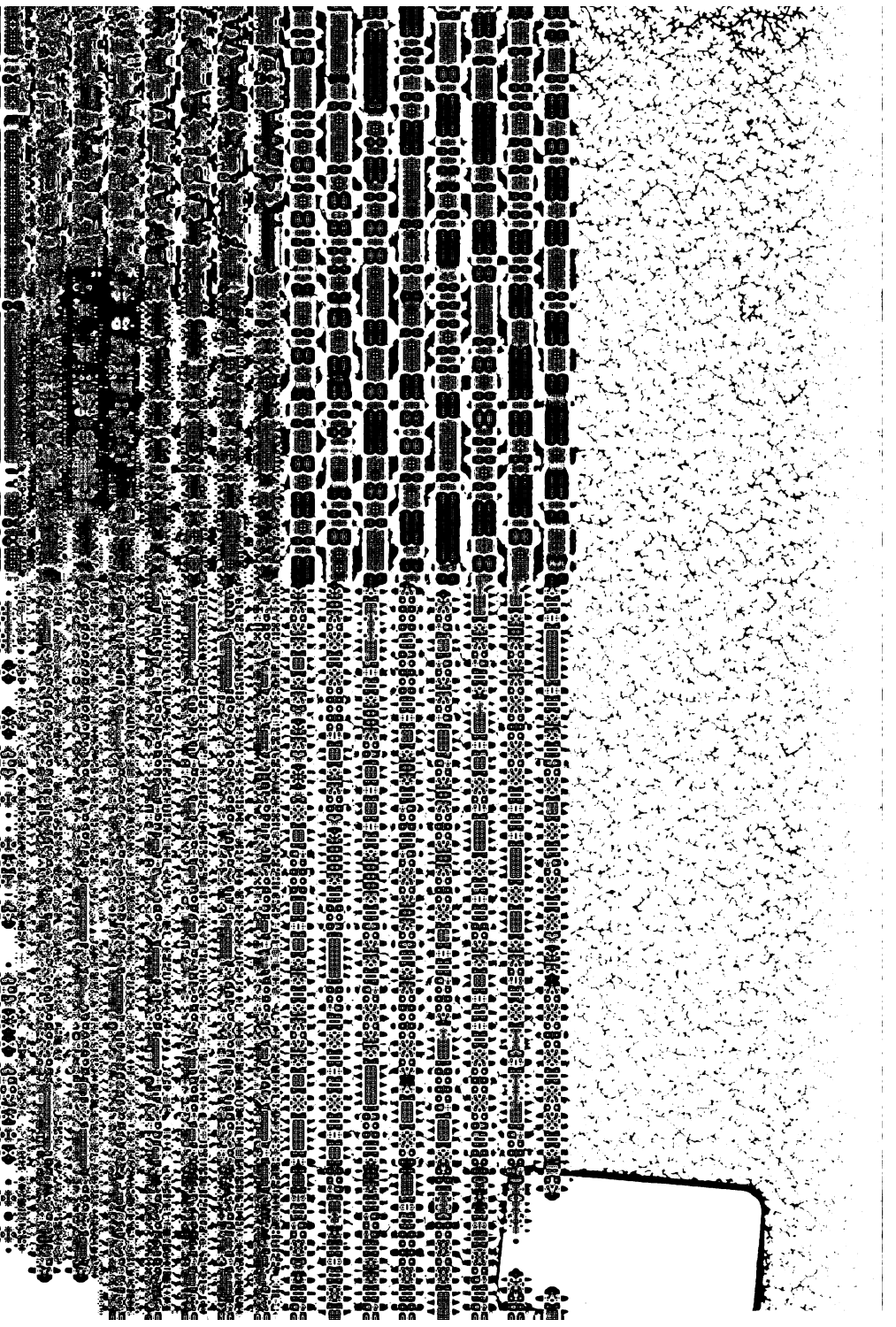
Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på <http://books.google.com>

4. The fourth part of the document discusses the implications of the findings. It suggests that the results of the study have significant implications for the field of research and may lead to further developments in the future.

5. The fifth part of the document concludes the study and provides a summary of the key findings. It also includes a list of references to the literature cited in the document.

—

—

—

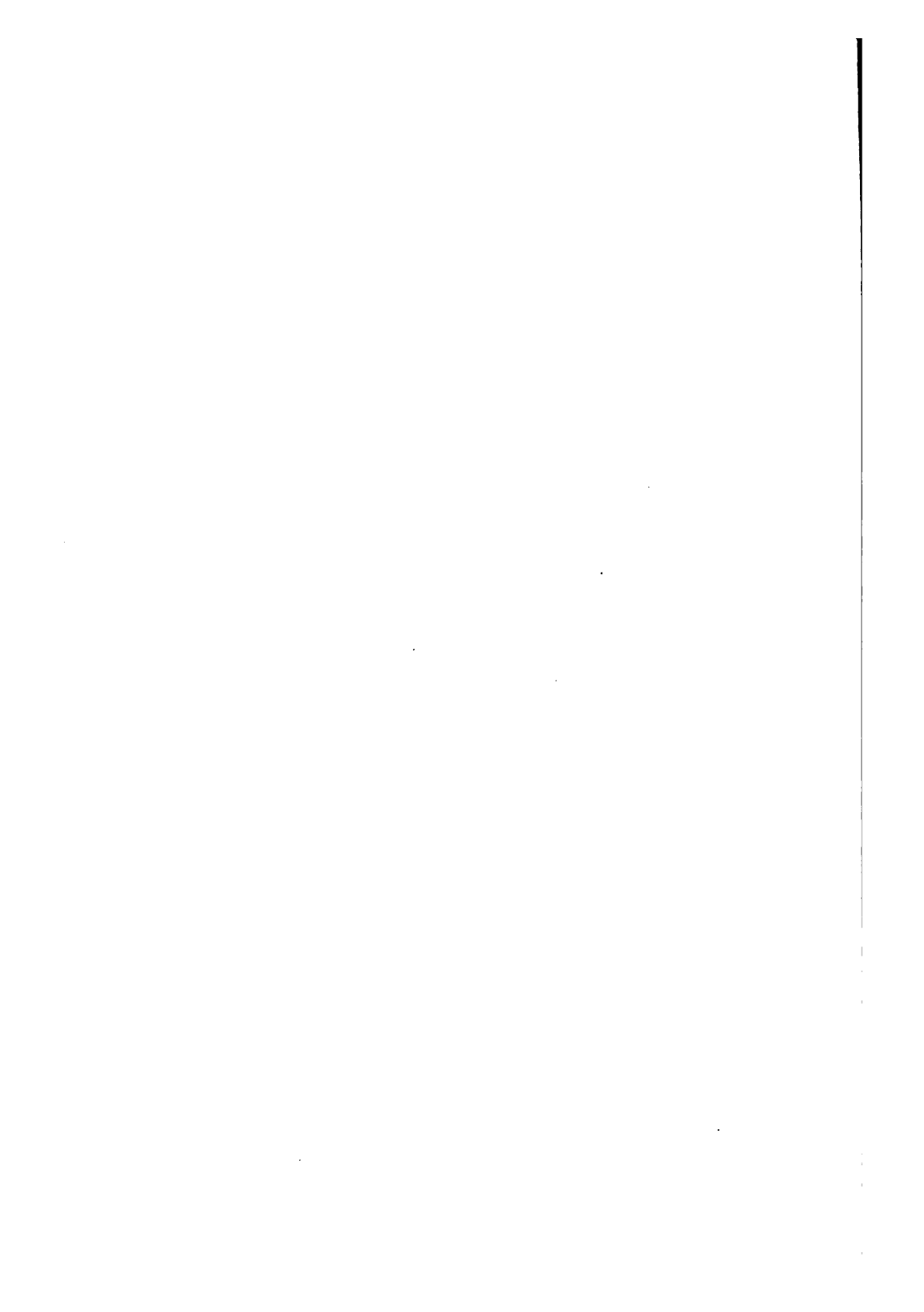
BY OG BORGER

I

MIDDELALDEREN

Veddel

BT4

BY OG BORGER

I

MIDDELALDEREN

ET FORSØG I KULTURPSYKOLOGI

AF

VALDEMAR VEDEL

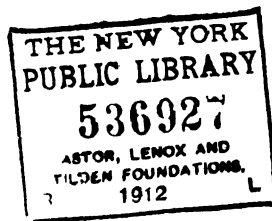

KØBENHAVN

DET NORDISKE FORLAG

BOGFORLAGET ERNST BOJSEN

1901

OPLAG: 1200 EKSPL.

THIELES BOGTRYKKERI

I. RUNDSKUE OVER DE GAMLE BYER

I Middelalderens sidste Aarhundreder undergaar de europæiske Samfunds Liv en væsentlig Forandring gennem Byernes Opblomstring. Landenes geografiske Billede skifter mer og mer Udseende. Ved Aar 1100 laa der enlige Adelsborge og Klostre, Hytter af Ler og Straa samt smaa Landsbyer ved en Borgs eller et Abbedis Fod spredte udover Landene, — tyndt fordelte mellem store uvejsomme Strækninger, miledybe Skove, øde Heder og Bjergegne. Ved Aar 1400 er overalt, ved Floder, ved Havbugter, omkring en Bisperesidens eller et Fyrsteslot store Stæder groet op, i hvis Gader og Huse en talrig Befolkning rører sig. Efterhaanden trækker Samfundenes meste Liv sig overalt over til disse Byer: Pengene vandrer fra Adelens og Bøndernes Hænder mer og mer over i Borgernes; disse erhverver sig en høj Grad af social Selvstændighed og politisk Magt, og det aandelige Liv samler sig overvejende i Stæderne. Adelen spotter og bander disse vilains — ikke af »ville«, men af »vil« afleder man Navnet — og spørger i den gammelfranske »despit au vilain« med Bitterhed Gud om, med hvilken Ret samme vilain begynder »at spise Oksekød og faa de gode Bidder«¹, men — trøster man sig — det er nu det samme: om han saa fik al Verdens Skatte, »n'est li vilains se vilains non«. Disse Kræmmere og Haand-

værkere klæder sig ud i Maarskind og har af den altfor svage Kejser — klager de tyske adelige Digtere — faaet Lov til at føre Piber og Trommer foran sig, som dog ene tilkommer Adelen²; de store Købmænd bærer Sporer og Sværd ved Lænd og fører Vaabenskjold; men — synger de adelige »Reitersknaben« — man skal plukke dem frem af deres Ræveskindskapper med Brand og med Rov³. Prædikanter og Klosterkronister nedkalder samtidig Himlens Straffe over Kommunerne — et nyt, afskyeligt Navn, siger de, som betyder, at Smaafolk kun én Gang om Aaret vil betale Skat til deres Herrer⁴ — og over de ny Babelstaarne, de ny Sodomaer og Gomorrhaer, hvor Aager og Ugudelighed florerer. Oprivende og ustanselige Kampe føres der ogsaa af Adel, Fyrster og Prælater mod disse opblomstrende Byer — i Nordfrankrig som i Italien, i Flandern som i Sydtyskland. Men de Store formaar ikke at stanse Bevægelsen. Disse Kræmmere og Skræddere haandterer med Mod og Dygtighed de uvante Vaaben i Kamp for deres Byer, og de adeligsindede Kronister maa med Beklagelse Gang efter Gang notere, hvordan Ridder-skabet faar Prygl af »disse uselige Smaafolk og Fodfolk«⁵ — som den franske Adel af de flamske Borgere i det berømte Slag ved Courtrai 1302. Og Bønderne bliver ved at løbe fra deres Jorder og Herrer og søge Ly bag Bymuren; Munkeordner flytter fra de afsides Klostre og opslaar deres Bopæl mellem Borgernes, og store Adelsmænd forlægger endog Residensen til Byerne og erhverver sig Borgerskab og Sæde i Byraadet. Snart kappes Forfatterne om med Stolthed at fremhæve hver sit Lands Byer, og hver By faar sine Lovsyngere.

Florens lovprises af den florentinske⁶ Digter som »Dydens, Kraftens og Skønhedens Kilde — Blomst fremfor alle«, »den bør blive et nyt Rom, bør blive Stædernes Dronning«; Venedig — erklærer den venetianske Kronist allerede 1267 — er »den skønneste, muntreste Stad i Verden, fuld af skønne, herlige Ting«⁷; af Paris har man talrige Beskrivelser og Lovprisninger fra det 14de og 15de Aarh., — en indgroet Pariser erklærede allerede den Gang, at man kun i Sandhed var til, naar man var i Paris —; og Nürnbergerpoeter forherliger i latinske og tyske Vers deres By som Tysklands Korinth eller som en paradisiske Have, rig paa alle Jordens Underværker.

Det er de voksende Penge og stigende Kulturbehov, som overalt driver Byerne tilvejs i det 12te—15de Aarh. Fra det 8de til det 11te Aarh. har Haandværk og Handel næsten helt ligget nede, Haandværket overladt til de enkeltes og deres Tyendes Husflid, Handelen omtrent udelukkende drevet af Græker og Jøder. Men allerede tidlig kliner der sig ved Foden af et Abbedi eller Bispesæde, en Ridderborg eller et Fyrsteslot, en Vrimmel af Hytter op, hvis Beboere er næsten livegne Arbejdere i Herskabets Tjeneste, paa hvis Grund de boer og under hvis Beskyttelse de lever. En Landsby af Bønder bliver søgt af Omegnen for sin dygtige Smed eller viser sig saa heldig i sin Beliggenhed ved en Korsvej eller Flod, at den efterhaanden bliver Torv og Markedsstævne for et stort Opland. Eller Handelstrafiken udvælger sig, efterhaanden som den navnlig fra Kors-togenes Tid vokser frem, visse hensigtsmæssige Stapelpladser og Omladningspladser ved en god Søhavn, en

Flods Udløb, en Bjærgkædes Fod eller et vigtigt Vejstævne. Af alle saadanne Udgangspunkter udvikler Byerne sig, og en By fremkommer der, naar Beboerne i Tidens Løb bygger Mur til Værn mod det aabne Lands Strid og Uro, og gradevis af Territorieherrerne tiltusker eller tiltvinger sig Næringsprivilegier og Monopoler samt sociale og politiske Friheder. Byernes senere Udviklingshistorie frembyder de samme Hovedtræk i alle Lande: Kampe og Forhandlinger udadtil med de gejstlige og verdslige Overherrer, fra hvilke man gradevis emanciperer sig. Kommercielle og militære Kampe dernæst mod Nabobyer om Handelsfordele og Varemarkeder. Kampe indadtil mellem de gamle grundbesiddende Slægter og Købmændene paa den ene Side. — Byens Aristokrati, som i Førstningen alene havde Byens Ledelse i sin Haand — og Haandværkerne, som oprindeligt var Territorieherrens ufri Tjenestefolk og længe holdtes udenfor al politisk Indflydelse, men som nu efterhaanden rejser Hovedet og vil have Sæde i Byens Raad. Gennem talrige Kampe tvinger Demokratiet sig mer og mer frem til Magt, men overalt viser det sig, at kun de Byer formaar at holde sig oppe, i hvilke en temlig aristokratisk Forfatning bibeholdes; overalt hvor en Art folkeligt Selvstyre faar Overhaand i Byerne, bliver dette kun Overgangen til, at en indenbys Enehersker tiltvinger sig Magten, eller til, at Byens Uafhængighed bukker under udadtil, og den gaar op som Led i det Fyrstendømme, hvori den er beliggende. Thi med den nyere Tids Begyndelse fæstner de store Statsdannelser og de stærke Kongedømmer sig, og lidt før eller lidt senere bliver Byerne absorberede som

uselvstændige Dele i større Samfundsorganismer. Men inden dette sker, lever Byerne — nogle før, andre senere — en Tid deres eget selvstændige Liv og udfolder en egen afsluttet Bykultur, som giver sin ny Indsats i europæisk Kulturudvikling netop i de Aarhundreder, da Middelalderens Lens- og Riddervæsen og Middelalderens Kirke udenfor er i Opløsning og det ridderlige og klosterlige Aandsliv geraader i Forfald. Denne Bykultur er i mange Maader Opslaget til moderne Samfundsliv og Aandsliv, og ved Siden af væsentlige Forskelligheder har den ogsaa allerede Væsenstræk tilfælles med det Kulturliv, som endnu den Dag i Dag særlig gror frem i Stædernes Atmosfære. Nutildags er Byerne — i Modsætning til den Gang — stedse organiske Led i større Samfund, og til den livlige Befolkningsudveksling mellem By og Land (ca. 50 % af en moderne stor Bys Indbyggere er indvandrede) svarer en ligesaa livlig aandelig Kommunikation; den Literatur f. Eks., der trykkes, eller den Kunst, der udstilles i Kristiania eller København, er ikke Produkter af Byers, men af Landes Kulturliv. Og dertil kommer, at den moderne Storindustri og Udviklingen af Kapitalisme og Proletariat væsentlig har forandret Byernes og Bylivets Karakter. Alligevel er der i Fænomener som de store Byers Socialisme eller den moderne Journalistik, i den moderne Pariserroman eller vort moderne Københavneri Elementer af den samme specifikke Bykultur, der første Gang træder ind i Historien i de gamle Novellisters Florens, Villons Paris eller Hans Sachs' Nürnberg.

Til ulige Tid falder Byernes Blomstringstid rundt i Europa. Fra Oldtiden havde der jo holdt sig Stæder over hele det romerske Kejserterritorium, op i Frankrig til Rheims som op langs Rhinen til Trier og Köln. Men tidligst, allerede i det 11te Aarh., løsrev de gamle lombardiske Stæder med *Milano* som Centrum sig saa temmelig fra Bispers og Markgrevers Herredømme; Kejseren beskyttede dem, og de dannede med ham som eneste Overherre frie Kommuner, indtil de en skønne Dag sluttede sig sammen mod denne samme Overherre i et fælles lombardisk Stadforbund og for en Tid naaede fuldstændigt Selvstyre. Saa begyndte imidlertid indenfor Bymurene Kampene mellem de Store og Smaa; de Smaa vandt mer og mer Overhaand; men Følgen var kun, at Magten efter Aar 1300 næsten helt gik over til Eneherrer og Kommunerne forvandlede hurtig til smaa og store Fyrstendømmer: Viscontierne regerede i *Milano*, Esterne i *Ferrara*, Buonacorsi og siden *Gonzaga* i *Mantua*, *Carrara* i *Padua*, *Scalaslægten* i *Verona*. Kun nogle smukke Raadhuse og Kirker staar tilbage som Vidnesbyrd om disse Byers frie Kommunalliv.

Til fuld Udfoldelse naaede derimod Bykulturen i andre italienske Stæder. Det mægtige Opsving, som Søhandelen tog paa Korstogenes Tid, bragte Byerne *Pisa*, *Genua* og *Venedig* i hurtig Udvikling. Om *Pisas* korte Storhedstid i 12te—13de Aarh. er Domkirken et imponerende Mindesmærke, bygget op af Byttet fra saracenske Handelsskibe og ifølge Borgerforsamlingens Beslutning bestemt til at overgaa alle andre Byers Kirker i Storhed og Pragt; det er ogsaa i *Pisa*, at der

gerkunst for
af Antikens
Pisa afgjort

enedig.

te snart Byen
Overgangen
Fremmedes
rankrigs, og
lighed til at

Byers blev
baade paa
Beliggenhed:
for Fjender,
gratiske Regi-
le i Adriater-
smartede Stad.
te i Kanalerne

med Stentrapper og Fortøjningspæle foran Porten; halvt østerlandske er Kirkernes gyldne Kupler og gyldne Mosaik og Marmorfaçadernes brogede Stenindlægning. Lys og aaben gør Canale grande sin runde, brede Slyngning ind ude fra det friske Hav paa den anden Side Lidoen, og langs Bredden ligger store prægtige Købmandsgaarde: Dandoloernes og Loredanoernes gamle romanske Palæer med to Stokværk aabne Søjlegange i høj Rundbuestil eller Foscariernes og Doroernes gotiske Murstensfaçader, paa hvilke Vinduernes og Søjlehallernes Spidsbuer er gennembrudt i det fineste Kniplingsværk af Sten. Ind mellem Husene snor snevre, mørke Kanaler og *Calli* sig, og naar man fordyber sig i dem, naa'r man ind i alle Smaafolkenes og Arbejdernes tyste, skumle Kvarterer; derinde føres der paa Skyggesiden et graat, sørgmodigt Sliderliv i trange Væverstuer og Smedjer eller usunde Glasfabriker, — medens det straalere af Lys og støjer af Larm ude over den brogede, fornøjelige Færden paa Canale grande. Dér kommer de lange højstævnede, mangeaarede Galejer ind fra deres Fart i Levanten, — med brogede Vimpler og besynderlig formede Sejl, med Orientens Varer og orientalske eller mauriske Søfolk ombord. Og inde langs Kajerne eller i de store Oplagshuse (*fondachi*) for de forskellige Nationers Handel stables alle Stofferne op eller de pakkes til Videreforsending; inde ved *Rialto*-broen, som er overdækket af Boder, købslaas og pranges der mellem Turbaner, Straahatte og Pelshuer paa alle mulige Tungemaal. Men lidt til Siden for det travle Forretningsliv, fornemt afsluttet fra Gadetrafiken, ligger *Piazzaen*, Byens officielle Centrum og en Festplads

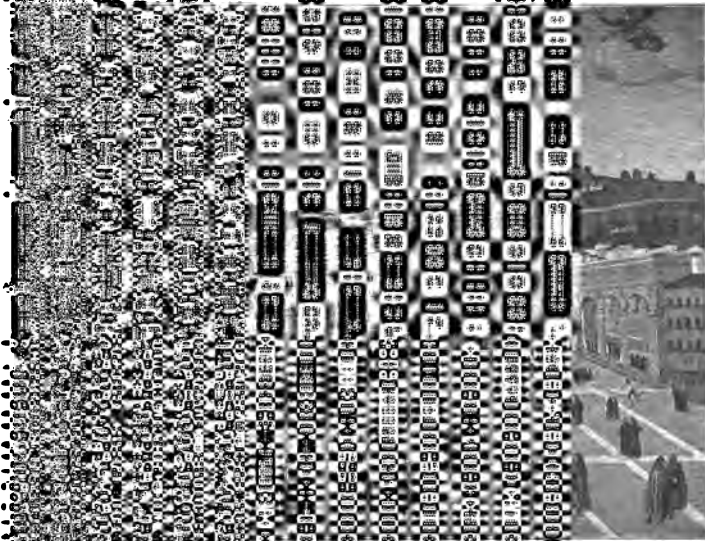
uden Lige: derudtil vender Kommunalpaladset sin mægtige, mønstrede Murstensfaçade, som hviler paa to Stokværk af lavstammede Søjlegange, og Byens Skyts-helgen har sin Kirke, hvis Ry gik over Verden som et Mirakel af fantastisk Pragt og lyrisk Leg med alle Former. Foran rager det vældige Klokкетаarn ensomt op — synligt vidt ude over Havet for Republikens Skibe —, og ved Siden heraf staar Søjlen med Markus-løven, Byens stolte Vaabenmærke, medens fra de tre mægtige Flagstænger foran San Marco Republikens Bannere vajer. Fra Folkelivet paa Kanalerne om Aftenen, naar Gondolierenes Vexelsange lød, eller i Værts-huset »Klokken« paa Fisketorvet, op til Patriciernes yppige Liv i deres Villahaver paa Murano og Kurtisarnernes raffinerede Vellevnet, fra Karnevallets Lystighed til *Bucintoro* Festen, hvor Byen fejrede sit maritime Vælde gennem Dogens symbolske Formæling med Havet — overalt svulmede det gamle Venedigs Liv i en bred Fylde, en stolt Velmagt, som Verden sjældnen har set Mage til. Fra Markuskirken og Dogepaladset i den tidlige Middelalder til Sansovinos Bibliotek og Palladios »Il Redentore« i Renæssancens Sensommer har Venedig frembragt en kirkelig og profan Bygningskunst, — fra Vivarini og Crivelli over Giorgone, Palma og Titian til Tintoretto og Veronese et religiøst og verdsligt Maleri, — som er saa stilrent nationale og samtidig besejrer alle Folks Skønhedsans med en Bravour, som maaske kun en eller to Byer kan rose sig af noget tilsvarende til gennem hele Historien. Fra Doge Dandolo paa det 4de Korstogs Tid til Dogerne A. Grimani og A. Gritti paa Frants den 1stes italienske Felttogs Tid har Venedig

endvidere frembragt en Række Statsmænd og Diplomater og ført en Indenrigs- og Udenrigspolitik, som man siden Romerrigets Dage ikke har set Mage til. Omend i mindre Grad har Venedig endelig ogsaa i Forskningens og Literaturens Historie sat sine ejendommelige Spor — i Figurer som den gamle Opdagelsesrejsende Marco Polo, den venetianiserede literære Stratenrøver og geniale Journalist Pietro Aretino og den dristige Historieskriver Paolo Sarpi, eller i digteriske Genrer som Giustinianis yndefulde Canzonetter og de Goldoni-Gozziske Maskekomedier.

De toskanske Stæder erobrede sig ligeledes langt tilbage i Middelalderen kommunal Uafhængighed, og her som i de nærliggende umbriske Stæder — i Siena som i Lucca, i Orvieto som i Perugia — udviklede sig et omskiftelsesrigt politisk Bysliv og forskelligartede Kulturrørelser. Af gotiske Domkirker som Sienas og Orvietos, af Raadhuse som Sienas og Perugias taler disse Byers rige Frihedsliv endnu et tydeligt Sprog til den Rejsende. Men over alle de andre toskanske Byer rager naturligvis *Florens*⁸ frem i Interesse.

I den brede, aabne Arnodal, med Bjerghøjder løftende sig jævnt og trinvis mod Nord og Syd, ligger Florens paa begge Sider af sin lille Flod, — præsenterende sig med sit slanke tindekronede Raadhustaarn, sin runde mægtige Domkirkekuppel og sit sirlige, elegante Klokketaarn med den frynsede Platform, og med alle de flade Tage og graa gamle Slægtstaarne; udenfor, paa en Højde, ligger St. Miniato's tærnede Façade og udenomkring ligger Arnodalens Haver med grønne Vigner og sølvgraa Olivenlunde, og Villaer og Klostre paa

Naar den
landsby
maleriske

(et).

Klimaet er
som ved
andre talrig
1900, var der
men noget
lige, at Er-
Lung' Arno
ved Canale

grande; der er ikke den Luksus og yppige Levemaade, som den Rejsende straks fik Indtrykket af i Venedig, og ikke den eksotiske Kosmopolitisme, som hist, hvor al Verdens Søfolk og Handelsfolk mødtes og alle Østens Varer væltede ind i Skibsladninger. Det mærkes, blot man gaar gennem Byen, at Florens ikke først og fremmest er en Handelens Stad, men en Haandværkets og Industriens Stad. Handelsrøret stammer ialfald mere fra et betydeligt Opland af Bondejord udenom end fra Verdenstrafik. Paa store Oksevogne føres Korn ind gennem Portene; i Gaderne bærer kræmtende Æsler de lange, smalle Vin- og Oliefade, og paa *Mercato vecchio* staar Omegnens Bønder — barbenede i Kjortel og høj Hætte — og sælger Grøntsager og Frugt, Æg og Høns; de store Slægter, der har Grundbesiddelser rundt i Omegnen, har Oplag og Udsalg af Korn og Vin i deres Gaarde inde i Byen. Men af Venedigs store Omladning og Transit er der forholdsvis lidet her. Derimod er det Gade op og Gade ned lutter smaa Værksteder med tilhørende Udsalgsboder, som man gaar forbi: Snedkere og Smedde — Florens' Træskærere og Guldsmedde var berømte —, Lædertilvirkere, Pottemagere og Stenhuggere, Uld- og Silkevævere — via calzajoli's Strømpevævere var vidt ansete —; i stor fabrikmæssig Maalestok dreves endelig Calimala-Industrien: den finere Tilberedning og Farvning af Klæderstoffer, som indforskreves fra Flandern og senere solgtes over hele Europa. Og paa *Mercato nuovo* sidder under en aaben Søjlehal Florens' over hele Europa ansete Bankierer bagved smaa grøntæppede Borde, med deres Pengestabler og Handelsbøger foran sig. — Ogsaa i en anden Henseende er

Byens Fysiognomi et andet end Venedigs; man føler sig her i Arnostaden paa en egen urolig vulkansk Jordbund, i en elektricitetsladet Atmosfære. Af Ansigternes Farver og Træk læses et kolerisk Racetemperament; og enten det skyldtes den Konstellation, hvorunder Byen var anlagt — som vise Folk paastod — eller ogsaa gammel Befolkningsblanding eller maaske især det store Element af Adelsslægter, der fra gammel Tid ikke boede ude paa deres Borge, som Nord for Alperne, men inde i Byen, og som aldrig helt kunde gaa ind i borgerligt Erhvervsliv, — nok er det, at voldsomme Slægtsfejder mellem Cerchier og Donatier, vilde Borgerkampe mellem de Hvide og de Sorte lange Tider igennem havde rystet Florens. Hvor man gaar paa Gaden, ser ogsaa endnu c. 1400 Patriciergaardene halvvejs ud som Fæstninger af store Kampesten med smaa tilgitrede Vinduer i nederste Etage, og kun den øverste Etage har aabne Søjlegallerier under de fremspringende Tage. Og især omkring Mercato vecchio knejser de stejle gamle Fæstningstaarne, som tilhørte de gamle Ætter, i Vejret, omend nu oftest Stueetagen er indrettet til Butik. Paa selve Raadhustorvet stritter endelig *Palazzo vecchio's* høje, graa Kampestenkasse truende i Vejret, med Tindekrans og Skydeskaar foroven. — Intetsteds er den politiske Udvikling, der ovenfor er karakteriseret som den normale, foregaaet saa typisk som i Florens' Historie: fra Aristokrati af gamle Adelslægter og Købmandsfamilier i det 13de Aarh. til demokratisk Haandværkerregimente under faktisk Ledelse af forskellige Optimatfamilier i det 14de Aarh., indtil Demokratiet i det 15de Aarh. definitivt endte med

Principatet under Medicierne. Intetsteds har dernæst en By siden Athens Dage skabt en saa rig Digtning: fra Trekløveret Dante, Petrarca, Boccaccio i det 14de Aarh. til Lor. Medici, Luigi Pulci og Poliziano i det 15de, — en saa livfuld humanistisk Videnskabelighed: fra Coluccio Salutati og Leonardo Bruni over Niccolo Niccoli og Poggio til Marsilio Ficino og Christoforo Landini, — en saa betydelig politisk Historieskrivning og Statsmandskunst som Villanis og Dino Compagnis paa Dantes Tid, Gianozzo Manottis og Medicierne i det 15de Aarh., Machiavellis og Guicciardinis i Begyndelsen af det 16de, — en saa fortsat Blomstring af alle Kunstarter fra Giotto til Ghirlandajo, fra Arnolfo til Brunellesco, fra Orcagna til Donatello, — endelig en saadan Række alsidige eller mangesidige Genier som Alberti, Leonardo og Michel Angelo. Langtfra alt af dette Kulturliv falder — som vi skal se — ind under vort Begreb af Bykultur og derfor ind under vor Betragtning, men alle Sønner af det gamle Florens og hvert Værk af deres Hænder bærer dog et Stempel af Borgerkulturen i deres Fødeby paa sig som Modernmærke.

Som mange af Italiens Byer saaledes har rimeligvis ogsaa flere af *Sydfrankrigs* Byer fra Romertiden bibeholdt Traditioner af municipalt Selvstyre, og Byer som Marseille og Toulouse blomstrede tidlig frem saavel ved Industri og Vin- og Olieudførsel som — for Marseilles Vedkommende — ogsaa ved en livlig Forbindelse med Levanten. Hvad der imidlertid hindrede en udpræget borgerlig Kultur i at udvikle sig i disse Byer, var vel især det, at den sydfranske Adel og de provenzalske Fyrster residerede indenfor Bymurene og

udfoldede deres Hofliv, Riddervæsen og Trubadurpoesi midt imellem Borgerne. Og hernede, hvor Standsadskillelsen ikke — som i det nordlige frankiske Frankrig — hang sammen med en Raceforskel, var Standsforskellene saa lidet udprægede, at de rige Borgerkredse stadig blandede sig med de adelige og modtog Politur og Kultur fra dem og til Gengæld sendte begavede Borgersønner til Hove som Hofsangere, Trubadurer, der igen hyppigt snart sloges til Riddere. I de Familieoptegnelser, der haves bevarede fra en fornem gammel Familie i en de provenzalske Smaabyer^o, ser man ret, hvor hjærtelig Stænder og Samfundsklasser blandede sig i det daglige Liv hernede: Familiens Børn har til »compère« en Grovsmed eller til Gudmoder en Bondekone, og som Medfaddere figurerer de fineste Adelsnavne. Ikke desto mindre havde de frireligiøse og anti-religiøse Oplysningsbevægelser, som florerede i de sydfranske Byer, meget tydelig Præget af Stadkultur, og Albigerser- og Valdenserrørelserne havde ogsaa særlig godt Tag i Købmandstanden. Ligesaa synes de sydfranske Universiteters Videnskabelighed — under Paa-virkning af de arabisk-spanske Højskoler — at have været mindre teologisk og skolastisk, mere rationalistisk og empirisk end Pariseruniversitetets. Og efterat Albigerserkorstoget havde afbrændt og bortfejjet al den provenzalske Ridderkultur, saae man i det 14de—15de Aarh. da ogsaa en ærkeborgerlig Kultur i Toulouse og i de andre Byer, der søgte at overtage Trubadurpoesiens Traditioner og føre dem videre i borgerlig Aand (académie des jeux floraux o. l.).

Anderledes ublandet og udpræget rejste Borgerlivet

sig allerede i 11—12te Aarh. i de store *nordfranske* Klædeindustriens og Landbomarkedernes Byer: i Amiens, Rheims, Soissons, Laon o. s. v. Borgerne tiltvang sig *chartes de commune* under vilde Fejder med Bisper og Fyrster, og Kongerne begunstigede længe Kommunerne som gavnlige Modvægt mod de Store, saa at de indtil Ludvig d. helliges Tid holdt sig næsten helt uafhængige af de lokale Territorialherrer. Paa normal Maade udviklede Byerne sig hurtig fra Købmandsaristokrati til Haandværkerdemokrati, og allerede i Slutningen af det 13de Aarh. gav Folkeherredømmet Kongerne og de andre Fyrster Lejlighed til at udblokke og efterhaanden annektere Byerne. Men i den kommunale Storhedstid i 12te—13de Aarh. udfoldede de nævnte Byer en rig Borgerkultur. Den nye Gotiks store Katedraler rejser sig i Laon, Rheims, Amiens, Beauvais som selvstændige Udtryk for en egen Blanding af borgerlig Lægmandsreligiøsitet og kommunal Patriotisme; de var borgerlige Forsamlings- og Raadhuse næsten ligesaa vel som Gudshuse. En rig Produktion af lystige og drastiske Anekdoter fra den borgerlige Virkeligheds Liv, de saakaldte *fabliaux*, blomstrer ogsaa frem i de nordfranske Byer og samtidig et borgerligt Lystspil (*farces*) og et moralsk religiøst Theater, som fra Klærkenes Hænder glider over i Lægmands. Det er Borgere i Arras, som den pukkelryggede Adam fra Hallerne og Jean Bodel, der digter disse Skuespil og Noveller. Og Bykulturen breder sig fra Picardiet, Artois og Champagne ned til Frankrigs Midtregion; gotiske Katedraler rejser sig i Orleans, i Tours, i Bourges, og Nouvelleproduktionen strækker sig ogsaa til disse Byer. Men medens Hundred-

de en Ende
Paris¹⁰ mer
Midtpunkt.

(Aarh.).

Notre-Dame
sig levende
satiriske og
Meung, som,
en satirisk
«Rosen» og
«Vaaben»
15de Aarh.,
diede der sig
afbrødes, da
i den stærke
isolerede og

ublandede borgerlige Præg. Det var i det 15de Aarh.'s Paris, at »la confrérie de la passion« gav sine store Mysterieforestillinger, og at »Maître Pathelin«, den franske Farces Mesterværk, gik over Brædderne, medens Villon med sine Galgenfugle ovre i det latinske Kvarter holdt til i den »tykke Margot«s Værtshus eller »Grankoglen« og digtede sine gemytfulde og pittoreske Poesier.

Stor og mægtig breder allerede paa denne Tid Byen sig omkring Seine: den gamle By paa Seineøerne, den høje, lærde Bydel stigende opad paa den venstre Bred, de nyere, stadig voksende Handelskvarterer paa højre Bred. Forskellige Broer, tildels overbyggede med Huse — pont-aux-meuniers, pont-au-change, pont St. Michel — forbinder Stadsdelene, og midt i Virvaret af Gader gaar der fra Porte St. Denis og Porte St. Martin over til Porte St. Michel og Porte St. Jacques to omtrent parallelle Hovedaarer for Trafiken tvers gennem Bydelene og over Broerne. Hver Bydel har sin Karakter, sit Fysiognomi. Over den ældste Bydel paa Seineøerne rager Notre-Dame op med hele sin mægtige, ufuldførte Konstruktion. Oppe fra dens Tag ser vi — som i Victor Hugos Roman — udover Husenes Vrimmel. Tagene, med deres stejle Sider af Straa eller Træ eller rødt Tegl, strækker og bugter sig under os som hvilende Dyrs skarpe Rygge, paa kryds og tvers mellem hverandre som en lejret Hjord; og som Dyrenes rolige Aande stiger Røgen op af alle Skorstenschalsene. Vi er under et koldere, mørkere Himmelstrøg end nede i Italien, i en graa, regnsvanger Luft; Menneskene kryber sammen under høje, skraa Tage, som Regn og Sne

kan løbe ned af, og under hvilke Loftstrummene kan fyldes med godt Brændselsforraad for Vinteren. Overalt stikker Kirketaarne op: slanke gotiske Taarnspir, Sainte-Chapelles fine Kniplingsværk, enkelte gamle romanske Klokкетаarne. Tilhøjre, langs Seinebredden, det gamle fæstningsagtige Kongeslot, som nu i det 15de Aarh. gaar over til at blive palais de justice: høje, tykke Mure og tykke, runde Taarne med Kegelhat. — Paa venstre Seinebred stiger Universitetets og Kollegiernes Gader opad Sainte Genevièvebjergets Skraaning; der ligger flere rige Abbedier derimellem med deres Kirker; et helt eget isoleret Kvarter udgøres saaledes af det store Abbedi »St. Germain des Prés«, der ligger ude paa »Klærkeengen«, omgivet som en Fæstning af en Vandgrav. Det er Gejstlighedens og Lærdommens Paris, Klærkenes og de sortkappede Skolarers helt afsluttede Verden, med Sorbonne og Sainte Geneviève som Midtpunkter. — Paa højre Seinebred strækker Handelsstaden sig i stadig Vækst, med Værksteder, Boder og Købmandshuse omkring de vældige »Haller« som Centrum. Men langs Flodbredden møder Øjet en Række statelige Palæer og Hoteller, med Skifertage og Tagrygforsiringer af Bly og paa Hjørnerne smaa Tagtaarne med Spir og Fløj; rundt i Gaderne rager ogsaa her og der en høj Prælats eller Barons Residens frem midt i al Borgerligheden med massive Taarne, Skydeskaar og Murkrans og fantastiske Vaabenskjolde over Indgangen. Og yderst mod Vest langs Seine det vældige gamle Louvre med tindekransede »donjons« og et formløst Komplex af stejle Fæstningsmure og høje Tage; længere tilbage det vidstrakte kongelige Palæ St. Paul, med alle

dets Taghatte og Spir, Kapeller og uensartede Tilbygninger. Det ses straks paa alt dette — ligesom paa Krigsfolk og Kanoner paa Gaderne — at Byen er et stort Kongeriges Hovedstad; og paa samme Maade lægger hele det latinske Kvarter og det store Kleresi sit Præg over Borgerligheden: begge Dele er Elementer, som gør Borgerkulturen mindre ublandet og ensidig her end andetsteds. Alligevel, Industrilivet trækker just den mangfoldigste Næring af disse Elementer. Omkring Kirker og Abbedier vrimler Rosenkransmagernes og Messesærkvævernes Boder frem, og Pergamentmagernes og Illuminørernes Gader snor sig nær Universitetet, og paa samme Vis sætter Krigerhaandværket en Hær af Hjælmsmedde, Sværdfegere, Saddelmagere i Virksomhed. Et Vogntog af Grøntsager drager allerede paa denne Tid hver Morgen ind gennem Portene til »Les Halles« for at fylde »Paris' Bug«, og der staar en Os af Blod og Kød fra »La Boucherie«s store, urenlige Kvarter omkring St. Jaquestaarnet. Og nede paa »Storbroen« har Paris' fine Guldsmedde og Vekselererne deres Boder og Borde opslaaede, medens der op og ned ad Seinen drives en livlig Skibsfart og Handel med fjerne Provinser.

Et Byernes Land fremfor alle maatte de sydlige *Nederlande*¹¹ nødvendigvis tidlig blive. Ved Udløbet af Rhinen, Maas og Schelde, de store Forbindelsesveje fra Tyskland, Burgund og Frankrig, dannede sig naturlig Handelsbyer: Gent ved Schelde, Lüttich ved Maas, Antwerpen som Stapelsted for hele Rhinhandelen. Som Genbo dernæst til England maatte disse Egne blive den naturlige Mellemstation mellem Themsens Munding

og Kontinentet; først blev Brügge, siden Antwerpen Stedet, hvor Englands uhyre Uldmasser opstabledes. Og til den enestaaende Handelsbeliggenhed knyttede sig snart et rigt Industriliv. De flamske og brabantiske Byer var »Middelalderens Manchester og Liverpool«; de tilvirkede den engelske Uld i mægtige Væverier, og de flanderske Tæpper, svære Klædestoffer, fine Broderier og Kniplinger saavel som de brabantiske Lærreder var berømte over hele Europa; Stenkulslejer beskæftigede betydelige Arbejderskarer, og en rig Metalindustri af forskellig Art blomstrede i de brabantiske og lüttichske Distrikter. Under voldsomme Kampe frigjorde Byerne sig fra Grevers og Bispers Overherredømme, — kun i Bispebyen Lüttich blev dog det gejstlige Element ved at ligge kuende over Borgerlivet —; overalt gik Byernes Politik ud paa at udrydde Dominialretten og istedet derfor erholde eget Retsterritorium med fælles Ret for alle Beboere uden Standshensyn samt fremfor alt paa at faa Handelsprivilegier; og de kloge Fyrster, der havde deres bedste Indtægter af Byernes Skat, favoriserede Byernes Udvikling. De oprindelige Grundejere i Byen samt de rige Købmænd (*coomans*) regerede som det egentlige Borgerskab (*poortery*); af dem valgtes »die Schöffen« (*les échevins*), der efterhaanden toges ud af en og samme lille Kreds af gamle Slægter (die Geschlachten, *les lignages*), og overfor dem stod Fyrstens *bailli*, som værgeede hans Interesser. Her, som andesteds, begyndte imidlertid snart de lavere Lag at røre paa sig. Der var ikke blot en betydelig Haandværkerbefolkning, men — ligesom i Florens og Venedig — dreves visse Industrigrene, saaledes især Klædetilvirk-

ningen og Farverierne, i fabrikmæssig Maalestok, og i Byernes Forstæder boede der i elendige Hytter et stort, uroligt Proletariat af Daglejere, som hvert Øjeblik gjorde Skrue, stansede deres Væverstole og Farverier og drog omkring i Gaderne som oprørske Bander. De demokratiske Rejsninger fik i det 14de Aarh. deres Hoved i Jacob Artevelde, som indførte en folkelig Forfatning i Gent og med store politiske Planer for Øje søgte at samle de flanderske Byer i et fælles Forbund. Men inden Aarhundredets Slutning var de flanderske Byer kommen ind under de burgundiske Hertuger, og Filip den Gode og Karl den Dristige kuede med jernhaard Grusomhed Genter- og Lütticherborgernes Forsøg paa at hævde deres gamle kommunale Selvstændighed. Det 15de Aarh. saae allerede Begyndelsen til disse Byers Nedgang — Naturbegivenheder (Oversvømmelser) saavel som heldige Naboers Konkurrence arbejdede sammen med de politiske Forhold paa at undergrave dem —; men under Forbindelsen med det ridderlige Burgunderhof, der residerede snart i den ene snart i den anden af Byerne, ufoldede der sig en flamsk Kulturblomstring, som paa en ejendommelig Maade sammensmeltede ridderlige Hofelementer med den borgerlige Kultur. Ridderligheden vandt egentlig ikke ved denne Sammensmeltning. Det burgundiske Hof i Lille har over sig en materialistisk Yppighed, en parvenuagtig Kræmmerpragt; ved de store Fester drukner al Ridderromantiken i Mad og Klæder, og Opsatserne paa Taffelbordet eller Allegorifigurerne i Festoptogene oversætter de ridderlige Ideer eller mytologiske Figurer i en drøj og plat flamsk Gemytlighed. Saaledes bliver Trubadurnes Lyrik og

Riddererotikens Allegorier eftergjort med kluntet, overlæstet Pedanteri af flamske og burgundiske *rhétoriqueurs* og Hofdigtere, og Gotiken forvilder sig samtidig ud i den subtileste og mest overdrevne »flamboyant« Stil. Derimod nød den borgerlige Industri og den borgerlige Kunst i høj Grad godt af de rige Bestillinger og Op-gaver, som de fyrstelige Mæcener bød, — Beskrivelsen af de burgundiske Hertugers Skatkammer viser, i hvilken Grad de beskæftigede Guldsmedde, Tæppevævere, Kniplingsmagere o. s. v., og hvor sjældne kunstindustrielle Arbejder de befordrede. Og v. Eyckerne og deres Efterfølgere fik ligesom Billedhuggeren Claus Schlüter og hans Elever baade Stillingen og Bestillinger ved Hoffet. Baade det flamske Maleri og den flamske Billedhuggerkunst — som den udfoldede sig paa Hertugernes Gravmæler eller paa Dijonerbrønden — viser ogsaa, hvordan den udpræget borgerlige Bund paa en frugtbar Maade er bleven frigjort og forædlet gennem Berøring med en højere, friere Livssfære. Paa samme Maade opstaar der i Flandern med Froissart og Commines en Historieskrivningens Kunst, der ligeledes staar paa borgerlig Bund, men har hævet sig udover Bykrønikernes snevre Standpunkt derved, at Forfatterne og deres Æmner rører sig i videre, internationale Forhold og i fyrstelige og diplomatiske Kredse. Det internationale, kosmopolitiske Moment er nemlig det andet, der virker frigørende paa flamsk Bykultur. Ligesom Flandern i militærpolitisk Henseende altid har været Europas Valplads — paa Folkevandringens Tid saavel som paa Hundredaarskrigens, paa Ludvig XIV's saavel som paa Revolutionskrigenes Tid — saaledes var Brügge

omkring Aar 1400, Antwerpen c. 1500 Marked og Børs for hele Europa. I Havnen gik daglig over hundrede Skibe ud og ind, lange Middelhavsgalejer og brede, runde nordiske Fartøjer; paa Kajerne laa russisk Pelsværk og danske Sild og norske Torsk eller Korndynger og Øltønder, som altsammen Hansestædernes Skibe havde bragt med; og der laa de vældige Sække engelsk Uld, Vinfustagerne fra Frankrig og Spanien, Sydfrugter og orientalske Krydderier fra Italien og Levanten. Rundt i Brügges Gader laa statelige Kontorer og Faktorer for Hanseater, for de Augsburgske Fugger, de florentinske Medicier og Pazzier, de genuesiske Doriaer, — næsten hele Pengehandelen var monopoliseret af Italienere —, og paa Byens *Groote-Markt* var der saa broget et Liv som nede paa Marcopladsen. Mellem Træ- og Bindingsværkshuse lyser Adelens og Patriciernes *steen* frem med Hjørnetaarne og Stenbalustrader, og paa Torvet staar det vældige firkantede Bytaarn — Symbolet for Byens Selvstændighed —, hvis Tag er prydet med 4 smaa Hjørnetaarne og som bærer over sig en forgyldt Kobberdrage, der af Korsfarere er ført hjem fra Konstantinopel.

Fra midt i det 15de Aarh. fik de flamske Stæder en farlig Konkurrent i de engelske Byer. *England*¹¹ gik paa den Tid over fra at være »Europas Australien«, et Faareavlens Land, som forsynede det halve Europa med Uld uden selv at forarbejde den, til at blive et Klædesmanufacturens og Metalindustriens Sæde. Intet Land har vel i den Grad som England skiftet national-økonomisk Karakter fra Middelalder til Nutid. I hele den engelske Middelalderlitteratur er det engelske Folks

Repræsentant stadig Bonden, Landbrugeren — saaledes baade i »Canterbury tales« og i »Pier Ploughman« —, og i Mysterierne udvikles paa engelsk Jordbund særlig Hyrdescenerne til hele Bondelivsidyller. Nu kommer imidlertid Byer som London, Bristol, York og Norwich mægtig i Vejret. De naa'r vel ikke at indtage en tilnærmelsesvis saa uafhængig Separatstilling overfor de territoriale Herrer som flere af Fastlandets Byer; *the lord of the manor* — enten det nu var en Bisp eller Baron eller Kongen selv — holdt Justits i Byen ved sin *steward*, og Kronen havde sin *sherif* til at varetage sine Interesser. Men Byerne havde dog deres betydningsfulde Privilegier og Monopoler, bekræftede af Kongen ved kommunale *charters*. Som paa Kontinentet gik ogsaa her, om end temlig fredelig, Udviklingen fra Købmandsgildets Eneherredømme hen til Haandværkslavenes Medandel i Styrelsen, men samtidig knyttedes Borgerne ogsaa fast til Rigshelheden, derved at Borgerne som bekendt gennem den begyndende fri Forfatning fik deres Andel i hele Landets Styrelse og mødte som *commoners* i Parlamentet ved Siden af de privilegerede Stænder. I en Bispeby som Canterbury holdt det gejstlige Tryk de borgerlige Frihedsbestræbelser nede, i Østkystens Byer førte derimod Genboskabet til de flanderske Byer snart til livlige Frihedsrørelser.

Ubetinget Overvægt over de andre Stæder havde tidlig *London*. Paa begge Sider af den skibsrige Themsen og den store gamle Themsbro, som hviler paa 20 Stenbuer og er overdækket med Butikker, strækker Byen sig, allerede voksende ud over »City« og den gamle Bymur med dens talrige Porte. I Øst spejler

den gamle Kongeborg Tower sine Mure og Taarne i Flodens Vand, til den anden Side ligger nær Themsen den kongelige Residens Whitehall; midt i Byen dominerer St. Paulskirken med sit store gotiske Midttaarn istedenfor den senere Kuppel. Medens Eastcheap er Kroernes urolige Staddel, er Westcheap allerede dengang de rigere Købmænds Kvarter; i Lombardstreet sidder Vekselererne, ofte Lombarder, og nær Themsen løber udenfor Stadsmuren Gader som Fleetstreet og Strand. Ned til Themsen rækker ogsaa den muromhegnede store Firkant: Stahlhof, som udgør den tyske Hansas Koloni. Skønt den engelske Bykultur — i Overensstemmelse med dens ovenfor skildrede politiske Stilling — ikke er naaet frem til en saa udpræget og isoleret Styrke, som vi andetsteds kender, ligger By og Borgeraanden saavel over hele den Wycliffske og Lollardiske Reformbevægelse i Religionen som over et litterært Fænomen som det store allegoriske Læredigt »Peter Plovmands Vision«, der er digtet af en gift Skolar eller Klærk i London i det 14de Aarh. Og hvormeget end Chaucer — ligesom i Florens Boccaccio — gennem sine Rejser og sit Hofliv og gennem Paa-virkning af Humanisme og Renæssance naaede ud over det snevre borgerlige Bylivs Atmosfære, saa er han alligevel i hele sin Digtnings Aand tydelig nok Borgersønnen fra London, ligesom Decamerons Digter er og bliver den florentinske Købmandssøn.

Heroppe i Norden var Byerne saa smaa i Middelalderen og holdtes gennem den kongelige Foged i saa megen Afhængighed af Rigshelheden, at der næppe kan tales om nogen egen Bykultur; det er i Grunden

alene paa Reformationstiden og under Grevens Fejde, at der for Københavns og Malmøs Vedkommende et Øjeblik kan tales om en Art borgerlig Bykultur med Figurer som Claus Mortensen Tøndebinder og Hans Mikkelsen. I Nordtyskland derimod voksede de mægtige *Hansestæder*¹⁸ frem. Nordtyskland laa saa langt fra den Tids tyske Rigscentrum, at det efter det stærke saksiske Hertugdømmes Fald og Opløsning af sig selv splittedes i Særmagter, som kun stod i temlig løs Afhængighed til den stedse svagere Kejsermagt. Under det stormbevægede 13de Aarh. begyndte Byernes Købmænd at slutte sig sammen til fælles Forsvar mod Smaafyrsterne og til Opnaaelse af fælles Privilegier i Brügge eller London. Fastere og fastere blev Forbindelsen; fælles Krige mod Nordens Konger og fælles Aktion mod Øster- og Nordsøens Fribyttere beseglede Forbundet, med Lübeck som Hansaens Sjæl, og snart mødtes her Byernes Afsendinge til aarlige »Hansadage«, ved hvilke Lübeck præsiderede med Köln paa højre Side, Hamburg paa venstre. I 1447 havde 38 Byer Afsendinge; da omfattede Forbundet Stæder i Flandern, opad Rhinen til Köln, westphalske og saksiske Stæder, Hannover, Brunsvig, Bremen og Hamburg, dernæst mecklenburgske, pommerske, vendiske Byer op til Riga og Reval. Der forhandlede paa disse Hansadage om Toldsatser og fælles Regler for Tøjers Afstempling, der behandlede Klager over svigagtige Leverancer eller fældedes Dom i Stridigheder paa det Bergenske Kontor eller i Londons »Stahlhof«. Kun i ringe Grad var disse Hansabyer Industristæder, og de demokratiske Haandværkerbevægelser i det 14de Aarh. kunde derfor ogsaa

lettere end andetsteds holdes nede af Købmandsaristokratiet. Byernes Fysiognomi beherskedes helt af de store oversøiske Varelagre — af Fisk eller Træløst, Korn eller Øl, Tøjer eller Huder — og det var disse Købmænd, der som særlig *rathfähige* dominerede i Raadet sammen med *die Geschlechter*, der hyppig havde trukket sig tilbage fra Handelen og som Rentierer og Grundbesiddere havde Tid til at lede Byens Politik. — Stolt og mægtig lå Lübeck, halvt omsluttet af Trave, med sine store Varelagre langs Floden, og alle de højgavlede Huse forsynede med dybe Kældere og rummelige Loftter til Lagerlokaler samt Apparater til at hejse Varer op og ned, — med sine Salgshaller og Skipperforeninger og en Lugt af Fisk og Huder over alle Gader, — med sin prægtige Mariakirke og sit halvfærdige Raadhus og 4 store Stadporte ud imod Verdenskanterne — »saa mægtig, at Nordens Riger paa Byens Vink af- og indsætter Konger« som Enea Sylvio skrev i sin Rejsebeskrivelse. Men meget aandeligt Liv gror der ikke frem i denne Skipper- og Købmandsatmosfære. Der er intet stærkt Haandværkerliv, af hvilket Kunsten kan blomstre frem; de rige Købmænd indkalder fremmede Kunstnere eller bestiller fremmede Kunstværker til deres Kirker og Raadhuse. Litterært hjælper Nordtyskland sig ligeledes mest med Oversættelser fra fransk, hollandsk og højtysk; alene et vist naivt og jovialt folkeligt Humor synes originalt i de lübeckske Fastelavnsspil og mecklenburgske Mysterier eller i den nordtyske Behandling af Ræveromanen. Handelslivet kan jo nok, her som i England, frembringe f. Eks. kække Opdagelsesrejsende og politisk diplomatiske Begavelser, men det synes

sjældnen selv produktivt i kunstnerisk og digterisk Henseende. Kun hvor der under Købmandslaget er et driftigt Haandværksliv, kan Talenterne komme her nedefra og saa fra oven faa de fornødne Kunder og Mæcener.

Op langs Rhinen og dens Bifloder samt Donaus øvre Løb — i Rhindalen, Schwaben og Franken — blomstrer endelig talrige Handels- og Industricentre i det 15de—16de Aarh. frem til rigt Kulturliv: fra Køln over Mainz og Worms til Straszburg og Basel; langs Main til Frankfurt, Würzburg og Bamberg, og til Nürnberg ved Bifloden Pegnitz; langs Donau og dens Tilløb fra Ulm og Augsburg til Regensburg. Det er urgamle Handelsveje og tildels ogsaa gamle, romerske Byer. Dér ligger »det hellige Køln«¹⁴, de 100 Kirkers og Klostres og de 11,000 Jomfruers Stad. Det stærke gejstlige Element bandt vel længe det kølnske Maleri og Kölneruniversitetet i middelalderlige Traditioner, men i Udviklingen af Kølnermaleriet ser man gradvis Gejstligheden tilsættes med altid mere Borgerlighed, ligesom i Krønikeskrivningen efterhaanden udpræget borgerlige Elementer smelter ind i de gejstlige. I Skyggen af den vældige gotiske Dom var ogsaa samtidig et statelig Raadhus vokset op, og voldsomme Væveropstande mod Ærkebisp og Adel havde hidført Demokratiets Sejr. Raadhustaaet blev netop (c. 1410) opført ved Hjælp af Adelenes beslaglagte Formuer, og Kejser og Ærkebisp nødtes til at stadfæste den folkelige Forfatning.

Fra Køln gaar Vejen op ad Rhinen forbi alle de graa og røde Ridderborge paa Klipperne — Rheinfels og Stolzenfels og Ehrenfels og Ehrenbreitstein og hvad

de alle hedder — og fører til en anden ærkebispelig Stad: *Mainz*, hvor den røde Biflod løber ud i den grønne Rhin. Her har det gejstlige Prælatdømme stedse hvilet tyngende over det kommunale Liv; naar man gaar i Domkirken, møder Øjet det ene store Ærkebisp-Gravmæle efter det andet, og Byens kunstneriske Blomstring er ogsaa ene knyttet til Ærkebiskop Albrechts humanistiske Renæssancehof og Byggeforetagender i Begyndelsen af det 16de Aarh. Alligevel har Byen Gutenbergs Navn og hans borgerlige Bedrift at sætte op imod Bispens. Lidt vest for Rhinen, højere oppe, ligger *Straszburg*¹⁵. Midt i Egnen, hvor Hohenstaufernes Kejserhof residerede, havde Byen omkring Aar 1200 rummet en blomstrende ridderlig og gejstlig Kultur; det var den Gang Straszburgerborgeren Gottfried med sin »Tristan og Isolde« digtede den ridderligste af alle tyske Ridderepopeer. Allerede i det 13de Aarh. forjog Borgerne deres stridslystne Biskop og opnaaede kommunalt Selvstyre, og efter et Par Aarhundreders alvorlige Kampe udadtil med den omboende Ridder- og Røveradel og indadtil mellem de højere og lavere Samfundslag, naaede urbs omnium pulcherrima omkring Aar 1500 en ny, men nu helt borgerlig, materiel og aandelig Blomstring. Som et »Sejrstegn paa den tilkæmpede Frihed« havde allerede før Aar 1300 den mærkelige Mester Erwin v. Steinbachs skønne Domkirkefaçade rejst sig — den, som først aabnede Goethes og Nutidens Øjne for Gotikken —; senere byggedes talrige rige Borgerhuse og Stiftelser, hvoraf mange endnu staar tilbage fra Byens Velmagtsdage. Byen var tidlig Sæde for en folkelig fireligiøs Mystik, og

ud af den fremgik praktiske Bestræbelser for at forbedre Kirketugten og personliggøre Lægmands Religiositet; her tog den store Folkeprædikant Geiler v. Kaisersberg i sin drastiske Stil til Orde mod Kirkens Store, og Reformationen fik tidlig en Hovedarne i Straszburg. Det samme fandt ogsaa Bogtrykkets og Træsnittets Kunster, og levende Folkeoplysningsbevægelser udgik snart fra Straszburgs Presse og Prædikestole samt fra Universitetet, der blev et af Humanismens Hovedsæder. Tidens to berømteste og mest indflydelsesrige Didaktikere og Satiredigtere var Straszburgere; Raadstueskriveren Sebastian Brant udsendte under sit Ophold i Basel sit »Narreskib« (1494), og et Par Aartier efter skrev Franciskaneren Thomas Murner sin »Narrebesværgelse« og sit »Skælmelav«; sluttelig naaede i sidste Halvdel af 16. Aarh. denne satiriske Tradition sit Toppunkt i Juristen Fischart, »den tyske Rabelais«.

Øverst oppe ved Rhinens store Knæ laa endelig *Basel*, Indgangsporten til det svejtsiske Bjergland, — et vigtigt Gennemgangsled i Alpetrafiken og en folkerig Industristad. Ogsaa her blev Bisp og Adel tidlig sat fra Styret; under hidsige Kampe med den omboende Adel og med Karl d. dristige sluttede Byen sig til det svejtsiske Edsforbund, og efter voldsomme Væveropstande gled Styret efterhaanden helt over til Folket. Da Reformationen tidlig holdt sit Indtog og en Del af Kleresiet samt Universitetslærerne med Bisp i Spidsen var udvandrede, udviklede der sig en kort Tid et halvt socialistisk Haandværkerregimente, som søgte at holde den opvoksende moderne Kapitalisme ude.

Langs Main træffer vi først *Frankfurt*, et vigtigt Forbindelsesled mellem Nord- og Sydtyskland, ikke som Nabobyen Mainz domineret af nogen Bisp; Messernes, Pengehandlens og Jødernes By — med sine gamle Broer over Floden, sine gamle rige træudskaarne Façader, sit Raadhus »Der Römer« paa Römerberg og Husenes Stueetager indrettede af Hensyn til Messen som aabne, vidtspændte Hvælvinger, der nedentil kan lukkes om Natten med Skodder. Højere oppe ved Floden ligger *Würzburg*¹⁶. Den hertugelige Bisp residerer paa den ene Side af Floden i sin højtliggende Fæstning Marienberg, mod hvis Mure Bondeopstandene i det 16de Aarh. brød sig og fik deres endelige Knæk. Men paa den anden Flodbred udfoldede sig alligevel et rigt og bredt Borgerliv; gennem de vældige, halvcirkelrunde, stenkransede Husporte trillede adskillige Vinfade ind fra Frankens Vinmarker udenom; Raadhus og Borgerhospital bærer endnu Vidne om Byens Velmagt, og Frankens betydeligste Billedhugger Tillman Riemen-schneider virkede her og smykkede Altre og Kirkeportaler. Endnu et Stykke længere op ad Floden ligger Bispesædet *Bamberg*; her er Byen fuldstændig behersket af Gejstligheden, som indtager hele det stærkt stigende Terræns Top og som deroppe — fæstningsagtig muromhegnet — breder sig med sin Domkirke, sin Bisperesidens, sine Domherrers Boliger, der ligger aristokratisk hver for sig. Herovenfra kvaltes med Strængthed Bondeoprør og Lutheranisme og holdtes Borgerlivet helt nede.

Frit og stærkt udfolder dette sig derimod i Schwabens Byer. I *Ulm*, — Væverimanufacturens By, der drev Skibsfart nedad Donau lige til Wien —; de smukke

pu smykker
 og Gesims-
 tydelig nok

erg.

sin monu-
 Brønde, sit
 Taarn, var
 nce først fik

blandt Syd-
 raffts, Peter
 ste og mest
 Fyrster og
 g intet Uni-
 aaborgerligt
 Indbyggere
 øjslette. Sin
 paa Handels-

vejene mellem Nord og Syd — fra Venedig over Alpepasserne, fra Flandern over Rhin og Main og fra Østersølandene over Thüringen —, dels ogsaa sit blomstrende Haandværksliv. Endnu den Dag i Dag kan den Rejsende, som oppe fra *die Burg's* Brystværn ser ned over Staden, faa et levende Billede af det gamle Nürnberg. Som rystede sammen i et Jordskælv ligger Virvaret af røde Tage under Beskueren — deres stejle Skraaning har alle Slags Façonere af indadbuede eller brudte Linier, og deres Tegl er ikke tagskæglagte, men bestaar af smaa, mosaikagtig sammenføjede Manglekanter —, og mellem Straatage og Trætage lyser alt det højrrøde venligt opmuntrende imøde i Graavejr, varmt glædes-smilende under blaa Himmel. De hvide, smaa Telefonklokker, der nu overalt klatrer om paa Tagene, har i gamle Dage været hvide Duer, og Grønt af mange smaa Haver har dengang tittet frem overalt mellem det røde. Op af alle Tagene, i Rækker over hinanden eller lunefuldt spredte, kigger de smaa Tagvinduer og Loftsluger frem, som nysgerrige Øjne, der forsigtig spejder under lidt søvnigtunge Øjenlaag efter Lys og Luft, eller som besynderlige Gevækster og Buler, der springer frem og bryder Tagskægget tilside. Over de øvrige Tage rager Kirkernes Bygninger op, med Taarne og ophøjet Korparti — de ligner Kæmpedyr med indsvajet Saddelparti: Sebalduskirken, Lorenzkirken —, og langs Bymuren knejser med Pileskuds Afstand Taarne af de forskelligste Former: 4-kantede med højt Pyramidetag og 4 smaa Hjørnetaarne groende op af Tagskægget som Smaapoder, der bæres paa Arm af Moderen: Lug-ins-Land-thurm, Sinweltthurm o. s. v., eller

tykke, runde Taarne med kraftige Gesimsringe og derover et lavt Kegletag, under hvilket Skydehuller aabner sig — ikke ulig kraftige, kødfulde Svampe: Spittlerthurm, Neuthorthurm o. s. v. Op til os ved Brystværnet stiger ikke som nu Fabrikskorstenenes Røg og Jernbanetogenes Piben, men kun den fredelige Røg fra tusinde smaa Husarner, den muntre Klang af flittige Hammerslag fra talrige Værksteder og for hvert Timeslag det klare Klokkespil fra alle Byens Kirketaarne, — Røgen fra den Arne, hvor Hans Sachs' kære Ehe-wirtin Kunigunde koger Nadveren til sin Mand, naar han er færdig ved sin Skomagerlæst, Hammerslagene fra Kobbersmed Lindenschmiedts eller Rotgieszer Peter Vischers eller Stenhugger Adam Krafts Værksteder, Klokkespillene fra den Kirke, hvor en Augustinermunk første Gang forkyndte Luthers nye, rene Lære for Pirkheimer og Dr. Scheurl eller hvad de andre dannede og oplyste Patriciere hed, og hvor Mestersangerne om Søndagen efter Gudstjeneste holdt deres offentlige Sangskole.

Ind i disse gamle Byer vil vi begive os i det følgende. I adskilligt er de — som vi allerede har set — meget forskellige, ligesom deres Blomstringstid falder forskellig. Oppe i Lübeck i et koldt og fugtigt Klima, mellem tungtspisende og øldrikkende Germaner, arter Livet sig anderledes end i et toskansk Klima, i den toskanske Races og den toskanske Vins Byer. De Byer, i hvilke Handelslivet og Varelagrene dominerer, er i ydre Fysiognomi og i indre Liv forskellige fra de

hamrende Værksteders og snurrende Væverstoles Byer. Nogle Steder — i Canterbury eller i Lüttich eller i Bamberg — beherskes, som vi saa, Borgerlivet af et overmægtigt Kleresi; andre Steder — som i Sydfrankrig og Flandern — saa' vi derimod Adelens og Fyrsternes Hofliv indgaa ejendommelig Forbindelse med Borgerlivet. I nogle Lande: i England, i Danmark, tildels i Frankrig hindres Byerne gennem Statsmagten i at isolere sig til et saa selvstændigt Liv, som Byerne naaer til i Italiens eller Tysklands eller Flanderns opløste Samfundsforhold. Men gennem lokale og historiske Forskelle fæstner vi os i det følgende ved de typiske Fællestræk i alle disse Byers Aandsliv. — Ikke alt Aandsliv, som rører sig bag en Bys Mure, kan imidlertid bestemmes som Bykultur. Naar en Ærkebisp sidder i sin Residens i Genua og forfatter »de gyldne Legender« eller en Magister staar paa Sorbonne og holder Forelæsninger over Dialektik eller naar en Trouvère digter bretonske Romaner ved det grevelige Hof i Troyes, saa kan en slig klærkelig eller ridderlig-hofmæssig eller Universitets-Kultur ikke betegnes som en Frugt af Byliv og Borgeraand. Det, vi vil studere, er kun det nye Præg, som i Middelalderens Slutning det fremblomstrende Byliv og borgerlige Næringsliv sætter paa Menneskene og den ny, egne Indsats, de bringer Kulturudviklingen. Paa den anden Side vokser der i Ly af Bymurene og udaf Borgerkulturen Aandsbevægelser frem — alle Renæssancens, Humanismens, Reformationens Rørelser —, som sprænger Borgerlighedens Rammer og ikke længer med Rette kan regnes til Bykultur. Mænd som Dante og Petrarca, som Poggio

og Macchiavelli, som Leonardo og Michel Angelo er ikke paa afgørende Maade prægede og inspirerede af Bylivet og det borgerlige Næringsliv; de er ikke længer Organer for en bestemt sociologisk Kulturform eller Udtryk for et bestemt Standspræg, men udvikler en fri personlig og almenmenneskelig Kultur. Det samme gælder en Rabelais eller Montaigne, en Shakespeare eller Bacon, en Rubens eller Rembrandt, en Erasmus eller Luther. Selv om de er født i Byer og har levet i borgerlig Stand, kan deres Aandspræg og deres Kulturværdi end ikke tilnærmelsesvis udtømmes ved at de ses som Repræsentanter for Bylivet og det borgerlige Næringsliv, — om ogsaa Tilvejebringelsen af Betingelserne for en fri Personlighedskultur hører med til det, der maa godskrives Bylivet.

Det er et Kapitel af Samfundsformernes og Næringsvejenes Psykologi, som vi vil give gennem Analysen af den gamle Bykultur.

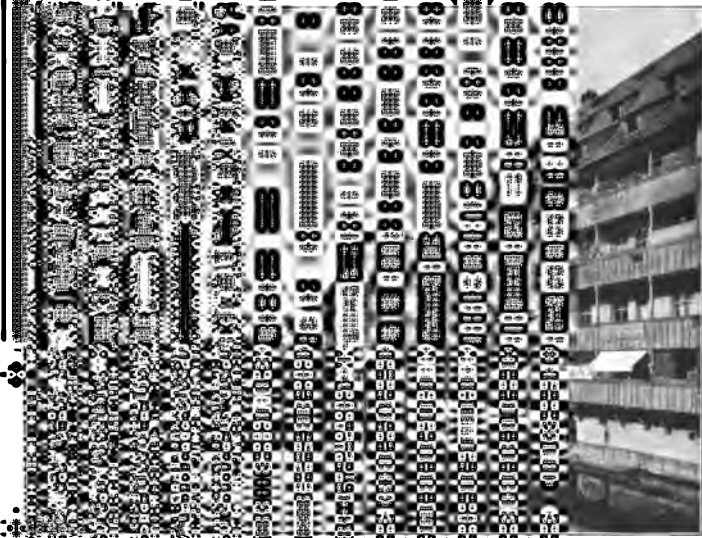
II. VANDRING GENNEM BYEN

Nous volons vivre en paix sans nulle soupçons
et payer largement ce que nous deverons:
Qui plus demandera, nous le débaterons
et qui nous assaudra, nous nous défendrons

Chronique du Guesclin

Naar den Tids Rejsende er kommen dragende paa Hesteryg ad daarlige Veje, gennem øde Skove og Bjergegne og over uopdyrkede Strækninger, usselt forplejet i elendige Kroer, udsat for Landevejspak og Overfald fra Riddernes Røverborge og for alle »det farende Liv«s Genvordigheder og Æventyr, — »wegemüde« og »waldesmüde« som det hedder i de gammel-tyske Heltedigte, — saa aander han op, naar han fra det fjerne ser en af de toskanske Byers flade Tage og slanke Kampaniler eller en af de sydtyske Byers Vrimmel af høje, røde Tage¹. Længe før han kommer ind i Byen, betræder han dens Territorium. En Grænsesten med den florentinske Lilje eller den nürnbergske Ørn — vi kan i det følgende nærmest tænke paa disse to Byer som Typer, hin ved Aar 1400, denne ved Aar 1500 — angiver, hvor det store Landtilliggende begynder; et nøjagtigt og bekosteligt Toldeftersyn møder ofte allerede her. Men nu træffer Blikket ogsaa omkring Vejen velopdyrkede Bymarker — med Vin og Oliven-træer eller Hør og Hamp — og Græsenge, hvor Byens Kvæg drives ud under fælles Bevogtning, samt det for

af Byens
forbryderlig:
njerget, som

aris — med
Reglen hang
være kom-
ret Territo-
dt omkring
Taarne og
flere Mure
en Vindebø
uet og ofte

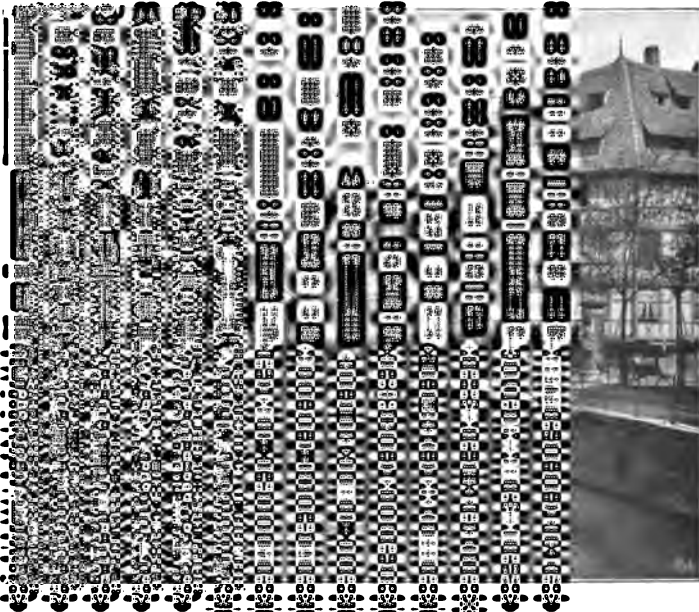
af Hjørnetaarne forsvaret Byport, — med Byens Vaaben eller Helgen over Portbuen og en stadig Vagt ved Portaabningen — naa'r man ind i Byen. En By er en Borg; det er Bymuren, som giver Byen Rang og Privilegium; »Borgerne« vil jo sige: de der bor i en Borg. Naar man er kommen ind i Gadernes snevre Virvar, mærker man, hvordan Menneskene er tyet sammen og klumper sig sammen bag Murene. I enkelte rigere Bykvarterer kan der findes brede, lige Gader; desuden gaar der i Reglen for Trafikens Skyld en bred Gade fra hver Byport til Markedspladsen; og endelig er det i de italienske Byer tydelig mærkbart, hvordan en vis Sans for det monumentalt storladne siden Oldtiden aldrig er helt udslokt. Men i gamle tyske og franske Byer er der — trods de Haver, som hører til mange af Husene — aabenbart endnu ikke hos Menneskene opstaaet nogen Trang til Luft og Lys og Albuerum uden om sig; tvertimod, man hygger sig og føler sig tryggest ved at rykke tæt sammen, og efterhaanden som Byens Befolkning vokser bag Murringen, maa hver Stump Plads udnyttes: snevre og mørke snor Gaderne sig; de fleste Huse faar kun Plads til at vende Smalsiden og Gavlen ud til Gaden; for at vinde Rum kommer overalt Nord for Alperne den Skik op at rykke de øvre Etager, især paa Bindingsværkshusene, stadig et Stykke frem over den nedenforliggende, saa at Gaderne blive endnu mere mørke og indelukkede og Genboerne næsten kan række hinanden Haanden fra de øverste Etager; hvor man kan komme til det, skyder man ogsaa Karnapper ud fra Façaden over den Gaaendes Hoved. Og under Karnapperne, i Hjørner mellem Husene, overalt har

Smaaboder snyltet sig ind og klæbet sig op som Gevækster. Et gemytligt familiært »Hvor der er Hjerterum, er der Husrum« taler overalt indenfor Bymuren til den Besøgende. Intet er der heller af den moderne Stads snorrette Regelmæssighed og Ensformighed — af alt det, der udtrykker det moderne Livs Jag, for hvilket den lige Linie er den korteste Vej, og udtrykker dets logisk rationelle Ordenssans samt Masselivets Nivelleren og Uniformeren. Husene er byggede paa maa og faa og træder frem i Gaden eller viger tilbage, som Tilfældet har villet det, og Gaderne bugter sig vimmelskafte og giver sig god Tid. Saaledes skygger de ogsaa bedst for Solen, lær bedst for Vinden og kan i paakommende Tilfælde bedst forsvares mod en Fjende. Hvert Hus har ganske anderledes sin Individualitet end i Nutidens Byer. Det ligger i Husrækken, som det bedst kan; der er i Byerne nord for Alperne ingen fortløbende Taglinie; idet Gavlene vende mod Gaden, præsenterer hvert Hus sig straks for Øjet som noget for sig, og det har ikke noget Gadenummer, men betegnes med Ejerenes Navn. Eller det kendes paa en eller anden Figur, malet eller udhugget, som pryder Façaden: en Morian, en Engel, en Hjort. Gennem Indskrifter taler Ejeren til de forbiggende. Gemytlig egoistisk erklærer én: »Ich baue für mich — bau du für dich«; gudhengivent fortæller en anden: »Dies Haus steht in Gottes Hand — zum goldnen Hirsch wird es genannt«; en tredje giver et godt Husraad: »Willst du dasz dir nit miszling — so schau selbst an deine Ding«. Alt taler gemytfuldt til En. Af Hensyn til de uskriftkyndige taler ogsaa fra alle Boder Skiltene deres pittoreske Billedsprog, som nutil-

dags næsten helt gaar af Brug: Hesten angiver, hvor der er Staldrum, Tinkruset, hvor der er Kro, og det er pyntet med en grøn Kvist, naar der er taget Hul paa et nyt Vin- eller Ølfad. Men under Skiltene kan Ejeren alligevel ikke bare sig for alskens oftest humoristiske Indskrifter. »Her er Brød for Legemet, i Kirken for Sjælen« skriver Bageren. »En Laas til Dør og Kiste faas her til hver en Stund — dog hvad jeg ej kan lave, en Laas er til din Mund« skriver Laasmeden.

Malerisk og uden moderne regelmæssig Ensformighed er ogsaa Gadelivet. Hver Stand og Næring og hver Livsalder kendetegner sig udadtil: Raadsherrerne i de lange slobrokagtige Kaftaner med vide Ærmer og med brun Pelsværksbræmme om disse og om Huen, Husfruerne med kræmmerhusagtig høje eller turbanagtig brede Hovedbeklædninger og det store Nøgleknippe, Insigniet paa deres Værdighed, daskende ved Bæltet, Notaren med sort Kjortel og Skrivetøj ved Siden. Barberkirurgen med vældig Hat, runde, store Næseklemmer, og Saksen og Kniven i Bæltet — Møllerne i deres Dragt, Badeknægtene og Jøderne hver i deres reglementerede Dragt. Raaben og Larmen er der i de snævre, befolkede Gader, saa at det er svært at høre Ørenlyd. Vandbærere raaber med deres Vare, Fiskere med deres, Kedelflikkere eller Kukkenbagere med deres; de berømmelige *Cris de Paris*, som allerede samledes i Middelalderen, havde Sidestykker i alle Byerne. Her kommer ogsaa Byraadets Udraaber med sin Tromme og bekendtgør en Henrettelse; en Charlatan af en Tanddoktor lader sig geleide af en Udraaber, der bliver ved med at

pm har en
ig saa fast,
eorden er

re er endnu
gen. Smed-
ermiddags-
entrapperne
for, og dér
ætspil med
i Spillet:
Husfaçaden

eller i den aabne Søjlehal foran sit Palæ ligner — som man finder ham i Sacchettis Noveller — ganske Nürnbergborgeren paa sin Stentrappe. Og uden Hensyn til andre spærrer en Tømrermand Gaden med sit Tømmer; fra et Klokkestøberi kastes de udbændte Kulhobe rygende ud paa Gaden; én, der skal reparere sit Hus, lader Arbejderne grave Ler ud midt paa Landevejen udenfor Byen, og en anden dæmmer til eget Brug et Vandløb op uden at genere sig for den Oversvømmelse af Gaden, det foraarsager².

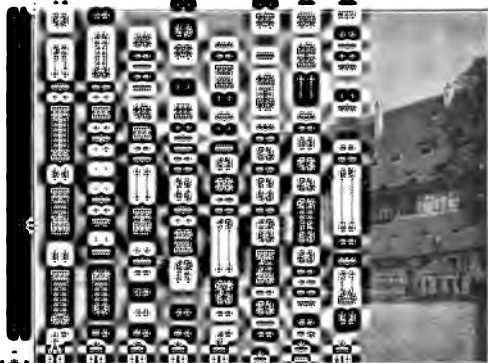
For den, der i Middelalderen kommer fra Borge og Klostre eller Bøndergaarde ude paa Landet, er denne Verden bag Bymurene først at se til som en mægtig Myretue, hvor alle lever, taler, virker saa geskæftig og selskabelig ind mellem hverandre, med hverandre og opad hverandre, saa at Menneskene først her synes ret at være blevne de *Σωα πολιτικά*, de sociale Dyr, som de er efter Aristoteles' Definition. Og paa samme Gang har Samlivet endnu ikke uniformeret og reguleret de Enkelte — ligesaa lidt som deres Huse —; Egenheder og Oprindeligheder faar Lov at gro friskt og uskøttet, og Menneskene er ikke endnu blevne udviskede og ligesom indkrøbne ved Massens Tryk. Tværtimod, netop herinde i den tætte Sammenstuvning stikker hver enkelts Kulør spraglet af mod de Andres og hvers Næbskingrer højlydt igennem de andres Tale. Og naar man titter ind gennem de smaa Vinduer, skimter man hyggelige Hjem, i hvilke Privatlivet kan vokse meget rigere og mere betrygget frem end ude paa det aabne Land.

Men foreløbig er det den sociale Side, som den Tilrejsende faar et stærkt Indtryk af. Samlingssteder for

Gadelivet er særlig alle Brøndene rundt om paa Byens talrige Pladser. Dér kommer Pigerne sammen om Morgenen for at hente Vand, og dér er Sladrebørsen, hvor Pigerne stikker Hovederne sammen om Gretchens »Tilstand«, da Faust har forladt hende; dér møder ogsaa den unge Pige Ridderen paa sin Hest, og han beder hende om en Drik Vand af hendes Krus og stjæler paa Købet et Kys af hendes røde Mund — saadan som Folkevisen synger. Brøndene er de gamle Byers Zir og Stolthed. Der er Brønde, som Vandet maa vindes og øses op af, og Brønde, der rinde som Vandspring: 166 Øsebrønde og 12 Rindebrønde tæller Nürnbergerdigterne med Stolthed op for deres By. Og de er af alle Slags Façon. Som et gotisk Kirketaarns Tag, en gennembrudt Stenpyramide, opløst i Piller og Nicher og Baldakiner, hvorunder Statuer af Helte og Profeter, smykket med Blomsterforziringer, Løvværk og Fialer af Sten, omsluttet af det zirligste, kunstfærdigste Jærngitter — saaledes pryder *Schöner Brunnen* Nürnbergs Markedstorv. Lystig og gemytlig staar *Gaasemandlille* med sit Vandspring paa et andet af Torvene, og paa italiensk Renæssancemanér er *Tugendbrunnen* udstyret med halvnøgne Drengbørn og allegoriske Kvindefigurer. Saaledes har ogsaa Augsburgs fyrstelig brede Maximilianstrasse sine store prægtige Renæssancevandspring, udførte af nederlandske Mestre; Mainz og Basel har ligesaa berømte Renæssancebrønde, Bern har sin store groteske *Børnæderjætte* o. s. v. De italienske Byers Vandspring er skønnere, mindre humoristiske: Perugias *fonte maggiore*, Sienas *fonte branda* (som Dante har forherliget) og *fonte gaya* — en Art »Tugendbrunnen«

som Nürnbergs; det »vandspring-rige Viterbo«s gamle *fontana senza pari* o. s. v. — Saa er videre Broerne et Samlingssted for Borgerne. De fleste af Indlandsbyerne ligger jo paa den Tid ved Floder, og Floden er Byens Forbindelsesaare med Omverdenen; ned- eller opad den kommer de lange pramagtige Flodskibe, og ved Bredderne lægger de deres fremmede Varer af; de bringer som et Pust fra den store, vide Verden udenfor, og med Flodens Vande og Tømmerflaaderne drages den Unges Blik længselsfuldt ud i det Fremmede, indtil han en skønne Dag som vandrende Svend eller vandrende Skolar ser sit Snit til virkelig at sejle med et af Skibene. Og som Flodlivet er Byens Poesi for de Unge, saaledes holder ogsaa de gamle Borgere om Aftenen af at trække frisk Luft og faa Køling hernede, sidde f. Eks. paa en af Stenbænkene langs de halvcirkelrunde Udvidelser, der nogle Steder er anbragte paa begge Sider af Broen, og lade Blikket glide ud over Lastskibene paa Floden og Vinmarkerne om Byen, som er Borgernes sikre Rigdomskilder. Det er gamle brede Stenbroer, som mange Steder baade i Tyskland og Italien stammer fra Romertiden: overbyggede af Taarne for Enderne, med Helgenstatuer eller gamle Konger langs Brystværnet, og med mærkelige udhuggede Stenmasker eller Stenfigurer, som Folkefantasierne fabler om, men som maaske er et gammelt Strømmærke eller Bygmesterens Selvportræt over Midtbuens Slutsten. Der er ogsaa Broer, som er helt overbyggede paa begge Sider af Passagen med Huse, Salgsboder og Værksteder som *ponte vecchio* i Florens, *Rialto* i Venedig eller *le grand pont* i Paris.

Handelsliv.
Skomager-
ler la Pel-

Salgs-
Frisketorvet
De store
er og Ma-
Hallestil,
aaen paa
et saadant
aller kunde
ptænkeligt
øjhandler-
alle disse
Plads præ-
133 Meter,
rer Side af

en høj Fritrappel, hveranden Bue indfattende et Vindu, hveranden en Niche med Statuer; det hele i den ædleste tidlige Gotik med et mægtigt Midttaarn og Hjørnetaarne: et Handelens Palads. Et overordentligt smukt *Leinwandshaus* har Frankfurt am Main; et mægtigt *Kaufhaus* var Mainz's, fæstningsagtigt udadtil, som en bred treskibet gotisk Kirkehal indvendig; og ogsaa Nürnbergs gamle Salt- og Kornhus imponerer endnu ved sine mægtige Dimensioner. I Forbindelse med et saadant Salgslokale stod i Reglen ogsaa den offentlige Vægt. »Weget recht und gelike — so werdet gi salich und rike« hed det paa Kræmmernes Vægt i Hildesheim med ligeligt Henblik paa det jordiske og det himmelske; Nürnbergs gamle Vægt staar smykket med Adam Kraffts bekendte Relief, der med humoristisk Realisme fremstiller, hvordan Køberen faar sine Varer tilvejede og med en gnaven Mine vender sig om og nølende graver Pengene op af sin Taske. — Men overalt i Byen tinges og handles der; der er Boder klinede op ad Kirkemuren — eller ogsaa en Bratwurstglöcklein —; langs selve Kirkeskibets Piller sidder til Hverdags Folk og sælger; der er Boder i Raadhusets Forhal, Raadet har Vinlager og Vinudsalg i Raadhuskælderen, og til at begynde med er iøvrigt mangan Gang Raadhuset og Købmændenes Salgslokale den samme Bygning.

Raadhuset og Kirkerne er i det hele Centrerne i Byens Liv. Raadhuset er ikke en fornem Cancelli-bygning, hvor man kommer saa lidt som mulig og af en hoven Betjent maa vises til Rette i en Labyrint af Kontorer; nej! det er *das Bürgerhaus*, *das Stadthaus*, *palazzo publico* eller *communale*, *townhall*, *maison*

åbne Søjle-
ne daglig
ved store

Frankfurt a. M.

Rådhus-
daglig for
eller skal
sektioner
adre samler
især paa
Madonna-
at brænder
eres denne
Gaderne,
sig til det.
ffentlige og
n, og Folk
er en Bøn;

derinde er ogsaa de gamle Koners Sladrebørs Dagen igennem. Paa Kirkevæggene og ude paa Kirkeportalen er der Freskobilleder og Stenrelieffer, som er Lægmandens Billedbibel, og overfor hvilke han kan opfriske sin Børnelærdom om den hellige Historie. Gennemsnitlig en Gang ugentlig foruden Søndagen holdes der kirkelig Festdag, og i de større af disse tager hele Byen Del. Men udover hele Døgnet Færden — til Hverdags og om Søndagen — ringer alle Kirkernes Klokkespil Timerne ind og ud, festlig inddelende Livets Stunder og højtidelig manende Folk til at leve deres Gud til Velbehag.

Ordnet i Rammer, lagt til Rette og indlevet i sine Folder — saaledes præsenterer Byens og Borgernes Liv sig ved første Øjekast for den Fremmede i Middelalderens lovløse Tider. Udadtil er Staden saa afsluttet og tillukket som omtrent mulig; til Bymuren svarer der en aandelig Mur. Gennem lange Fejder har man jo Skridt for Skridt af Bisper og Fyrster tilkæmpet sig eget Retsomraade, egen Forvaltning, egne Finantser, eget Militærvæsen, isoleret og uafhænggjort sig saa vidt mulig fra det omliggende Land. Indvandring og Udvandring til og fra Staden — eller i hvert Fald Optagelse og Udmeldelse af det egentlige Borgerskab i Byen — er gjort meget vanskelig. Der skal mødes med Attester og Legitimationer og tillige med adskillig Mønt for at blive optaget i det lille Samfund bag Bymuren, og det er heller ikke let at komme ud af det igen. Men den, som er optaget, bliver ogsaa værget af Byen mod hele Omverdenen. Han er fri nu, selv om han var en livegen Almuesmand, som er løben fra Jorden, —

»Byluft gør fri« er det stolte og betydningsfulde Retsprincip, som Borgerne hævder —, og Byen gør sig saa vidt mulig solidarisk med hver af sine Borgere udadtil, gør deres Rettigheder gældende og svarer til deres Forpligtelser. Men overfor alt og alle, som ej hører Byen til, er denne den snevreste og mest gennemførte Egoist. Bønderne udenom udsuges af Byen paa alle Maader; der er uden om den en *Bannmeile* af vid Omkreds, indenfor hvilken Bønderne ikke maa øve Haandværk, for at de kan tvinges til at købe i Byen, og der er *Stapelret* forbeholdt Byen for lange Strækninger til begge Sider op og ned ad den Flod, som den ligger ved; »langt hellere under en Barons eller et Abbedis Herredømme end under en Bys«, sagde Bønderne. Ogsaa de omboende mindre Adelsmænd kunde lejlighedsvis faa Byernes Selviskhed at føle, og Froissard fortæller om de Røvertogter, som de flamske Byer nu og da foretog af præventive Hensyn for at rense Omegnen for de skadelige Ridderborge. Naar de Adelige er inde i Lille ved Hertughoffet, rykker Genterne en skønne Dag ud og holder Razzia, brænder alle Adelsborge, de kan komme over, og deler Byttet, »og saa, naar de havde gjort dette, drog de tilbage til Gent, og aldrig traf de nogen, der vilde sige til dem: I har gjort en Misgerning«. Ogsaa overfor Jøderne kommer Byegoismen atter og atter grelt for en Dag. Det er Byerne, som af Handelsnid først ret har begyndt med Jødeforfølgelserne, og naar Byen trængte til Penge, tappede man blot Jødernes Pengekister ved vilkaarlige Udskrivninger — et finansielt Greb, som Kongerne hurtigt lærte Byerne af. Hvert Øjeblik fortæller en

Augsburgerkronist fra det 15de Aarh. f. Eks. om, hvordan Byen fór frem mod sine Jøder. »Dernæst paa den næste Søndag fangede Augsburgerne alle deres Jøder, og de maatte give dem 20,000 Gûlden, og man handlede ilde med dem ved Brænden, Pryglen og Brandskatten. Dog skal man vide, at man ikke havde mishandlet dem uden Gunst og Forlov af vor Herre Kong Ventzlav, som har tilstaaet og forundt Stæderne dette paa Grund af store Ting, som Jøderne paa mangeslags Vis har bedrevet, og havde de saadant fortjent.« Aller hensynsløsest var Byen mod sine rivaliserende Nabobyer. I indbyrdes Jalousi oprev Byerne gensidig hverandre. Florens' Grumhed mod Pisa og andre Nabobyer er bekendt nok, og ligesaa Venedigs mod sine Konkurrenter. Genterne ødelagde Dendermonde og tillod kun under visse strenge Betingelser Byen at tilvirke Klæde; saaledes lagde ogsaa Ypern af Næringsnid Nabobyen Poperinghe øde. Næsten overalt er dette Byernes Svaghed i Kamp mod de Store, at de ikke kunde forene sig. Atter og atter forraadte Brügge Gent og Gent Brügge til Greven af Flandern, og ingen var gladere over en Bys Plyndring end Nabobyen. »Være sig selv nok« var hver Bys Ideal paa alle Omraader, politisk og socialt saavel som kommercielt. Helst vilde den kunne tilvirke alle sine Livsfornødenheder og alle Slags Industrivarer selv, saa at den intet behøvede at indføre. Endog sin egen Religion havde hver By i Grunden; ligesom Oldtidens Byer havde deres Lokalguder, saaledes følte Florens sig som Johannes Døberens By, Venedig sig som St. Marcus', Lucca som St. Martins, Nürnberg som St. Sebaldus' By, og gennem

Dyrkelsen af Lokalhelgenen farvedes Kristendommen i hver Bys Aand, saa at Religiøsitet og Patriotisme paa en egen Maade smeltede sammen. Venetianerens Kristendom var San Marcos Religion, og San Marco var Byens Feltraab. Gerne vilde ogsaa Byen beholde sine Borgeres Blod saa ublandet som mulig fra Slægt til Slægt. Dante priser (Par. 16, 49) de gamle Dage, da Florens' Borgerkab, som nu er blandet med dem fra Campi, Certaldo og Fighine, var rent at skue selv i den ringeste Haandværker.

Snever er da Synskredsen og Luften stillestaaende bag Bymurene. I de tyske Byer er Indbyggertallet højst 30—40,000, og selv hvor det — som i London, Paris og et Par af de flamske og italienske Stæder — naa'r over de 100,000, gør den omtalte ringe Ind- og Udvandring Forholdene anderledes snevre og stillestaaende end i de moderne Byer med deres friske Ind- og Udtræk. Alle kender hverandre fra Barnsben; i de gamle Dokumenter kaldes Alverden ved Fornavn: Møntmester Erwin, Stadsskriver Johan; alle hilser hinanden paa Gaden, kender hinandens Forhold og Forfædre og véd Historier om dem. Og man boer oftest det meste af sit Liv i samme Hus og driver det Haandværk, éns Fader har udøvet; en Snedker ægter hyppigst en Snedkers Datter — Selskabeligheden er nøje knyttet til Lavene, saa han stifter mest Bekendtskab med Lavets egne Døtre, og desuden koster Mesterbrevet ham kun det halve, naar han forsørger en Mesterdatter —; tildels boer endvidere Fagene stadig sammen i bestemte Gader, der har Navn efter dem: Londons Pelshandlere f. Eks. i Skinner-street, Kræm-

merne i Soaper-lane, Fiskehandlerne i Fish-street o. s. v. I saa faste Folder er Livet lagt til Rette for Borgerne. I hele sin Gerning er Haandværkeren endvidere bundet af Lavsordningen. Der er Lav, som køber Raamaterialet ind under ét for de enkelte eller bestemmer, hvad der skal betales for det. Et nøjagtigt Reglement foreskriver dernæst Mesteren, hvormange Geseller og Lærlinge han maa holde, hvordan han skal lønne dem, hvordan Arbejdet skal udføres, hvorlænge der maa arbejdes om Dagen, hvormeget Arbejde han maa tage sig paa; »Geschaumeister« gaar rundt og prøver, stempler eller kasserer hans Arbejde, og Lavet fastsætter, hvilken Pris der maa tages for Haandværksprodukterne. I det 14de Aarh. er der en Skrædder i Paris, som finder paa at befæste Hoserne paa Vesten ved Hjælp af Snørebaand, men alle Hosemagere kommer i Harnisk og forbyder ham at tilvirke andre Hoser end dem, der fæstes til Bæltet ved Lidser, og først efter langvarige Reklamationer fra Publikums Side opnaaedes det at gennemføre en Tilføjelse til Lavsreglementet, hvorigennem den omspurgte Nyhed tilstedes⁸. Ogsaa udenfor deres Gerning søger de Enkelte uvilkaarlig sammen til fælles Rygstød under faste Former, slutter sig sammen i Selskaber og Foreninger for at more sig, danner Broderskaber til fælles Understøttelse i Liv og Død, til fælles Andagt og Gudsdyrkelse og til indbyrdes religiøs Assurance: lader i Fællesskab Messer læse og Vokslys brænde, forpligter sig til at bære hinanden til Jorden, besørger Sjælemesser over de døde af Broderskabet og indfører dem i den Seelenbüchlein, der opbevares paa Broderskabets private Alter. Overalt myldrer

ogsaa filantropiske Stiftelser frem i Byerne. Trangen til at ty sammen, dække sig paa alle Ledder og Kanter, indordne sig i Rammer, falde til Ro i Folder — det er jo denne Trang, der har ført Folk sammen og bygget Bymurene, og alle føler stadig, at det er paa Sammenhold, at Byens Styrke og Fremtid stadig beror.

Det store Flertal af Byens Smaafolk har jo ogsaa ufrigt Livegenblod i sig og har aldrig haft Tanke om selv at være sine egne Herrer, men er vant til at faa alt lagt til Rette for sig og befinder sig bedst ved at leve efter Forskrift. I lang Tid bøjer de sig villig under »die Geschlechter«s og Raadets faderlige og myndige Regimente, og ogsaa da de selv faar Andel i Styrelsen, er det blot flere Reglementer og mere Formynderskab for de Enkelte, som de gennemfører paa alle Omraader. Hvor Lavsreglementerne slipper, træder »der weise, fürsichtige Rath« til med sine tusind og tre Bestemmelser. Der foreskrives, hvilket Stof Kvindernes Dragt skal være af, og hvor langt Slæbet maa række. Der foreskrives, hvormange Gæster der maa bedes til Barnedaab, hvormange Retter der maa trakteres med og hvor store Gaver der maa gives. Der er i Kirken bestemte Pladser for Embedsmænd og Raadsherrer, bag ved dem for Købmændene, saa for Haandværkerne, medens Svende og Tjenestefolk maa staa i Gangene. Der er Byer, i hvilke Raadet lader ringe til Arbejdet om Morgen, lader ringe den Dag, Vinhøsten maa begynde, og den Dag, den skal være endt, og der ringes med en »Vinklokke«, naar Borgerne skal forføje sig hjem fra Skænkestue og Ilden skal slukkes i Husene. Naar saa Borgerne er tilsengs, gaar Vægteren

ene om i Gaderne og synger sine beroligende Vægtersange for hvert Timeslag, og ellers er det kun Kirketaarnenes talrige Klokkespil og Brøndenens Rislen, der lyder udover Staden igennem Natten. Selv naar Borgeren dør og bliver begravet, tager han med ud paa Kirkegaarden sin Families, sin Stands og sin Nærings hyggelige Rammer, og Skomageren har paa sin Gravsten et Par Støvler, Skrædderen sin Saks, Hjulmanden et Hjul, hvorimod det er en pyntelig Baret, som pryder »des ersamen Georg Erb Barethandler und Barbara seiner Ehewirtin und ihren beider leibs Erben Begrebnisz« ude paa Nürnberger Johannes-Friedhof.

Det tætte, levende Samliv bag Murene; Trangen til at holde sammen, indordne og underordne sig; det fredlyst retsbeskyttede Liv i stillesiddende Arbejdssomhed; den Aand, som Haandværkets og Handelens Næringsveje udvikler — det er straks for den Besøgendes første Blik disse Faktorer, der bestemmer Bykulturen i de gamle Byer.

III. HUS OG HJEMPLIV

Husene er blevne til Hjem og Menneskene til Indendørsvæsener her inde i Byerne. — Nutildags er det ikke netop i Stæderne, at Hjemlivet rigest faar Lov til at udfolde sig. De flestes daglige Erhvervsarbejde er nu lagt udenfor Hjemmet til Fabrikker, Butikker, Kontorer, og Fritidens Interesser trækker ligeledes uafbrudt de Enkelte udenfor Husvæggene til Kafeer og Forlystelser, altslags Forenings- og Forsamlingsliv. Gadens og Avisernes offentlige Liv trænger ind gennem Ruderne. Vor Lejlighed, der flyttes fra Kaserne til Kaserne, er desuden næppe at kalde for et Hjem, og dens indre Udstyrelse er fabrikeret efter samme Model som tusinde andres. Det er ude paa enligt liggende Gaarde, at nutildags Hjemlivet blomstrer rigest, dér hvor man økonomisk og socialt i det hele maa være sig selv nok og i Arbejd og Fritid er henvist til Hjemmet. — Men i de gamle Dage var »Hjemmenes Opløsning« endnu ikke begyndt. Folk ejede helst deres eget Hus, — det var kun Smaafolk, som maatte nøjes med at bo til Leje, — og Grundeje var endnu den eneste egentlige Grundvold for Magt og Rigdom. Den oprindelige Stok af Borgere udgjorde de, der besad Bygrunden, og den fulde Nydelse af Borgerretten vedblev paa mange Maader længe at være forbeholdt Grundbesidderne. At købe sig Grund var derfor stedse baade den sikreste Maade

at anbringe Kapital paa og den eneste Maade, paa hvilken man kunde naa at blive optagen mellem Byens Patriciere. I de gamle Borgeres Liv ses det overalt, hvordan dette at købe sig eller bygge sig et Hus næsten er den vigtigste, centrale Begivenhed, det, som Ynglingen drømmer om og arbejdsomt stræber henimod, og som den Gamle i sine Livserindringer dvæler ved med størst Selvtilfredshed. Det er en religiøs Pligt, man opfylder overfor sine Efterkommere, idet man saaledes socialt og økonomisk grundmurer Slægten, og det er en borgerlig Ambitionssag for den flamske eller tyske Borger at kunne rejse sig et Hus af Sten, der mellem alle Træ- og Bindingsværksbygningerne staar som »den Steen«, »das steinerne Haus«, — om muligt endog med Hjørnetaarne paa Taget som Adelens Huse. Slægtled efter Slægtled bor ofte i samme Hus; hvor Borgerens Vugge har staaet, derfra bæres han ofte efter et langt Liv ud i sin Kiste, og den Himmelseng, i hvilken hans Moder fødte ham til Verden, den samme bliver siden hans egen Ægteseng. Bliver han af Omstændighederne nødt til at flytte fra sit Fødehjem, snører Hjertet sig sammen paa ham, naar han som Augsburgerkronisten Burchard Zink tænker paa, at i de Stuer, hvor hans Barndom henflød, sidder nu en vildfremmed Hovsmed og hamrer. Som Borgherren tog Navn af sin Borg, saaledes kaldes Borgerne ofte i Mangel af Efternavn efter deres Hus. Selv to Borgmestre, der begge hedder Hans, betegnes uden paa Breve hver med sit Hus' Navn: »Den ersamen Hennen zur Rosen und Hennen zum Appenheim, Burgermeister zu Frankfurt, meinen lieben Herren«¹, — saa sammenvokset er man med sit

Hus. Saalænge som blot paa nogen Maade gørligt, kryber Slægten ogsaa sammen i det fædrene Hus; der bygges ny Etager til, ny Udbygninger og Sidebygninger, eller man køber Huset ved Siden af og slaar de to Bygninger sammen. Sødskende bliver ved at bo sammen selv efter at de er gifte, og den nygifte Søn flytter med sin Brud op paa en Kvist i Fædrenehjemmet. Endnu Englænderen Young fandt paa sin Rejse i 1780erne saadanne gamle Sammenklumpninger af Familier i Paris' Huse, og i Toulon var der Huse, i hvilke samme Slægt havde boet gennem 400 Aar².

Huset faar i Bylivet en anden og rigere Betydning for Menneskene end før. Tidligere havde deres Arbejde ligget i fri Luft. For Adelsmanden var Borgen kun et Vinterhi, i hvilket den mørke og kolde Tid kunde soves bort; naar det blev Foraar, drog han til Hoffer, i Leding eller forlystede sig med Jagt og Dystlege i det fri. Ogsaa Bondens Gerning laa væsentlig udenfor Husets Vægge. Men for Snedkeren eller Købmanden, hvis Værksted og Kontor rummedes indenfor samme Mure som hans Hjem, for ham blev Huset den lille Verden, hvori hele hans Liv i Arbejde og Fritid gik hen. I Ly af Bymurene og Byfreden kan dernæst Huset blive et Hjem i en ganske anden Forstand end før. Ude paa det aabne Land maatte Adels Borge og Munkenes Klostre nødvendigvis først og sidst være Fæstninger, beregnede paa at frembyde Sikkerhed og yde Forsvar. Alt var underordnet dette Hensyn. Anbragt saa svært tilgængelig som muligt, helst paa en Klippeafsats, maatte Bygningen afpasse sig efter snevre og uregelmæssige Terrænforhold, klemme sig smal her,

sende en Udbygning ud dér, ved Vindeltrapper, snoede Gange og Broer forbinde de forskellige Bygningspartier, der laa hver i sit Plan og paa sin Klippespids. Helt anlagt paa Forsvarsevnen, rejste Bygningen sig endvidere skummel og vild med stejle Mure, spredte, smaa Vinduer, dybe mørke Porte, udhængende øvre Stokværker, Skydeskaar og Tindekrans og paa Hjørnerne tykke, runde Taarne. Indenfor Bymurene behøves ikke og taales efterhaanden overhovedet ikke den Slags Privatfæstninger. De adelige Familier i Siena og Florens eller i de flamske Byer opførte vel endnu i det 13de Aarh. »Taarnhuse« og »Steenen«, til Brug i de hyppige, vilde Borgerkampe, men selv i disse urolige Byer ophører senere denne Skik eller forbydes som farlig for Borgerfreden. Husene bliver ikke mere blotte Rovfuglereder eller Ly og Gem, men bliver til hyggelige Hjem, aabne udad til Gaden og Genboer, og indadtil blot bestemte af Bekvemlighed og Smag.

Fraset de Forskelle, der naturlig betinges af forskelligt Klima og lokale Byggematerialier, udvikler da ogsaa den borgerlige Privatbygning sig rundt i Europas Byer saa nogenlunde efter samme Type. Enten man ser paa Chambellanfamiliens Hus i Dijon eller Jacques Cœurs i Bourges, paa Nassauerhaus i Nürnberg eller »das steinerne Haus« i Frankfurt, mærker man, hvordan Bylivets Aand og borgerlige Behov har paatrykt dem et Præg af Soliditet og Regelmæssighed, af Adstadighed og Hensigtsmæssighed, som er ganske modsat de uregelmæssige, pittoreske Adelsborges Karakter. Ved Bygningens Placering saavel som ved dens Indretning begynder man at tage Sundheds- og Bekvemligheds-

er saa smaat
erne fra Be-
it mod Solen

at smalle sig
ere og større.
erne i Stok-
og Trin ned
pperne bliver
Man bygger,
som Adelen
getømmer og
orgere klager

i det 17de Aarh. over, hvor »papiirtyndt« de moderne begynder at bygge³; men det er ikke længer af Forsvarshensyn, man bygger saa grundmuret, men af økonomisk Sans for det reelle og durable og for at give Medborgene det rette Indtryk af Forretningens Soliditet og Købmandshusets Grundmurethed. Saaledes er ogsaa hele Gadefaçaden tør og sober i sin Stil som Hverdagens regelbundne Arbejdsgænge, — helt modsat Ridderborgenes fantasifulde Maleriskhed —, og den regelmæssige Etageinddeling med Gesimser eller Tømmerværks Fremspring, de éns, firkantede Vinduer, der tropper op i Geled, Bindingsværkets eller Træudskærningens geometriske Figurer taler til Tilskueren om sirligt, punktligt Værkstedsarbejde og om ordentligt førte Handelsbøger. Medborgerligt socialt indordner Huset sig endelig saa nogenlunde i Gadelinien, støtter skabeligt sin Mur mod Naboens Hus, — isolerer sig ikke hovent og fjendtligt som Borgen —; Husene begynder ogsaa at efterligne hinanden, Indskrifter taler til de forbigaaende, af Gavle og Karnapper kigger Vinduerne nysgerrig ud paa Gaden, og Attrapfigurer af Sten vinker ofte venligt smilende den Besøgende imøde.

Husets Indre præges af samme Borgerlivets regelmæssige Arbejdsomhed og ordentlige Soliditet. Ad en stor Gadeport kommer man oftest gennem en brolagt Korridor ind til den firkantet aflange Gaard. Udenom den er Stueetagen — brolagte Rum med hvælvet Loft, ofte aabne med Buegange ud til Gaarden, — optaget af Værksted og Bod, Købmandskontorer og Lagere. Garverens tørrede Huder hænger paa Stænger, medens

de frisktflaaede Huder med Haar og Horn ligge henslængte paa Stenbroen. Snedkerens frisksavede Planker ligger i Stabler, og det flyder med Sav- og Høvlspaan over Gaarden. Købmanden sidder — som man ser det paa gamle Stik — i sit Kontor med Vareballer og Pengekiste ved Siden, Hovedbog og Regnebræt og Vægtskaal foran sig paa Bordet; bag ham er der aabent til Lagerlokalerne, hvor Tønder, der lige er kommen hjem fra Messen, hugges op og Varer emballeres. Fra Kl. 5 Morgen er alt travl Virksomhed hernede, og op gennem Huset lyder Hammerslag og Saven eller der trænger Lugt af Lim eller Læder. Foroven gaar helt omkring Gaarden en aaben Svalegang — nord for Alperne af Træ, i Italien af Sten —; en aaben Trappe fører fra Gaardsrummet derop. I den gode Aarstid er det meste af Huslivet forlagt herud; her holdes Vask og Tørring, her foretages Køkkenarbejder og spindes der paa Rok. Ud til Gaden ligger ellers Familiens Dagligstue. Den har — især Nord paa — gerne en Karnap; fra dennes faste Vægbænke kan Husfruen eller den unge Borgerjomfru holde Udkig med Gaden, medens hun slaar Væven, og naar Husfaderen byder en Forretningsven eller Kunde op fra Boden nedenfor, slaar de sig gerne ned ude i Karnappen ved et Krus Øl eller Vin. Til Udstyrelsen af Stuen hører en Lysekrone i Form af et Trækors, der hænger ned fra Loftet, et buet Metalspejl og senere ogsaa et Væggeuhr, et Andagtsbilled med Bedepult, ofte en Vase med Blomst paa Bordet eller en Fugl i et Bur, — saaledes som man ser det paa gamle Billeder af v. Eyckernes Skole, af Nürnbergeren Pleydenwurff eller Filippo

elsen — som disse gamle
tørt og nøgternt Indtryk
er intet af alle de Tæpper,
samler Støv, dæmper Lys

100 (Tyskland).

er og bløde Former og be-
tuer. I Stedet derfor kun
en man ser. Loftet viser
konstruktion, uden af-
de solide Længde- og Tvær-
en hvid Kalk, som friskes
Træpanel; og paa Hylden
fade, Tin- og Lerkrukker paa

Malede Brædder
 over Vask med
 des alt, ialfald

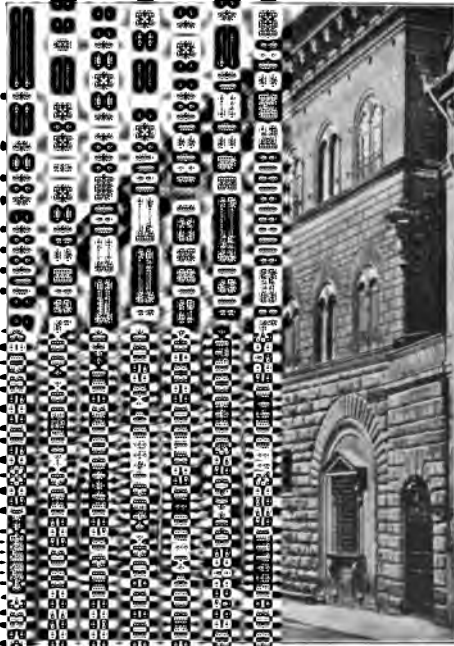
c. 1500 (Nürnberg).

Malede. En aaben
 en grønglaseret
 ser. Endelig et
 af massivt Træ
 kamer og Lidser
 abets forskellige
 sig med deres

Forgreninger over alle Flader, sværgende en dyr Ed paa, at kun den med den rette Nøgle forsynede vil kunne faa Adgang. Alt er tungt og solidt, uden Ynde, uden Finhed, men ogsaa uden Attrap eller Humbug som ved alle senere Stilarter; enhver Ting breder sig aabent i sit lovlige Ærinde, og trods Udpyntning i det smaa holder den sig prosaisk og tørt til sit Nyttearbejde.

Sin Forædling og Udfoldelse naaede denne borgerlige Husstil i de store Købmandsgaarde, som i det 15de Aarh. opførtes i Florens. Af forskellige Grunde, som senere skal omtales, var Sammenholdet og Samlivet indenfor de store Patricierslægter stærkere her end noget andet Steds; Familiens urørlige Gods var fidekommissarisk bundet og kunde ikke afhændes af den enkelte, og Slægten ejede fra gammel Tid eller erhvervede sig ved Køb store Huslænger og beherskede hele Gader og Kvarterer, der havde Navn efter de Adimarier, Pandolfinier, Albizzier, Bardier. Under de fredelige, lykkelige Forhold, som raadede i Byen, under Optimaternes Herredømme, og under alle Kunsters Opblomstring rejste det ene statelige Købmandspalæ sig efter det andet. I *Strozzi*-palæets Bygningshistorie — saaledes som Bygherrens Søn Lorenzo fortæller den i sin Faders Biografi, og som den suppleres af Faderens Testamente⁴ — ser man ret baade den Iver, hvormed der byggedes, og den Jalousi, hvormed man overvaagede hverandre. Mere begærlig efter Ry end efter Gods vilde Filippo — fortæller Sønnen — bygge sig en Gaard, da han ikke vidste nogen sikrere Maade at efterlade Minde om sig, og det skulde blive en Gaard, som kunde bringe Slægtens Navn ud over hele Italien og

Magthavendes
tskende Medi-
gtighed. Han

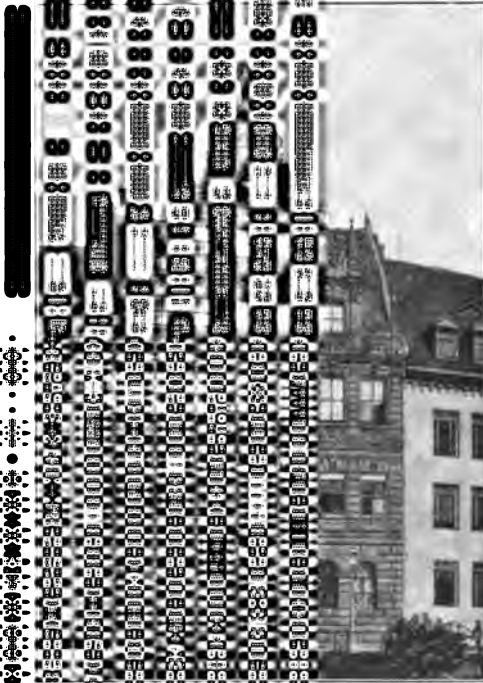

(Palazzo Riccardi).

paa Nytte og
orne vilde have
ng som havde
at Strozziene
det, skyndede
have Kampe-

sten — »det var ikke for Borgere og det kostede for meget« —, og saa vilde han have Butikker forneden til Udlejning, for at faa nogle af sine Penge igen. Men herimod raabte alle op, det passede sig ikke for hans Slægt og vilde desuden skæmme hele Bygningen. Og saaledes lod han sig nøde til at gøre det, som »la grandezza dell' animo suo« brændte af Begærlighed efter. Da han først havde faaet frie Tøjler, byggede han Resten af sit Liv paa sit Palæ. Det blev ikke færdigt, medens han levede, og hans Testamente er fuldt af Bestemmelser angaaende Fuldførelsen af »mia casa nova grande«. Altid skal der arbejde 50 Murere paa Bygningen, saa at den kan blive færdig i en vis Aarrække, og vil ikke Arvingerne lade det gøre, skal Medicierne besørge det udført og sælge eller pantsætte af Formuen, saa meget der maatte medgaa. Og »det er min Bestemmelse og Vilje, at nævnte mit Hus for al Fremtid i al Evighed skal beboes af nævnte Strozziere. Jeg forbyder for al Fremtid dets Afhændelse, frivillig eller nødtvungen, eller dets Udlejning for længere Tid. Men hvis nogen bortlejer Huset, skal han for hele sit Liv, baade han selv og hans Børn, jages ud af Huset som uværdige Beboere af en saadan Bygning, og denne gaar saa over til den nærmeste Gren af Slægten.« Ud af denne Aand og Tankegang er det, at Strozziere, Mediciere, Pittiere, Rucellaiere Familiegaarde blev til. Florentineren *Alberti* — selv tilhørende en af de fornemste Patricierslægter og Bygmester for Rucellai-palæet — gav i sin Bog om »Bygningskunsten« 1452 denne Civilarkitekturs Æstetik. Alle Mennesker — udvikler han — har Lyst til at bygge, men den, der

ør lig overveje,
lske dine søde
dine Arbejds-

ernberg.

ns Anbringelse
og Simpelhed,
ghed og bredt
erlig Patricier-
norrette Gade-

façader, byggede op af mægtige Kvadersten, vandret leddelte ved skønne Gesimser efter Etager; med de regelmæssige Rækker af skønne, store Vinduer og med de simple, skønne Proportioner i Vinduesafstande, i Gesims- og Tagfremspringenes Forhold til Fladerne, i Længde- og Højdemaal; endvidere med de store, af Søjleomgange omgivne Gaarde, de brede store Trapper, de store Sale i Beletagen . . . udvendig og indvendig har disse florentinske Patriciergaarde éngang for alle skabt Formlen for storborgerlige Beboelseslejligheder, som Eftertiden i Hovedtrækkene stedse har bibeholdt. Med Renæssancen adopteres Formlen ogsaa hurtig af de store Bypatriciere nord for Alperne, — tilsvarende Bevægelser havde jo, som vi har set det, overalt gjort sig gældende i Byerne. Trods sin Frontgavl og sin Karnap er f. Eks. »das Pellerhaus« i Nürnberg (c. 1600) kun en nordisk Variant af Florentinerpalæet.

I disse Huse lever Borgerne deres Liv. Menneskene er blevne stillesiddende Stuemennesker. Omend Fri-luftstrangen og Vandrelysten endnu sidder Haandværkeren i Blodet, om han ogsaa har haft sine Vandreaar som ung og endnu gjerne har sin Have med en Smule Landbrug ved sit Hus eller udenfor Bymuren, saa er gennem hans Næringsvej hele hans Liv dog bleven et væsentlig andet end f. Eks. Bondens og Krigerens. Denne Livsforandring gør Menneskene i det hele grimmere og tildels svagere. Paa Malerier og Skulpturer gør Nürnbergere og Florentinere og Gentere et gennemsnitlig lige uskønt Indtryk; ogsaa nutildags kan jo en

Skrædder- eller Kontoristfigur sjælden maale sig med en Sømands eller en Skovriders. En »Mittelalterliches Hausbuch«⁶ tegner »Mercurs Børn« som blege af Ansigt, bløde af Lemmer med lokket Haar. Saaledes talte ogsaa i sin Tid Xenophon om Banausernes Skiatrofi 3: Haandværkernes Liv i Skyggen og deres Stillesidden, som skæmmede og kvindagtiggjorde deres Legeme; det bløde Haar stod ligesaa for Grækerne som umandigt i Modsætning til Krigerens stride Manke. Skrædderen bliver kortbenet og fladbrystet, Væveren og Glassliberen brystsvag, Rebslageren gaar indad paa Benene. Det stille Indendørsliv virker paa Lunger og Indaandingsproces, forvandler Blodomløbet og Blodets Bestanddele, forvandler derved hele Gemyts- og Aandslivet. Menne-skene bliver mindre raa og vilde, ogsaa mindre raske og beslutsomme, bliver noget tungsindige og ufriske, mere betænksomme og reflekterte. Livets Kreds snevrer sig ind for Høkeren og Haandværkeren. Krøben ind bag de Vægge, som omslutter hans Arbejd og Fritid, hans Forretning og Hjem, til daglig blot levende med Kone og Børn, et gammelt Tyende, der har været 20—30 Aar i Huset, og en Svend og et Par Lærlinge, der hører helt med til Husstanden, lukker han sig sammen om sin lille Interessekreds, sin Verden i en Nøddeskal, gør sit Hjerte lille, saa det i trofast Inderlighed kun slutter om »ham selv, hans Kone og hans lille Hassan med de skæve Ben«, og sætter Skyklapper for sine Øjne, saa han nærsynet og nøjeseende kun ser paa den daglige Syssel. Livets Løb bliver ensformigere og roligere end det nogensinde kunde være ude paa det aabne Land. Arbejdet er det samme hele Aaret

rundt, Sommer og Vinter, og i Ly af Byfreden og Lovens Hegn, desuden beskyttet og reguleret paa alle Kanter ved Lavsvæsenet, bliver Smaaborgerens Liv saa betrygget og uanfægtet som ingen anden Næringsvej i Tiden. Tilværelsen mister da med ét for Menneskene sin Spænding og sin Afveksling, sine Overraskelser og sine Farer; en graa Række Hverdage trækker op i Horizonten. Et vist mageligt, jævnmødt Flegma kan fødes af denne Forandring; Menneskene bliver ordentlige, regelmæssige Vanemennesker (»Filistre«); deres Følelser mister de halvvildes Letbevægelighed og Ustadighed, bliver varagtige og bestandige; deres Vilje faar Udholdenhed, deres Intelligens ser frem og tilbage, dvæler i Erindringer og lægger Planer fremad; der kommer mere Sammenhæng i Folks Liv end tidligere.

Af de Dagbøger, Borgerne rundt om begynder at skrive, ser man ret, hvordan det ensformige Liv i samme Omgivelser opfordrer Menneskene til at se frem og tilbage. *Libri segreti, libri di ricordo, memoriali* — som Florentinerne kalder dem —, *livres de raison* eller *Gedenkbücher*, som de franske og tyske hedder. Det er snart en Art religiøs Trang til at gaa sit Livs Tilskikkelser igennem i Erindringen, der trykker den gamle Borger Pen i Haand: »Reddes rationem villicationi tuæ«, sætter han saa som Motto paa Bogens første Blad. Snart er ogsaa Borgerens Memoireskrivning fremgaaet af en Trang til at opstøve Forfædres Livsdata, Slægtens tidligere Historie og bevare den for Efterkommerne. De fleste af de Møbler og andre Ejendele, som staar i Vellutiernes gamle Familiehus, er, efter hvad Paolo har hørt af sine Forældre og Bedsteforældre, anskaffet

allerede for 200 Aar siden af den gamle Uldvæver Donato Velluti, og ved at rode efter mellem gammelt Skrammel finder han ogsaa en halvfortæret og af Børn halvt ituklippet gammel Dagbog af denne sin Farfader. Begge Dele giver hans Fantasi Interesse for at samle sammen, hvad der kan oplyses om Slægtens Forhistorie, og for at fortsætte, hvor Donatos Krønike slap⁶. — Stadig ses der ogsaa frem mod Efterkommerne. Man skriver, fordi man tænker og haaber, det engang kan glæde Efterkommerne at vide noget om Slægten, og fordi man selv ønsker at leve videre i deres tilbageskuende Erindring. Ogsaa for at »dare notitia et amaestramento a miei figliuoli«, for at »die lieben kinder und enencklein« skal »diese gedächtnisse und schrift zu hertzen nehmen« og deraf lære »brüderlich und freundlich zu leben«, eller for at de senere Ejere af Familiegaarden kan faa Besked om meget, der kan være dem af Vigtighed vedrørende Formue-, Ejendoms- og Familieforhold. Den kølnske Weinsberg henvender sig i Indledningen til sine »Erindringer« til »dem ehrenhaften, fleissigen, zukunfftigen Hausfatter zu Weinsberch, meinem geliebten Erben« og erklærer, at »nachdem Ir und Ich und Ich und Ir jetzt Ein sein sollen und müssen als eine person, sovil das ampt des hausfatters zu Weinsberch betrifft«, saa har han godt af at faa adskilligt at vide om Hus og Slægt. Overalt, hvor et fælles Hus holder Slægts-traditionen levende, ser man den Slags Familiekrønike florere: Romerne henlagde deres »tabulae« eller »commentarii« i Slægtens »tabularium«; paa de adelige Borge og Herresæder nedskrev Husherrerne deres »tidebok« og »tänkiebok« eller »Slægtebog«, som opbevaredes

i Taarnets »Brevkammer«. Men en snevrere Horizont, et ensformigere Liv, en mere nærsynet Smaalighed og en mere flegmatisk Jævnmodighed end de, som slaar os imøde fra de gamle Smaaborgeres Optegnelsesbøger, skal man intetsteds kunne finde.

Der opnoteres i Reglen alt mellem hinanden: »en Salat af alskens Urter« kalder en florentinsk Købmand den tykke »Zibaldone« (= memoriali), som han har efterladt til Gavn for sine Børn. Der er Slægtsregistre, Fortegnelse over Giftermaal, Fødsler, Dødsfald, Ejendoms køb og Salg. Der er Raad for Husførelsen, Raad mod Tandpine, Notitser af, hvad Forfatteren har læst, Anekdoter, han har hørt. Opgør af daglige Indtægter og Udgifter, opbyggelige Tanker og Fortegnelse af Aarets Korn- og Vinpriser. Mange Gange gaar Optegnelserne i deres Indholdsløshed paa denne Melodi. Den 12. April slap Melet op, som jeg havde købt 2. Marts, det varede saaledes denne Gang 5 Uger og 6 Dage. 14. Maj vekslede jeg en Gùlden til Brug ved Almisser. 10. Juni »Hab a gebickt, thut 30 Pfennige«. Det Aar kom der Orm paa min Haves Frugttræer, saa jeg fik hverken Pære eller Æble. Det Aar lagde jeg nye Planker i det øvre Vaaningsrums Gulv. Eller en Mand, der i 1561 som ældre begyndte at skrive sine Erindringer⁷, skildrer vidt og bredt, hvad Dragt han gik i, da han var Dreng, hvilken Dragt han bar 1525 og hvilken 1531; hvordan han den 1. Maj 1544 begyndte at lade sit Skæg vokse, som han tidligere plejede at barbære (hvortil knyttes en vidtløftig Beskrivelse af, hvordan han lader det skære og hvilke Farvenuancer det har); hvordan han aldrig har kunnet lide Ost (i

den Anledning opregner han ogsaa, hvilke af hans Familie der kan og hvilke der ikke kan lide Ost) samt hvordan han engang for 30 Aar siden, da han af en Fejltagelse smagte paa en Ost, fik Feber deraf. Med betimelig Ordenssans aabner den unge Ægtemand straks efter Brylluppet en Rubrik: »Naissance des enfants que Dieu voudra bien me donner, commencé ce jourd'hui«. Og i rolig Gudhengivenhed noteres Børnefødsler og Børnedødsfald, det ene som det andet, med samme tørre Formel: »Messer Iddio sempre sia lodato« eller »Gott sei der Seel' genedig«. Den samme gudhengivne Religiositet gaar gennem de mindste Optegnelser. Naar Provenceborgeren sætter ny Vinplanter i Jorden, glemmer han ej til Notitsen herom at føje »Dieu nous laisse vivre à boire le vin«; og naar Pisaborgeren noterer en paabegyndt Forretning, undlader han ikke Formlen: »Dio ci dia guadagno e la Vergine Maria«.

Et gammelt Billede af J. v. Eyck — det ældste af den Række Portrætter af borgerlige Ægtepar i deres Hjem, som Malerne har efterladt os fra de gamle Byer — fremstiller i Dobbeltportræt den unge Købmand Arnolfini, Agent for et Luccafirma i Brügge; og hans unge Hustru. I deres Stadsstue staar de, begge i Højtidspuds, og i afmaalt Afstand fra hinanden; Situationen synes symbolsk at betegne Ægteskabets Indgaaelse. I sin prægtige Fløjskappe og med stor Filthat paa Hovedet staar han og ser i Overvejelse frem for sig, med et snu og gammelklogt Udtryk over sit ungdommelige Ansigt; hans ene Haand fatter let om hendes fremstrakte Haand,

medens han højtidelig løfter sin Højre — formanende, betænksomt og med Selvfølelse —, inden han lægger den i hendes til Besegling af Pagten. Hun staar, buttet og venlig i sin Festdragt, holder den lange, slæbende Overkjole op foran Maven og ser underdanig og i Tanker ned for sig, medens hun venter sin Husherres Haandtryk. Ingen af de to ser paa hinanden eller kommer hinanden nær; ingen erotisk Varmegrad eller fri, personlig Hengivelse gør sig gældende: de tos Forening er dels en religiøs Pagt til Menneskehedens Formerelse og Sædernes Regulering, dels ogsaa en Forretningssag, som det gælder om at beregne fornuftig, en Indgaaelse af et Kompagniskab for Livet i gensidig Interesse. Og den alvorlige, overtænkte Viljesbeslutning, som tydelig fylder begge Parter, er den at respektere hinanden i den af Gud indstiftede hellige Institution: hun ham som Husherre og han hende som sit Hus' Frue og sine tilkommende Børns Moder, og saa forresten i stort og smaat at hygge sig sammen, forme sig efter hinanden under Vanelivet og i Husvarmen, knyttes sammen i Husbestyrelse og Børneavl og lide paa hinanden i Liv og Død.

Det er den lidet romantiske og ikke videre sjælfulde, men meget reelle og værdifulde Opfattelse af Ægteskabet, som Borgerne lever paa i de gamle Byer. Naar Dürer i sine Optegnelser fortæller om sit Ægteskabs Indgaaelse med Vendingen: »Og da jeg var kommen hjem [fra Venedig], underhandlede Hr. Frey med min Fader og gav mig sin Datter og med hende 200 Gûlden« eller Lor. de' Medici i sine »Ricordanze« skriver, at han ægtede Madonna Clarissa »eller rettere: hun blev givet mig«, gengiver

agtanke den
Egteskaber.
lumpe Tone,

Hustru.

Liv sammen
Slid for Ud-
lesinteresser
slivet bliver
ede og jævnt

velstaaende Forhold, lunes der et hyggeligt og gemytfuldt Familieliv frem i Borgerhjemmene.

Som ofte Husdyrene gennem bedre Ernæring og liden Friluftsbewægelse bliver frugtbare end de var i vild Tilstand, saaledes synes Haandværkerne og de Handlende i Byerne at have udvist en overvældende Frugtbarhed i deres Ægteskaber. Overalt i de flanderske som i de sydtyske Byer eller i Florens hører vi om en forbavsende Børneavl. Jeg noterer f. Eks. af en gammel florentinsk Købmands Livserindringer⁸: 1ste Ægteskab synes at have været barnløst; allerede efter et Aars Forløb gik min kære Bandecca til Paradis. Kort efter indgaas 2det Ægteskab; i dette faar vor Købmand i Løbet af 8 Aar 5 Dreng og 3 Piger. Af de mange Barnesfødsler dør saa Hustruen. Aaret efter indgaas 3dje Ægteskab; det velsignes med 4 Dreng og 7 Piger; saa er den Hustru opslidt og dør. Igen 4de Ægteskab, der skænker Købmanden endnu 7 Børn, og saaledes har han i Ægteskab faaet ialt 26 Børn. Dertil vedkender han sig yderligere 2 udenoms Børn. I samme Maalestok foregaar Børneavlen overalt. I Lüttich foregaas Borgerne med et godt Eksempel af deres Bisp, der i 22 Maaneder avler 14 Børn og roser sig af ialt at have 69 Børn. Dürers Fader havde 18 Børn; Kronisten Burkard Zinck har samme Antal; Ulman Stromers Fader efterlod sig 18 levende Børn, hans Bedstefader 15; hans Søster havde inden 25 Aars Alderen allerede 8 o. s. v. o. s. v. I Metz-Købmanden Philippe de Vigneulles' Erindringer læser man hvert Aar — i det mindste 14 i Træk — om, hvordan hans Kone skænker ham et Barn. Og saaledes — som sagt

— hvor man ser hen. Men alle disse Børnefødsler og de talrige Omgifter, som Hustruernes Overanstængelse medførte, synes ikke at have hindret mange Ægteskaber og Hjem i at være særdeles lykkelige. Naar en Moder anbefaler sin Søn en Enke, hun har udsøgt ham til Brud, tilføjer hun ganske vist: »Vel er der 11 Børn dér at forsørge, hvoraf en Del endnu er smaa, men det er vel muligt, at der kan blive noget færre af dem; saa er der ogsaa godt Udkomme dér og det meste i urørligt Gods«⁹. Men man resignerer overfor den fremmede Børneflokk: »ingen Roser uden Torne?« trøster en anden sig, der tager en rig, men ogsaa barnrig Enke. Konen kan paa samme Maade finde sig i at tage Mandens Bastardbørn i Huset. Med en vis bred Gemytlighed finder man Husrum og Hjerterum for hele Flokken.

Lad os af en Række »Livserindringer« rundt om fra Byerne skaffe os et almindeligt Indblik i de gamle Borgeres Familieliv.

Der er nu den ovennævnte Metzerkøbmand *Philippe de Vigneulles*, som levede omkring Aar 1500 og har skrevet interessante Memoirer¹⁰. Fra Barn staar han i det kærligste Forhold til sin Fader, der var Købmand i Byen og Maire i en nærliggende Landsby, og til sin Moder, — »det var en af de smukkeste unge Kvinder, af Smaafolk at være, som man kunde finde i hele Landet (skriver han), og som forstod at tale godt for sig og gøre sig elsket af høj og lav, og der var ikke den Kvinde i hele Landet, som forstod bedre at synge end hun, og hun var saa munter og morsom.« Han fik en god Opdragelse, men Rejselysten greb Drengen,

og en Dag løb han bort hjemmefra og gav sig med en anden paa Vandring ud i det Fremmede. Forinden havde han forfattet et smukt Afskedsbrev paa Vers med Tegninger af alle de Hjemmeværende, og det hængte han op indvendig i Laaget paa den Dragkiste hjemme i Stuen, som gemte hans Tøj. Gennem en Bekendt i en af de første Landsbyer undervejs sendte han Nøglen til Dragkisten hjem til Faderen med et Brev, i hvilket han bad ham aabne og læse paa Indersiden af Laaget. Længe flakkede han nu om, kom i Tjeneste i svejtsiske og italienske Byer — hverken om Landskabers eller Byers Skønhed har han et Ord — oplevede forskellige Æventyr under de krigerske og urolige Tider og vendte efter 5 Aars Forløb, dragen af Hjemvé, tilbage til sin Fødeby, som han kun med Nød og Næppe slap forklædt ind i, da den var under Belejring. Før han vilde vise sig for sin Fader, tog han ind hos en Ven og lod sig sy nye Klæder og fik sig barberet og klippet. Men Haarklipperen løber med Nyheden til Faderen, som just er kommen ind til Byen fra den Landsby, hvor han er Maire, og netop spiser hos sin Datter. Af Glæde vælter den Gamle den Viertel Vin, han just sidder med, iler sveddryppende til sin Søn, omfavner ham længe tavs og fortæller ham grædende, hvilken Sorg hans lange Fraværelse har voldt ham — han var ogsaa bleven ganske »maigre et hideux«, saae Sønnen —; men nu vil han gerne dø, siden han har genset ham. Fader og Søn spiser saa en god Aftensmad sammen, og under alskens Snak gaar den meste Nat. Og næste Dag tager de ud til Landsbyen og Moderen. Philippe blev

nu hjemme, kommer i Købmandsforretning, men en stor Ulykke ramte ham, da han og hans Fader en Dag i en Landsby blev overfaldet af Røvere og førtes til en Røverborg, hvor de længe holdtes fangne. Endelig blev den Gamle sluppet løs, mod Løfte om at skaffe Løsepenge for Sønnen, og først efter at Faderen havde sat alle Slags Myndigheder i Bevægelse og med megen Møje faaet Pengene skrabet sammen, kom Philippe paa fri Fod. Rørende skildres det nye Gensyn mellem Fader og Søn; i de Dage, da Sønnen ventedes, stod Faderen fra Morgen til Aften posteret ved Byporten, »som Tobias' Hustru gjorde, da hun ventede den lille Tobias' Hjemkomst«. Da Philippe nu atter var kommen til Ro og var begyndt paa Købmandsvirksomhed, »gav han sig, da Foraaret var kommen, til at gaa at se paa de unge Piger, som han allerede havde gjort det før sit Fangenskab, og især kastede han sine Øjne paa Mairén le Sainte de Lesseys' Datter Zabellin og lod frie for sig, da hun ogsaa holdt meget af ham«. Der kom halvvejs en Forlovelse i Stand, men hendes Fader trak dog Sagen ud i det uvisse, først et Aar, saa igen til Paaske. Og imidlertid kom Andre og talte til Philippes Fader om en anden ung Pige fra en By i Nærheden, og der blev berammet en Middag mellem de to Parters Fædre for at tale om Sagen, — en Middag ved hvilken ogsaa Philippe skulde være tilstede. Netop forud for Middagen mødte denne paa Torvet Zabellin, som forsikrede ham, at holdt han blot ud til Paaske, gav hendes Fader nok efter. Imidlertid, da man ved Middagen begyndte at »marchander« om det andet Parti, var Philippe den første til at

indrømme, at Zabellins Fader maaske ved Paasketid alligevel ikke gav sig, »og saa faldt vi paa Jorden mellem to Stole«; »han var tvivlrædig, om han skulde samtykke eller ikke, efterdi han slet ikke kendte Pigen og kun havde sét hende én Gang og heller aldrig havde været i hendes By; imidlertid samtykkede han dog efter sin Faders Ønske«, og »fut fait le marché« samme Dag, og næste Dag holdt man Forlovelse og kort efter Bryllup. De nygifte bosatte sig saa, »og Zabellin var meget ked over, at hun gik glip af Philippe«, men Philippe solgte meget Klæde, lavede Strømper og »befandt sig meget vel, thi han havde en god Kone«, indtil hun døde i Barselseng, »dont Philippe en menait grant deuil et lui fit faire son service bien et honnêtement. Dieu ait pitié de son âme et de toute autre aussi«. Hun døde ved St. Nicolas' Tid; ved Fastetid »vilde Faderen omgifte ham og anviste ham forskellige Kvinder, og iblandt disse begyndte man nu igen at tale om Zabellin, Mairens Datter, efterdi man vidste, at han holdt meget af hende og hun ogsaa af ham«. Saa kommer Fædrene sammen, og alt gaar i Orden, og efterat Philippe har købt sig »Skrædderens Hus bag Frelser's Kirke«, lever han et langt lykkeligt og barnrigt Ægteskab med sin Ungdomselskede.

Philippe de Vigneulles' æventyrlige Ungdomsliv er mindre normalt borgerligt end det Billede af en velstaaende Kølnsk Patricierslægt, som »Buch Weinsberg«¹¹ aabner for os. Hermann v. Weinsberg — vor »Gedenkbuchs« Forfatter — var Søn af en jævn, velstaaende Vinkyper. Han fortæller om, hvordan han som Barn maatte hjælpe Forældrene ved Vintapningen, og ogsaa

hjælpe Moderen med at afhaspe det spundne Garn; derved tilsigtedes det ogsaa at holde Drengen borte fra Gaden. Han fortæller videre om, hvordan han studerer ved Universitet, og siden slaar sig ned som Ungkarl i Fædrenehuset Weinsberg, der staar ledigt, medens Forældrene er flyttet hen og bor »under Raadhuset«; han driver nu Advokatforretninger og Vinhandel, ser næsten hver Dag over til sine kære Forældre og faar Maden bragt fra Forældrehuset. Med den Tjenestepige, der bragte ham Maden, har han det Uheld at faa et Barn, hvad han fik megen Ulejlighed af. Lejlighedsvis hører vi ogsaa om »en naturlig Bastarddatter« af Faderens, hvis Bryllup denne holder, medens Hermanns Moder nok saa medgørlig giver Linned og Husgeraad til Udstyret. — Efter at Faderen først forgæves havde friet for Hermann til en 13 Aar ældre Enke, hvis Rigdom havde fristet den unge Advokat, kom han (Faderen) en Lørdag og sagde til Sønnen, at nu var Forældrene bleven enige om, at han burde ægte sin Naboerske, en lidt ældre Enke. Ja, naar de syntes det, saa var han nok villig. Næste Dag, Søndag, stansede Faderen Enken paa Gaden og fremførte sit Ærinde. Ja; hvis de syntes det, vilde hun nok, men hendes Mand var død for kun 4 Maaneder siden, og derfor vilde hun helst vente lidt; imidlertid, vilde de andre helst have det hurtig klappet og klart, kunde det jo ogsaa nok lade sig gøre. Om Onsdagen gaves de to saa i Slægtens Nærværelse sammen. Om Fredagen meddelte Enken Hermann, hvad hun hørte ymtes om, at Faderen til den Tjenestepige, med hvem Hermann havde Barn, vilde nedlægge Forbud mod Ægteskabet

og paastaa, at der var givet Pigen Ægteskabsløfte. Altsaa maa der skyndes paa, og ved Begunstigelse vies de allerede om Søndagen, medens Hermanns Fader faar Tjenestepigens Fader stillet tilfreds. Bruden var — siger Hermanns »Gedenckbuch« — endnu ret smuk af Ansigt, temlig lang og svær, gudfrygtig, dydig, »narhaftich, frolich und fridsam«. Han levede lykkelig med hende; selv munter og selskabelig, med stærk Smag baade for sin egen Vin og for megen god Mad holdt han talrige Gilder med den »krentzgen« 3: selskabelige Forening, han tilhørte, og han noterer til Glæde for Efterkommerne nøjagtig alle Retterne ved hvert Gilde. Et senere Ægteskab falder mindre lykkelig ud. Hermann, der selv bekender sin Svaghed for »wolgestalte schone frauenleut«, bliver stadig taget i Skole af sin skinsyge Kone, naar han kurtiserer Tjenestepigerne eller paa en Rejse kigger for meget paa Antwerpens smukke Fruentimmer. Ægtefolkene drikker ogsaa lejlighedsvis begge saaledes, at de »die wende (wände) begossen«. Alligevel holder han ud med sin Xantippe til hendes Død, men derefter har den gamle, livsfriske Enkemand ogsaa nok af Ægteskab og lover sig, at han ikke igen skal lade sig narre ind i det, men meget hellere paa sine gamle Dage nyde en Pebersvends behagelige Frihed.

Beskednere Livsinteriør aabnes der os i den augsburgske Stadssejlsmand og Købmand *Burkard Zinck's* »Krønike«¹². Af østrigsk Haandværkerslægt, i Besiddelse af nogen Skoledannelse havde han flakket fattig om, indtil han 1415 kom til Augsburg, hvor han traadte i Tjeneste hos en Købmand Kramer, »ain gewaltig Mann«.

Her forliebte han sig i en fattig Enkes Datter, der var Hr. Kramers Tjenestepige. »Hun var — fortæller han — en from, fattig Kvinde, der ikke havde andet at give til Boet end en lille Seng og en lille Ko og ellers smaa stakkels Ting som Kogepander etc., hvilket alt-sammen ikke var 10 *℔* Pfennige værd. Jeg havde visselig heller ikke meget: jeg havde gode Klæder og ikke mange rede Penge, men jeg havde nogen Skole-lærdom, saa jeg kunde tjene noget, og det gjorde jeg villig og gjerne. Og min Herre var mig huld, og det var alt det Gods, vi bragte sammen«. Men da Hr. Kramer hørte, at hans to Tjenestefolk uden hans Vi-dende og Vilje havde taget hinanden »in gueter freunt-schaft« og giftet sig, slog han Haanden af dem. »Saa vidste jeg ikke, hvad jeg skulde fange an, dog var Kvinden mig kær, og jeg var gerne hos hende, og overlagde med min Hustru, og hun var mig ogsaa huld og trøstede mig og sagde: Min Burkard, vær ved godt Mod og forsag ikke, lad os hjælpes ad, saa kommer vi nok ud af det, jeg vil spinde paa Rok og vil hver Uge spinde 4 *℔* Uld sammen, det er 32 Pfennig«. Han beslutter saa at gaa til en »Pfaffe« og se at faa noget Afskrivningsarbejde, og en »Pfaffe zu unser lieben frauen«, der kender ham og hører, han har giftet sig, giver ham en stor Bog i Pergament med hjem, — »den Bog kaldes compendium sancti Thome«, — og giver ham tillige en Gylden til at købe Papir for. »Saadan kom jeg hjem til min Hustru og sagde hende, hvad jeg havde faaet; hun blev glad.« Han skriver saa en Skriveprøve, som han bringer Præsten, og denne kan lide hans Skrift, og Burkard har nu

Arbejde for et Aar. »Og min Viv og jeg vi sad sammen, og jeg skrev og hun spandt, og vi fik, hvad vi behøvede, og vi fortjente mangan Gang 3 *℥* Pfennige i en Uge, og sad ofte oppe med hinanden hele Natten igennem.« Siden tog Hr. Kramer ham igen i Tjeneste, og efter en Tid at have været rejsende Handelsbetjent, opnaaede han selv at grunde sig en Forretning, blev Kornforvalter og Vejermester for Staden, købte sig et eget Hus i den brede Kirkegade og fortæller i sine Erindringer med Interesse, hvordan han lod reparere og male grønt i Stuerne. I Ve og Vel levede de to Ægtefæller saa sammen, fik mange Børn, og efter 20 Aars Samliv »in rechter freuntschaft« begravede han sin Elisabeth. Aaret efter ægtede han derpaa en Enke. Hun boede hos sin Broder og blev ilde behandlet af dennes Kone, og med naiv Selvbehagelighed fortæller nu Burkard: »Nu var der sagt mig meget om hende, hvordan hun var en smuk, redelig Kvinde, saa from og saa dydig, at man næppe kunde finde hendes Lige. Derfor bevægedes jeg af Barmhjertighed over hendes Skønhed og Fromhed og Dyd og sendte Bud efter hende ud til den Landsby, hvori hun boede. Saa kom hun tilfods, fattig som hun var, og da jeg saa hende, behagede hun mig meget, og jeg spurgte hende, om hun vilde tage mig. Derover blev hun glad af Hjertet og sagde, at hun vilde gerne have mig og vilde gøre alt, hvad jeg vilde, og vilde være mig underdanig og lydig og intet begære af mig andet end, hvad jeg af egen god Vilje vilde give hende, og vilde holde mig og alle mine Børn i Ære og holde dem som sine egne; og da jeg hørte, at Kvinden havde saa god en Vilje, behagede

hun mig endnu mere end før, og jeg tog hende i mange hæderlige Folks Nærværelse. Og da jeg havde taget hende, saa var hun from og redelig og jo længer jo bedre, og alt, hvad man havde sagt mig om hende, det var altsammen sandt: hun var smuk, from, dydig og spandt meget og holdt mine Børn godt. Saa holdt jeg hende ogsaa godt og ærede hende og købte hende, hvad hun behøvede, Kjoler og Kapper og Pelsværk, saa hun var veltilfreds. Saaledes levede vi med hinanden i Venskab i 7 Aar. Og man maa vide, at hun intet havde bragt med til mig uden 2 Senge uden Overdække og en Dragkiste uden Fødder og et Ræveskind. Og hendes Søn og Datter var nøgne, og dem opklædte jeg.« Efter denne Hustrus Død levede han en Tid som Enkemand sammen med et Fruentimmer, med hvem han havde et Par Børn. Men efterhaanden kom han i Tanker om, at han begik Synd; »ogsaa var Kvindfolket mig meget farligt og bestjal mig af mit, hvad hun kunde.« Da hun mærkede, hun skulde have Løbepas, stævnede hun ham for Ægteskabsløfte, men han blev fri uden at betale noget. Saa ægtede han en Kræmmerskes Datter, — »Gud i Himmelen være takket for sin guddommelige Naade, at han har beskaaret mig tre saa fromme Hustruer« —; efter i 4 Aar at have faaet 5 Børn med hende, mistede han hende i Barselseng. Paa sine gamle Aar ægtede Burkard endnu for 4de Gang, men i Slutningen af sin Krønike beklager han sig over sin sidste Kones Vredladenhed.

Talrige Indblik kan man ogsaa faa i gamle fornemme Florentineres Familieliv. Saaledes glimtvis af

...ere
...u Bocc'i's Række Levned-
...amtidige; men det er
...plarerne, vi her faar.
...som efter et langt og
...tilbage til en Villa i
...en rig Gæstfrihed; om
...rud fra deres Forret-
...ar de ikke har Venner
...men Svigerdøtre plejer
...Eller der er den ædle
...efter at have forladt
...elt til Studier. Kl. 3
...at vække Husstanden
...neste af Dagen; over-
...styrelse til sin dygtige
...ords, beder han oftest
...at skære for og sla
...fte kold, før han kom-
...blev han i Reglen nede
...Børn; om Søndagen
...familien op til San Mi-
...et Stykke højere op i
...ogde han gærne Vejen
...est havde et eller andet
...Brødreparret Piero og
...om unge gik smukke,
...Arm, vakte de almin-
...drig, selv da de giftede
...og aldrig var der »Ord
...jeg sige, som vil synes
...sig en Hustru, havde

han aldrig kendt nogen Kvinde før hende, og det véd jeg for ganske vist, og da var han over 32 Aar gammel«. I den rige Købmand *Giovanni Rucellais* omtrent samtidige »Erindringsbog«¹⁴ ser vi den gamle værdige Patriark lyslevende for os, som han paa et samtidigt Billede sidder i sin umågelige fløjlsbetrukne Lænestol. Høj, aaben Pande, karakterfuld Ørnenæse, rigt lokket Haar ned over Skuldren, langt Skæg over Brystet og ungdommeligt rødmeende Hud; foran sig paa Bordet har han en aaben Bog, og ved Siden ligger et Par nyaabnede Breve til ham. Han har tjent sig op fra Armod, har nu et rigt Palæ i Byen og en prægtig Villa udenfor, er Mæcen i stor Stil, og i en lang Udtalelse i sin »Erindringsbog« takker han Gud for, at han har ladet ham fødes »i den værdigste og skønneste By i Kristenheden og hele Verden« og i en Tid, som alle forstandige mener, er den største, vor By har oplevet; for, at Gud har ladet ham leve længe i fuld Legems-sundhed, saa at han, nu 60 Aar gammel, ikke i hele sit Liv har været en Maaned hjemme for Sygdom, og har ladet ham fødes af en god Familie (di buona stirpe) samt givet ham Hustru af den fornemme Strozzi-slægt og undet ham en skøn Husstand, nemlig 7 Sønner og 5 Døtre, alle godt gifte.

Men det rigeste og skønneste Mindesmærke om Familielivet i de højeste Florentinerkredse i 15de Aarh. har vi dog i de Breve¹⁵, der er os efterladte fra en Kvinde af den nævnte Strozzi-slægt, *Alessandra dei Macinghi dei Strozzi*. Hele Slægten forfulgtes af Medicierne, og ogsaa Alessandras Mand var bleven landsforvist og døde ude i det Fremmede; den heltemodige

Hustru var ladet tilbage for at holde Hævd over Slægtens Huse og Formue og sørge for Børnenes Opdragelse. Den store *casa* maatte hun udleje og selv bo til Leje i beskednere Forhold. Slægten ejede nogle Jorder udenfor Byen samt havde Andel i et Uldvæveri, og begge Dele maa hun tilse. Saa har hun Døtrene, som det gælder om, trods den ringe Medgift, at faa anbragte i ansete, velhavende Familier, — hvad da ogsaa lykkes. Men især er det de tre Sønner, Moderen lever for, og med stor Respekt behandler hun stedse disse fremtidige Fortsættere af Slægtsnavnet. Den ældste Søn Filippo er kommen i Købmandsforretning i Neapel, den næst-ældste Lorenzo er i Købmandslære i Avignon og siden i Brügge, hvor man fra gammel Tid af har Forretningsforbindelser. Til disse to er hendes Breve rettede; hun fortæller dem om sine Processer, om det store Hus, der ikke, saa længe hun lever, maa komme ud af Slægten, om alle de uretfærdige Skattepaalæg, hvormed de Styrende forfølger hende — Iddio perdoni loro! — og forsigtig nævner hun Medicierne og andre af de Store med aftalte Taltegn for det Tilfælde, at Brevene skal blive opsnappede. Utrættelig vaager hun over Slægtens Hæder, stedse angst for at blive »la favola del popolo«, blive en Fabel for Byen, og hun er meget bekymret i Anledning af en uhæderlig Fallit, som en Slægtning har gjort; »den Skam og Skade vil hele Slægten komme til at føle, og den Slags Pletter bliver altid siddende«. Saa sender hun ogsaa Skjorter og Lomme-tørklæder til Sønnerne, og de sender Hør hjem til Vævning. Overalt i Brevvekslingen ser man, hvorledes det, som binder Slægten sammen, er den almindelige Følelse,

at »Skæbnen forfølger os paa det sidste, saa vi maa hjælpe hverandre, at vi ej skal gaa til Grunde«; »jeg kan ikke tro (siges der), det er for vor egen Skyld, men snarere for vore Forfædres Synder«. — En Hjertesorg er det for den Gamle, at de to Sønner ikke kan forliges: »I er nu saa faa, at I endelig maa holde sammen« præker hun, og hun spekulerer paa at tage ned til Sønnerne (den næstældste er nu ogsaa kommen til Neapel) for at faa dem forligte, »maatte dette blot lykkes mig, inden jeg dør!« Lorenzo er tydelig nok Familiens daarlige Subjekt, og Moderen holder ofte Sparlagensprækener for ham; »og stor Frygt nærer jeg for, at det vil ende med en Ulykke for dig, thi den, der gør, hvad han ikke bør, han faar, hvad han ikke venter. Foruden alle de andre Sorger, jeg har, er dette den største, som du forvolder. Og at skænde paa dig, hjælper ikke, og det er mig et daarligt Tegn og faar mig til at vise bort hver god Tanke for dig, som opstaar hos mig. Jeg forstaar ikke, hvorfor du følger din egen Vilje, da du dog véd, at det mishager Gud — hvad der er det vigtigste — og dernæst mig, og hvad Skade og Skam der følger deraf, overlader jeg dig selv at overveje. Og var det første Gang, saa var der endda noget Haab Husk nu paa ikke at slaa disse mine Formaninger hen i Vejret, thi de sker i Kærlighed og under Taarer.«

Den yngste, Matteo, har hun beholdt hos sig, og det er et Slag for hende, da ogsaa han maa sendes ned til Neapel. »Jeg havde opdraget ham i den Tro, at intet uden Døden skulde skille ham fra mig, og at, naar jeg af tre Sønner havde to ude i Verden,

maatte det være nok. Men nu ser jeg, efter hvad du skriver og forklarer mig, at det er til jer Nytte og Hæder, og derfor har jeg besluttet ikke at tænke paa, at jeg af tre Sønner ingen skal have hos mig, men bare tænke paa Eders Vel.« Men hun anbefaler ham til den ældste Broders Omhu og beder denne, der er lidt hidsig, om ikke at slaa Matteo, som er svagelig. Hun haaber Aaret efter at komme til Rom for at mødes med dem fra Neapel; hvis de paa nogen Maade kan, maa de komme alle, for at hun kan se dem, inden hun dør, »thi du ser jo, at jeg har intet andet Eje i Verden end mine tre Sønner, og nu føler jeg saadan Smærte ved at lade den Sidste rejse, at jeg ikke véd, hvordan jeg skal leve uden ham, thi altfor stor en Smerte lider jeg og jeg elsker ham altfor meget, thi han ligner ganske sin Fader og er bleven saadan en smuk Dreng nu i den Tid, han har været ude paa Landstedet, og fra at se ham før og se ham nu, er han helt forandret.« Da han dør nede i Neapel, er det én Jammer. Broderen har omhyggelig plejet ham, og man ser, hvor omtænksom han er for at underrette Moderen saa varsomt som muligt; men hun bliver ved med at bebrejde sig, at hun ikke ved første Nys om hans Sygdom var taget ned at pleje ham, men har ladet sig holde tilbage af dem, der fraraadede hende Rejsen; »ellers var jeg naaet ned i rette Tid og havde set og rørt ved min søde Søn, medens han endnu levede«. Ialfald trøster det hende, at han, skønt en Landflygtigs Søn, har faaet en hæderlig Begravelse.

Efterhaanden mærkes det paa Brevene, hvordan Alessandra begynder at blive gammel og træt. »Jeg er

nu i den Alder, at jeg vil styres af andre, og I skulde huske paa mig, at jeg nu begynder at have Trang til at kæles lidt for, og gid I var hos mig.« Hendes Interesse samler sig om at skaffe sin ældste Søn en Kone. Filippo vil aabenbart nødig, og hun maa drille og lokke og formane. Fanden (∴ Kvinden) er ikke saa sort, forklarer hun, som han afmales; »det kommer blot an paa ikke at forelske sig for meget i Konen, saa hun bliver Herre i Huset«. Den gamle Kone gaar i Messe for at se Pigerne an og vælge for sin Søn; der er én, hun anbefaler og vidtløftig beskriver for ham: »hun er høj, har godt Kød, ikke netop af den hvide Slags, dog heller ikke mørkt, men olivenfarvet; hun har ikke særlig fine Manerer, men heller ikke bondske; hun ser mig ikke søvnig ud«. Og hun følger efter den unge Pige, ser, hvor hun bor, forhører sig om Slægten — Faderen har hørt til Byens »puliti giovani« og er »gentile di costumi« —; forhører sig om Medgiften; »hun er ikke sminket og opstadset og er ikke letfærdig; jeg gaar ofte forbi paa Gaden, og jeg ser hende aldrig i Vinduet, og det regner jeg for et godt Tegn«. Allerede fylder hun Brevene med Snak om Indkøb af Juveler og Linned og om alt, hvad hun vil give Svigerdatteren; men det hele Projekt bliver alligevel til intet. Tilslut kommer imidlertid Sønnerne tilbage til Fædrebyen, og hun har den Glæde at se Filippo gift med en Pige af den ansete Adimarislægt. I de sidste Breve ser man Alessandra som Svigermoder i Huset følge Sønnekonens interessante Omstændigheder og tilslut med Stolthed tale om sin førstefødte Sønnesøn.

Der er i disse Billeder af Borgernes ægteskabelige Liv Træk af plump Plathed og Raahed Side om Side med gemytfulde og idylliske Træk. Men selve det meget, Tiden har at fortælle os om Familielivet, beviser os, hvor megen Interesse man begyndte at vise det ægteskabelige Hjemliv, og det samme viser ogsaa de Rækker af Ægtepar i deres Hjem, som Portrætmaleriet fra v. Eyckernes Tid til Rembrandts har levnet os: Quentin Massys' Vekseller og hans Hustru, Holbeins Borgermester Jacob Meyer og hans Hustru, de talrige Portrætter af Kunstnerne selv med deres Hustruer, for i Flæng at nævne nogle. Man tør rolig hævde, at den moralske Betydning af Ægteskab og Familieliv naaede til langt højere Anerkendelse i Borgerhjemmene, end den tidligere havde mødt i Middelalderen.

Ridderromantiken gik jo regelmæssig udenom Ægteskabet eller paa tværs af det. Hele Trubadurerotiken henvendte sig — det hørte med til Konventionen — til en Kvinde, der var gift med en Anden end Elskeren. Ægteskabet var Prosa, Elskov Poesi; de prosaiske Hensyn, som var eneraadende ved Ægteskabets Indgaaelse, og den afhængige Stilling, som Hustruen indtog i Baronverdenen, gjorde efter »Elskovshoffernes« Kodeks det ægteskabelige Forhold inkommensurabelt med den fri Elskov. Ridderromanerne paakaldte paa samme Vis Læsernes Sympati for Tristan og Isoldes Elskov bag Ryggen af den gamle Gemal Kong Marc, og ligesaa for Kong Arturs Dronning Guenevières og Ridder Lancelots Elskovsforhold. Nu ser vi derimod Borgerne — hvor skrøbelige de end selv er i deres

ægteskabelige Moral — forarge sig over, naar de Store stiller deres Frillevæsen for aabenlyst til Skue; man kan f. Eks. i »Pariserborgerens Dagbog«¹⁶ se Bourgeoisiets Vrede over den hovmodige og skamløse Agnes Sorel, Karl VII's Mætresse, og over, hvordan Kongen krænker Dronningen for hendes Skyld. Og overfor den ridderlige Erotik i Litteraturen kommer i alle Lande For dømmelser frem fra borgerlige Forfattere. I det 13de Aarh. oversætter i Brügge den lærde Borgermand Jacob van *Maerlant* franske Ridderromaner, indtil han kaster Pennen, harmfuld over den farlige Gift, som er i dem; »wat waelsch ist, valsch ist« siger han og slaar sig i Stedet paa at bearbejde Klærkes Værk i flamske Læredigte. En Embedsmand i Haag, Dirk *Potter* — iøvrigt adelig født og frekventerende hollandske Grevehoffer — vil (c. 1400) rekreere sig fra sin egen gnavne Kone og slaas sine Folder overfor en fornem Dame, og han sammenstiller for hende Kærlighedshistorier, saadanne som han havde fundet dem udbredte hos de Vælske. Men efterhaanden som han i tørre Rim gengiver Didos eller Medeas Elskovshistorie, føler han, at dette kun beviser »hvilken gækkelig Tant Elskov er«, og erkender, at Lombarder og Vælskmænd intet forstaar sig paa den fornuftige Kærlighed, som kun gode Hollændere kender til. I tysk Litteratur samler den borgerlige Mester *Freidank* (13de Aarh.) i sin Læredigting »Bescheidenheit« (Livsvisdom), der er sammensat af Sentenser fra Ridderromaner og Ridderlyrik, alt, hvad der heri siges af smukt om trofast Elskov, og føjer sammen til en Krans om Hustruen og den ægteskabelige Kærlighed alt det, som hans ridderlige Kilder oftest kun

har ment om den frie Trubadurelskov. Den londonske Vinhandlersøn *Chaucer*, hvis borgerlige Bund stadig skinner gennem hans hofmæssige og humanistiske Uddannelse, bevarer ligeledes midt imellem alle de boccaccioske Canterburyfortællinger en borgerlig Følelse for Ægteskabets Hellighed, og hans Købmand indleder — ligesom til Modvægt — en Hanrejshistorie med en varm Lovprisning af denne hellige Stand, til hvilken Gud bestemte Mand og Kvinde: Naar Manden bliver gammel og graa, er Hustruen hans bedste Skat, hvorimod Pebersvendene har al Slags Elendighed; derfor skal du skaffe dig en ung frisk Viv at glæde dig sammen med og avle Arvinger med, og hun kan pleje dig i Sundhed og Sygdom, dele Ondt og Godt med dig og staa ved dit Leje, naar det lakker mod Enden. — Til Bod for alt det Onde, *Chaucer* andetsteds har sagt om Kvinden, forherliger han (eller en Efterligner) ogsaa i »Elskovs Hof« den ægteskabelige Troskab gennem *Admetos'* og *Alkestis'* Skikkelser og pryder den trofaste Hustrus Slot med *Marguerite*blomster; — *Margueriten*, der bærer sin hvide Krone uplettet, er ham Kvindelighedens Symbol. De borgerlige, tyske Moraldigtere omkring Aar 1500 er endelig, i Iver for at værne Ægteskabet, paa deres Post overfor al Elskov som blot Narrestreger, der fører i Besvær og Fordærv. Seb. *Brant* regner i sit »Narreskib« Fru *Venus* og alt hendes »Boelskab« til Narrerierne; derfor er Amor et Barn, fordi Elskov er Barnagtighed, — eller er det ikke en barnagtig Fornøjelse at gaa om og fryse paa Gaderne om Natten som de serenadesyngende Elskere, falde over Tømmerstokke og faa Kammerpottes i Hovedet?

— og Amor er blind, fordi ingen Boler ser, hvad han skal gøre, og nøgen, fordi ingen kan skjule sit Boleri; havde »Boleri« ikke fundet Sted, var Heros Leander aldrig kommen ud at svømme, Mars var ikke falden i Fangegarnet, David havde ladet Batseba vaske sig i Fred, og Virgil var ikke bleven hængt ned fra Taarnet. Hvordan gik det ikke — synger *Hans Sachs* i samme Tankegang — Samson med Dalila? »Wurt nit Herr Achili, dem Ritter — der liebe dienst sauer und bitter, — die er lang Polixene trug?« Eller en saadan vælsk Historie som den om Lorenzo og Lisbet, hvis Elskov fik en saa sørgelig Ende, hvad lærer den En ikke om »uordentlig« løs Elskov, og hvad den fører til? Derfor: »hvo, som har Kærlighed i Sinde, — i rette Tid de holde inde — og den til Ægteskabet spare! — dér er den af den rette Slags, — det raader hver og én Hans Sachs«. I et Fastelavnsspil lader Hans Sachs ogsaa »den trofaste Eckart« med det lange Skæg — Heltedigtningens urgamle Repræsentant for tysk »Treue« — staa Vagt udenfor Venusbjærget, som han selv velbeholden er sluppen ud af, og søge at holde alle borte fra den falske Fru Venus' Magtomraade. I Stedet derfor forherliger Nürnbergerskomageren atter og atter den ægteskabelige Kærlighed i de smukkeste og varmest følte Ord: »Jeg mener da, naar Sjæle to — forbinder sig ved samme Tro — og Hjerterne hinanden møder — og lige højt af Elskov gløder — en saadan Elskov er den ægte«. 60 Aar gammel mistede han sin Kunigunde, som havde været hans igennem 41 Aar, »helt kær og tro, al Ære værd — Gud give, at paa Jorden her — jeg havde haft til

Døden hende«. Hun blev baaret i Kirke »under tysk Salmesang«. Ak Gud — hedder det i hans Vers — hvor gjorde det mig i Begyndelsen ondt i Hjertet, hvergang jeg saa hen paa de Steder, hvor hun havde staaet og siddet, eller hvor hendes Klæder laa. Ofte forekom det mig, som levede hun endnu og var blot gaaet bort til en af sine Veninder. Men mit Hjertes Lidelse fornyedes, naar jeg betænkte, at hun virkelig var død. Hun var saa huslig, tidlig og silde, tog al Ting i rette Tid under Hænde, var lidt hæftig mod Tyendet, naar de dovnede, men alt kom Husholdet til Gode; derfor var mit Hjerte fuldt af »Unmuth« over, at jeg ikke mer havde den trofaste. Men en Nat, da jeg havde ligget og tænkt paa hende, syntes jeg i Drømme, at jeg saa' hende komme ind i mit Kammer, i hvid, hel tugtig Dragt. Jeg fór straks glad op af Sengen og vilde omfavne hende, men hun sagde: »Min Hans! det gaar ikke mere an. Jeg er ikke længer din som forhen.« Og saa taler de i Mindelighed om de himmelske Ting. — Halvandet Aar efter giftede Mester Hans Sachs sig imidlertid i sin livsfriske Alderdom paany, og i et langt Digt forherligede han nu sin Bruds baade indre og ydre Gaver med trohjertig Vidtløftighed. »Huldsalig er hun udstafferet — af Legem englelig formeret«: brune Øjne, hvid Hals, derunder to smaa Brysttoppe, vel forsirede med smaa blaa Aarer og »hin und wieder dividieret«, og meget mere. Endvidere hendes Sjæls-gaver: hendes Lydighed, Tystladenhed — hvilken sidste Egenskab den snakkesalige Poet satte Pris paa hos sin Ægtehalvdel —, hendes Beskedenhed og emsige Flid i Husvæsenet. Hos denne Hustru, der holder sig

»ehrenfest wie Stahl«, beder han Gud om at „maatte ende sit Liv; Gud give Naade til, at Kærlighed og Troskab i Ægteskabet fra Dag til Dag maa forny sig og vokse til det sidste, »det ønsker Hans Sachs«. — Ogsaa dette Familiemenneske maa imidlertid i en angerfuld Stund i sin høje Alderdom bekende — i Digtet »Guds Værker« —, at han engang som ung har begæret en andens Viv og fremturet i Synd; men det ruelsesfulde Skriftemaal, han afgiver, vidner paa sin Vis lige-saa stærkt som de direkte Lovsange over Ægteskabet om, hvor dybt han føler dettes moralske Betydning. — Med Hans Sachs er vi jo ogsaa paa luthersk Grund, og *Luther's* hele Kamp for Ægteskabets centrale Stilling i Menneskelivet er Gennembruddet til fuld Bevidsthed af den Familiemoral, som vi har set vokse sig frem i Borgerhjemmene.

Denne Familiemoral stikker ligeledes af mod hele Middelalderkirkens liden Respekt for Ægteskabet. Det saaes væsentlig kun som en Nødhjælp, grundet i den menneskelige Skrøbelighed; al kødelig Lyst er af det onde, men den, der ikke kan beherske denne, maa i Guds Navn gifte sig, skønt Kvinden stadig betragtes af Kirken som det lavere Væsen, det farlige, fristende Kønssdyr. Den ugifte Stand fremhæves stadig som den hellige; den holder Præsteskabet og Klostrene sig til, og Legenderne blive ikke trætte af at træde Familiefølelserne under Fod og sprænge Ægteskabets Baand: den Mand eller Hustru, der flygter fra Ægtefælle og Børn til Klostret, prises som Helgen, og i den hellige Alexius' Adfærd overfor sine sørgende Forældre eller i Elisabeth af Thuringens overfor sine Børn lægges alle naturlige

Slægtsfølelser blødende paa Asketismens Alter. Havde ikke Jesus selv sagt til sin Moder: »Kvinde, hvad angaar du mig?»¹⁷ — Men efterhaanden lærer humanere Gejstlige af de borgerlige Mønsterhjem Agtelse for Ægteskabet, og Lægmand begynder selv i Skrifter at udvikle Ægteskabets moralske Betydning og theoretisk at afveje Pligter og Rettigheder mellem Ægtefællerne indbyrdes og i Forholdet mellem Forældre og Børn. En hel Literatur begynder herom at blomstre frem i de forskellige Sprog. Fra gejstlig Side har vi i Florentineren *Fra Giovanni Dominici's* Bog »Om Familiens rette Styrelse« (*regola del governo di cura famigliare* c. 1400) en mærkelig human og borgerlig Ægteskabsopfattelse. Denne Haandværkersøn, som uden nogen litterær Opdragelse kom ind i Klostret Santa Maria Novella og ved sin Prædikantvirksomhed svang sig op til Kardinals Rang, udvikler i sin Bog, at der er mange Veje, ad hvilke man kan komme til Gud: Døberen kom til Gud gennem Jomfruelighed og Abraham ved Ægteskab, Magdalene ved Betragtning og Martha ved at sysle i Køkkenet. Du vil høre til de guddommelige Blomster — fortsætter han —, jeg véd ikke, om du vil være Lilje, Rose eller Viol. Af ethvert grønt Skud vokser ikke en Lilje ... Den Kvinde, der vil vie sig til helligt Klosterliv, maa først betænke, om hun har Fader eller Moder, der trænger til hendes Støtte og ikke kan leve uden hende, eller om hun har smaa Børn, thi i saa Fald maa hun ikke forlade dem for at blive Nonne. Og Husmoderen — indprænter han — maa ikke sætte Huslivets Pligter til Side for overvættes Andagtsøvelse. — Mere munkeagtig er derimod *Fra Che-*

rubino i sin »regola de vita matrimoniale« (15de Aarh.), i hvilken Bog han med den pudsigste Blanding af omskrivende Undselighed og lidt indestængt Nyfigenhed behandler den kønslige Omgang mellem Ægtefæller og pedantisk omhyggelig opstiller de mest detaillerede Moralregler for denne. Helt ud af det gejstlige Skrud træder derimod mere humanistisk dannede Gejstlige henimod Aar 1500, naar de behandler Ægteskabet. Saaledes den lærde og litterære *Albrecht v. Eyb*, Domherre i Bamberg († 1475), der havde studeret i Italien og oversat temlig profane Ting fra Latin og italiensk. I sin »Ehebüchlein« behandler han Ægteskabet helt som en civil Institution, endda han selv er Doktor i Kirkeret, tilegner sin Bog til Nürnbergs Raad, hvis vise Forsorg han anbefaler at vaage over Ægteskabet, og debatterer efter »die natürlichen Meister« for og imod Institutionen, idet han med morsomme Historier af Boccaccio o. a. munter op i Diskussionen. Han erkender vel, at det i Betragtning af hans gejstlige Coelibat, egentlig ikke passer sig for ham at skrive om Kærlighed, »ihvorvel Elskov, som mangfoldig bekendt, ogsaa har overgaaet og fanget mange lærde og vise Folk«; men med allehaande Argumenter, støttede ved mangan »hübsch« Historie, diskuterer han dog Spørgsmaalet og konkluderer til kraftig at anbefale Ægteskabet. I smukke Ord hyldes det af denne Gejstlige, der sagtens vilde have hilst Luthers Kamp mod det gejstlige Coelibat velkommen: »Ægteskabet er en ærbar Ting, er en Moder og Lærerinde i Kyskhed, thi gennem det undgaas urene, fremmede Begær og anden svar Ukyskheds Synd. Ægteskabet er for det andet

en nyttig Ting; ved det bliver Lande, Stæder og Huse bebyggede og beboede. Saa er Ægteskabet endelig ogsaa en »fröhlich, lustpers und süsz Ding«. Hvad kan være fornøjeligere og sødere end Fader- og Moder-navnet, eller naar Børnene hænger om Forældrenes Hals og faar mange søde Kys af dem, og naar saaledes begge Ægtefæller nærer en saa stor Kærlighed, Velvilje og Venskabelighed til hinanden, at hvad den ene vil, det vil ogsaa den anden, og hvad den ene betror den anden, det holdes saa hemmelig, som om han kun havde talt med sig selv, og naar baade Ondt og Godt er fælles for dem, saa det gode føles desto gladere, det onde des lettere.«

Helt kommer den borgerlige Ægteskabsmoral frem i en *parisisk* Embedsmands Bog om Husstyrelsen¹⁸ fra c. 1400. En ældre, belæst og dannet Borgerinand, som har ægtet en 15-aarig Pige, skriver efter hendes Anmodning en Bog for hende, fuld af Belæring om, hvordan hun har at forholde sig i Ægteskabet. Med en gammel Mands melankolsk faderlige Ømhed taler han til »sa chère sœur« og erklærer, at han navnlig belærer hende for at hun kan tjene den anden Ægtemand godt, hvis hun tager en ny efter ham, eller for at hun kan opdrage paa sine fremtidige Døtre. Hovedsagen for en Hustru er at gøre Hjemmet hyggeligt for Manden. Naar han — han tænkes nærmest som Købmand — har været ude i Regn og Slud, rejst paa daarlige Veje og ligget i halvkolde Herberger med elendige Senge, venter han, naar han kommer hjem, at faa skiftet ved en varm Ild, faa Fødderne vaskede og faa rene Sko og Strømper paa, faa god Mad og godt at drikke, komme til at ligge

paa rene Puder og Lagener og at husvales med »les autres joies et esbatements, privetés, amours et secrets, dont je me tais«. Alt det maa Hustruen sørge for at have rede. Der maa ikke være Lopper i Sengene (Forfatteren anviser 6 forskellige Midler mod Lopper), heller ikke Røg i Stuen; tre Ting forjager en Mand fra Hjemmet: utæt Loft, Røg i Stuen og en trættevorn Kone. Forresten er der ikke — hvad saa end overtroiske Folk siger — noget Heksemiddel, Konen kan anvende for at vinde sin Mands Kærlighed uden alene det altid at vise sig »doulce, amiable et débonnaire«. Mellem udførlige Anvisninger om Madlavning, Køkkenhavens Pasning, Forholdet til Tyendet o. s. v. berøres ogsaa det aandelige Forhold mellem Ægtefællerne, og den gamle Mand viser smuk Delikatesse, Hensynsfuldhed og Tillid overfor sin unge Kone. Manden og Hustruen skal være et, i alting tage hinanden paa Raad, men ogsaa være diskrete overfor andre med hinandens Hemmeligheder. Hun maa nok »paa en blid Maade vise sin Mand til Rette«, og hun maa gjerne vedblive som før med at danse og synge og more sig med Venner og Slægtninge. At hun skal være sin Mand tro, behøver han ikke sige; »jeg er vis paa, at det vil du være, det nærer jeg ingen Tvivl om, men jeg vil tale derom, fordi jeg ved, at efter dig og mig vil denne Bog falde i Hænderne paa vore Børn og Venner«. Mellem Eksempler paa Koner, der har elsket og adlydt deres Mand, roses ogsaa Sara, fordi hun, »da hun mærkede hun selv var barnløs, laante ham sin Tjenestepige og lod hende ligge i Ægtesengen. Hvormange

Fruer eller Koner fandt man vel nu, som vilde handle saaledes?«.

Den højeste og skønneste Udformning fik den borgerlige Familiemoral dog i florentinske Skrifter, forfattede af fornemme Borgere i det 15de Aarh. I Matteo Palmieris »Della vita civile« fremføres den lærde Forfatter samtalende med tre andre Florentinerborgere under Pesttiden 1430, og en af disse: den gamle højt ansete Pandolfini, udvikler herunder ogsaa sine Anskuelser om Familielivet og Børneopdragelsen, — humane og kloge Betragtninger om, at Mødrene selv bør amme deres Børn, og at Pryglestraf bør undgaaes, da den skaber Slavesjæle; om Kvindens Utroskab tales strænge Ord, dog ogsaa om Manden siges der — men med kostelig Lemfældighed —: »Il marito ancora non sia leggiere in portare suo seme altrove«. »Det første Program for et fuldt gennemført Privatliv« (Burkhardt) har imidlertid samtidig en anden af Florens' bedste Sønner leveret: den tidligere nævnte Arkitekt og Kunsttheoretiker L. B. Alberti i sine 4 Bøger »Della famiglia« (1437—41), til hvilke slutter sig andre Skrifter af ham: »De iciarchia« og »Cena di famiglia«.

Humanistisk uddannet og paavirket af antik Læsning som han er, desuden ved hele sit omflakkende, nærmest til Pavehoffet knyttede Liv hævet ud af den florentinske Borgerligheds Rammer, kan vel Alberti ikke i det store og hele staa som Talerør for Borgerkulturen. Men i sin Familiemoral er han typisk borgerlig, næsten helt uden Renæssancehumanisternes ubundne Individualisme. Den gamle, rige og ansete Købmandsslægt — »la casa nostra Alberta« som vor

Forfatter skriver med svulmende Slægtsfølelse — havde gennem mange Slægtled været kendt i alle Spaniens og Levantens Havne som store Handelsmænd; Albertierne ejede skønne Villaer ude i Arnodalen — til »Albertiernes Paradis«, som en af disse kaldtes, er i en gammel florentinsk Bog Scenen henlagt for en Række Samtaler mellem fornemme Florentinere —; og kloge og arbejdsomme som de var i deres Forretningsliv havde de tillige et saadant Ry for Dannelse og Sæder, at det — efter Leon Battistas Udsagn — plejede at siges som Ros om et Menneske, at »han syntes født og opdraget blandt Albertierne«. En stærk aristokratisk Følelse besjæler Alberti, og den florentinske Patricier føler sig som Ætling af det gamle Roms »gode latinske Patricier og Senatorer«. Oldtidens romerske Slægtsbegreb (gens), som under Italiens Germanisering paa Folkevandringstiden fik fornyet Liv i Bevidsthederne ved at identificeres med den germanske Stamme (pagus), vedblev at holde sig i de fornemme italienske Slægter, selv efter at de var flyttede ind i Byerne. De dannede »consorterie«, som ved fælles Slægtsnavn og fælles Slægtsvaaben knyttedes sammen i en stærk Solidaritet, og satte sig fast og beherskede hver sit Kvarter i Byen¹⁹. Hele Florens' ældre Historie er bestemt ved de evige Kampe mellem disse Slægter. Nord for Alperne havde i den livlige Byfærdsel for længst den enkelte Familie og Husstand løst sig ud af den gamle Slægtsenhed, baade økonomisk og moralsk; — kun gamle Arveretsregler, der i Tilfælde af Barnløshed lod Hustruens Slægt arve det indbragte Gods fremfor Ægtefællen, og som ikke lod Børnebørn rykke ind i deres afdøde Forældres

Arveret ved Siden af disses Sødskende, pegede tilbage til den ældre Slægtsopfattelse³⁰. Men i florentinske Slægter som Albertis eksisterede Slægtsenheden juridisk og moralsk. Slægten — lærer Alberti — skal saa vidt mulig blive boende sammen, saaledes som »casa nostra Alberta altid har gjort; derved forøges dens Styrke. »Aldrig vilde jeg synes om, at man delte Husstanden, saa at ikke alle gik ud og ind af samme Husport, eller at min Broder Antonio boede borte fra mig under et andet Hustag.« Alle de gamle i Slægten skal ogsaa føle sig som Forældre for alle de unge og igen af disse betragtes som Forældre — saaledes som hos de gamle Spartanere. Noget af det, som det særlig gælder om for en Slægt, for at styrke dens Modstandsevne overfor Skæbnens Stød og Omskiftelser, er nu, at dens Medlemsantal stadig vokser. Det er derfor en Hovedsag at skaffe især Sønnerne gifte. Ved alle Midler skal de ledes ind i Ægteskabet; Faderen f. Eks. kan true med at gøre dem arveløse, hvis de ikke gifter sig inden en vis Alder. Har den Unge besluttet sig, bør hele Familien yde Bidrag til økonomisk at grundlægge hans Fremtid; ingen bør spare, naar det gælder om at sikre Slægtens Forøgelse. Derpaa skal Slægtens Mødre og deres Veninder, der forudsættes at kende »alle Jomfruerne i Staden tilbage lige fra deres Bedstemødre«, udvælge alle de »Pigebørn af god Fødsel og god Opdragelse«, mellem hvilke den Unge kan have at træffe sit Valg. Men, som ved enhver Forretning, bør man se sig godt for og længe undersøge Varen. To Ting skal der især ses paa: at Vedkommende er skikket til at avle Børn med og dernæst at hun kan være behagelig at have til stadig

Livsfælle. Elskov bør ikke komme i Betragtning, den er en rent dyrisk Vilje til at »tilfredsstille en plump Drift« og volder kun Sukke og Smerte. Enhver Tings Skønhed beror paa Dueligheden til det, som den skal bruges til, og saaledes ligger en Hustrus Skønhed mindre i et tillokkende Ansigt end i »en veldannet Skikkelse, som er egnet til at føde skønne Børn i Mængde«. Fede Kvinder fraraades saaledes som »pigre a concipere«. Flerkoneri, som jo fra Slægtsforøgelsens Synspunkt vilde anbefale sig, er efter Forfatterens Synsmaade forbudt af den Grund, at en Mand kun kan slaa til for at holde én Kone og ét Kuld med alt, hvad de behøver; har man flere, kommer nogen sikkert til at forfordes. Med et vist Savn erindres derimod om den romerske Ret til at forskyde en ufrugtbar Hustru. — Foruden til Børneavl er Hustruen bestemt til Husbestyrerinde, og det er let at indse, »hvor megen Nytte der kan drages af det ægteskabelige Venskab og Kammeradskab til at bevare Husets Indbo, holde Husstanden sammen og styre hele Husvæsenet«. Saasnart min Hustru — fortæller Albertis »Familiefader« — efter nogle Dages Forløb var bleven hjemmevant i mit Hus og hendes Længsel efter Moderen og hendes Kære havde begyndt at sætte sig, tog jeg hende ved Haanden og gik rundt og viste hende Huset. Jeg lærte hende, at paa Loftet skulde Sæden ligge, i Kælderen Vin og Brænde, og jeg viste hende, hvor alt Bordstellet opbevaredes. Derpaa kom vi tilbage til mit eget Værelse, og efter at have lukket Døren ilaas, viste jeg hende Værdigenstandene, Sølvsagerne, Klæderne, Tæpperne, Smykkerne og hvor hver af disse Sager opbevares.

Og jeg viste hende alt, som ellers holdes skjult for Husets Folk; alene mine Bøger og Skrifter foretrak jeg allerede da, ligesom senere, at holde gemt for hende. Jeg indpræntede hende meget aldrig at læse i dem, hvis de skulde ligge og flyde, og ikke ligne de fripostige Kvinder, som viser altfor megen Iver efter at lære »det, der sker udenfor Huset« at kende. — Og vor Florentiner roser sig af aldrig at betro sin Kone nogen Hemmelighed og ikke at være som de Ægtemænd, der tager deres Kone med paa Raad om Alting — vor Pariserborger i »Menagier de Paris« var her liberalere —; han selv talte aldrig til hende om andet end »om Husvæsen, om Sæder og om Børn«. Men iøvrigt taler han smukt til sin unge Hustru om, at alt nu er fælles for dem og at hun gerne maa give ham Paamindelser, naar han har nogen Fejl, men tre Ting maa hun især passe paa: Først her i denne Seng aldrig at længes efter nogen anden Mand end mig alene. »Forstaar du mig?« spørger han, og »hun rødmede og slog Øjnene ned«. Dernæst at styre Husstanden med Ro og Orden. Og endelig at vogte over Husets Gods, saa intet forkommer. Og til Slutning knæler vor unge Husfader ned med sin unge Hustru foran Husalteret med Helgenstatuen af Sølv og Elfenben under sit Tabernakel; dér beder han til Gud, at denne maa forlene dem med rigtig Brug af deres Formue, langt Samliv i Fryd og Endrægtighed og mange mandlige Efterkommere; »for mig bad jeg om Rigdom, Venskaber og Ære, for hende om godt Ry, Ærbarhed og at hun maatte blive en god Husholderske«.

Der er nogen Antikpaavirkning i Albertis Familie-

moral: noget af Plutark og en Del af Xenophons »Oeconomica«. Der er ogsaa deri en Begyndelse til Renæssancens Individualisme, som skal sprænge Borger-samfundene. Forherligelsen af Privatlivet er en Eman-cipation fra Borgerlivet. Albertierne havde som ivrige Guelfer taget levende Del i deres Fødebys politiske Omskiftelser og var kort før Forfatterens Fødsel for en Tid bleven forvist fra Byen af politiske Grunde. Ked af det offentlige Livs Omvekslinger, saavel af Pøbelregimentet som af det optrækkende Mediciske Principat erklærer Alberti i sin Bog, at man skal »leve for sig selv, ikke for det Offentlige«, og at det sømmer sig for en kongelig Sjæl at leve sit Liv uden at behøve andres Hjælp, og uden at attraa de ydre Hædersposter, som alligevel ikke føder Familien hjemme i Huset. Her viser Albertis Familiemoral udover den gamle Borgerkulturs Ramme.

Udenom Ægtefællerne myldrer — som vi saa — en Rigdom af Børn. Mer end noget andet er det Forholdet mellem Forældre og Børn, som nyder godt af Menneskenes fredeligere Godmodighed og tættere, daglige Samliv i Borgerhjemmene. Forældrene tror sig, ialfald i de højere, dannede Borgerhjem, ganske vist endnu længe forpligtede til at bevare en vis streng Værdighed overfor Børnene og en vis afmaalt Distance mellem sig og dem. Om Donato Acciajuoli hedder det f. Eks. med Ros hos Vespasiano, at han »aldrig tog nogen af sine Sønner om Halsen eller kyssede eller overhovedet rørte ved dem, alene for at bevare en

tilbageholden Myndighed overfor sine Børn, saa at de altid kunde have Ærefrygt for ham«. Men i smaa, snevre Forhold lader det sig ikke gøre. Moderen kan ikke — som det var i Skik i adelige Kredse — holde Amme til Barnet og sende det ud at opdrages andesteds, hos en Bedstemoder eller paa en fremmed Borg; hun maa — som hun paa Billederne ser selve Gudsmoderen gøre det — selv give Barnet Die og træde Vuggens Gænge, medens hun spinder. Børnene bliver fra ganske smaa taget med i Husgerningen, gaar Fader tilhaande inde paa Værkstedet, og 5 Aar gammel sidder allerede (som Borgermester Sastrow fortæller i sin Selvbiografi) den lille Datter i et velstaaende Købmandshus og spinder; da hun hører, at de høje Herrer er samlede at raadslaa om Rigets Tarv, ønsker hun, at de maa bestemme, at saa smaa Piger ikke længer skal sættes til Rokken. Hjemmeopdragelsen gøres ogsaa — paa Vers og i Prosa — til Genstand for Eftertanke; der skrives Rim om Forholdsregler ved Svangerskab, og om hvordan Børn skal aves; vi har talrige engelske Opdragelsesvers i Abc-Form eller i Form af Børnerim (14de—15de Aarh.); talrige franske »Castoiments« og »chastie-musart«, — moralske Leveregler paa Vers, som man i Hjemmene lærte de Unge udenad ligesom senere i det 16de Aarh. Juristen Pibracs »quatrains moraux« — eller Christine de Pisans »Enseignements utiles et proufitables à son fils«; talrige tyske Opdragelsesvers lige fra den bajerske Ridder »Der Winsbecke«s Undervisning af sin Søn og »Die Winsbeckin«s Moralregler for sin Datter, og italienske lige fra Fr. Barberinos Regler for, hvordan man skal opdrage sin Kone og

sine Døtre. Henimod 1500 kommer saa Humanisternes Opdragelsesskrifter, i hvilke umiddelbar Livserfaring fra Borgerhjemmene blander sig med stærke antike Indflydelser (Vergerio, Enea Sylvio, Erasmus).

Men ogsaa i Livet selv har, det mærker vi af alt, Forældrene taget sig af Børnene, og Børnene spillet en Rolle i Hjemmet, ganske anderledes end Tilfældet har været paa Adelens Borge. Det er ikke blot Ægtefællerne, der lader sig afbilde sammen, men Portrætgrupper af hele Familien dukker op overalt: Forneden paa Andagtsbilledet knæler Donatoren (Stifteren) med Kone og Børn lige til den mindste i Svøbet — man tænke blot paa Borgermester Meyers hele Husstand ved den Darmstadtiske Madonnas Fod —; paa det Mediciske Huskapels Væg rider den Mediciske Slægt afsted i Stadsdragter i Skikkelse af de hellige Tre Konger med Følge; paa Gravmælerne — maledes eller hugne i Sten — møder efter Reformationen ofte alle Familiemedlemmerne op til fælles Familieandagt; og ogsaa ligefremme Familieportrætter af rent verdslig Art træffer vi før Aar 1500. Juvenal des Ursins, der c. 1400 var »prevôt des marchands« i Paris, lod sig male med Hustru og 12 Børn og Hund og Kat, og c. 1500 lod den sydtyske Patricier Conrad Rehlingen sig male med sine Børn af Bernh. Striegel; i Italien har der rimeligvis tidlig været mange borgerlige Sidestykker til de Fresko-fremstillinger af sit Husliv og Hofliv, hvormed Borso d'Este i Ferrara lod sit Palæ's Vægge smykke. — I Tidens Selvbiografier lyser talrige smukke Træk frem fra Børnenes Liv i Hjemmet. Johan von Butzbach, hvis »Wanderbuchlein« giver det mest levende Billede af en vandrende Haandværkers

og Skolars Liv i Sydtyskland i det 16de Aarh., mindes stedse med Vemod den Tid, da han gik hjemme hos sin Gudmoder (muhme) og »grønnedes« som en fin, lille Dreng, blev klædt i fine, røde Sko og fik Franskbrød i Tasken, naar han skulde i Skole, men ofte skulkede af Skole for at ligge og pjadske i en Baad paa Mainfloden. Eller da han skulde ud og vandre som Skolar, og Faderen drak Afskedsbæger (Johannesminne) med ham, og Moderen fulgte ham til Vejknækket og var ved at besvime, da de skulde skilles, medens Drengen troede, at ude i den vide, vide Verden — i hvilken han skulde døje saa meget ondt — var Hegnene af Pølser og Tagene af Kager. Chaucer sidder i sin Alderdom og skriver for sin 10-aarige Ludvig af latinske Værker en Bog sammen om Astrolabiets Brug, efterat have foræret Drengen, der har vist matematiske Anlæg, et saadant Instrument. Eller vi ser paa et gammelt Maleri, hvordan den nürnbergske Skrive- og Regnemester Johan Neudörffer sidder og arbejder sammen med sin Dreng paa nogle stereometriske Figurer. Af saadanne smaa Glimt faar Nutiden adskillige hyggelige Indblik i de gamle Borgeres Forhold til deres Børn.

IV. HJEMMENES GEMYTSKULTUR.

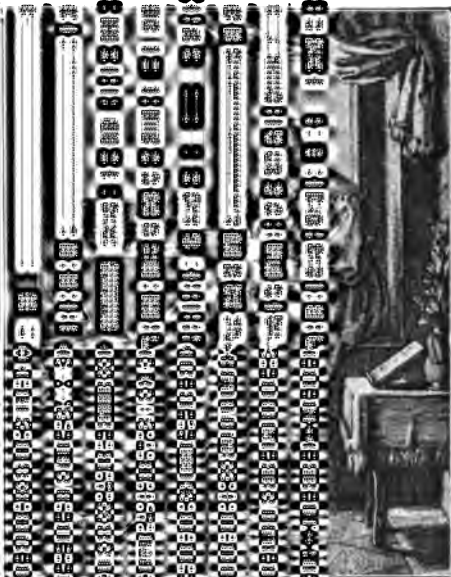
I de snevre og arbejdsomme Haandværkerhjem vokser der et stille, varmt Gemytsliv frem. »Gemüth« er jo det samme som en Art stillestaaende, lidt forsumpet og indelukket Inderlighed, — en tungsindig Jævnmodighed, der dvæler ved de smaa Ting, nærsynet forstørrelser alt lige om sig, suger Stemning ud af det mest dagligdags. Fredelig Idyl, blød Følsømhed, lunt, muntert Humor ligger denne Sindsdisposition lige nær, og overalt i de gamle Smaaborgerhjem pibler Følsomheden og perler Humoret frem paa en idyllisk Baggrund.

Der er fæstet Grønt bag Kakkellovnen eller om Andagtsbilledet i Stuen, hvor Borgerkonen sidder og træder Rokken. Paa Bordet staar en Vase med en Blomst, en Fugl kvidrer i sit Bur. Naar hun ser ud paa Gaden, kan hun se Naboens Svin rode om i Jorden — Stenbro er der ikke —, paa det røde Genbotag trasker kurrende Duer, og kanske har hun selv en Stump Have, fra hvilken gennem det aabne Vindu Duften af Neliker og Verbener trænger ind til Spindersken. Bylivet har endnu ikke naaet den Naturløshed, som inde paa vore Byers Gader. Borgerne har endnu oftest et Stykke Landbrug; uden for Bymurene græsser deres Kvæg paa den fælles Bymark, og de har deres Stykke Vinhave eller Agerjord, — for ikke at tale om de store

florentinske og venetianske Købmænd, der har deres Godser og store Landhusholdning, eller de lübeckske store »Geschlechter«, der rundt i Holsten og Mecklenburg ejede tilsammen saa meget som et helt lille Fyrstendømme. Men selv den jævne Borger i Nürnberg har ofte udenfor Byen sit »Gartenhaus«, hvor han avler Bier og Høns og dyrker Grøntsager, og allerede i det 13. Aarh. er Florens' skønne Omegn oversaaet af Landgaarde med Vigner, Køkkenhaver og Oliventræer. Alligevel, man er til daglig inde bag Bymuren, fjernet fra det aabne Land, og det Grønne paa Væggen og Fuglen i Buret betyder allerede Bylivets følelsesfulde Savn af Naturen og Hjemvé mod Naturen. Naturen er allerede vævet sammen med Fritid og Søndag, naar Borgerfamilien spadserer udenfor Murene, og Naturkendskabet begynder at blive noget konventionelt. Mai og Fru Nattergal, Roser og Violer i Dug, Lind og Hjort — det hører som et poetisk Sceneri hjemme i de gamle Sange, Borgerjomfruen nynner, og i Minderne om gamle Majfester og gammel Naturmythologi, der endnu sidder i Folk. Blomsterne døbes ofte om med alskens poetiske, følelsesfulde Navne. Jomfruen gaar i Visen ud og plukker Wohlgemuth, Vergiszmeinnicht, Jellänger-je-lieber, Männertreue eller den rosenrøde Herzenstrost. I Clara Hätzlerins Visebog, der er skreven sammen i Augsburg c. 1470, gaar Ridderen ud i en Have, der er siret som et Skakbrædt med Urter — altsaa i regelrette Figurer som et Stykke Kunstindustri —, og mellem Verbena og Salvie, Violer og Roser synger Skovfugle med »mesterlige« Toner, de »kvintere« og »dividere« kunstfærdig i Diskant og »Mutanter«, og al

er: de har

erjomfruen

Kobberstik.

toskanske

som selv i

elles der saa

er ude i det

er dem Vej:

Hyrdepiger

ordan Bor-

ndgaard og

giver sig i munter Snak med en Bondepige, der arbejder paa Marken, eller er saa heldig at overraske nogle badende Hyrdepiger. Eller en Rytter fortæller om, hvordan han red langs Arno og ud fra et Hus hørte en Samtale mellem Moderen og Datteren; den sidste vil have sig en Mand, nu kan hun ikke vente længer, men Moderen mener, at hun vel nok allerede i Smug har prøvet at have en saadan. Men talrigst er de rent lyriske »stornelli« og »rispetti«, korte Udbrud af Elskovsglæde og Elskovssmerte, som oprindelig hørte hjemme ude i de toskanske Bjergegne og ikke sjælden blev mere plumpe og prosaiske, naar de kom ind i Byen.¹

Ogsaa den franske Borgerjomfru har gamle, folkelige Ballader paa Læben, — »Puisque Robin j'ai à nom — j'aimeray bien Marion«, og Majsange: »Nu er den milde Mainat inde, — den skal man lystig lege bort, — hvem vil lægge sig ind og sove? — Natten er altfor, altfor kort! . . . jeg vil byde min Skønne en Majbuket, men det skal ikke være en Rosenkvist, det skal være mit ganske Hjerte.« Men der forfærdiges ogsaa i Byerne talrige nye Folkesange, og af saadanne har man gamle haandskrevne Samlinger, prydede med de Damers Initialer, hvem de har tilhørt, og ogsaa gamle trykte Samlinger af »smukke, nye og meget muntre Sange«, der solgtes i Notre-Dames Nygade i Paris »à l'enseigne de l'escu de France«. I dem synger den unge Pige: »Vil han love mig for vist, at jeg skal være hans Hjertes eneste Elskede, — saa vil jeg ikke have nogen anden end ham — hverken Konge, Hertug eller Greve.« Og hun gaar i Haven at plukke Levkøjer og sender Nattergalen med Bud »til den kønneste

Ungersvend, der er i hele Hæren, han bærer en Fløjlstrøje og skarlagen Hoser«. Eller hun synger skælmisk om den forsagte Elsker her i Byen, der elskede et Aar uden at sige det, indtil hans Skønne tilsidst fik ham afpresset en Slags Elskovserklæring. Der er ogsaa Sange, i hvilke Ungersvenden — en Skolar eller en Soldat eller hvem han nu forestilles at være — synger om sin Skønne. Hun gaar i en Have, mellem Roser og Konvaller; jeg stod forleden og betragtede hende, medens hun plukkede Blomster; hun var hvid som Mælk, blid som et Lam og rødmende som en Rose. Eller han synger om, hvordan han om Natten pikker paa hendes Rude, lukkes ind og bliver hos hende, til Morgenen jager ham bort: »Trop pencer me font amours, dormir ne puyt — si je ne voy mes amours toutes les nuyts«. Og lystig hoverende synges der om Perronelle, der fulgte en Lanseknægt, udklædt som Page; hendes Brødre indhentede dem, men hun vil ikke hjem igen med dem: »Recommandy moy à mon père — et à ma mère, s'il vous plaist.«²

Endnu rigere er den Skat af Sange, vi har fra de gamle frankiske og svabiske Byer³ — trykte i Nürnberg eller Frankfurt som Flyveblade eller Samlinger af »kortvillige, gode, friske tyske Smaasange« eller »allehaande skønne verdslige Sange, for alle Ungersvende og tugtige Jomfruer til Nyaar i Trykken befordret« og ogsaa i haandskrevne Samlinger som Nonnen Clara Hätzlerins i Augsburg (1471). Disse Sange har meget forskellig Oprindelse. Der er urgamle Sange, som viser tilbage til de ældste germanske Aarstidsfester: Vexelsange mellem Sommer og Vinter, Piletræ og Buxbom,

Sange om Mai og om Østerrig, Østens Rige, hvorfra Sol og Sommer kommer: »dér vokser for os Skær-sommertid, — der vokser Blomster baade røde og hvid', — dem bryder de Jomfruer med stor Flid«. Der er Sange, i hvilke den ridderlige Minnesang klinger igen i borgerlig, folkelig Oversættelse. Minnesangens stereotype Motiver: Elskendes Afskedssange om Morgen, naar Vægteren har forkyndt Dagens Gry; Beklagelse over de »onde Klaffere«, der skiller Elskende ad; Udtryk af Savn og Længsel eller af Glæde over den tilbedte; — de lever op naturligere og gemytfuldere i den gemytfulde Borgerlighed. »Lig stille min hjertens kæreste Ven — thi endnu er det ej Morgen«, synger Pigen; — thi nu er det ikke længer, som hos Minnesangerne, en gift Kone, der taler. »O sehnen, du vil pitters krautt, — we dem, der dich in hertzen pauwt«, synger den længselsfulde Elsker. Eller naivt: »Das clag ich armer tummer — und pin an fräden krank, — nun ist es dock im summer, — wie ist die nacht so langh!«. I Populariseringer, plumpe som Tidens Træsnit, nydes nu ogsaa Ridderromanernes Elskovshistorier: Hustruen, hvem Manden giver Elskereens Hjerte at spise, og hvis eget Hjerte brister, da hun faar at vide, hvad hun har nydt — de to Kongebørn (Hero og Leander), der bor hver paa sin Side af den »stride Strøm«, — »den kønne Skriver«, der skal henrettes efter den skinsyge Slotsherres Vilje, men bedes fri igen af den unge Markgrevinde osv. osv. Men selv synger Borgerjomfruen om, hvordan hun længes mod Foraaret — Majfesternes og Elskovens Tid — »Hertzlich thut mich erfreuen — die fröhlich sumer-

zeit«, eller hvordan hun gaar i sin Urtegaard og venter paa den Elskede. Alle de Længsler, som under det ensformige, indestængte Husliv samler sig op i den unge Piges Bryst, gaar ud i det aabne Land mod alle de »farende Folk«, der staar for hende som Poesien, det fri Æventyr. Det er Landsknægte og Reiterknaben, der har Krigen til Haandværk, — vilde og raa Knægte, som den unge Pige baade gyser for og tiltrækkes af —, der er ogsaa farende Geseller og farende Skolarer og »Skrivere«. De er Heltene i Tidens Folkesange. Muntert letsindig synger de: »Die Brünlein die da flieszen, — die soll man trinken, — und wer einen steten Bulen hat, — der soll ihn winken«. Sange fortæller om Landsknægten, der lover Møllerens Datter fra Nedremøllen londonsk Tøj og Særk af brun Silke. Om Pigen, der er løben bort med en Reitersmann, men siden kommer grædende hjem »gennem Augsburgs høje Port«; Moderen staar ved Brønden og vinker venlig ad hende, hun skal komme hjem med og faa stegt Fisk og et Bæger Vin; men hun beder blot, at der skal redes en hvid Seng, og deri skal hun lægges. Om Pigen, der kommer i Tøfler til Brønden, sætter Krukken ned og giver sig i Snak med en Rytter, men skælmsk vil hun kun love ham sin Tro, hvis han kan bringe hende 3 Roser, der er udsprungne mellem Jul og Nytaar. Der er Sange, i hvilke Gesellen beder Nattergalen flyve til Guldsmiden og hente en Ring og flyve med den hen til den Borgers Hus, hvor der sidder en »braun Mädlein« i Vinduet, eller Sange, i hvilke »den stolte Skriver« hoverer over, at Pigen, som kiger ud af Boden, hverken vil have Adelsmanden eller Rytte-

ren, der kommer forbi, men kun ham. Men saa er der ogsaa vemodsfulde Viser om, naar den korte Sommerelskov er forbi og der tages Farvel. Den Farende synger: »Dort oben auf jenem berge — da geht ein mühlerad — das mahlet nichts denn liebe, — die nacht bis an den tag. — Die Mühle ist zerbrochen, — die liebe hat ein end — so gesegn' dich got, mein feines lieb' — iez fahr ich ins ellend.« Og om den forladte Pige lyder det: »Ich hort' ein Sichellin rauschen — und klingen wol durch das Korn, — ich hort' eine feine magt klagen, — sie hat ihr lieb verlorn«.

Det er mest Længsels- og Æventyrpoesi — disse Folkesange. Den »Reiterknabe« eller »Gesell«, der nævner sig som Sangens Forfatter, er — tænker jeg mig — ofte blot en poetisk Fiktion for den »braun Mädlein«, som sidder og ønsker, at Nattergalen skal komme med Ringen til hende. Og fjernt og vagt og abstrakt — som Poesiens Verden — klinger ogsaa i de allerfleste Sange det, der synges om. »Der staar en Lind i Dalen hist«. »Der staar et Slot i Østerrig«. »Jeg véd mig en Pigelil, fager og fin«. Der er Stueluft over disse Friluftsbilleder, der er Borgerlighed og regelret Hverdagsprosa bagved disse frie Elskovsæventyr; det er Naturen og Ungdommen, som søger sig Afløb i Poesi for, hvad der kun sjælden bød sig til i Livet. Men det er ogsaa moderne, personlig Lyrik, der første Gang fødes her i Indendørslivet. Gemyttet fordyber sig i sin indre Verden, lytter sine Rørelser frem, og Stemningen formaar at udtrykke sig i sit eget Inderlighedssprog, som antyder musikalsk, omskriver sindbillelig, og følger andre Veje end den logiske Sam-

menhæng. »Dort hoch auf jenem Berge — da geht eine mühlrad....« »Ich hört ein Sichellein rauschen — und klingen wol durch das Korn....

Hele Hjemmets Liv gjennemtrækkes af Religiositet. Religionen, som saa længe har været forpagtet af Kleresiet, bliver her taget ind med i det daglige Liv som en fri gemytfuld Lægmandsreligiositet. Over Indgangsporten kan man læse: »Ein kleine Kirch sey jedes Haus — nichts böß darein, gutt komme drausz«, eller »Wie Gott dich liebt und deine Kind' — die Eltern ehr, hüt dich vor Sünd«⁴. Inde i Stuen mødes Blikket af et Husalter eller dog et Andagtsbillede med en Bedeskammel under. Krucifixer og Madonnaer med Barn paa Arm eller Helgener i Ler, Stuk, Bronze, Marmor eller forgyldt og malet Træ er Genstand for en Industri, som beskæftiger talrige Kunstnere i Florens som i Nürnberg og i Gent, og alle de berømteste Navne deltage i denne Massetilvirkning for Hjemmene; til samme Brug tilvirker Kunstnernes Værksteder ogsaa i stigende Maalestok Malerier og Relieffer af Sten eller glaseret Ler. Paa Boghylden over Sengen staar dernæst Andagtsbøger og Traktater. Hos de Rigere findes her kostelig illuminerede *Breviarier* eller *livres d'heures*, der indeholder Kalender, Martyrers Festdage, Oversættelse af Davids Salmer samt Brudstykker af Testamentet og Kirkefædres Homilier. Illumineringen er ikke saa fin og ædel i Følelse og Stil som i de gamle kongelige og ridderlige *Breviarier* fra Middelaldergotikens klassiske Tid; der koloreres og forgyldes nu med en mere straalende Købmandspragt, og Teksten omrammes af mun-

tert naturtro Blade, Blomster og Dyr fra Mark og Lund. Den venetianske Patricierslægt Grimani ejede et saadant Breviarium, som var udstyret af flamske Malere med de dejligste Billeder af Aarstidernes forskellige Beskæftigelser. Den franske Embedsmand Etienne Chevalier ejede den prægtige livre d'heures, som Forquet havde illumineret. Hos Smaafolk findes i Stedet derfor *Armenbibeln*, *bibles des pauvres* (3: wissensarme, uvidende), bestaaende af Træsnit med forklarende Tekst, hvori Scener af det gamle Testamente stilledes jævnsides med de Scener af det ny, om hvilke de efter Tidens Theologi mentes at være forbilledlige Profetier. Saadanne parvise Sammenstillinger saae man ogsaa paa de *Briefe*, Træsnit, der forhandlede ved Kirkeporten og paa Markederne, og som selv i de jattigste Huse hang paa Væggene: Jonas, der udspys af Hvalfisken og Kristi Opstandelse, Moses' brændende Tornebusk og Marias Forkyndelse o. l. Ikke sjælden findes der ogsaa, allerede længe før Reformationen, hele eller delvise Bibeloversættelser paa Boghylden i Borgerhjemmene. Franske Genferborgere ejede saadanne som en Art Familiebøger, med Slægtens Vaabenmærke udenpaa og alle Fødsler, Giftermaal og Dødsfald i Slægten indførte paa Bogens hvide Blade⁵. I engelske Hjem fandtes — i sin Skønskrift og Indbinding — Afskrifter af Wycliffiske Bibeloversættelser, skønt de var forbudte og «Bibelmændene» (Læserne) forfulgtes⁶. I Tyskland vrimlede det med Bibeloversættelser i Tiden hen mod Luther. Desuden har alle Hjem Andagtskrifter og »Bilderkathekismen«, som kolporteres fra Dør til Dør: »Christenlich bilgerschafft zum ewigen

Vatterland«, «il lamento della beata vergine« eller »Enseignement de divine sapience à l'ancelle et âme devotte«. Og overalt i Hjemmet og paa ethvert Punkt i det daglige Liv møder man Religionen. Fra Dragkistens og Kakkelovnens ophøjede Figurer taler den. Paa Stenkruset, man drikker af, staar der: »Aus diesem Pot soll man dreincken, und darbei Gottes gedincken«. Paa Regnskabsbogens Bind læses der en lang Bøn til hele »det himmelske Selskab« om, at det »maa forundes mig Arnold og dem, jeg har at gøre med, at handle her i Livet saaledes, at vi efter vort Endeligt kan have Fred i Guds hellige Rige. Gud skænke os dette! Amen!« — ligesom der over hver Regning, Købmanden udsteder, staar Jesu Maria eller Laus Deo. Paternosterkransen, man bærer om Halsen, bliver flittig brugt til Bønnelæsning ved Døgnetts forskellige Afsnit. Og naar Købmanden er paa Rejser, har han næsten altid et lille Rejsealter med, — undertiden saa elegant som den italienske Handelsmand Giustinianis, der var forfærdiget af I. v. Eyck med Ibenholtsramme og forgyldt Laas.

En helt privat Husandagt og Opbyggelse, emanciperet fra Kirkens officielle, blomstrede frem i Borgerhjemmene. Man prækede jo i det 14.—15. Aarh. ikke saa sjælden paa Modersmaalet i Kirkerne, og især Tiggermunkene forkyndte Gudsordet i Folkesproget ved Markedstævner, paa Gader og paa Torve. Og naar den tyske Husfader om Søndagen har været i Kirke med sin Familie, samler han — som en Opbyggelsesbog fra 1484 skildrer det⁷ — om Eftermiddagen sin Kone, sine Børn og »sein völcclin« : hele Husstanden om sig og spørger alle, hvad de har mærket sig af

Prækenen og siger ogsaa, hvad han selv har lagt sig paa Sinde, og hører dem, om de kan de 10 Bud, de 7 Synder, Fader Vor og Troen, og lader saa bringe sig ind »ein trüncklin« og synger med dem en Sang om Gud eller om vor kære Frue eller om de kære Helgener, og »den, som saaledes glæder sig med sin Husstand i Gud, det er en god Tidskort«! Paa samme Vis anbefaler i det 15. Aarh. Fra Cherubino⁸ Florentinerborgeren at sende sin Husstand i Kirke om Søndagen, og hvis nogen ikke kan følge med, skal de andre fortælle ham Prækenens Indhold, naar de kommer hjem fra Kirke. Mange Steder samledes man til smaa »Konventikler«, hvor Lægmand paa egen Haand udlagde Biblen og opbyggede hverandre, — omend i al Hemmelighed, da Gejstligheden forfulgte den Slags Indgreb i dens Næring. En hel religiøs Lyrik af Salmer og Hymner paa Folkesproget knyttede sig efterhaanden til denne Art frie Husandagter af Lægmand og er vel oftest ligefrem vokset frem af disse: florentinske »laude«, som Broderskaberne sang i deres Forsamlinger eller foran et Madonnabilled paa et Gadehjørne, og tyske religiøse Folkesange — oftest knyttede til Aarets Fester — de »feine Lieder«, som Luther siger, han hørte saa mange af i sin Barndom og øste saa meget af senere til Brug for sin egen Kirkesang.

I denne Atmosfære gøres Kristendommen borgerlig, familiær, gemytfuld — ligesom den tidligere var bleven ridderliggjort i Riddervæsenet og gjort til Skolastik ved Universiteterne. Den meget borgerlig sindede Dominikaner, hvis Bog om Huslivet (c. 1400) vi ovenfor har benyttet, skriver sammesteds: »Det gælder først og

fremmest om at have Malerier i Hjemmet af hellige Børn og unge Jomfruer, over hvilke dit Barn endnu i Svøbet kan glæde sig. Og som jeg siger Malerier, saaledes ogsaa Billedhuggerarbejder. Smukt staar Jomfru Marie med Barnet i Arm og en Fugl eller et Granatæble i Haanden. En smuk Figur gør Jesus, som dier, Jesus, som sover paa Moderens Skød, Jesus staaende artig foran hende, eller Jesus, som hjælper hende at spinde. Barnet kan ogsaa lære at se paa den hellige Døber, naar han som lille Barn, klædt i Kamelskind, gaar ud i Ørkenen, leger med Fuglene, suger Honning af Blomsterne og sover paa Jorden. Heller ikke skader det, om Jesus og Døberen ses afmalede eller Jesus og Evangelisten (∴ Johannes) som ganske smaa, eller de Børn, som Herodes har dræbt, for at Barnet tidlig kan faa Frygt for Vaaben og Bevæbnede. Saaledes har smaa Piger ogsaa godt af at se de 11000 Jomfruer i Bøn og Trængsel. Jeg synes ogsaa om, at de ser Agnes med sit Fedelam, Cæcilia kranset med Roser, Elisabeth med Hænderne fulde af Roser, Katarina med Hjulet og andre Skikkelser, der fra Modermælken kan give Børnene Kærlighed til Jomfruelighed. Thi man skal vide, at Billeder af Engle og Helgener er tilladte og forordnede til sjælelig Nytte for de Smaa og er Bøger for jævne Folk«. Aanden i den borgerlige Bearbejdelse af Kristendommen er godt antydet i denne Udtalelse.

Man skyder i de borgerlige Kredse saa temlig den abstrakte Dogmatik til Side. Universiteternes Skolastik og de gammeldags Prædikanters Dogmeudlægning bryder man sig ikke om. Man lever sig i Stedet derfor med naiv Indlevelse ind i Kristi og Helgenernes historiske

eller legendariske Liv, og jo mere fantasifuldt man omfatter den hellige Historie som medmenschelig, historisk Virkelighed, des mere umiddelbart og personligt giver den Enkelte sig hen i Kærlighed, Medfølelse, Beundring, Taknemlighed til den rene, udkaarne Jomfru og smertørige Moder og til den taalmodig lidende og sejrrig opstandne Kristus. Religionen bliver menneskelig Historie og personligt Følelsesforhold, hverken theoretisk Erkendelse, abstrakt Spekulation eller kirkelig Institution. Saaledes behandles Kristendommen af de Prædikanter og de religiøse Skribenter, som er Udtryk for Borgerne og vinder deres Øren. Først Tiggermunkene nord og syd for Alperne, der, i Modsætning til de tidligere Munkeordener, opslaar deres Boliger i Byerne, taler jævnt og fattelig paa Gader og Torve og overalt gør fælles Sag med Smaaborgerne mod de store Fyrster og mod Kirken. Wycliff endvidere i England, Johan Huss i Prag, Savonarola i Florens. Tilsidst Luther. Og saaledes er Kristendommen bleven dyrket i Borgerhjemmene; det lærer alle litterære og kunstneriske Dokumenter os.

Man slutter sig nøje til Aarets Fester. Florentinske laude og sydtyske Julesange besynger Jesu Fødsel og Barndom. Der synges om »il bambino«, som spræller om i Høet og med aabne Arme griber efter Moderens Bryst, medens hun lægger Brystvorten ind i hans Mund; »alene det søde Bryst vil han have, ingen anden Mad, og han suger med sin Mund, thi endnu har han, den kønne, lille Dreng, ingen Tænder i sin søde Mund.« Der synges om, hvordan »Okselein und Eselein, zwei unvernünftig' Thier« bøjer Knæ for »das Krippelein«

ne gaar ind
mein Herz,

lovelse (München).

og Johannes-
leger med et
edens Maria
knæler ned

og holder Bordbøn; Moderen giver dem Sukkergodt og vugger dem i Søvn, medens Lammet gaar tilbage til sin Stald; Jesus bliver en smuk Dreng, klædt i grøn Kjortel, og har altid sin Gang blandt unge Jomfruer »De have mig kær, de elske mig saare — derfor jeg er hos de Jomfruer gjerne«, og Folk kommer og varer Maria ad, at hun skal passe paa sin Dreng, men han gaar hende artig til Haande i Huset og øser Vand op for hende. De franciskanske Tiggermunke arbejdede ganske i den folkelige Fantasis Retning, og Bonaventuras »Betragtninger over Kristi Liv« har hentet mangt et familiært og sødligt Træk fra de religiøse Folkesange og igen forlenet dem og Billedkunsten med andre.

Thi Kunsten følger med. I den ældre Middelalder — paa byzantinske Elfenbensarbejder, paa gamle Domkirkers Portaler og Vinduesmalerier — saa' man Fødsels-scenen¹¹ fremstillet aldeles abstrakt og konventionelt: Moderen helt for sig paa en Seng, ser i Reglen ikke engang hen paa Barnet; dette ligger paa Jorden eller (symbolsk) paa et Alter. Men fra Giotto af — det borgerlige Maleris Fader i Florens — bliver Scenen intim huslig; Moderen faar Barnet rakt op til sig i Sengen, efter at det er svøbt, trykker det til sit Bryst og løfter dets Lin lidt til Side, eller hun knæler i kærlig Glæde og Tilbedelse ned over sin lille Skat. Og hos de florentinske Malere i det 15. Aarh. fra Filippo Lippi til Ghirlandajo udvikler Scenen sig til en hel borgerlig Genre, enten den nu henlægges til en Stald eller antik Ruin eller til et velstaaende Borgerhjem: altid mere jævnt menneskeligt bliver Forholdet mellem Moder og Barn opfattet, altid mere familiært og naturtro skildres det,

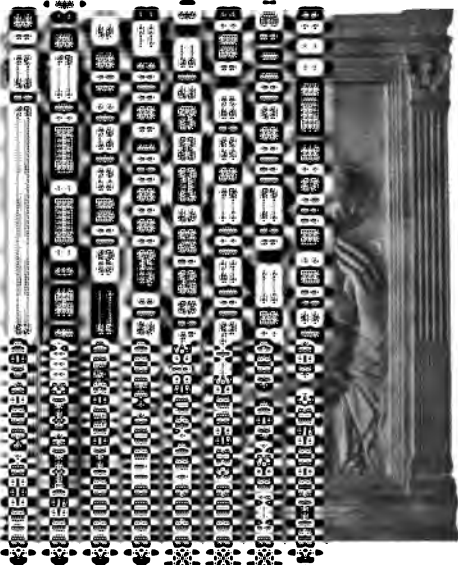
hvordan Barnet bades og svøbes og Nabokonerne kommer paa Barselbesøg. Samme Udvikling undergaar Maleriet i den flanderske Malerkunst og den deraf paavirkede sydtyske. Hos Memling udmales Stalden med Kvæget, der fra Krybberne ser hen paa det lille Barn, som ligger nøgent paa Gulvet, paa en Flig af Moderens lange Kappe; Moderen selv knæler med beundrende og forelsket udbredte Hænder over Barnet, og gamle Josef skærmer en Lysestump, der belyser Scenen, mod Vindtrækket. — Og denne Opfattelse udvikles videre hos de senere Mestre.

Moderen og Barnet, ene i stille Samvær, bliver for den borgerlige Kunst det centrale mellem de religiøse Æmner — i en Grad som det aldrig har været før. Og under Religionens Belysning er det, i Florens som i Brügge eller Nürnberg, selve Hjemlivets Arneild, selve Familiens og Menneskelivets Kærne, der fejres gennem de utallige Fremstillinger af Motivet. Hvor tidligere »Madonna med Barnet« fremstilledes, paa Domkirkeportaler eller paa Alterbilleder, sad hun under Tronhimmel og paa Tronstol, i lang folderig Stola og Overkappe, og Barnet knejsede paa hendes Skød med hævet højre: begge præsenterende sig, uden noget indbyrdes Forhold, som et fyrsteligt Herskab, der giver Avdiens. Eller ogsaa stod hun rank op eller svævede — thi Fødderne saaes ikke — stolt som Himlens Dronning eller ydmyg hellig som dens Redskab. Nu kan man — haade i Pisanoernes Skole i Italien og hos tilsvarende franske Kunstnere fra det 14. Aarh. — følge, hvordan de staaende »Madonnaer med Barnet« fra de gotiske Kirkedøres Midtposter eftergøres i formindsket

Format til Brug for Privatandagt, og se, hvordan Moderen og hendes Forhold til Barnet menneskeliggøres, og Genremotiverne lister sig ind. Hendes Figur bliver kort og tætbygget som en Borgerkones, hun tager fast om Barnet og skyder Maven frem, for at støtte bedre under, og Barnet sidder med en Fugl i Haand, leger med Moderens Brystlin eller læser i en Bog. Al Fyrstelighed og Højtidelighed og Præsentation er borte; det er en Moder og et Barn i intim Hverdagssituation, helt sig selv nok og uden Hensyn til Beskuelse. Det 15. Aarh.'s florentinske Billedhuggerskole lægger en uudtømmelig Fylde af Poesi i Æmnet og varierer det til Brug for Hjemmene i talløse Statuetter og Reliefs, der yderligere blev mangfoldiggjorte ved Afstøbninger¹⁸. Barnet sutter paa sin Finger, medens Moderens Ansigt ømt trykker sig ind til Barnets; hendes ene Arm holder bag om dets Ryg, med den store Haand knugende fast om dets Skulder, den anden Haand holder fast om Barnets Hofte, medens dets frie Ben sparker mod Moderens Arm. Eller Barnet staar nøgent paa en Rampe foran Moderen, læner sin Ryg mod hende og søger, med Haanden bagud, i Leg at trække Kappen op over hendes Hoved. Moderen kan ogsaa legende holde Barnet under Foden eller kilde det under Hagen forat faa det til at le, medens Barnet legende griber om Fingrene for at frigøre sig. Eller lidenskabelig slaar Barnet Armene om Moderens Hals, Barneryggen krummer sig udad som paa en Orm, medens det lille Ansigt knuger sig ind i Moderens store, — Næse mod Næse.

Samtidig leverer Filippo Lippi og hans Skole Andagtsbilleder en masse af lignende Art. Madonna sidder og

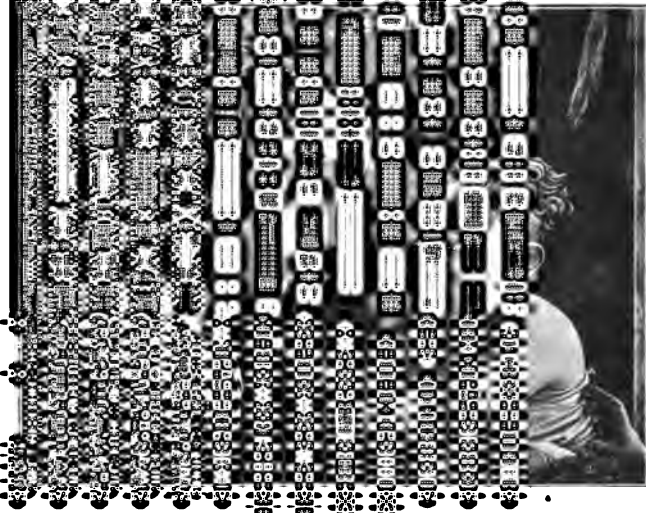
leger med
Moderens
hnes slutter

med den
rigtig vaagne
Mund med
tilhøre den
som Filippo
aaaborgelige
ser, nyfigen
Det samme
kort, hvid

Skjorte med smaa Vinger paa Skuldren —, der staar og agerer Engle ved Siden af: spidsnæsed, lidt gaminagtige Kordrenge, altid oplagte til Spilopper. Og Barnet selv — ja! Barnet er en hel Opdagelse af den borgerlige religiøse Kunst. Middelalderkunsten havde tidligere blot fremstillet Jesusbarnet som en Fuldvoksen i formindsket Maalestok, med en Voksens Proportioner og Holdning. Saaledes rostes ogsaa i Legenderne Helgenerne for, at de aldrig havde været Børn, men allerede som smaa ganske bar sig ad som gamle Mænd. En sødlig og elegant Englebarnlighed dyrkedes ganske vist i nogle Ridderromaner af græsk Udspring (Floire et Blanche-fleur, Guillaume), og de ridderligste Madonnaer i den franske Gotik (f. Eks. paa Amienskatedralen) bar et lille, elskeligt og belevent Ædlinge-barn paa Armen. Men nu kommer det veritable Barn paa Mode i Kunsten. Jesusbarnet, der før altid var fuldt paaklædt, fremstilles nu nøgent eller kun i kort Skjorte; det bliver buttet og korthalset, med Folder og Læg allevegne, tykke, uledede Fingre, rundt Hoved, ofte endnu halvskaldet med enkelte Haartotter, Opstoppnæse endelig, — komisk sød og uskøn af Skikkelse. Ogsaa Manererne bliver virkelig barnlige: kæln, legende, tjattet ubehjælpssomme. I det 15. Aarh. bliver Florens jo overalt af Kunsten befolket med et Mylder af friske, yndefulde Børn: den hele Række Svøbelsesbørn i Medaillonerne udenpaa Hitebørnshospitalet, alle Geniebørnene paa Benedettos og Desiderios Marmorgravmæler i Kirkerne, de syngende og musicerende Børn paa Korskranken i Domkirken. Saaledes bliver ogsaa Andagtsbillederne mer og mer til en forelsket Dyrkelse af Barnet. Madonna og

forelskede
 og synes for-
 tierrækkende

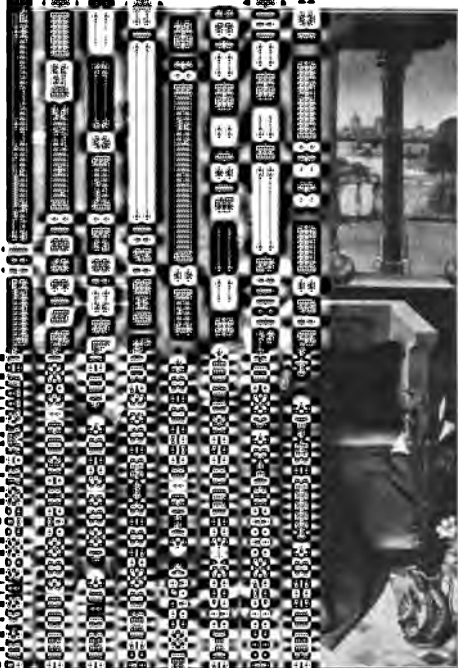

unge Moder,
 Orbindelse af
 Robbiaernes
 Glasurbund
 gule Farver;
 Liljer, og
 Moder i hvidt,
 nøgne Barn,
 en blaa Luft
 grende Som-

merfugle, og udenom en tyk Krans af Mårkens Grønt og Mårkens Frugter: det hele en Sang om Barndommens og Kvindelighedens milde, lyse Magter.

Oppe i Flandern og Tyskland bliver Moderen og Barnet ligeledes Yndlingsæmne for den borgerlige Billedkunst, og fra Rogier v. Weyden og Memling til Quentin Massys, fra Mester Stephan til Dürer følger Motivet samme Udvikling som sydpaa. De Memlingske og v. Weydenske Madonnaer er Borgerkoneidealet i Brügge og Bryssel, som Filippus Madonna var det i Florens. Men det er et nordisk germansk Kvindeideal. Som hun sidder paa sin Slagbænk, tugtig og from og læser i en stor Spændebibel eller er falden i Tanker, efter at have lagt den fra sig, er der noget stille planteagtigt, noget flegmatisk sørgmodigt og søvnig indadvendt over Madonna. Hun er i al sin Moderlighed saa jomfruelig, ikke vaagnet endnu ret til Driftsliv og Handlingsliv, kun i stum Instinktmæssighed udførende alle sine Funktioner. Det er en bleg og skær Blomst fra Norden. Haaret er tyndt og fint, cendrée eller brunlig blondt, skilt i Midten og falder i tynde, ringlede Lokker ned over Skuldren. Ansigtet — med sine smaa Træk, sin store tomme Pande, sine store, tunge Kinder — gør et saa ubeskrevet, uopdyrket, enfoldig uskyldigt Indtryk; Øjnene er smaa under tunge Laag, Næsen benløs uden Karakter, Munden lille, synes kun at kunne lade sig kysse, ikke tale selv, Halsen er lang... »wie eine Blume — so hold und schön und rein«... man vilde lægge sin Haand paa dette Pige-hoved og bede det bevaret i dets Überørthed. Let paa skraa holder det, som lyttede det til en nordisk tung-

Musik, —
falder Lyset
medens der

—; og dets
sidder i et
bæse og lyst,
sænker sig
aa Forholdet

mellem de to ligesaa inderligt og gemytligt som syd paa. Barnets lille Bagdel hviler i Moderens ene Haand, medens hendes anden Arm slutter bag om dets Ryg frem paa Maven. Eller hun giver Barnet Die, og Barnet stritter bagud og værger sig med Hænder og Fødder, eller ogsaa sidder Barnet med Hænderne om hendes store, fremtrukne Bryst og gnaver sig forslugent ind i det spænstige Kød som i et Kæmpeæble. Eller Barnet og hun mødes med deres fremtruttende Munde i et langt Kys. Videst i naturlig Menneskelighed og gemytfuld Hygge naa'r den borgerlige Kunst i Dürers Stik, hvor Moderen sidder og spinder og træder Vuggens Gænge, medens Josef er beskæftiget med at tømre og hugge, og smaa humoristiske Englebørn i Straahat eller med Børneuniform hjælper ham med at rive Spaanerne sammen og fylde dem i Kurv, — eller hvor hele Familien med kærlig Interesse følger Barnets første Trin. Den Dürer'ske Madonna er helt ud Moderen, en kraftig bygget tysk Borgerhustru, ikke koket og ikke yndefuld, men dygtig til at føde Børn og føre Hus — saadan som Dürers egen fromme og dygtige Moder.

Det andet Tyngdepunkt for Borgernes religiøse Fantasi og Følelse laa i Paaskefesten og i Passionshistorien. For den ældre Middelalder var Kristus mest Guden — ogsaa i hans Lidelse, der opfattedes mere symbolsk end virkelig. Selv hvor asketiske Retninger i den senere, gotiske Middelalder udmaalede sig Kristi ligfarvede Legem krympende sig paa Korset med fortrukket Ansigt og rislende Blod, brugtes det dog mest som et Skræmmebillede, der skulde vække Gru og

Rædsel og lyse den syndige Menneskehed i Ban. Ligeledes undsaa man sig ogsaa længe ved at forestille sig Himmeldronningen, Gudsmoderen, jamrende og sørgende ved Korsets Fod som en menneskelig Moder ved sin Søns Henrettelse, og selv hvor Kirkens Hymner sang om »Mater dolorosa«, var det kun et symbolsk Sværd, hendes Hjærte forestilledes gennemstungen af. Nu derimod fordybede Fantasien og Medlidenheden sig rent menneskelig naivt i Jesu og hans Moders legemlige og sjælelige Lidelseshistorie. Andagtsbøger og Tiggermunkes Prækener lever sig med deres Publikum, Skridt for Skridt, gennem det hele og søger at presse saa mange Medlidenhedens Taarer ud af Tilhørerne som muligt: Angsten i Getsemanehaven, Hudfletningens Haan og Lidelse, Golgatavandringen med Korset paa Ryg, den marterfulde Nagling paa Kors-træet, Skrigene fra Korset. Følsomt vender man sig især til Moderens Lidelse, og hendes Sjælesmerte bliver mer og mer Hovedsagen. Religiøse Sange skildrer, hvordan hun hører Hammerslagene, da Korset tømres: »Maria die hört ein hemmerlein klingen — o we, o we, meins lieben kindes!«, hun besvimer, da hun ser ham slæbe paa Korset, hun ynkes og blues over hans Nøgenhed, da han hænger paa Korset, og dækker ham med sit Hovedlin; fra Korset beder Jesus Johannes at bringe hende bort, men hun hører hans Suk og iler tilbage. Hjertegribende klager Maria over, hvordan de skønne, fine Lemmer mishandles ved Korsfæstelsen, og hans »rosenfarvede« Blod flyder. »O bocca bella, bell' e delicata.... O mani belle, bell' e delicate,... o fianco bello, bell' e delicato«, klager den italienske

Maria. »Nu bøj dig Træ, nu bøj dig Gren — mit Barn har hverken Ro eller Fred« tiltaler den tyske Maria Korset. Følelsesfuldt og rørende, med mange nænsomme Træk, skildres endvidere Nedtagelsen af Korset og Gravlægningen. Og — som i en rørende Roman — kommer efter al denne Taarepersen den trøsterige Slutning, da Kristus fra sin Himmel henter Maria op til sig, gør godt for hende efter alt, hun har lidt, og sætter Kronen paa hendes Hoved. — Ganske paralelt med Ordets Fremstillinger gaar ogsaa Billedkunstens. Den senere Middelalders Korsfæstelsesbilleder betoner altid mere det lidende Menneske, der daanefærdigt hænger i de fastnaglede Arme, med Hovedet kastet tilbage og stønnende aaben Mund eller Hovedet faldende slapt ned paa Brystet. Og Pietàgrupperne kommer først nu i Brug: Maria med Kristi afsjælede Legeme paa sit Skød (Crivelli, Bellini) og *lamentationes*, der fremstiller talrige Klagende og Grædende omkring det nedtagne Legeme (Botticellis, Quentin Massys og Adam Kraffts Fremstillinger er vel de berømteste i de forskellige Kunstcentrer). Men samtidig bliver ogsaa »Marias Kroning« (f. Ex. Memlings og Filippo Lippis Fremstillinger), et Yndlingsmotiv i Kunsten, som aldrig tidligere.

Baade ved at fremdrage de idylliske og de medlidenhedsvækkende Sider af Kristendommen vilde den borgerlige Religiositet virke som en Hjertets Blødgørelse og Smeltning. Overalt i fredelige, filistrøse Forhold, hvor tør Beregning og prosaisk Snusfornuft til hverdags alene har Ordet, kommer rørende og følsomme Tonarter til Orde i Religion og Poesi. Den samme Slags Haandværkerkredse, i hvilke man i det 18. Aarh.

sad og læste Arndts »Sande Kristendom» og Scrivers »Sjæleskat«, sang Salmer om Lammet og Saaret, om den himmelske Brudgom og den jordiske Taareperse, og stiftede herrnhutiske Brødremenigheder, — den samme Slags Smaaborgerkredse var i det 14.—15. Aarh. Arnen for sværmeriske og mystiske Religionsrørelser. Her vandt Frants af Assisis Disciple stor Indgang, og der stiftedes en Art franciskansk Lægmandsbroderskab, de saakaldte *Tertiaries*, der forblev i deres verdslige Stand og Familie, ikke havde særlig Dragt, men levede i Frants' Aand. I deres Sange¹⁸ føler Sjælen sig brænde og blive flydende; den sværmer forelsket for Lammet: »l'agnelluzzo mio amoroso«, staar grædende udenfor den himmelske Brudgoms Dør »languisco per amore — di Gesu, mio amatore«, og skriger af Længsel, saa det høres helt ind i Paradiset. Og de Breve¹⁴, som florentinske Borgerkoner vexler med »hellige Fædre«, flyder ofte over af et sødligt Hysteri. Ogsaa nord for Alperne fremstod lignende religiøse Broderskaber i Forbindelse med Tiggermunkene, og mest i de store Byer. Der er *Brødrene af Fælleslivet* i de nederlandske, *Gudsvennerne* i de øvrerhinske Byer. Overalt vil Borgerne sætte et indre, religiøst Personlighedsliv i Stedet for Kirkens Besørgelse af de hinsidige Interesser. Ikke Messer eller Faste eller andre af Kirkens »gode Gerninger« er saliggørende, men ene det personlige Samkvem med Jesus: Kjærligheden, »die Minne«, og Selvfortabelsen, »die Entwertung«. Mystiske Retninger, der var opstaaet i Klostrene (den tyske Mester Eckardts og den nederlandske Johan fra Ruysbrooks) siver ud mellem Borgerne, men mister her deres ensomme og

abstrakt spekulative Karakter og forvandles (hos Tauler af Straszburg eller hos Gerrit af Groot) til praktisk socialt Kærlighedssværmeri. De øvrerhinske Gudsvenner sendte hinanden Peberkager med Jesus i Sukker eller Lommetørklæder med Jesus i røde Sting, de sang: »Jesus søde Blomst, du er saa overgod — ud af Elskovsstrømmen flød frem en Elskovs Flod, — saa røde var de Bække, der randt fra din Krop — fra Hænder og fra Fødder —, saa Elskovs Laas sprang op«¹⁵, og deres Andagtsbøger hed »Himmelvejen«, »Den lille Urtegaard«, »Rosenkransens lukkede Have«, ligesom tilsvarende franske hed »Den hemmelige Samtale mellem Gud og Sjælen, mellem Brudgommen og Bruden« eller »De 7 Trin paa den Trappe, ad hvilken man stiger op til Paradiset«. Men bag det følsomme Sværmeri betød Broderskabsrørelserne i Nord og Syd en dybere, personligere Religiositet, der søgte bort fra Kirken og »de gode Gerninger« og i inderlig Syndsbevidsthed og Fuldkommenhedsvilje søgte ind til umiddelbart Samliv med Kristus og klyngede sig alene til hans Naade. Og heraf fødes det alvorlige Opsving i praktisk Moralitet og sand Religiositet, som betegnes ved Reformation og Modreformation.

Foreløbig beder imidlertid den enfoldige Borgerkone — som Villons gamle Moder i den Bøn, han har digtet for hende — »dame des cieulx« om at modtage hende i sin Naade, skønt hun ikke er meget værd, og sige til sin Søn, at han maa tilgive hende, da »jeg er helt og holden hans«. »En fattig gammel Kone er jeg, jeg har intet lært og kan ikke læse et Bogstav, men i Kirken ser jeg Paradiset malet med

Harper og Luth og et Helvede, hvor de fordømte koges — det ene gør mig bange, det andet glad; lad mig faa det glade, høje Gudinde, til hvem alle Syndere maa tage deres Tilflugt«. Og den gudsfrygtige Nürnberger-Købmand Martin Ketzel gør Pilegrimsrejse til det hellige Land og maaler Afstandene af fra Pilatus' Hus ud til Calvariebjerget, og efter sin Hjemkomst lader han fra sit Hus og ud til Kirkegaarden rejse Kristi 7 Lidelstationsstationer under Korsvandringen nøjagtig i de indbyrdes Afstande, som han havde fundet dem i det hellige Land.

Andagtsbilledet paa Væggen, Folkeviserne, som Borgerjomfruen nynner ved sin Væv, Blomsterne i Vasen ude fra »das Gartenhaus«, — hele den stille Gemytspoesi, der varmer og lyser op i Hverdagssliddet, har endnu et Udslag i det jævnmødige Humor, som saa ofte fødes af snevre Forhold, under taalelig betryggende Kaar og indenfor en bornert Synskreds. Et nøjsomt og veltilfreds Humør lever op i det lille Hjem, hvorhen man saa vender sig. Uden paa Façaden er der — som Skilt for Boden — udhugget en So, der spinder, en Kat, der fisker, eller Aber, der sidder til Vogns, og Huset har Navn efter dem. Over Indgangsdøren staar der: — til liden Opbyggelse for Kunderne — »Let Gevinst gør Pungen tung«. Paa Stuens Kakkellovn er bl. a. fremstillet Tyren, der bortfører Evropa, og derunder læses: »Jupiter sig til Okse gør, — medens Europa bort han før', — saaledes store Herrer gjerne — gøres til Oxer af Venus' Stjerne«. Det store Velkomst-

bæger indbyder gemytlig til at kigge tit i Glasset: »Lebe glücklich, lebe lang — keine Sorgen macht dir bang«. Og paa Fadet staar der: — aabenbart fra den Tid Gaflen lige var begyndt at komme i Brug hos fine Folk — »Mit der Gabel ist's ein Ehr, mit dem Löffel kriegst man mehr«.

Mester og Svend synger til Arbejdet. »Man skal ikke tro den Skrædder, der ikke synger til Arbejdet«, hed Ordsproget. Ethvert Legemsarbejde er i sig selv rytmsk, lokker Sangen frem paa Læben og befordres igen selv ved den Sang, det har affødt. Hvert Haandværk akkompagneres af sine fornøjelige Sange. Hør Omkvædet i en af Linnedvævernes: »Aschegraue, dunkelblaue — mir ein Viertel, dir ein Viertel, — Fein oder grob, Geld gibts doch, — aschegraue, dunkelblaue« eller hør Nagelsmedden hamre: »Nagelschmied zum Ruhm und Preisz — machen Nägel tausendweis; — glatte, kreuzgestempelte Nägel, — Groschen- und auch Batzen-Nägel — machen sie all mit Fleisz.«¹⁶ Naar det er Fyraften, gaar Mester og Svende hen at drikke paa Lavstuen, die Zunftstube, eller paa Kroen »zum geilen Mönch«, »pomme de pin« eller hvad den hedder. Talrige er de tyske Ølsorter — »Gamle Klavs« har sin Menighed, »Kohale« sin, — som nutildags Pschorr eller Löwenbräu —; der er ogsaa adskillige Vine, som dyrkes højt op i Tyskland, men formedelst deres Surhed tilsættes de med Timian og Nellikkeblomst; saa indfører man ogsaa Muskateller og Kanariesæk sydfra. »Den søde Snut, som jeg har kær, — hun ligger i Værtens Kælder, — en Kjole af Træ hun om sig bær, — hun hedder Muskateller«, lyder den tyske Drikke-

sang. Eller »Vin, Vin fra Rhin — perleklar og fin — rød som skær Rubin, — gi'r for alle Sorger Medicin«. Lignende Drikkeviser lyder i de lystige Drikkelag i Frankrigs Byer: Normandiets »compagnons galois« eller Champagnes »bons enfants«: «Jeg kærer mig ikke — om Fjenden at stikke, — i den kølige Kælder — der sidder jeg heller, — til Vin, som kan kradse — jeg gir mine Krus»¹⁷. De samme nøjsomme Drikkevisemotiver, hvoraf »Fader Gleim« eller Rahbek tappede Poesiens Vin ved deres Klubgilder, havde allerede krydret Drikkegilderne for Hans Sachs' og Olivier Basselins Samtidige.

Saa lyser videre alskens Familiefester op i Hverdagens Arbejdsgænge: Daab og Bryllupper; ved hvilke det fine Linned og Arve-Sølvtojet kommer op af Dragkisterne, hvor der danses paa Raadhussalen og — som ved store florentinske Bryllupper — Raadets Trompetere blæser under Bigallo's Buegange. Og hele Aaret rundt er der nok af Fester; foruden Kirkens store Højtider er der alle de smaa Helgenfester, paa hvilke Boderne stænges, Fastelavn og Majfester, Vinhøsten og Mortensaften, med Optog gennem Gaderne, offentlig Dans og Musik og Fællesgilder. Hver By har sin Hovedfest: Florens sin St. Hansfest til Skytspatronen Johannes Døberens Ære, Venedig sit Karneval, Lübeck sin Papegøjeskydning 1. Maj, i Nürnberg Slagternes Pølseoptog og »Das Schembartrennen« ved Fastelavn osv. osv.

Og hyggelig indlevet i Aarets tilvante Kredsgang befinder den gemytfulde og konservative Smaaborger sig vel i Livets Gentagelse, og en yndet Art Kalender-

vers¹⁸ hilser hver af Aarets Stationer velkommen: Den kære Hr. Sankt Jørgen bringer os Maj i By, saa gaar Kvinderne i Haven og spadserer med deres Mænd... Den kære Hr. St. Johannes gør os Kirsebærrene røde... Den kære Hr. St. Osvald bringer os Gaas, saa lægger Junker Conrad sine Stadsklæder an, springer til Dans og vinder sig en Krans ved sine Hop... Den kære Hr. St. Bartholomæus bringer os Æbler og Pærer, de smager godt i Kakkelovnen og styrker Geisten: Den kære Hr. St. Gilge han bringer os nyt Øl... Den kære Hr. St. Nicolas, den hellige Himmelfyrste, han stikker os de fedeste Svin, i dem finder vi Pølse...

V. HAANDVÆRKETS AAND.

Aln frummer getröwer hantwercksmann
der gern arbätt und das wol kan...

I Husenes Stueetage ligger de smaa Værksteder, der tillige er Smaaboder, som ved en Klap kan aabnes ud til Gaden. De gamle Byer er Samfund af Smaaværksteder, — derved er de væsensforskellige fra vore moderne Byer, hvor Mellemandleres Butiker over alt har skudt sig ind mellem Producent og Kunder og hvor Produktionen mer og mer har samlet sig i store Værksteder eller Fabriker, og Salget paa samme Vis i Stor-
magaziner. Her og der er den fabriksmæssige Storindustri allerede paa den Tid begyndt. I Venedig, hvor endnu Slaver anvendes, er der store Vaabensmeddeværksteder og vældige »Glashytter«, der paa Grund af Ildebrandsfaren er lagte ud til Murano. I Florens drives »Calimala« industrien en gros, i de flamske Byer eller i Köln ligesaa Tøjevæveriet, Valkningen og Farverierne: her arbejdes der nemlig med hele Verdensmarkedet for Øje, og Kapitalisten staar som Entreprenør, der køber Raastoffet op og leverer det til Arbejdere, som mod en bestemt Løn tilbereder det for ham, hvorefter han forhandler Produktet videre. Her har man derfor ogsaa stadig store Arbejdskonflikter: Ciompiopstanden i Florens 1378 var en stor Arbejdsstansning, den store Væveropstand i Köln 1396 om-

kastede hele Forfatningen; i de flamske Byer fandt hyppig saadanne Omvæltninger Sted. Men afset herfra holdes Industrien i de fleste Fag paa det Standpunkt, at talrige Smaamestre arbejder hver i sit Værksted, med en eller to Svende og et Par Lærlinge. Det er Lavsvæsenet, som vedligeholder og regulerer dette Jævnmaal, og dels spontant, dels ved Efterligning har det antaget temlig ens Former i alle Byerne. Udenfor Markedstider holdes udenbys Konkurrence omtrent helt borte, og indadtil er Konkurrencen begrænset derved, at ingen Entreprenør taales, men kun Mestre, der selv har arbejdet sig op fra neden og selv stadig arbejder med; tillige er det nøje reguleret, hvor mange Svende og Lærlinge en Mester maa holde — at ikke en enkelt skal tage dem fra de andre —, hvor lang Tid af Døgnet der maa arbejdes, hvordan Arbejdet skal være beskaffent, samt først og fremmest hvilken Pris der maa tages og skal tages for Varen. Naar endelig ofte Lavet købte Raastoffet ind under ét for alle Mestrene eller ialfald fastslog Indkøbsprisen, var der paa alle Ledder værnet om en vis Ligelighed mellem Værkstederne og Brodden var tagen af Konkurrencen. Det var et Eldorado for Middelstanden, og gamle Skattelister viser ogsaa, hvor overvejende den har været i Byerne, indtil i Renæssancetiden Kapitalismen fik Vind i Sejlene med Verdenshandelens Udvikling.

Haandværket var en Etat, som man kun kunde komme ind i nedefra; men var man éngang inde, følte man sig ogsaa beskyttet og forsikret for Livstid og kunde i Reglen rykke Trin for Trin opad Trappestigen — ligesom naar man var kommen ind paa det

Universitetets
12 à 14aarige
tid, for Lavets

førtes i Lavets
en Lærling hos
sstand og fik
Tømmerlavets
undne Sko og
4 Alen graat
verkappe, en

Økse, et Vinkelmaal og et Naglebor, samt 2 Skilling ugentlig til at drikke op. Og »kristelige Formaninger« opfordrer Mesteren til at opdrage ham, som om han var hans Søn, holde ham under Laas og Lukke, lade ham læse gode Bøger, holde ham til Kirkebesøg og ikke være for »blødhjærtet« med Hensyn til Prygl; »das thut der Seele gut, und musz der Korper Pin liden, damit es gut gehe der Seele«².

Efter Læretid og Svendeprøve blev Lærlingen Svend: han hørte nu til »freie Leute«, selv om han vedblev at bo hos Mester, og han hørte med i »Gesellenverband«, som varetog Svendenes Interesser overfor Mestrene og igennem »der Altgeselle« havde Andel i Lavets Styrelse. Efter at have arbejdet en Tid paa Stedet, tog han saa en Foraarsdag — med en vis traditionel Formular — Orlov og gav sig til at »vandre«, for at kunne fuldende sin Faguddannelse, saaledes som gammel Skik og Lavets Forordninger foreskrev det. Med Ransel paa Nakke og Stok i Haand gik han fra By til By i Franken og Rhinegnene eller Frankrigs Provinser rundt (»le tour de France«) — syd for Alperne kendtes ikke disse Vandringer, synes det —, tog Tjeneste, hvor han kunde, drog videre, naar han fik Lyst, led Nød og gjorde Erfaringer og levede nogle Ungdomsaar igennem i et poetisk Friheds- og Friluftsliv. Disse vandrende Svende hører til Folkevisernes Bærere og Digtere: denne Vise — hedder det — har to Stenhuggere digtet, »dabei da ist gesessen — der Wirthin Töchterlein«. Burschen synger om, hvordan han i et Værtshus først bliver beværtet med stor Ærbødighed: »Man satte mig øverst ved Bordet om, — som var jeg

en Købmand ung, — men da saa Regnskabets Time kom, — saa slunken var min Pung«, eller han synger sine Elskovsæventyr og opfordrer letsindig de unge Piger til at bryde deres Ungdoms Rose: »Og bryder du den i Vaaren ej, — du angrer det vist ad Aare; — nu gaar en frisk Skærsommmer ind, — det fryder mig saa saare«; men gør hun sig knibsk og vil ikke, nu vel da: »fahr hin, fahr hin mein maidlein fein, — es sind nur noch mehr Drusellin, — wir hon noch maidlein dir gleich, — all glück thu' dich bewaren! — wer weisz, wen es zum ersten reut!« — Hvor de kom hen, følte disse færende Svende sig imidlertid omgærdede og hjulpne af Kammeraters Brødreskab. De forskellige Byers Svendeforbund er i Forbindelse med hverandre; medens Mestrene ifølge hele Byegoismens Natur kun er forbundne indenfor samme By, staar Svendene i indbyrdes Forbindelse over hele Tyskland, over hele Frankrig, og den rejsende Svend meldte sig blot paa Byens Svendeherberge og fik dér enten Arbejde anvist eller, hvis dette ej kunde skaffes, Underhold for et Par Dage og Tærepenge med paa Vandringen. Til Legitimation havde Gesellen sin hemmelige »Handtwerksgrusz«, som han fremførte for Fagfællerne, enten i Form af Ord eller Tegn: han gik f. Ex. i Nürnberg hen til »Schöner Brunnen« og viste den i Jærngitret kunstfærdig indsmeddede, bevægelige Jærnring, eller han besvarede, hvis han var Murersvend, paa indlært Maade de forskellige Spørgsmaal, der stilledes ham af Bygmesterlavet om, hvem der først byggede i Tyskland og hvilken der var den ældste Bygning o. l.

Men naar Svenden saaledes er draget om en vis

Tid, begynder han at længes tilbage mod sin Fødebys røde Tage og maaske ogsaa efter en eller anden lys-haaret »Liesel« derhjemme, og saa siger han Friluftslivet Farvel og vender Kursen hjem. Saa gør han sit Mesterstykke, hvis han da ellers har Penge til at betale Mestergebyr (i Frankrig og i Syden blev mange hele deres Liv staaende paa Svendestandpunktet), og ægter samtidig en af sin Bys og i Reglen sit Lavs Døtre. Ægteskab og Mesterskab fulgtes som oftest nøje ad, og nu og da var det foreskrevet baade at ingen maatte gifte sig som Svend og at ingen blev Mester uden at han tog sig en Hustru. Fra nu af er han helt vokset fast i sin By og sit Værksted og er bleven solid Bedsteborger. Hans Livsstilling var, og følte som, et Embede — »ein heiliges Ampt« kaldtes det ogsaa stadig — meget mere end en Forretning. Haandværket er indstiftet ligesom Krigerens eller Præstens Stand umiddelbart af Gud for Samfundets Skyld; af Evas forskellige Børn har Gud sat hvert til det »Ampt«, hvortil han synes mest skikket. Og han *skal* arbejde, arbejde for den fattige ligesaa vel som for den bedre betalende, og skal arbejde paa bestemt Maade. Bygningshaandværkerne skal hver Maaned forevise Florens' Raad, at der haves saa meget af Sten, Kalk og Tømmer i Behold, som der ventelig vil blive Brug for i den nærmeste Tid; fra Prækestolen faar Florens' Spindersker under Trudslar om Banlysning Tilhold om at spinde med en foreskreven Haspe⁸. Han skal arbejde i aabent Værksted, for at die Geschaumeister, naar de vil, kan komme over ham og paase, at Brokaden indeholder det lovmæssige Antal Guldtraade, eller at de foreskrevne Sund-

heds- og Forsigtigheds-Forholdsregler er overholdte. I hele sin Gerning føler Mesteren sig økonomisk og moralsk beskyttet; han behøver ikke at leve med Angsten for at blive ruineret af heldige Konkurrenter, men kan til Gengæld heller ikke spekulere i at naa op over et vist Jævnmaal. Mestrene har Bestemmelser om, at de ikke maa tage Svende eller lokke Kunder fra hinanden, ikke dadle hverandres Arbejde; der er saaledes sikkert Udkomme, men faste Grænser. Bliver han syg, tilsættes der ham mange Steder en Vikar, som man gør med en Embedsmand. Paa samme Maade har Svendene deres Broderskaber, som assurerer den Enkelte. »Wenn etwa unser Herr Gott einem guten ehrlichen Gesellen mit Lebenskrankheit möchte angreifen«, hedder det saaledes, skal der laanes ham af Svendekassen. Dør han saa, skal man søge sig betalt i de efterladte Klæder, derefter hos hans Venner; kan de heller ikke, »so bezahlt der liebe Gott, der ist ein reicher Belohner und hat für manchen bezahlt«⁴. Hertil kommer, at de simple Livsfornødenheder: Logis, Mad, Klæder i de Tider var forholdsvis meget billige, derimod Luxusgenstande overordentlig dyre, saa at — som man har sagt⁵ — den fattiges Penge var mere værd i Middelalderen end den riges. Alt sammen giver Haandværkerstanden i de gamle Byer jævne, taaleligt betryggede Kaar.

Men ikke blot dette: Haandværkernes Næring var som sagt »ein heiliges Ampt«. De saa i Kirken Josef, Marias Mand, med sin Tømrerøkse, Petrus som Fisker, Thomas som Bygningshaandværker, og de valgte sig hver sin Skytshelgen: Tømrerne naturligvis Josef, Nøgle-

smeddene Petrus med Himmelnøglen, Bundtmagerne Johannes Døberen, fordi han i Ørkenen gik i Kamelhaarsklæder, Bødkerne Noah, som til sin Vinavl formentes at have snedkret Tønder; Honningkagebagerne valgte sig Maria med Barnet paa Skød, Kammagerne Magdalene, der før sin Omvendelse tilbragte hele sin Dag med at kæmme sit skønne Haar. Hvert Lav nedledte sig fra gamle, fornemme Aner: Barbererne hævdede, at Kejser Augustus først havde ladet sig barbære; Bryggerne mindede om den burgundiske Konge Gambrinus, der formentes at have lært Tyskerne at lave Øl; Gørtlerne erindrede om, at David havde foræret Jonathan et Bælte som Venskabstegn; Gartnerne endelig hævdede, at deres Beskæftigelse var Menneskenes ældste, siden Adam i Paradisets Have havde syslet med Gartneriet⁶. Paa de malede Vinduer, som Haandværkerne »stiftede« i deres private Kapeller i Domkirken, lod de med Stolthed afbilde Scener af deres Haandværk, fremstillende for Madonna, hvordan Arbejdet gaar i deres Værksted, og opad Florens' Domkirkes Kampanile er i Relieffer fremstillet Næringsveje og Haandværk. — Højtideligt hemmelighedsfulde Ceremonier af et religiøst Anstrøg foretoges her og der, naar en Mester optoges i Lavet eller en Svend i Svendeforbundet — i et mørkt Rum, med Kors, Dødningehoveder, Vievandskar osv. om sig, maatte han f. Ex. aflægge sin Ed. Lavets »Lade«, som altid under bestemte Ceremonier aabnedes, naar der holdtes Møde, gemte Fagets symbolske Attributter ved Siden af Drikkekar og Bannere. Og ved Festerne — især Lavets aarlige Fest for sin Skytspatron — gik man i sin Professions Dragter i Proces-

sion med Fagets Mærkefaner og Relikvier. Især Bygningshaandværkerne og deres »Bauhütten« følte en religiøs Indvielse over sig, naar de »byggede Hjem for Mennesker«; deres Lav var internationalt og stammede fra den Bauhütte, som byggede Kong Salomons Tempel, og fra den Tid, Klostermunkene havde været Kirkernes Bygmestre, følte ogsaa de verdslige Haandværkere, hvis største Opgaver jo stadig var i Kirkens Tjeneste, sig i særlig Grad som Udøvere af »en heiliges Ampt«; deres Forsamlinger, Dragter, Møder og de Stenhuggertegn, hvormed de signerede deres Bygværk, vare fulde af en religiøs Symbolik, der har fortsat sig i Frimureriet.

I disse Haandværkerhjem kommer det legemlige Arbejde saa at sige første Gang ret til Ære hos Menneskene. Oldtiden havde alene respekteret Agerbruget som Beskæftigelse for en fri Mand, men betragtet Haandværket blot som et Arbejde for Slaver. Ridderne og Adelen stod i det hele ogsaa paa dette Standpunkt. Kirken havde vel tidligere, da Augustinus skrev sin Bog om »Munkenes Arbejde« og Benedikt grundede sine Klostre, virksomt hævdet Apostlenes Ord om, at »dersom nogen ikke vil arbejde, bør han heller ikke æde«, men for den senere asketiske Kristendom var Arbejdet en Straf fra Gud, gavnligt som Bodsøvelse, men ondt, naar det udførtes for Vinding: Maria »Beskuelsen«s Dyd sattes altid foran Martha, »den virksomme« Dyd. Nu skammer Haandværkerne derimod Munkene ud for deres dovne Tiggerliv; stik imod Skriftens Ord om Liljerne, der ikke spinder — som Munkene holdt af at citere —, udtaler de⁷, at alt i Naturen maa arbejde for at leve: se paa Græsset, Plan-

terne, Træerne, hvorledes de arbejder og slider for at vokse; og Borgernes Digte og Moralaftandlinger forherliger paa alle Maader Fliden og forfølger Uvirksomheden. Enhver, der er sund og rask — erklærer de overfor Munkene — skal tjene sit Brød med sine egne, legemlige Hænders Flid; alle Udflugter og Omsvøb om aandeligt Arbejde gælder ikke: non pas de mains esperitiex — mès de mains du cors proprement — sans metre i double intendement⁸. Satirikerne gør Nar af Dr. Faul Lenz og Hans Unfleisz, og Moralisterne lærer, at Gud paa Dommedag forlanger Regnskab for Brug af enhver Time, han har skænket os, som en Handelsherre, der giver Kassereren Penge, som opføres paa Indtægtsiden, og bagefter forlanger at se paa Udgiftssiden, hvad de er gaaet til. »Arbejderens Sved er Gud velbehageligere end Bønner«, hedder det ogsaa, og der udmales et Fremtidsperspektiv, — som i Pier Ploughman —, da alle, der bærer Vaaben, skal omkomme ved dem, med mindre de smedder deres Sværd om til Le, og da alle skal arbejde i Fredens Idrætter: »syle med Plov, med Hakke eller Spade, spinde og tale om Gud og ingen Tid spille«.

En støt og emsig Flid udfoldes der da ogsaa i denne Verden af Smaaaværksteder. Ikke den moderne Bys Hastværksjag, — Livets Tempo er endnu feberfrit og roligt, fordi der næsten ikke arbejdes ved Lys, men holdes regelmæssig Rast fra Angelusklokken ved Solnedgang indtil Morgenklokken —, men et trofast og udholdende Arbejde. »Jeg tænker, at I har liden Tid til at more Jer. Jeg kan ikke forstaa, hvordan et fornuftigt Menneske nogensinde skulde faa Tid dertil«,

skriver en florentinsk Forretningsmand til en anden. Arbejdet er forholdsvis langsomt og forholdsvis dyrt, fordi man er skærmet mod Konkurrencens Kapløb og Underbydning; men til Gengæld varetager Lavsordningen Publikums Interesser ved at tilse Varens Stof og Tilvirkning; istedenfor moderne godtkøbs Dusinfabrikat udgik der derfor fra de gamle Smaaværksteder mest kun holdbart, gediegent Arbejde, ved hvilket den faguddannede Mester selv havde haft en Haand eller ialfald et Øje med.

Med en Art embedsmæssig Pligtsans udførte man, uden at forhaste sig, alt saa solidt og fuldendt som mulig, indvendig saa godt som udvendig, uden Jaskeri eller Smaahumbug; »ser ingen anden det, saa ser den kære Gud i Himlen det«. — »Ich thue's für den lieben Gott. Der sieht's«, som Stenhuggeren paa Kölnerdomens Tag sagde. Der er en meget fast Tradition i Haandværket, og »die Geschaumeister« vaager over, at den vedligeholdes, men der er intet af den moderne Massefabrikations Ensformighed, thi fra de talrige, smaa selvstændige Værksteder udgaar stadig Variation og fornyende Initiativ. Og Haandværkeren forдумmes ikke som Nutidens Arbejder ved at reduceres til som Led i en Maskine hele sit Liv igennem at udføre den samme simple Akt: at klippe en Jerntraad over i lige store Stykker eller ridse nogle Furer i den ene Lerskive efter den anden. Der finder tværtimod en anden Slags Specialisering Sted — paa langs, ikke paa tværs — i de gamle Byers Haandværk⁹, som er af langt mindre forдумmende Art for Arbejderen, men tillader en individuel kunstnerisk Behandling af hver enkelt Gen-

stand. Der er særlige Kedel-, Nagel-, Hov- og Knivsmedde samt »fermailleurs«, der smedder Spænder og Agraffer. Af Hattemagere er der chapeliers de feutre, de colon, de paon og fourreurs de chapeaux; Paternostermagerne er udskilte i dem, der forfærdiger Paternosterringe af Ben og Horn, af Koraller og Muslinger, af Rav osv. osv., som optalt er i Pariser Embedsmanden Etienne Boileaus Samling af Lavsbestemmelser fra c. 1270. Talrige er ogsaa Arterne af Garvere og Bundtmagere. Hver er da Specialist, men han følger sit Materiale fra Grundstoffet, til det er fuldfærdigt for Køberens Benyttelse.

»Belgierens Hoved sidder i hans flittige Haand«, hed det om Flanderns Haandværkere. Fingrene brænder af Flid, de er rappe og behændige, og Hjerneerne udvikler en sindrig Opfindsomhed i det smaa. Endnu den Dag i Dag er de gamle Haandværksegne, f. Ex. omkring Nürnberg eller Basel, bekendte for de smaa Hjemss Husflid, der af et lidet værdifuldt Stof, — af Straa, papier mâché eller Træ — forstaar at fremstille et Utal af billige Brugsgenstande og godtkøbs Legetøj (Nürnbergerkram); en saadan Kramforretning i Manufakturfaget skal for at være velassorteret tælle c. 1400 Numre. Vi har en gammel Skrive- og Regnemester fra Nürnberg Johan Neudörffer¹⁰, der fortæller os om alle de kunstfærdige Opfindelser og snedige »Spielereien«, som hans samtidige Bysbørn havde afstedkommet. Han tilegner (1547) sin Bog til den ærbare og »ehrenveste« Georg Rømer den ældre og minder ham om, hvordan de forgangen Søndag talte sammen paa Torvet om alle deres Bysbørns Kunstfærdighed, og hvordan Borgermeste-

ren opfordrede ham til at skrive sammen alle de Eksempler, han mindedes. Det har han nu i sin Fritid gjort; naar de en anden Søndag igjen sidder sammen, kan de supplere, hvad der er glemt. Og i sin Bog opregner han saa — imellem de virkelige Kunstværker som A. Kraffts »Sacramentshäuschen« eller Peter Fløtners Kaminer — et Utal af smaa Opfindelser og Snurrepiberier. Der er Skruer uden Ende, Døre, der kan aabnes til begge Sider, et sindrigt Øseapparat, et Kort med ophøjede Bjerge og udhulede Flodlejer, en Bogstavslaas, som kun kan aabnes, naar de Bogstaver, der staar paa Laasens Cylinder, ved Hjælp af Ringe drejes saaledes, at de danner et alene af Ejeren kendt Ord. En har skaaret 113 Ansigter ud paa et Kohorn; en anden har af et Stykke Træ, saa langt som en Pegefinger, udsnittet en Kirsebærgren og paa Bærret en Myg, — saa »subtelt«, at den bevægede sine Vinger, naar man pustede; en tredje har forfærdiget et $\frac{3}{4}$ Alen langt Skib, der bevægede sig paa et Bord, i Skibet en Kvinde, der trakterede et Hakkebrædt, foran i Skibet et Barn, der bevægede Hovedet og roede med Haanden, i Bagstavnen en Dreng med Bue og Pil, som han afskød paa Folk. En kunstfærdig Urmager bliver — paa Kejserens Bud — i Bærebør hentet til Wien for dér at forevise et subtelt Urværk ved Hoffet; en anden Gang er det Kejseren, der foreviser en Smed et kunstigt Ur, men Smedden lover at kunne forfærdige et endnu kunstigere, og han gaar saa og spekulerer sig Forstand og Erindring fra, som han kun »ved Medicin og guddommelig Naade fik tilbage igen«.

De sydtyske Byers »Abenteurer« var da ogsaa meget

søgte som Teknikere, der tilbød deres Tjeneste ved Hoffer og i Krig til alle mulige »svære og farlige Ting«. De var f. Eks. Büchsenmeister (Artillerister, Kanonerer). Vi har en Bog¹², hvori en saadan Abenteurer har indført alt, hvad han forstod sig paa: Mekanismer og Konstruktioner, Mnemoteknik og Behændighedskunster. I Byerne myldrede jo i Virkeligheden Opfindelserne frem, store og smaa, i det 14.—16. Aarh.; i disse smaa Myretuer udviklede Menneskene en Opfindsomhed, som aldrig før var set, og omdannede Kulturlivet paa alle Punkter. For ikke at tale om de store Opfindelser af Kludepapiret og af Bogtrykkerkunsten, som var af den største Betydning for Kulturens Udvikling, kan man alene for Nürnbergs Vedkommende i det 15. Aarh. nævne Naaletilvirkning, Vindbøsser, Lommeure, Filehugning, Geværlaase og m. a. — Ganske det samme er Forholdet nede i Florens. Ogsaa der kan man — f. Ex. i Vasaris Kunstnerbiografier — læse om, hvordan én udskærer hele Kristi Lidelseshistorie af en Ferskensten, en anden laver kunstfærdige Mannekins, en tredje øver sig i Taskenspillerkunster; én — det er ingen mindre end Brunellesco — vinder især sine Landsmænds Hjerter ved Fyrværkerimekanismer, en anden — det er Alberti — forfærdiger Laterna magicaer og Refleksionsspejle, en tredje — det er selve Leonardo — har sin bedste Glæde af at »far miracoli«, kalde Bønder sammen og mystificere dem ved vindfyldte Tarme, der bevæger sig som levende Væsener, eller automatiske Stegespid. Men en Mængde store og smaa Opfindelser myldrer ogsaa frem i Florens paa de Tider.

Paa alle Punkter udviklede Haandværket sig til Kunstindustri. Vi Nutidsmennesker lever i Jag, optages af vore aandelige Interesser, mærker ikke, naar blot de stumme Tjenere udenom os gør deres Pligt, om det Haandtag, vi drejer paa, og den Ske, vi spiser med, er mer eller mindre smukke. I de gamle Dage levede man langsommere og mere nærsynet i og med de mange smaa Ting om sig. Husgeraadet er hellige Arvestykker, har kostet meget, er ofte bleven befølt og betragtet, og Husmoderen kender hver Ske og hver Tallerken og deres Historie. Tingene har Navne; Smedden kender hver af sine Hammere ved Navn, Kirketaarnets Klokke er levende Væsener, har Navn og taler hver ud af sin Indskrift, og hele Byen kender »Anna« og »Elisabeth« paa deres forskellige Klang. Alt, hvad der nu fabrikeres saa banalt og praktisk og billigt som mulig til det store Publikums Masseforbrug, det udarbejdedes den Gang individuelt, hvert Stykke som noget for sig, med Kærlighed og Omtanke — til Glæde for de mange Liebhave, som kunde og vilde betale. En Nøgles Haandtag var ikke en nem, nøgen Ring, men en — maaske mindre bekvem — Jernplade, prydet med talrige Zirater og Figurer, som man længe kunde staa og more sig med at se paa. En Bogs Spænder og Læderindbinding, en Børste og en Redekam, en Knap eller et Spænde paa en Klædning, — i hver lille Ting var der nedlagt Interesse, Opfindsomhed, Smag fra Haandværkerens Side, og hver lille Ting betragtedes og behandledes ogsaa med Opmærksomhed og Interesse fra Ejerens Side. Den velhavende Borgers Hjem havde Parketgulv med stiliserede Dyr og Blomster,

som han selv havde udvalgt sig, Væggetæpper med bibelske eller historiske Fremstillinger, som Børnene fra smaa af kunde staa og læse sig lange Fortællinger ud af; paa Bordets Plade var i mange Afdelinger med indlagte Stene fremstillet hele Batsebas Historie med Kong David, der fra sin Slots Altan kiger ned i Haven og ser Urias' skønne Hustru, osv. osv. Alt var — det følte den besøgende — udtrykkelig bestilt eller om-tænksomt udvalgt, og alt talte til Ejeren og betød noget for ham.

I alle Haandværksgrene arbejder man derfor ogsaa paa at forfine, forskønne og — forkunstle¹⁸. Pottemagerne udsætter deres Lertøj under Brændingen for Tin- eller Saltdampe, der lægger Glasur over dem, eller tilsætter Leret med Kalk, Gips eller Jern. Italienerne maler med særlig brandfaste Farver i Glasurmassen, inden den brændes færdig, og frembringer derved deres dekorative, glimrende Majolikafade. I Rhinegnene brænder man et eget alkali-holdigt Ler saa haardt, at det hvide og gulgraa Stentøj fremkommer, der navnlig kendes som høje, slanke, cylindriske »Schnellen« — af mat, hvid Farve og forsynede med Metallaag. Ellers var blandt tyske Lervarer især de grønglacerede Kakkellovne berømte, som af Nürnbergeren A. Hirschvogel fik deres klassiske Form og dekorative Udstyrelse.

Snedkerne indlægger og udskærer med altid voksende Virtuositet. Florentinerne er især Mestre i Træmosaik, Intarsia; de brænder, bejtser, farver Træsor-terne, indtil de kan fremstille Arkitektur- og Landskabsbilleder paa Korstolenes Ryglæne eller Skabenes Døre. Sydtysskerne excellerer derimod i Træudskæring: vældige

Skabfaçader, der er udarbejdede som hele Paladser med Gesimser, Søjler, Gavle, Vinduer og Porte, eller Alterskrin og Korstole, Tabernakler og Sakramenthuse, der er udskaarne i Flamboyantgotikens tusindtungede og kniplingsfine Stil. Ulmermestrene med Syrlin i Spidsen kappes heri med de østrigsk-bajerske Træskærere med M. Pacher i Spidsen. Nürnbergersnedkerne har deres egen lille Specialitet i at overtrække Æsker med et sølvglinsende Lag af Wismuth og derpaa male brogede Blomsterornamenter i Bondestil. — Ogsaa i Smeddejernarbejderne er Tyskerne forrest. Smagfuldere end alt deres Arbejde er maaske nok de florentinske Palæers Fakkalbærere, Bannerbærere eller Hjørnelanterner; men ingen kunde saa taalmodig som de sydtyske Smedde udhamre Gitterværk i de mest kalligrafiske Liniesnirkler eller de kunstigst spiralsnoede Rankeslyngninger, med smaa Bøjler paa Traadene, hvorigennem den krydsende Traad blev stukket, og med smaa forgyldte Roser eller grimacerende Masker, hvor det galdt at skjule en Sammenføjning. Hele den gamle tyske By var overbroderet med disse Smeddejernsarbejder, — fra Husenes Skilte og Vejrføjle til Kapelskranker, som Fuggernes i Augsburgs St. Ulrikskirke, eller Springvandsgitre som det om »Schöner Brunnen« i Nürnberg.

I Tekstilkunsten kappes de florentinske, venetianske og flamske Fløjls-, Damask- og Guldbrokadestoffer i Pragt og i skønne Mønstre. Til Kirkens Messeklæder og til Damernes Festdragter tilvirkes Silken snart i lange, ved Siden af hinanden liggende Traade, saa den glinser og lyser, snart i en Skov af opretstaaende Traade, mer eller mindre tæt afskaarne;

den indvæves med Guldtråde, farves med Purpur, Indigo og Safran, og mønstres endelig med orientalske Dyrefigurer, med det burgundiske Granatæblemønster eller de norditalienske spredte Blomsterornamenter. I Arras, i Paris og i Bryssel tilvirkes de store kostelige Væggetæpper, med indvævede Fremstillinger fra Bibel eller fra Ridderrománer, paa Baggrund af Landskaber eller Slotsbygninger. Fra Flandern og Paris kommer ogsaa alle de kostbare Broderiarbejder, som bruges til Alterduge og Messegevandter, saavel som til baade Herrers og Damers Pragtklædning: den første Masseudfoldelse af Broderiluxus fandt Sted ved de burgundiske Hertugers Fester i Lille. Senere sluttede sig hertil de venetianske og de brabantiske Kniplinger.

En af de fineste Genstande for Kunstindustri var Glasset. I de venetianske Glasfabriker forstod Arbejderne — i Virkeligheden selvstændig frembringende Kunstnere — under Blæsningen af Glasset at forme det og forsire det med en uforlignelig Finhed og Elegance: de venetianske Vinglas — som var frit blæste og formede med Haanden uden at gydes i nogen Træform — havde en vidunderlig Tyndhed og Lethed, for den mindste Berøring sang der de skæreste Melodier inde i dem, og Kalken var af den reneste, ædleste Stil, Stilken slank og pyntelig med sine Vingeprydelser. Dertil kom saa de indspundne Traade af Mælkeglas i »Filigranglassene«, de indsmeltede Farvemønstre i »Millefioriglassene«, det kornede, ligesom sprungne »Isglas« — altsammen Hexerier, som man forgæves søgte at aflure Venetianerne. Folkeligere og plumpere var den tyske Glasindustri, men det nationale Drikkeri fremkaldte

dog en rig Variation af Drikkeglas og Pokaler. Der var de tykke cylinderformede, mørkegrønne Humpen fra Fichtelgebirge — »Velkomster«, som de kaldtes — med Rigsørne eller Kejser- og Kurfyrstebilleder indbrændte med uigennemsigtige Emaillifarver. Og der var Rømerglassene, de halvkugleformede Skaaler af grønt Glas paa tyk, ringlet Stilk og Fod.

Det mest aristokratiske Haandværk var dog Guldsmedde- og Bronzeindustrien. Fra gammel Tid var Guldsmeddene jo især tagne i Brug af Kirken, og deres Skytspatron, den franske Biskop St. Eligius, havde selv været Guldsmed. Endnu stadig var Leverancen af Monstranser, Kalke, Krucifixer, Kandelabre til Kirkens Brug en Hovedsag for deres Næring; men de rige Købmænds Bordstel og Købmandsfruernes Smykker lagde snart lige saa meget Beslag paa Værkstederne. I Buksbomtræ udskar Kunstnere de fineste Modeller, man lærte sig at hamre og drive Guldet, svejfe og lodde det til den yderste Fuldkommenhed, at slynge en Filigran af Traade til Indfatning om ædle Stene, at tuschere eller indlægge en Mosaik af ædle Metaller i simplere. Florentineren Ghiberti smeddede Paven en Mitra, paa hvis Forside der af Perler, Guld og Ædelstene var fremstillet en Kristus, omgivet af Engle, og paa hvis Bagside man af samme Materialer saa Madonna og Evangelisterne afbildede. Hans Bysbarn Maso Finiguerra gjorde sig berømt ved en »Pax« (Kyssetavle) til Kirkebrug og et Par smaa emaillede forgyldte Sølvkandelabrer til Pistojas Domkirke. Siden overfløjede Benvenuto Cellinis Saltkar og Ørenringe al anden italiensk Guldsmeddekunst. Ogsaa de parisiske

Guldsmedde havde stort Ry. I Kirken St. Germain des Prés stod der saaledes et Helgenskrin i Form af en gotisk Kirke, hvilket Arbejde regnedes til det fineste i Faget. De burgundiske Hertugers Skatkammer — hvis Inventarieliste er offentliggjort af de Laborde¹⁴ — var overfyldt med figurrige Bordopsatser, æventyrlige Anrettefade, barokke Pokaler, Konfektskaale, Vandkander af emaileret og perlebesat Guld og Sølv, leverede af en Claes fra Freiburg, Gerard de Vathenare, Gilles fra Arras og andre flamske Guldsmedde, der ofte bærer Titel af »valet de chambre du duc«. I Nürnberg udførte Wenzel Jamnitzer de vidunderligste Guldsmeddearbejder: en »Lustbrunnen« som Taffelopsats for Kejseren i Wien, en anden Bordopsats (en Kumme, der bæres paa Hovedet af en Kvinde, 1 Meter høj), der nu er i en af Rotschildernes Besiddelse, et Smykkeskrin i Form af et Gravmonument osv. Ellers var Drikkepokaler i Krystal og ædle Metaller de sydtyske Guldsmeddes Specialitet. Drikningen var jo Borgernes Poesi; den foregik i Fællesskab under højtidelige Former, med »Weinsprüche«, som man tilsagde hverandre, naar man drak. Den ædle Drue burde indfattes i den skønneste og rigeste Kunst, og Guldsmeddene sang i deres Sprog inspirerede Hymner til den. Der var tunge Krus, hvilende paa 3 Kugler, indsnævrende sig opad til som en afstumpet Kegle, med en Slangehank og fint ciseleret Laag. Der var Pokaler paa lange tynde Stilke, med drevne Relieffer paa Skaalen og en Figur eller Blomsterbuket paa Laaget; selve Skaalen var ofte en Krystal eller en sølvovertrukken Muslingeskal. Der var Pokaler, hvis Sider udhamredes i Bukler — efterlignende

Druer eller Majskolber; fyldte med Vin, brød disse blanke, gyldne Fordybninger Lyset i de skønneste Reflexer. I Tin eftergjordes disse Former i store Mængder til hverdags Husgeraad, Lavskander osv.

Paa alle Omraader forkvakles imidlertid Kunstindustrien i væsentlig Grad af al den smaaskaarne Opfindsomhed og Kunstfærdighed, al den fagmæssige Glæde ved de vanskelige Kunststykker, som gerne trives i smaa Haandværkssamfund. Da Johan v. Butzbach en Tid var i Skrædderlære, fortæller han, hvordan »vi maatte, ligesom Malere, paa det omhyggeligste brodere i Klæderne Skyer, Stjerner, blaa Himmel, Lyn, Hagel, Hænder, der slyngede sig sammen som Elskendes, desuden Terninger, Roser, Træer, Brillor og andre Naragtigheder«. Da den metziske Klædetilvirker Philippe de Vigneulles — hvis Erindringer vi har omtalt — vilde vise sine Bysbørn, hvad han duede til, fremlagde han foran Byens Hovedkirke et Mesterstykke til Beskuelse og udlovede en Pris til den, der vilde gøre ham det efter. Det var et Stykke Klæde, syet sammen af 8000 Stykker Tøj, der fremstillede et meget kompliceret Billede. Midt i det saas vor Frue, til højre Sta Katarina, til venstre Sta Barbara. Derunder hvert af Bykvarterernes Vaaben, Pavens Vaaben, med Kejserens paa højre, den franske Konges paa venstre Side; udenomkring alle Metz' »Seigneur«ers Vaaben. Nederst to Mænd, som holdt et Skjold med Mesterens Bomærke. Og dertil endelig Overskrifter over alle Figurerne og Vaabnene samt en sindrig Rebus paa Vers, der indeholdt en Bøn til Madonna. — Især var det dog i Kunsture og Kunstskrin, at Fingerfærdigheden ret

fik Lov til at udfolde sig. De tyske Byer brugte ved Kejseres eller andre Fyrsters Besøg eller ved Kroninger o. l. at forære saadanne Kunstskrin, i hvilke Træskæreriet og Guldsmeddekunsten havde arbejdet sammen. De var formede som hele smaa Paladser, med alle Slags kostelige Indlægninger, og forzirede med Blomster og Statuer; indeni var en hel Verden af Skuffer og Gemmer med dobbelte Bunde og hemmelige Døre og Aflukker, og i dem gemtes i Miniaturformat alt optænkeligt Nips og Husgeraad, lige fra Bordstel og Husapotek til alle Slags Instrumenter og Spil. Raadhusenes og Domkirkernes astronomiske Ure var paa en folkeligere Maade de gamle Byers Stolthed. Foruden alt det, de kunde vise om Solens og Stjernerne Stand, om Dagen og Maaneden i Aaret, underholdt de ved hvert Klokkeslet med en hel lille Forestilling og tilhørende Musik. Paa Paduas Raadhus forbausede allerede 1350 et saadant Urværk Verden; paa Florens' Nytorv slog siden en Bronzedreng af Verocchio Timeslagene; i Venedig var St. Marcos Urværk berømt. I Dijon slog oppe paa Kirketaarnets Spids en Jernmand og en Jernkvinde med Hamre Timeslagene paa den store Klokke. Paa Nürnbergs »Männleinslaufen« paraderede alle Kurfyrsterne med en Herold i Spidsen forbi Kejseren, der vinkede med Sceptret. I Jena saa man en Dværg med gabende Mund, ved Siden stod en Pilegrim, der paa en Stang holdt et Guldæble hen til hans Mund, men hvergang Dværgen skulde til at bide til, trak han det bort; paa den anden Side stod en Engel, der læste i en Bog, for hvert Timeslag løftede han Øjnene fra Bogen og ringede samtidig med en

lille Klokke. Men allersindrigst var dog Urværket i Straszburg Domkirke. Der spadserede de 4 Livsaldre omkring Døden og slog hver sit Kvarterslag, men ved Timeslaget slog Døden selv, medens en Engel vendte Timeglasset; Klokken 12 aabnede desuden en Dør sig og Apostlene rokkede i Rad forbi Kristus, der velsigende løftede Haanden; en Hane slog samtidig med Vingerne og galede 3 Gange.

Ved Betragtningen af saadanne Vidundere følte man, — som en »Wyhegertlin« (1509) skrev, — at »naar Arbejdet er gjort ret flittig og kunstig, saa har Gud og Mennesker Glæde deraf, og det er ogsaa et godt Arbejde, naar kunsthædige Mennesker ved deres Hænders Værk forøger Guds Ære og gør Menneskene blide i deres Gemyt, saa at de har Glæde af smukke Ting og andægtig ser paa al Haandværk og Kunst som en Guds Gave, til Nytte, Behagelighed og Opbyggelse for Menneskene«. Naar Guillebert fra Metz i sin Bog om Paris skal opregne de Berømtheder, Byens Mure omslutter, nævner han ogsaa — mellem Theologer, Digterinden Christine de Pisan og Harpespillere, — Hermann, der polerer Diamanter, Vilhelm Guldsmed, Andreas Kobbersmed osv.

Af disse Haandværkere gik det ene Kuld af Kunstnere frem efter det andet. Tidligere havde Kirken haft Kunsten i Hænde; Munke havde bygget Kirker, hugget Statuer, malet Fresker til Kirkerne, forfærdiget Glasmosaik og illustreret Messebøgerne med Miniaturer, og selv om de har Lægsmænd under sig til at

arbejde som »ministeriales«, arbejder disse under Gejstliges Opsigt og efter gejstlig Opskrift. Derfor var saa meget kun bleven lærd eller poetisk Dilettanteri uden den fagmæssige Uddannelse, som Kunsten ikke kan undvære. Men nu er det Murere, Stenhuggere, Træskærere, Malersvende, som bliver Arkitekter, Billedhuggere, Malere. De kender Materialet af lang Øvelse og véd at behandle det efter Haandværkets Tradition. Deres Sanser er udviklede ved Haandværket; de kan skelne Farvenuancer, kan tage sikkert Øjemaal, og deres Haandelag er fermt og behændigt. Fra Haandværket tilførtes der da Kunsten en Dygtighed, som paa alle Punkter fornyede den, men tillige rigtignok ogsaa noget af den smaaskaarne Opfindsomhed og Kunstfærdighed, som vi saae hæfte ved Kunstindustrien.

Det var Haandværket, som væsentlig bidrog til at skabe den gotiske Spidsbuestil i de store Domkirker, der byggedes af de nordfranske Kommuner i det 12. Aarh. Ikke af Munkeandens Himmelstræben er den fremgaaet — som det saa længe er bleven doceret —, men af Bygmestrenes overlegne Konstruktion og nye Maskiner. Man havde lært sig at modvirke Tyngden paa en ny Maade, og istedenfor den antike Bygnings passive Stabilitet at skabe en Art levende Bærekraft ved Hjælp af Spændingen mellem flere Kræfter, der holdt hinanden i Ligevægt. Man byggede op et Skelet af kombinerede skraa Modstande og Støtter, der tog imod Trykket fra oven og fordelte det, og jo sikrere man beregnede, jo snedigere man forstod at afbalancere Trykkene fra de forskellige Sider, des videre kunde man spænde Hvælvingerne ud og løfte Buerne tilvejs,

des friere kunde man gennembyrde Murene med høje Vinduer og des lettere kunde et Skelet af Piller bære det hele op. Et Mesterstykke af Ingeniørmatematik og Tømrer- og Murer-Præcision —, det var først og fremmest den ny Kirkearkitektur. Den førtes ogsaa naturnødvendig stadig videre af den tekniske Experimenterelyst og Vædekamp med Naturen. Arkitekterne og Byerne kappedes om at overbyde hverandre i dristige Kombinationer og paradoksale Vovestykker, gøre det bærende Grundlag altid lettere og de baarne Hvælvinger mere svimlende, og rejse Murenes Piller og Kirkens Taarne saa slanke og høje, som ingen andre. Derfor blev Beauvaiskoret og Kölnerkirken aldrig fuldførte, og der ramlede uafbrudt noget ned, som maatte repareres igen, paa alle de gotiske Katedraler. Man kappedes ligeledes om at byde Stenens Materiale Trods og udskære den saa fint og tyndt som i Træskæreri; Pillerne opløstes i Søjlebundter, Buerne i Nætværk af Ribber, alle Flader opløstes, blev gennemstukne, alle Kanter overbroderedes med Bladværk, tungedes ud som Flammer, frynsedes ud som Kniplingsværk. Raadhuset i Løwen er som et stort kosteligt »Kunstschrein« overgroet med filigranfint Guldsmeddearbejde.

Senere, i det 15. Aarh., var det igen det mekaniske Haandværk, som blev Løftestangen for den store florentinske Renæssancearkitektur. Allerede som Dreng var Brunellesco et Mekanikersnille, og det morede ham at sammensætte Kunsture; og da han kom hjem fra Rom med den mægtige Kuppeldrøm i sin Hjerne, var det først og fremmest sindrige Ingeniørberegninger og Bygningsmaskiner, der gjorde ham det

muligt at føre sit Drømmeideal ud i Virkeligheden og rejse det op af Domkirkens Tag. Baade hos Alberti og hos Leonardo da Vinci, med deres store Virksomhed som Mekanikere og Ingeniører, vedligeholdes stadig Forbindelsen mellem Kunst og Haandværk.

Endnu mere fornyende gennemtrængte Haandværket baade Skulptur og Maleri. Malere og Billedhuggere begyndte som Haandværkere, vedblev at tage imod Haandværkerbestillinger jævnsides med deres Kunstvirksomhed, og selve denne hørte oftest med ind under et Haandværkslav. Florentinerkunstnerne i det 15. Aarh., selv de største, malede glatværk Vaabenskjolde, Barberskilte og Kirkebannere eller udskar Bryllupskufferter og Sengestykker jævnsides med Madonnaer og Helgener. Og nord for Alperne var det ligesaa. Fra deres Haandværk forstod Malerne at blande Farverne, binde dem med Olier, overfernisere dem paa nye Maader, som gav Kunsten helt nye Vaaben i Hænde, og de var vant til en udholdende Flid, en Sikkerhed og Behændighed i Haandelaget, en nøjagtig Præcision og en næsten pedantisk Gennemførelse i de mindste Enkeltheder, som altsammen gav deres Arbejder en Fuldkommenhed, overfor hvilken al tidligere Kunst syntes jasket Dilettanteri. Paa disse Punkter laa frem for alt v. Eykerskolens eller Massaccioskolens afgørende Fremskridt i Maleriet. Paa samme Maade beroede Skulpturens Fremskridt først og fremmest paa den overlegne Dygtighed, hvormed Stenen, Bronzen eller Træet nu begyndte at behandles. Især viste Guldsmeddearbejdet sig frugtbart for begge Kunstarter. Fra Guldsmeddeværksteder udgik næsten alle Florens'

Billedhuggere: fra Ghiberti til Pollajuolo, fra Verocchio til Della Robbia og til Cellini, ogsaa de fleste Malere: fra Masolino til Paolo Uccello, fra Botticelli til Ghirlandajo. Ligesaa de sydtyske Malere, — blandt de betydeligere saaledes Schongauer, Wohlgemuth og Dürer — og Billedhuggere som P. Vischer. En egen Kunstart voksede ligefrem ud af Guldsmeddehaandværket. I umindelig Tid havde man graveret Ornamenter i Metalplader; nu fandt man paa at tage Aftryk af Mønstrene ved at gyde Vædske i Furerne, og Kobberstikket var dermed opfundet. Baade dette og ogsaa saavel Maleriet som Skulpturen bevarede tydelige Minder om Guldsmeddehaandværkets Arbejdsmaner. Nærsynet udpensles hvert Haarstraa i et Skæg eller en Pelsbræmme eller hver Fold i Huden, det er en Samvittighedssag og en faglig Ambitionssag at naa det utrolige i Nøjagtighed og Finhed; og under dette Arbejde med Loupen gnidres de tusinde Detailler sammen og overskygger Helhedsvirkningen. Smaaahaandværkerligheden hindrer den Monumentalitet, som først Højrenæssancens Mestre naaer op til.

Højest naaede den gamle Haandværkerkunst vel ogsaa i de Arbejder, i hvilke Kunstindustrien og fri Kunst arbejdede sammen. Det største Vidunder, den frembragte, var sagtens Værker som Ghibertis Bronzeparti paa Florens' Baptisterium og P. Vischers og hans Sønners Sebaldusgravmæle i Nürnbergs Sebalduskirke. Den florentinske Mester viede 40 Aar af sit Liv til sine 2 Porte; Vischer og hans 5 Sønner var 12 Aar om deres Mesterstykke. Men staar man og fordyber sig — Kvarter efter Kvarter, uden at kunne løsrive sig — i

Baptisterieportens Blomsteromramning: alle de omhyggelig gengivne, forskellige Blade og Frugter, bundne i fyldige Knipper, alle de hoppende Egern og Fugle i deres Reder, hele den glade Koncert af syngende Stemmer ude fra Markernes Rigdom og Sommerens Frodighed. — eller følger man rundt om Sebaldusskrinets Baldakinbygning, hvorledes hver Pilles Sokkel og hver Pilles Kapitæl er opløst i en Vrimmel af Figurer, Mennesker og Dyr, alle forskellige, alle spillevende, nydelige, komiske, underholdende hver paa sin Vis, og udførte med den fineste Omhu, — saa forstaar man ogsaa, hvilke rige Værdier det gamle Haandværkerliv har udviklet i Menneskene og hvilke rige Værdier de til Gengæld har afløkket Livet ved deres trofaste Fordybelse i det smaa, deres samvittighedsfulde Udholdenhed og deres Kunstfærdighed.

Naar Væveren om Aftenen havde sat sit Væverlad i Ro og Skomageren var bleven træt ved sin Læst, satte de sig ikke sjælden i deres Fristunder hen og digtede Vers. Ikke simple Folkeviser og Drikkeviser; det skulde være rigtig Poesi, saadan som man havde dyrket den ved Hofferne og i Ridderborgene. Trubaduryriken og Minnesangen er et Stykke Kultur, der — som mange andre — nu gik over i Borgerkredse. Men paa dette Punkt var Haandværkeraanden ikke nybefrugtende; i Haandværkerens Næver klemtes den sidste Smule Liv og Poesi af den allerede forkunstlede og fortørrede Kulturvækst. Mærkelig ens er de Former og den Karakter, Efterligningen antog rundt i de

•

forskellige Landes Byer¹⁶. Overalt dreves den som et Vershaandværk og en Kunstindustri efter alle Lavs- og Fagregler.

I Toulouse — i Trubadurlyrikens poetiske Hjem — paatog i det 14.—15. Aarh. Borgernes »académie des jeux floraux« sig at fortsætte de Sangtraditioner, som efter Albigenserkorstoget var geraadede i Forfald ved Hofferne. I en Have i Byen holdtes offentlig Sangerkamp den 1. Søndag i hver Majmaanede, og konfereredes Grader som ved et Universitet; for de kunstfærdigste Digte skænkedes en Guldviol og en Sølvtjørnerose som Pris. I nordfranske Byer hed Haandværkernes tilsvarende poesi-dyrkende Foreninger: »puys« — i Lærebøger findes deres raffinerede Versekunsts Regler nedskrevne med alle de puerile Logogrifer og Akrostika, som man fortrinsvis yndede. Ved de flamsk-burgundiske Hertughoffer øvede »Les rhétoriciens« deres Digtekunst; en af dem skrev med Stolthed over et Digt: »Nedenstaaende 8 Verslinier kan læses og vendes og drejes paa 38 Maader, paa hver af dem vil der blive Mening og Rim i dem, og man kan begynde, med hvad Ord man vil.« Dunkel Allegori, subtil Skolastik, forskruet Udtryksmaade, haartrukne Billeder, Rimlege og Ordlege — det er, hvad disse Hofembedsmænd forstod ved Poesi. De nederlandske »Rederijkamers« (Retorik-kammere) — Gents »Balsamblomst«, Antwerpens »Viol«, Amsterdams »Tjørnerose« osv. — holdt Pris-konkurrencer og offentlige Sangerkampe. Det var den højere Borgerstand (under Anførsel af Borgermestrene) isprængt med Adel og Gejstlighed, som her var Deltagere; man kæmpede med »Knædigte«, 3: Improvisa-

tioner, der syntes skrevne »paa Knæet«, og som helst maatte være »retrograde«, ɔ: ligesaa godt kunne læses bagfra som forfra. — I London finder man i det 14. Aarh. en tilsvarende »Puy«, indstiftet »for Udbredelse af fredelig Morskab og Kærlighed mellem Mennesker«, med mange Processioner og Ceremonier og en Jury, der toges i Ed paa at ville dømme uden Had eller Kærlighed eller for Gave eller Slægtskab eller for Naboskabs Skyld. — Ogsaa nede i Florens kan man — ved Siden af den digteriske Videreudvikling, som Trubadurlyriken fik i Dante og Petrarca — baade før og efter dem træffe en helt haandværkerlig Sonetdigtning som Modepassion for de jævne Lag, — ligegyldig for Indholdet, men blot søgende Kunsten i indviklede Konstruktioner og Tankelege.

Typisk fremfor nogetsteds var dog Udviklingen i de sydtyske Mestersangerskoler. I Mainz, i Nürnberg og andre Byer ordnedes den nye Sport ind i Lavs- og Skoleformen, med Grader eller Klasser og Eksamener. En Søndag er der Plakater opslaaet i Byen, som forkynder, at der i den og den Kirke efter Gudstjenesten vil blive afholdt Sangerkamp. Der samles saa Lavsmedlemmer og ansete Borgere. Nær Prækestolen er oprejst et Kateder, en »Schaustuhl«; noget derfra er der en Estrade, hvorpaa Dommerne, »die Merker«, har Plads; for ikke at forvirre Examinanden er der et Forhæng for Dommerpladsen. En efter en kommer saa Væver Lienhard Nunnenbeck og Bager Konrad Nachtigal og Barber Hans Folz, og hvad ellers de hedder, frem, og efter et »Begynd« bagfra det grønne Forhæng,

fremsynger de Digte, som de selv baade har skrevet og sat Melodi til, medens Merkerne sidder og noterer »Fejlene«. Indholdet er ligegyldigt, naar det blot ikke strider mod Religionen. Man tager et Kapitel af Bibelen, og Digtet begynder »I det 25. Kapitel«. Eller et Alfabet, en Kongerække; et Stykke Geografi kan ogsaa gøre det. Eller »Dies Lied ist, wie man den Bürgern von der Stadt Straszburg in den teuren jaren korn und mel mitgetheilt hat.« Helst tager man sig dog theologiske, dunkle Æmner som: Hvor var Gud før Verden blev skabt? Hvilket er Forholdet mellem Tre-enighedens Personer? eller moralske, didaktiske, og det gælder om at eksellere i saa kunstige Allegorier og Gaader, som ret kan give Tilhørerne Tankenødder at knække. Ellers er det Versformen, det alene kommer an paa. Man har de kunstigste »Toner«, med Rimslyngninger paa kryds og tvers, Rim forrest og Rim bagest i Linien og undertiden 100 Rim paa samme Stavelse. Der er 200 »Toner«, og de har Navne som »den blaarøde«, »Safranblomsten«, »Løvetanden«s Tone, »den høje Bjergtone«. De fremsynges med et Utal af Koloraturer og Triller. Et Digt, der begynder »Johannes siger« bruger 10 Toner til »Jo«-stavelsen, inden Melodien gaar videre. Og vil Ordene ikke ret føje sig, trækkes de lidt ud i Længden, eller der hugges en Stavelse af dem. »Klip en Taa og hug en Hæl«, ganske som man filer og nitter sammen til Træindlægning. Netop saaledes saa' Mestersangens Fader Frauenlob ogsaa paa sit Versehaandværk; han synger selv derom: Jeg bær mig ad som Haandværkeren, der uafsladelig afpasser sit Værk med en Vinkelmaaler og

snitter nøje efter den. — Inde bag Forhænget sad Mærkerne og noterede; én passede paa Rim, én paa Stavelser; og den af Sangerne, der opnaaede flest Points, blev af Sangerskolens Kronemester i alles Paa-syn smykket med en Krans som »Mester« og hans Sang indførtes i »Mesterbogen«.

VI. KØBMANDSAANDEN.

Blot af smaa Værksteder bestaar de gamle Byer imidlertid ikke. De gennemsyres af et andet Element, uden hvilket Haandværkersamfundene ikke vilde kunne bestaa, og som bringer ialfald *noget* friskt Indtræk og Udtræk i Byens Liv. Haandværket er betinget af Handelen, ligesaa godt som Handelen vokser op af hint. Haandværket maa have sit Raastof tilført: Tømmer maa flødes nedad Floden til Byen, Uldsække stables op i Vævernes Lagere, Smeddene maa have Metaller og Kul. For at naa til nogen Blomstring maa Haandværket desuden have anden Afsætning end, hvad der sælges ud af Værkstedets aabne Luge til de andre Smaaborgere i Byen: Kunstindustrien kunde aldrig udvikle sig, hvis man kun havde Haandværkere at sælge til og ikke havde sine Kunder i Omegnens Adelige og Prælater, i Hoffer og Kirker og i rige Købmænd, og Storindustri kunde der heller ikke vokse frem i noget Fag, hvis man ikke søgte ud til fremmede Lande efter Afsætningsmarkeder. Saaledes drager der da daglig et Tog af Vogne og bepakkede Heste og Æsler ind og ud af Byportene, og Skibe stævner op og ned ad Floden eller ind og ud af Havnen; ved Markedstider faar desuden Fremmede for en Uge fri Adgang til at sælge paa Byens Torve. Derved har Byens Liv, hvor forholdsvist meget den end har isoleret sig udadtil, dog

stadig Sammenhæng med den vide Verden udenfor Murene, og dens stillesiddende Befolkning ligeledes stadig Forbindelse med hele den Del af Samfundet, som i Middelalderen endnu ikke ret havde kunnet opgive det gamle germanske Vandreliv, men strejfede det meste af deres Liv om paa Landevejene.

Livet ude paa Landevejene udgør en Hovedside af Middelalderens Liv. Vejene er elendige, næsten Alle maa rejse til Hest og ikke til Vogns — alene Købmændene har deres lange Varevogne, overspændte med Sejldugskalecher —; Kroerne ligger Dagsrejser langt fra hverandre og er svinske og daarlig forsynede, stadig er man udsat for alt Slags Røverpak. Alligevel er der et broget og bevæget Rejseliv. Der travler Bissekræmmeren med sin Kramkurv paa Ryggen. Der vandrer Gesellen syngende afsted med sit Arbejdsværktøj og sin lette Ransel. Hans Mägdlein stod ved Butikslugen, efter at have tilbragt sidste Nat hos ham, og bad ham under Taarer: »Tænk vel derpaa, du unge Svend, — lad ej for længe mig ene — vend snart tilbage, min Hjærtensven — løs mig fra tunge Drømme!« Men han nynnede letsindig, medens han vandrer afsted: «Zwischen berg und tiefem tal — da liegt ein freie straszen — wer seinen bulen nit haben mag, — der musz ihn faren lassen.» — En Ridder Pengeløs rider afsted paa sin Rosinante i en Turneringsdragt af luvslidt Pragt; en Væbner ledsager ham, og han siger, at han drager rundt for at øve Ridderdyst til sin Tilbedtes Ære, men snarest strejfer han vel om for at more sig, nyde Gæstfrihed paa rige Borge, opleve Æventyr og have noget at prale med, naar han

vender hjem. Videre vrimler der med Tiggermunke, med Afladskræmmere og Reliquieforevisere, der siger, de kommer lige fra Rom, eller valfartende Geistlige og Lægmænd, som skal derned. — Landsknægte og »gens d'arme« og »Reitersknaben« møder man overalt; de rejser rundt og lader sig hverve, hvor der er Krig. I en fransk Farce døbes de med de betegnende Navne: Malepaye og Baillevent, og de byder hinanden over i Pralerier og i at bygge stolte Luftslotte op midt i deres Pangeløshed. — I en tysk Folkevisé spørger Pigen, som til Hest bliver bortført af en Reiterknabe, hvad de vel skal leve af. »Hvad Gud under os; i den grønne Skov er mange Dyr«. Hvor de skal bo til Natten. »Paa den grønne Slette under et Træ, oppe i det hænger jeg min Sadel og Tømme. Og behager det dig ikke, saa sid af og vend om«. — Saa er der alt Slags ubestemmeligt Skrab af Betlere, »ribauds«, der ved Lejlighed forvandler sig til Stratenrøvere, alle mulige Landstrygere og Gøglere, der drager rundt, ofte med Koner og Børn, og imellem dette Folkefærd ogsaa Jonglører og Sangere¹, der drager fra Borg til Borg, fra Marked til Marked med deres Sange og Monologer, Taskenspiller- og Behændighedskunster, og hvad ellers deres righoldige Repertoire omfatter. Han véd godt, en saadan Jonglør, hvad for en Behandling han kan risikere, hvor han kommer hen, men han lader staa til og synger: S'on me chasse, je fuirai, — et s'on me tue, je morrai«, og i en fransk fabliau skildrer han overfor Kongen af England lystig sit og sine Fællers Liv: hvordan de giver mere ud paa en Middag end de fortjener i en Maaned, hvordan de nyder Damernes Gunst, hvordan

de gerne vilde være rige, men blot ikke bryder sig om at arbejde osv. »Sig mig nu, Konge — slutter han — om vort Liv ikke er ganske rart?« — Der er endelig den vandrende Skolar eller Klærken, der er løben af Kloster; snart tigger han sig frem, snart bliver han nogen Tid ved et Universitet, saa slaar han sig ned som Skolelærer et Sted eller bliver Skriver hos en Købmand, indtil Landevejslivet til Foraaret igen vinker ham videre: »Und welcher knab in groszen sorgen leit — und er ain schwäre burdin auf im trait, — der soll sich frewen gen der lichten sumerzeit, — dasz im sein burdin gerin-gereet wird.« Det er disse omvankende Skolarer, som paa deres Latin synger Middelalderens hedenske Vagant- og Goliardsange, eller blander Latin og Folkesprog sammen i et humoristisk Kaudervælsk: »Où sont mi vestiment, amice si quæris, — bœu sont au bon vin in tempore veris — il me pesoient tropin meis humeris.«

Dette brogede og blandede Selskab bliver — som man ser det i Canterburyfortællingerne — rystede sammen af Rejselivets fælles Gjenvordigheder og Farer, af Dagsrejsernes Kedsomhed og i Kroernes fælles Gæstestue og favnebrede Fællessenge. Alle Samfundsklasser blandes her, Oxforderstudenten og den fede Munk, den unge Junker, der lige er vendt hjem fra Paris, og den sippet kokette Priorinde med Eskorte; de træffer sammen ved Arneilden i »Heroldkappen«s Gæstestue, fortærer deres Suppe sammen og rider i Selskab afsted om Morgen, — der er mange »highwaymen« ude paa Vejene, og man hører daglig om Overfald, og man kan desuden korte Vejen for hver-

andre ved fornøjelig Tale og lystige Fortællinger. Saaledes lærer Samfundsklasserne hinanden at kende, udveksler deres Livserfaringer og deres Anekdoteskate og virker befrugtende paa hinanden, vinder Verdensdannelsen og Omgængelighed. Man er liberalere, fordomsfriere paa Rejse end hjemme; man nødes til at tage til takke, som Lejligheden byder, og man véd desuden, at det kun er for en Nat eller to, man maa dele Seng med den Tiggermunk, man hjemme i sin By ikke vilde røre ved, og kun for et Par Dage, man deler Madpose og drikker af Bæger med Møllersvenden. Det hele er for én Gangs Skyld, og desuden: ingen ser det hjemme fra Byen. Omgangen med alle de forskellige Slags Mennesker vækker midlertidig hos hver Enkelt en human Trang til at leve og lade leve. Den lombardiske Vexellerer kan jo, naar man ser til, være et ligesaa godt Menneske som den hollandske Skipper; der er jo i Grunden ret skikkelige Mennesker ogsaa blandt Munkene, og er mon virkelig den græske Købmand en vantro Hund, fordi han under Bønnen staar oprejst og vender sig mod Øst? Al den Sneverhed og Surhed i Menneskebetragtningen, som ligger i Luften bag Bymurene, stryger man af sig under Rejselivet. Ogsaa alle de store og mindre Overraskelser, komiske Uheld, Forskrækkelser og Ærgrelser, som Rejsen fører med sig, kan sætte En ud over meget og avle en vis æventyrlig, oprømt Stemning. Der kommer en vis Opløsningstilstand i Sæderne herude i Landevejskroerne, og de Sange, der synges, de Fortællinger, der paahøres i Damers Nærværelse, er hyppigst temmelig løsslupne. Midt i det 16. Aarh., da de store »Roll-

wagen« var komne i Brug til Landevejsbefordring, sagde man om en uartig Historie: »Ti med den, saadant noget hører hjemme til Skibs eller paa en »Rollwagen«.

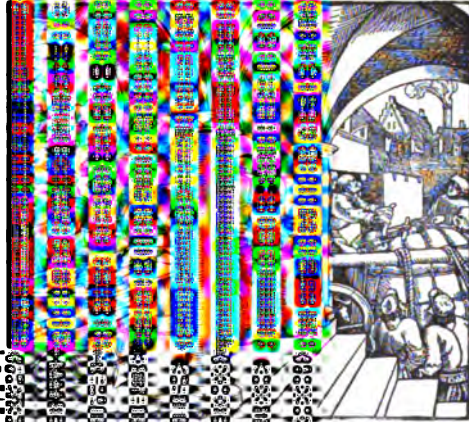
Men til dette Landevejsliv hører ogsaa Købmændene. De var fra Begyndelsen af — og vedblev meget længe at være — farende Folk. De rejste selv med deres Varer fra Sted til Sted, købte op i Italien og solgte i Augsburg, købte paa »foires de Champagne« og solgte paa Frankfurtermessen. Mellemandelen var lidet udviklet; Veksler og Banker begyndte først i det 14. Aarh. langsomt at revolutionere Handelen, men endnu fulgte dog Købmanden eller en af Handelshusets betroede Betjente med Varerne, og de Værter, hos hvilke Købmændene tog ind, hjalp dem som Mæglere i deres Handel og var tillige en Art kommunale Tilsynsmænd ved Handelen². Der var da Genvordigheder og Farer nok ved Købmandslivet, og Købmændene var ikke blegfede Kontormennesker, men kraftige Friluftsmænd og »adventurers« — som de engelske søfarende Handelsmænd hed. Oprindelig havde Vikingerne forenet Tuskhandel og Plyndringstog, og Heltene i Gudrundigtet (ca. 1200) satte ikke noget af deres Krigerære til og blev ikke mindre hæderfuldt modtagne ved Hove, naar de kom sejlene klædte som Købmænd og udstillede deres Varer paa Strandbredden. Købmændene var frie Mænd³, hyppig af adelig Herkomst, og de red endnu ofte med Sværd ved Sadelknappen, mange Gange i bevæbnede Karavaner, eller sejlede i Flaader under en fælles Admiral; med Fribytterne paa Nordsø og Østersø eller med ungarske Rytterhorder maatte de ofte levere Bataljer. De nød

derfor ogsaa social Agtelse og følte som Samfundenes Velgørere, der under store Farer hidskaffede til Rige og Fattige fra de fremmede Lande, hvad de havde Brug for. Mellem Ridderromaner og Helgenlegender digtede en af det 13. Aarh.'s tyske Poeter ogsaa en versificeret Roman om den kristelige og kloge Købmand, »den gode Gerhard«, der beskæmmer Ridderne ved den rolige, verdensmandsagtige Anstand, hvormed han gererer sig i alle Forhold og overfor alle, og beskæmmer de Gejstlige ved den fordringsløse, enkle Godhed, som præger hans Handlemaade.

Jo mindre farefuldt Købmændenes Liv imidlertid blev og jo mere deres Pengesække fyldtes, — jo mere selvisk de i Byernes Styrelse fulgte deres Standsinteresser og jo større Luxus og Yppighed Håndelen efterhaanden udbredte, hvor den trængte frem, — des mere voksede hadsk Misundelse og ogsaa virkelige moralske Betæneligheder frem overfor Købmandsstanden, saavel hos Riddere og Haandværkere som i Geistligheden. I Middelalderens sidste Aarhundreder er Angrebene stigende. Medens Haandværkerne overalt rejser sig for at fravriste Standen Enestyret i Byraadet, udbreder Borgerliteraturen sig over, at Købmændene er Døgenigte, der blot lever af andres Slid, intet selv frembringer, men kun tjener ved Snyderi. Edderkoppen spotter — i den nürnbergske Skomagers Fabel — Bien, fordi denne maa slide saa haardt for Føden; selv sidder hun rolig og omslynger sit Bytte med sit Net og suger Blodet af det. I Bien — siges det — skal man genkende dem, der ernære sig ved Haandens Arbejde og æde deres Brød i deres Ansigts Sved; men til Edderkopperne

hører Aagerkarle, Opkøbere, »finanzers« osv. Det er den samme Opfattelse af Handelens Uproduktivitet, der kom til Orde i »Peter Plovmand«, hvor det gøres gældende, at hvis Handelen dreves ærlig, saa at man kun tog for en Vare, hvad man havde betalt for den, vilde ingen kunde leve af Handel. — Efterhaanden som Modsætningen mellem By og Land udpræger sig og Landgodserne gaar tilbage, medens Byernes Rigdom vokser, bliver Landadelen mer og mer forbittret paa »Pebersækkene«. Freidanks »Bescheidenheit« (c. 1250), der var Talerør for Adels Meninger, anerkendte kun tre kristelige Stænder; Riddere, Klærke og Bønder; den 4de: Aagerkarlenes har Djævlens skabt. I »Reiterlieder« og Landadelsmænds Memoirer fra det 16. Aarh. er Fordømmelsen slaaet over i en vild Hævnlyst, der vil rive Pelsene af de overmodige Kræmmere, og i en galdegrøn Spot over det Adelskab, de tilkøber sig af Fyrster i Pengetrang, og de Ridderøvelser, som man midt inde i Byen lapser sig med. — Endelig vokser ogsaa Kirkens gamle Betæneligheder⁴, efterhaanden som Handelslivet antager større Dimensioner. Det var Kirkens oprindelige Standpunkt, som udtaltes i Kirkefaderens Ord: »En Handelsmand kan sjælden eller aldrig være Gud behagelig«, og som principielt fastholdtes af Thomas af Aquino, der kun vilde tillade Handel, naar den angik Livsfor nødenheder. Især var Kirkens Forbud kategoriske overfor Aager, hvorved forstodes enhver Rentetagen. Jøderne havde — som de, der alligevel var fortabte — derfor længe Monopol paa Udlaan af Penge. I Praksis maatte imidlertid Kirken give Køb; trods alle Kirkekonciliernes fornyede

mer og mer
 retiske For-
 tes og fik mer

Træsnit 1539.

ed kaufman-
 gram. — Det
 redtvis, man
 af Udenfor-
 rn (henimod
 es ved gode
 ar det gaar
 et saa over-
 an hos Køb-
 r Paastanden
 Rigdommens
 ække og til-

lige at tilfredsstille altid flere materielle Behov hos Menneskene. Handelspladserne har derfor stadig — fra Sidons og Tyrus' eller Korinths og Kartagos Tider — været Blomstringsstedet for materiel Nydelse og Luxus. Oppe i de *flamske* Handelsbyer skyllede al den Rigdom af udenlandske Varer, der satte hverandre Stævne paa Brügges Kaier, ind over hele Bylivet. Selve den brede, jævne Befolkning, der sled i smaa Kaar, fik sin Andel med af Luxus og Nydelse, som Smaafolk i de egentlige Haandværkerbyer ikke kendte til: der kom oversøiske Krydderier paa Maden, hede sydlandske Vine paa Bordet, — selv om det kun var Udskuds- og Affaldsvarer —; et Glasspejl paa Væggen og nogle Silkerester til at stadse en Hvergarnskjole op, kunde man billig faa til Købs hos de store Handlende. Ved Kermesserne — de aarlige Kirkeindvielsesfester —, under hvilke det brede, flamske Naturel udfoldede hele sin robuste Livslyst i Orgier af Mad og Drikke, kunde lagttageren midt i al Plumpheden skelne den Æggelse og kunstneriske Forfinelse af Nydelsesbegæret, som skyldtes Handelslivet: et Gran af Gourmanden i Fraadseriet, en Vinkendermine overfor Malvoisieren, en vis Fantasi i Dragtens Farvesammensætning, et vist kunstnerisk Sving over Hattedjæren ... alt sammen noget, der indebar Muligheder for det flamske Renæssancemaleri. Og i højere Borgerkredse levedes der rigt og bredt. En fransk Poet, som 1385 forlod Bryssel efter et kort Ophold der, sang et vemodigt Farvel til Byens »vie plantureuse«: dens smukke Værelser og bløde Senge, dens Fasaner og Brokfugle, dens muntre Piger og delikate Bade, dens behagelige og venlige Mennesker:

»adieu beauté, liesse et tous déliz!« En fransk Dronning, der var paa Besøg i Brügge, græd, fordi hun havde været i et Selskab af 600 Damer, der var mindst lige saa prægtig klædte som hun selv. Det rige Købmandskab i Byerne og det burgundiske Hertughof, som holdtes snart i den ene, snart den anden Stad, overbød og demoraliserede hinanden i grænseløs Luxusudfoldelsen, ved Gæstebuddenes Anretninger, Skueretter og Bordstel saavel som i Klædedragt⁶. De Festligheder, Byerne foranstaltede ved Hertugernes Indtog i Brüssel eller Brügge, var noget paa denne Tid ganske uset og uhørt; den franske Konges Gesandt Commynes skriver, at han ikke hos nogen Fyrste har set Magen til de flamske Byers Rigdom i Huse og Møbler, i Fester og Velleynet.

Øvre i *England* hører vi kun spredtvis om rige Købmænd i Bristol, der bor i taarnprydede tre Etages Huse og har deres »hall«s Vægge beklædte med kostbare Tæpper, deres Lagere fyldte med sydfransk Vin og islandsk Stokfisk — om den store Klædesfabrikant John Tame oppe i Glocestershire, som afkøbte ruinerede Adelsmænd deres Jorder og brugte dem til Græsgange for sine Faar; samt om Londonermata-døerne Henry Picard i det 14., Whittingtonerne i det 15. Aarh.⁶

I *Frankrig* var Jacques Cocur, den rige Købmand i Bourges, at betragte som Handelsstandens Fyrste i det 15. Aarh.⁷ Søn af en velstaaende Pelshandler, blev han, uden videre Skoledannelse, tidlig indviet i Handelslivet, begyndte med at skabe en stor Fællesentreprise for Hofleverancerne, men blev især rig ved sin Handel paa

Lévanten, til hvilken han foretog en Rejse. Han adledes og blev Civillistens Generalintendant, og den kongelige Gunst bragte hans Handelsforetagender yderligere Vind i Sejlene. I Paris og Lyon, i Marseille og Brügge havde han Kontorer, 300 Agenter var i hans Tjeneste, og hans Skibe saaes i Orient og Occident. »Jeg véd, at St. Graal kan ikke vindes uden min Hjælp«, sagde han. I mange store Byer ejede han Huse, men det prægtigste var hans Hotel i Bourges, paa hvilket han byggede i 8 Aar. Det var — og det staar urørt endnu (Fig. 9) — ret et passende Hjem for en stor Borger. Paa Façaden ses en Engel mellem to Orangetræer, en Rytterstatue af Kongen, Ejerens Devise »For modige Hjerter er intet umuligt« omgivet af Hjerter (Coeur), endelig to Blindvinduer, hvorfra 2 Personer i Hautrelief kigger venlig indbydende ned paa den besøgende: det er borgerlig Gæstfrihed og borgerlig Selvfølelse loyalt stillede under Guds og Kongens Beskyttelse. Den indvendige Gaard er omgivet af Buegange med Trappeaarne; det midtfor fører op til Spisesalen og det ene Hjørnetaarn op til Køkkenet, begge er prydede med Relieffer, der fremstillede kulinariske Beskæftigelser og kulinariske Nydelser; den tredje Trappe, hvis Indgang er prydet med religiøse Relieffer, fører derimod op til Huskapellet. Dettes Loftshvælvinger har dejlige Fresker af Engle paa stjernet Azurbund. Ellers er der rundt om i Bygningen — paa Kaminer, paa Hvælvingernes Slutstene — Figurfremstillinger snart af en Bondeturnering til Æsels, snart af Tristan og Isolde's Stævnemøde, snart igen af Folk, som spiser Frugt og spiller Skak, og overalt læser man ogsaa forstandige Livsmaksimer:

»Tale—handle—tie« eller »I lukket Mund flyver intet ind«. Musiktribunen i Hjørnet af Spisesalen, den forsvarlige Jernlaas ind til Skatkammeret, alt taler om bekvemt Velvære, Hygge og god Smag. — Som bekendt vendte Jacques Coeurs Lykke sig. Han stod paa Toppen af Magt og Rigdom, var Karl VII's Raadgiver og diplomatiske Agent, aabnede under Krigstider Kongen sin Kasse: »Sire, ce que j'ai, est vôtre«, alle Hoffets Store var hans Debitorer, sin Broder havde han skaffet et Bispedømme, hans egen Søn var — 25 Aar gammel — bleven Ærkebisp i Fædrenebyen. Saa vendte Kongens Gunst sig pludselig — maaske fordi Jacques Coeur mentes at laane Penge til Kronprinsen, den oprørske Ludvig (XI), — og en vistnok uretfærdig Proces om Underslæb fra Statskassen styrtede ham ganske.

I *Sydtyskland* var de Augsburgske Handels- og Bankierhuse afgjort de største. Enea Sylvio (den senere Pius 2.), der i det 15. Aarh. kom lige fra Skotland til Sydtyskland, skriver, at Købmændene der sad i Huse, som Kongen af Skotland vilde misunde dem. I 16. Aarh. var Fuggernes Hus og Have af en Pragt, der blændede en stakkels Landadelsmand, naar han kom derind, og som ogsaa vakte Beundring hos de mange Fyrster, der var Husets Gæster — og dets Debitorer: Havens Springvand, Lysthuse og italienske Planter, Værelsernes Malerier og antike Statuer, det dejlig udstyrede Bedekammer, som endnu kan beses i Byen, og det Fuggerske Møntkabinet.

Paa den anden Side Alperne var Pengehandlen og de store Bankierhuse især knyttede til *Florens*. Fra

gammel Tid var Peruzzierne og Bardierne de fineste Huse, de havde Filialer i Frankrig og Flandern og brugtes af Paver og Konger i alle Pengetransaktioner; siden — i det 15. Aarh. — blev Strozzi, Rucellaier, Pittier, men især Medicierne de ledende i Pengehandelen. Det var som bekendt ogsaa Medicierne, der repræsenterede den højeste Forfinelse og kunstneriske Berigelse af det materielle Nydelsesliv⁸. I Lorenzos Palæ i Florens Bredgade skraas overfor Domkirken traadte den Indtrædende først gennem Porten ind i den store Gaard, der var omgivet af en bred Søjlegang. Over Søjlerne saaes Familiens Vaaben (en Hoben Apotekerpiller) og mytologiske Reliefmedaillons, i Midten af Gaarden stod Donatellos David. Bagved Gaarden laa en stor Have med smukke Springvand; men opad brede Stentrapper, garnerede med antike Buster — en Foræring fra Paven —, kom man op i Beletagen. Der var store Sale, med Parketgulv, flanderske Tæpper paa Væggene, florentinske og nederlandske Malerier — indkøbte og hjemsendte af Husets Filial i Brügge; — paa de faa Møbler af elegant Soliditet stod etruskiske Vaser og Majolikaer, forærede af Fyrsten i Rimini. I Huskapellet saaes paa Væggen de hellige tre Konger med Følge ride til Jerusalem, men saae man nærmere til, var det Medicier i Festdragt, der red ud paa et muntert Jagtparti med deres Følge. I Bygningen fandtes et stort Tjenerskab, mest ude fra Landgodserne, Staldpersonale, Bærestolsdragere, til det sværere Arbejde ogsaa tscherkessiske og moriske Slavinder. Der holdtes daglig stort Taffel, thi Familiens Døtre og Sønner med deres Ægtefæller og Børn spiste alle med og desforuden

forskellige andre Paarørende. Saa var der ogsaa stadig Besøg i Huset; Medicierne gjorde Honnørs for Byen og bød alle fornemme og fyrstelige Tilrejsende til Gæst i Huset, deriblandt ogsaa Paven. Alle Slags Gaver strømmede til Tak for denne Gæstfrihed daglig ind; Paven sendte Kunstsager, Hertuginde af Calabrien sendte vellugtende Essenser, en Dag kom der et Gesandtskab fra den ægyptiske Sultan, medførende som Gaver en Giraf og en tæmmet Løve. Hele sin Pragt udfoldede Huset, naar der var Fester, f. Ex. da Lorenzo holdt Bryllup. Saa spistes der i Søjlegangene om Gaarden og i Havens Loggier; alt det berømte Medici'ske Sølv- og Guldøj, Krystalvarer og Bordopsatser var fremme; unge Mænd af Florens' bedste Familier gjorde sig en Ære af at hjælpe til med Opvartningen, og efter Bordet blev der sunget og musiceret af Dilettanter, og Husets Damer traadte Dansen, ligesom ogsaa Bønderpiger ude fra Godserne opførte Bondedanse.... Alt dette hos en privat Købmand — Medlem af Byens højlovlige Tøjskærerlav —, alene hvilende paa den Bankierforretning, som Husherren daglig passede, og paa de Mediciske Vexlers gode Kurs rundt i Europa.

Alligevel var Florens i Sammenligning med Venedig en Haandværkerby, og dens Handelshuse og Handelsformuer kunde i det hele langt fra maale sig med Venedigs. Al Verdens Nydelsesæmner strømmede jo sammen her og æggede og berusede, lokkende alle Sanser til Nydelse. Naar Aretino ved Torvetid saa' fra sit Vindu ned over Canale grande og de tilstødende Torve, lignede — skriver han⁹ — de tusinder af Baade hele Bjerge af Vindruer, Torvene var forvandlede til Haver,

Vildt og Fjerkræ og Skinker fra Friaul fyldte Boderne. Naar man fra San Marco gik hen mod Rialtobroen, strøg der fra Parfumeri- og Speceriboder alle Slags Dufte af Moskus, Vanille og Ingefær imøde; hver Tjenestepige, man mødte, havde en Stump Smykke paa Bryst eller i Øren og det raslede af Silke, idet hun smuttede forbi; Facchinoen, Drageren, som sad paa en Tønde udenfor Fondaco dei Tedeschi, drak sin Vin af et skønt Glas fra Murano, og hver Gadedreng kunde gaa og tygge paa nogle tørrede Levantfrugter, som han havde hugget ude paa et af Skibene i Havnen. Som i de flanderske Byer dryssede der ogsaa her af Handelens Overflødighedshorn adskilligt Smaakrydderi og adskillig Forgyltning over hele Folkelivet, og ligesom hist har dette ogsaa her virket som en vis kunstnerisk Forfinelse af Racen. Men oppe i de store Købmandspalæer langs Canale grande — i Vendramins, Cornaros, Grimanis store Købmandsgaarde — begyndte allerede før Aar 1500 Væggene at beklædes med Spejlglas fra Gulv til Loftet, Loftet at forvandles til store Billeder i forgyldt Stukindramning, Gulvet at belægges med blankt Marmor og Porfyr, Døre og Vindusfordybninger at dækkes med tunge Brokadedraperier og Fløjlsforhæng. »I nobili« og deres Damer begyndte at klæde sig i de Dragter og pryde sig med de Smykker, som vi nutildags kan studere i Enkeltheder paa det venetianske Maleri, og deres Gæstebud og Fester nærmede sig allerede det Billede, som opruller sig for os i Paolo Veroneses Malerier.

Købmandsluxus er i sin Art forskellig fra f. Ex. Hoffers eller Adelsborges Luxus. Den er graadigere

i sin Nydelseslyst. Handelslivet skaber de hurtige Formuer, der ogsaa hurtig kan gaa sin Vej igen; skaber Parvenuer, som har frisk Appetit og gode Tænder og tager for sig af Livets Goder, saa de let forspiser sig; — en aldrig slumrende Frygt for, at Herligheden snart igen kan være forbi og Pengekilderne atter udtørrede, giver ogsaa Nydelseslysten Hast og Umaadelighed. Det mærkes da paa den Luxus, der udfoldes i Købmandskredse, at man ikke fra Fødslen er vant til de gode Kaar og rolig nyder dem som en sikker Frugt, der Aar efter Aar afkastes af et solidt Jordegods. — Købmandens Luxus er oftest ogsaa forfængelig Reklametrang. Det gælder at vise for Konkurrenter og Kunder, hvor rigt Handelshuset er, og hvor strygende Forretningen gaar; Hustruens Kjoler gør direkte Reklame for Mandens Silkeforretning, Husets Fester udbasunerer Firmaets Navn, det er desuden den selvgjorte Mand en Trang efter mange Aars Slidliv at nyde sin Triumf i Bysbørnenes Paasyn. — Købmandens Luxus er endvidere oftest udpræget sanselig, materialistisk. Efterhaanden som Købmændenes Liv gaar over fra et Rejseliv til et Kontorliv, bliver deres Legemer, hvor flittig og virksom deres Aand end er, ofte fede, dovne, bekvemme, fordi de hverken har Haandværkerens eller Adelsmandens Legemsbevægelse. Deres Luxus slaar sig derfor ikke gerne paa Jagt, Vaabenøvelser eller Sport, som Adelens og Godsejernes, men paa magelige Lænestole — istedenfor Ridder-salens stivryggede Pragtstole —, paa prægtige Interiører og fine Klæder, paa Mad og Drikke og paa Kvinder. Deres Næringsvej har ogsaa udviklet deres Sanser.

Medens Baronerne i deres simple Friluftsliv har grove, uudviklede Sanser, spiser og bor og sover og elsker uden Raffinement, saa fuldkommengøres Sanserne, naar man tilbringer sit Liv med at tumle Varer og skelne og vurdere dem: Købmændene bliver fine Næser, kildne Ganer, Gourmander og Vinkendere, kan skelne Parfumer og Aromaer fra hverandre, kan henrykkes ved et Glas' »Tone«, en Brillants Spil, et Silkestofs »lustre« og Foldekast. Det er Folk, som det kan lønne sig at forfærdige Kunstindustri til — dette var jo i Grunden »Perler for Svin« overfor de fleste høje Baroner; det er ogsaa Folk, som virkelig kan være tjent med at sætte Penge i, hvad de forstaar at nyde af. Der var mere baade Intelligens og Følelse i en Venetianers Sanser end i en fransk Barons; derfor udviklede den første en rig Kunst, den sidste ingen. — Men unægtelig bliver det »rige« for Købmandssmagen ofte væsentligere end Skønheden. Med sit Kenderblik for det sjældne; med sin Respekt for Penges Værd og med sin forfængelige Reklamelyst søger Købmanden gjerne i sin Luxus fortrinsvis det kostbare og sjældne og det prunkende og prægtige. Allerede Dante stillede de gamle Adelsslægters simple, gammeldags Dragt og Husvæsen op imod det nye broutende Købmandslivs — Boccaccios nye Florens' — Luxus. Men især stikker de venetianske Købmandspalæer med deres Façaders brogede Stenindlægning, deres Sales blødagtige og overdaadige Udstyrelse temlig vulgært af imod Florentinerbankierernes Familiegaarde med deres langt sobrere, renere Smag. Det er, som om Pengehandelen, Han-

delen med det ideale Repræsentativ for Varerne, holder Menneskene fjernere fra Materialisme, end naar de gaar og tumler med selve Krammet. Ogsaa den venetianske Billedkunst beholdt jo, med al sin Skønhed, en noget købmandsagtig Sans for Guld og kostbare Farver og Stoffer, og den flamske Kunst ikke mindre. Der kunde i begge disse Kunstscolers ældre Forsøg og ogsaa i deres senere Udskejelser vel nok være adskilligt, overfor hvilket en Florentiner kunde citere Ordet: »Da han ikke har kunnet gøre Venus skøn, har han gjort hende rig.«¹⁰

Venetianerkunsten viser ligeledes overfor Florentinerkunsten hen paa Handelslivets anden store Kulturrolle. Vi har allerede i Mediciernes Palæ set, hvor internationalt et Præg hele Udstyrelsen havde, tilvejebragt som den var ved Gaver og Køb allevegnefra, og hvilken Mængde Fremmede der modtoges som Husets Gæster. Men ganske anderledes kosmopolitisk er dog hele Venedigs Udstyrelse og Livet paa Byens Gader: det orientalske og byzantinske blander sig i Bygningerne med fransk Gotik; i Dragt og i Levevis, i Sæder og Sprog mærkes det, hvor mange Fremmede der opholder sig i Staden, og hvor livlige Forbindelserne er med alle Verdens egne. Denne Kosmopolitisering er jo til alle Tider Handelens store Mission¹¹. Fønikierne var i Oldtiden i hele deres Kultur eklektiske, det assyriske og det ægyptiske blandede i den, og de var Mæglerne, Formidlerne, som bragte talrige Impulser fra orientalsk Kultur over til Grækenland: »Sidonisk Arbejde« er hos Homer Navnet paa Tæpper, Bronzer, Elfenben. Siden var Grækernes Handel og endnu

senere Vændernes Handel som bekendt store Kulturformidlere. Saaledes var det ogsaa nu det store Handelsrøre efter Korstogenes Tid, der i Venedig som i Brügge, i Lübeck som i Augsburg arbejdede paa at forbinde Europas Lande i en fælles Kultur. De handlende var — som tidligere udviklet — i lang Tid selv stadig rejsende, og ogsaa senere var de ialfald som unge længe udenlands for at uddanne sig. 14 Aar gammel sendes Lucas Rem fra Augsburg til Venedig i Følge med en Postkarl — Venedig var Sydtyskernes almindelige Handelsskole —, siden gaar han som Handelsbetjent for Fuggerne til Frankrig og Spanien og Nederlandene og rejser ialt 18 Aar omkring for Huset, fuld af Iver efter at lære Handelsforholdene at kende og knytte Forbindelser overalt. Hansestæderne sendte paa lignende Vis deres Ungdom ud til Kontoret i Bergen eller Novgorod eller til Kolonien »Stahlhof« i London for at uddannes. Først som ældre kan de heldigste af dem sidde rolig i deres »Skrivestue« og modtage og udsende Brevdragere, medens Agenter og Skippere i deres Tjeneste besørger Varetransporten. Men paa alle Punkter europæiserer Handelen. Ved at udveksle Landenes Produkter virker den til at ophæve alle Ensidigheder og lokale Ejendommeligheder i Landenes materielle Kultur; endvidere lærer den Folkene hverandres Sprog, Litteratur, Kunst og Sæder at kende; visse Mønter begynder at faa Kurs overalt: den venetianske Dukat og den florentinske Florin f. Ex.; en vis Handels- og Søret, der vokser ud af Handelssædvaner, naa'r efterhaanden en Slags international Gyldighed: »Les rooles d'Oleron« i Nord- og Vesteuropa, Visby Søret

(en Bearbejdelse heraf) i Østersøen, Barcellonas Søret i Middelhavslandene. Men navnlig ophævede Benyttelsen af Vexler og Anvisninger, der først kom i Brug i Italien, samt Oprettelsen af Banker, i visse Retninger næsten helt Tids- og Rumsafstandene i Handelsforhold; intet virkede i den Grad som disse Instituter til Handelens vældige Opsving hen mod Renæssancen.

Kulturkrydsningen virker opløsende. Fremmede Brokker kommer ind i Sproget; fremmede Moder kombineres paa stilløs Maade i Klædedragten — ungarsk Vams med italiensk Kappe og tysk Pelshue —, og i Bygningskunsten; nedarvet »Sitte« løsnos og nedarvet Tro rokkes. I en Handelsbys brogede, internationale Liv, fuldt af Rejsende og Sømænd, der er borte fra Hjemmets faste Forhold, dér har til alle Tider Usædeligheden floreret. De fönikiske Byer og Korinth havde ikke i Oldtiden et bedre Ry paa sig i denne Henseende, end de flamske Byer eller Venedig med sit elegante Kurtisaneliv havde det i Middelalderen. — Ogsaa religiøs Indifferentisme eller Blanding af Religioner følger med Handelslivet. I Korinth dyrkedes den doriske Apollon, den joniske Athene, den fönikiske Melkart og Astarte gladelig Side om Side. Venedig sluttede trods Kirkens strænge Forbud tidlig Handelstraktater med Sultan Saladin, ja! med selve Tartarernes Khan; senere knyttede Byen jo — til stor Skandale for Kristenheden — først af alle Stater Forbund med Tyrkerne og vilde endog kalde dem over i Italien til Hjælp mod de andre italienske Stater. Men, set fra en anden Side, vil dette ogsaa sige en Frigørelse fra religiøse

Fordomme. Handelslivet nøder af Forretningshensyn til Tolerance, men lærer ogsaa, at Folk ikke i borgerlig Handel og Vandel kan dømmes eller fordømmes efter deres Religion¹². Antwerpen vægrede sig i det 16. Aarh. ved at bekendtgøre Karl V's strænge Love mod Protestanterne; siden var Hamburg det gæstfri Tilflugtssted for portugisiske Jøder og reformerte Nederlændere, og Hollands Byer var i 17.—18. Aarh. Tolerancens Fristed i Europa. — Paa samme Maade udvides og smidiggøres ogsaa Intelligenslivet af Kulturbørøringerne. Man bliver nysgerrig og lærvillig overfor det fremmede; Lysten til at rejse, se og skildre fremmede Folk og Lande er altid vaagen i Handelsbyer: Herodot er udgaaet af et Handelsfolk, af Joniernes driftige og vaagne Stamme; saaledes er Marco Polo Venetianer, Kolumbus Genueser. Og man bliver i Handelslivet opdraget til at forstaa sig paa Mennesker, forstaa smidig at omgaas dem og indvirke paa dem. Man bliver forsigtig og mistæksom, bliver listig og beregnende, lærer sig ofte Bedrageri, men ogsaa Diplomati. Naar Erasmus kaldte Handelen den foragteligste af alle Næringsveje, fordi den bestod i at lyve, sværge falsk, bedrage og altid at søge at tage Folk ved Næsen, saa voksede til Gengæld moderne Diplomati ud af Handelsklassen¹³. De florentinske Bankierer virkede i Frankrig som diplomatiske Oplysningsbureauer i Republikens Tjeneste; Venedig brugte sine Handelsmænd som Agenter i Udlandet, og snart voksede et regelmæssigt Diplomati ud heraf. Naar den florentinske Bankier synes, han har tjent Penge nok, trækker han sig tilbage fra Handelen og

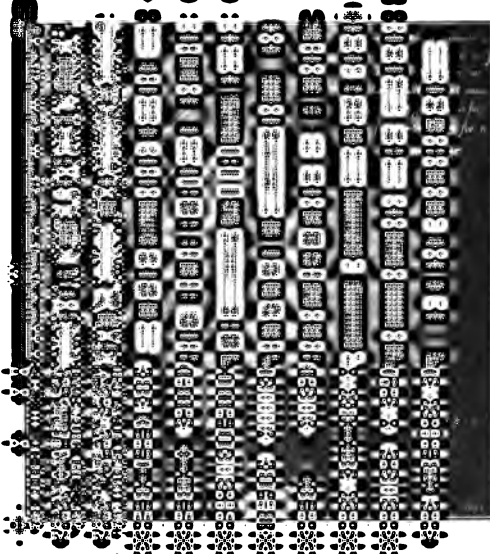
lader sig i Stedet af Republiken overdrage den ene Ambassade efter den anden. Saaledes er det ogsaa flamske Købmandssønner, der som diplomatiske Agenter i engelsk og fransk Tjeneste er bleven banebrydende i moderne diplomatisk Historieskrivning, først Froissart, siden Commynes.

VII. ERHVERVSAAND OG PLEBEJERAAND.

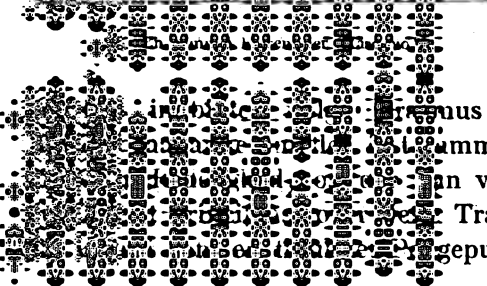
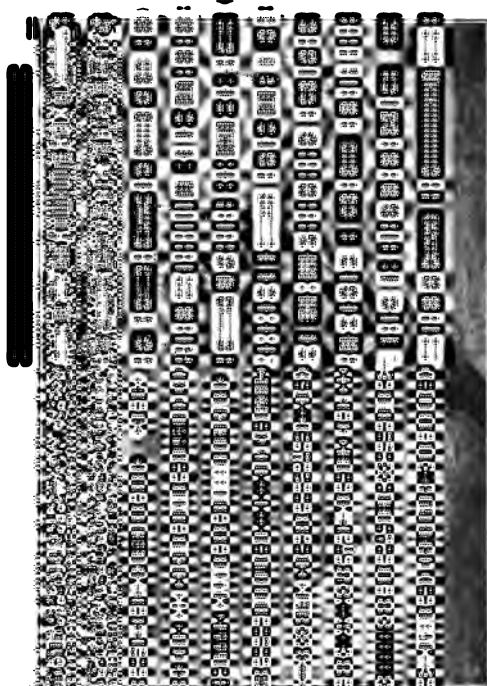
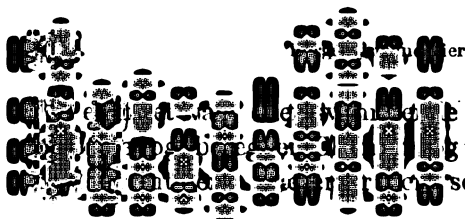
Købmandslaget foroven og det jævne Haandværker-samfund nedenunder havde — som man ser — af deres Næringsveje faaet et meget forskelligt Naturel og Fysiognomi. Byernes Kulturliv faar ogsaa, som tidligere set, et forskelligt Præg, eftersom det ene eller det andet Byelement er stærkest; og ligesom der overalt er politiske Kampe mellem dem, saaledes ender ogsaa — som det skal vises — Modsætningen med at sprænge de gamle Byer. Men indtil videre virker Købmands- og Haandværkerliv sammen til at danne saa at sige en ny Kulturtype i Middelalderen, og Forskelligheden mellem de to Næringsveje virker blot befrugtende paa det ny Kulturliv.

Man se engang paa en Række Ansigter fra disse gamle Borgersamfund, saaledes som vi har dem autentisk bevarede i flamske og sydtyske Malerier fra 15.—16. Aarh., paa Claus Sluters »Mosesbrønd« i Dijon eller Adam Krafft's »Stationen« i Nürnberg, eller i Florens' rige Billedkunst. De fleste er firkantede eller runde Hoveder, med store Knogler og tyk Læderhud: de er ikke fine og sarte, men har i Reglen Legemsarbejdets Præg paa sig. Men det er gennemarbejdede Ansigter, fulde af de Rynker og Furer, som er Bekymringens og Refleksionens Stempel; deres Arbejde

selvstændig
rynket; der
anspændte

stærkt brugte:
Poser under
de Øjenkrog.
smaaligt præ-
spasse smaa
Skillingen og
fædres Øjne —
som f. Ex.
—, der ser
forvejelse, men

ved dem, de er faste
Konsekvenser langt
som er kroget skarpe
og griske som
en Rovfugls, —
saaledes paa den
80aarige Wohl-
gemuth's Portræt
(Fig.21), et stæ-
digt, gnavent,
seigt Haandvær-
keransigt, over
hvis Knogler der
kun ligger noget
rynket, voksgult
Skind tilbage.
Andre Næser der-
imod er kød-
fulde, hængende
Følere, der vej-
rer Konjunktur-
erne som Bank-
chef Christen-
sens hos Kjæl-
land. Der er
Munde, som er
regnus skal paa gamle
Læber sammenpressede
Læber som virkelig ogsaa være
Træk, men oftest er
Afgjeng. Andre Munde

ed et »Gud be-
 er Underlæben
 oldende. Masac-

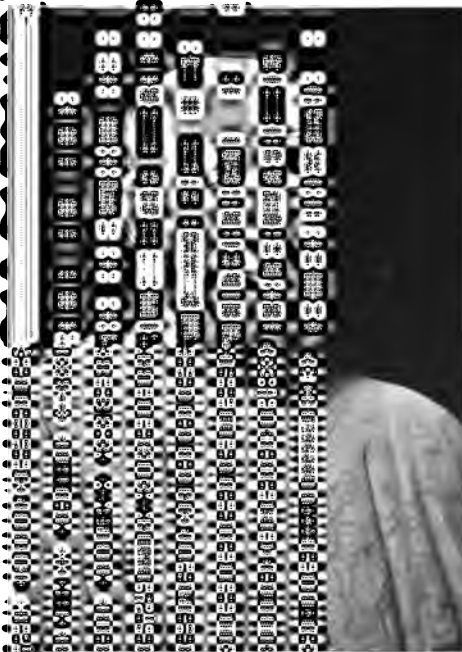
(J. v. Eyck).

klædt med tørt,
 regnende Blik,
 atineren Pietro
 Benedetto da
 derimod under
 et og kvikt An-
 gæsen føler sig

godt for, og de optrukne Øjenbryn og Trækningen i Mundvigen er gemytsfuldt sarkastiske og skeptisk mistvivlende. Dürers *Holzschuher* (Berlin) endelig er Typen paa den »rüstige«, kraftige Haandværker-gubbe — selv om han er Raadsherre og Patrizier —; korthalset, med bredt Ansigt, stort Haar og Skæg, der falder i fine, bløde, kridhvide Lokker, men ganske ungdommelig, rosenfarvet Teint, livslysten blodrig, kolerisk og vred-laden, et fast, klogt Blik, men blegblaa, næsten barn-lig milde Øjne.

Hvor forskellige de end er, disse Ansigter, — Erhvervslivet har præget dem alle. De tilhører Virkeligheds- og Forstandsmennesker. De har maattet arbejde for at ernære sig, har maattet tænke paa Penge, paa Profit og paa egen Interesse, maattet hjælpe sig selv og tage i med al Kraft, Hverdag efter Hverdag. Og Haandværkeren har altid arbejdet med Ting, han kunde tage og føle paa, have lige for Øje, saa han kunde gennemskue dem, og som han sad og mestrede med sin egen Haand. Han har ikke haft Sømandens eller Landmandens vide, vigende Synskreds om sig og ikke som de haft at regne med en vag Skæbne, overfor hvilken der intet andet er at gøre end at lægge Hænderne i Skødet og vente i det uvisse paa, hvad Himlens og Havets store Magter vil bringe for Vind eller Nedbør. Han har derfor heller intet af det vage, langt ud drivende Blik eller det halvt sløve, halvt gudhengivne Flegma, som kendetegner Sømanden og Landmanden, nej! han er vaagen og virksom og føler sig som sin egen Lykkes Smed. I Købmandslivet er der derimod — og ikke mindst paa de Tider, vi her taler

ger udenfor
rækkevidde,
i de store

(Foto da Majano).

nd! Amen.«¹
andværkeren
ndgribeligste
bruge deres
og beregnet

med Reguladetri, hvad der var hensigtsmæssig i Haandteringen og fordelagtigt for Pengepungen, — saa længe til deres Forstand næsten blot er indstillet paa det praktiske og nyttige. Alle nyttige Erfaringer af almindelig Rækkevidde, som de indvinder af det daglige Liv og deres Næringsvej, præger de praktisk om i gangbar, haandterlig Mønt, saa de kan gaa fra Haand til Haand og fra den ene Slægt til den næste. En hel Mængde af vore Ordsprog, som skriver os bag Øret, hvad fornuftig Egeninteresse bør mærke sig, skylder vi Haandværk og Handel. De myldrede frem paa de folkelige Prædikanter Læber, i Borgernes Prosa og Vers, og der var Digte, som kun var sammensat af saadanne. Der foranstaltedes talrige Samlinger af ældre Ordsprog: Man skal smedde, mens Jernet er varmt, skære Remmen efter Hudens Bredde, ikke købe Glas for Rubiner og Hundeskind for Zobel; Klokken maa have Knebel for at kunne give Tone osv., — det er alt sammen tyske Ordsprog fra før Aar 1500². Hvert Haandværk har nedfældet sit og givet sit Bidrag, og i alle de Ordsprog, som i Middelalderens sidste Aarhundreder er blevne møntede i Byerne, har Borgerstanden givet et væsentligt Kontingent til alle Tidens Fællesskat af portativ Livsvisdom. — Men i det hele stikker Borgernes Interesse for det praktiske og nyttige Hovedet frem over alt, naar de faar Pen i Haand. Og i Breve og Memoirer, i kristelige Prækener og i Ridderromaner, i Satirer og Læredigte, — villet eller ikke villet, paa rette og paa urette Plads — overalt skinner der hvert Øjeblik en Bund igennem af snever Spidsborgerlighed

og Høkeragtighed, der kun kender den Nytte, man kan tage og føle paa og som skæpper i Pungen.

Alt, hvad der ikke gør Nytte, er disse Næringsdrivende imod. Dér gaar de gode Studenter og plager sig Nat og Dag med, hvad »unnütz und nicht fruchtbar ist« og maa bagefter være glade, om de kan bruges som Vinkyperdreng. De maaler ud med Cirkel i Haand, hvor lang og bred Jorden er og hvor dybt Havet, men hvad har et Menneske nødtigt at søge større Ting end sig selv? Hvad hjalp Arkimedes al hans Regnekunst, han kunde dog ikke udregne, hvad Ende det skulde tage med ham selv⁸. Og dér gaar disse Gøglere og Digtere og opfinder taabelige Løgne, skønt de godt kunde arbejde, hvis de vilde, — som »Peter Plovmand« siger —; deres tomme Fabler om Elskov og Æventyr, som samvittighedsløse Mennesker endog beforder i Trykken, gør blot vore Døtre dovne ved Spinderokken og sætter dem Griller i Hovedet. Eller ligner det noget, at en hæderlig Købmands Søn som Jean Froissart ringeagter at give sig til en ordentlig Haandtering, men lever som Snyltedyr ved Hofferne og skriver Vers og Krøniker? »De véd ikke — klager til Gengæld Froissart over sine Bysbørn —, at man adles ved de Velgerninger, som man modtager, og de regner mig til Skam det, der har gjort mig til, hvad jeg er værd.« De dovne Munke og de unyttige Pilegrimsfarter er mange Borgermænd lige store Torne i Øjet, og Døgenigte og Skadedyr er frem for alt Ridderne med deres Turneringer og deres al Handel og Næring nedtrampende Krige. Hans Sachs havde selv — om man tør tro hans Digt — engang som ung havt

Lyst til at gaa i Krig og prøve Landsknægtenes muntre Liv; men Naturens Genius havde aabenbaret sig for ham og vist ham, hvilke Krigens Virkninger var for Lande og Folk og for Soldaterne selv, og nu skulde han ikke have noget at gøre med en Haandtering, der er »uden Nytte og Ære og læsser Skade over Land og Folk«.

Det nyttige — det er alt, hvad der betaler sig, enten med Penge eller med andre solide Goder. Der er kun ét Bud, som Livet har indpræntet disse selvgjorte Folk: Livsklogskab. Paa det Bud bygger de en Moral op, som er snevert egoistisk, men indenfor sine Grænser fornuftig og berettiget, og som navnlig op imod Munkekristendommens Selvfornægtelsesmoral og Ridderromantikens Luxusmoral sætter den eneste ærlige og solide moralske Grundvold op, hvorpaa et Erhvervsamfund kan opbygges. En Moral, der ikke er overspændt og kun lidet ædel, men som — for at bruge en af dens egne Yndlingslærer — er Svinelæder, der bestaar, naar Forgyldning forgaar, og som ikke lokker med Himmerig og truer med Helvede, men blot siger »Dette lønner sig . . . hint andet straffer sig.«

Man skal være flittig og virksom. Henter Bjergprækenen fra Fuglene i Luften og Liljerne paa Marken en Opfordring til Sorgløshed, saa lærer Borgerne — som vi saa' — netop af Naturen, hvorledes alt maa arbejde, hvordan Græs og Planter og Træer maa slide i det for at vokse. Man skal være ordentlig; »Gud hader al Uorden« i Pengesager og Husvæsen, saavel som »unordentliche Liebe« og »disordinate passioni«. Man skal være forsigtig. Saaledes holde Tand for Tunge: Gud har

sat Tænders og Læbers Bolværk foran Tungen, for at den skal betænke sig, inden den taler. Og havde Adam blot betænkt sig og ikke overilet sig, saa havde Menneskeheden ikke nu været fortabt. — Synger Nutidsdigteren sorgløs: »Og skal jeg end sejle min Skude paa Grund, saa er det dog herligt at fare«, siger Florentinerborgeren mere solidt: «Aldrig udfoldede her i Byen Nogen alle Sejl og trak dem velbeholdne ind igen, men altid var nogle sønderflængede, og mere skader det at sejle en eneste Gang ulykkeligt end det gavner at sejle heldig mange Gange«. Man skal være sparsommelig og passe paa sit Gods. »Masserizia 3: det at holde fornuftigt Hus med sin Ejendom er, hvad den ældre Florentinerborger først og sidst indprænter sin Søn: »Vogt dig for Ødselhed! Ellers falder du i Armod, og det er bedre at dø end at være fattig. Siger ikke Ordsproget: Den, der ikke finder Penge i sin egen Pung, finder dem endnu mindre i andres? Alle Gildebrødrene og Jabrødrene, der løber til og forsikrer, at de vil ofre Livet for dig, de er væk, naar der ikke er mer Madding at sluge.«⁴ Om dette, at sætte Tæring efter Næring, har ogsaa Mester Hans Sachs skrevet en god og moralsk Vise. — Overfor sine Medmennesker maa man være paa sin Post og forstaa at gerere sig mellem dem, ikke støde dem eller vække deres Misundelse ved at tale for meget om sig selv, klæde sig eller bygge for rigt. Man skal synge med de Fugle, man er iblandt, og følge hvert Lands Skik: »Ti stille min Søn (siger Økonomen hos Chaucer) og nik blot med Hovedet, som om du var tunghør, naar det, som Sladderhanke forebringer dig, synes dig

farligt; husk paa, hvad man siger paa flamsk: den, der taler lidet, har det fredeligst«. — Endelig gælder det om at være mistænksom og ikke tro nogen for meget. »Vær overfor din Ven saadan, som om han en Dag skulde blive din Fjende«, siger Florentinernes Ord-sprog. »Nægt ikke dine Venner noget, naar du uden Skade for dig selv kan overlade dem det, men lad ingen være dig saa kær, at du glemmer dig selv«, saaledes taler den tyske »Cato«. »Elsk for at elskes, hædre den, du vil hædres af, hele Verden er bleven Vexelerer« — hedder det i Florens —, »hædre de gode, for at de skal hædre dig og de onde for, at de ikke skal bagvaske dig.« Det sidste Tankesprog har holdt sig som folkelig Visdom lige fra Oldtiden, og i det hele henter Borgermoralen i sin Protest mod baade munkelig og ridderlig Moral over alt Undsætning saa vel fra det praktisk realistiske Romerfolk som fra den gamle jødiske Handelsvisdom. *Pseudo-Cato* — en Samling moralske Leveregler paa latinske Vers fra Oldtidens Slutning — bliver med sin snusfornuftige, lidet kristelige Verdensklogskab atter og atter oversat paa de forskellige Sprog. I Augsburgerinden Clara Hätzlerins Sangbog findes saaledes »Aine lehre wie Katho sein sun hiesz leben« med Regler som disse: »Tro ingen bedre end han tror dig. Hvad der ikke skader dig, skal du ikke kære dig om. Pas paa det Gods, Gud har betroet dig, saa ældes du med Ære... Naar du følger disse Lærdomme, saa vid, at Lykken følger dig og at hverken din Sjæl eller dit Legem, dit Gods eller din Ære tager Skade.« Og paa samme Vis er *Jesu Sirach's Visdom* en uvurderlig Forbunds-

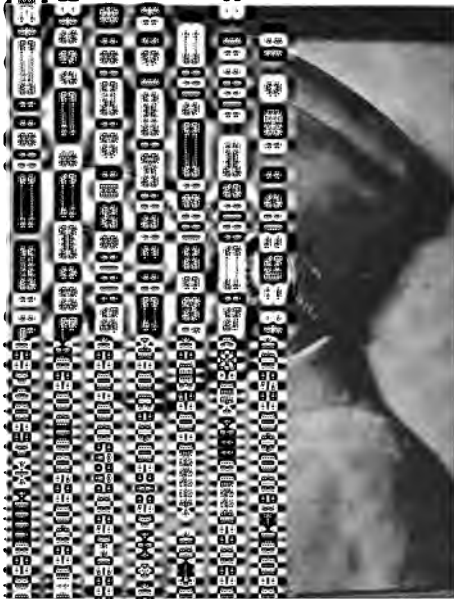
fælle for Borgermanden. Hans smaatskaarne, hjemmebagte Livsklogskab, der lærer Maadehold, Selvbeher-skelse og mistænksom Forsigtighed, er endnu mindre kristelig farvet end Catos, men benyttes og oversættes maaske endnu mere end denne.

Der er gamle florentinske Digte, som ungdommelig udfordrende proklamerer den selviske Livets Kunst i al dens Nøgenhed⁵. »Det Raad giver jeg dig — synger de — læmpelig at vende din Kappe derhen, hvorfra Vinden blæser.... Der er kun én Maade at leve paa blandt Folk, al anden er spildt Møje: Undgaa de magre, hold dig til de fede, hør opmærksomt paa dem og samtyk i alt, hvad de gør.... Saalænge du staar forneden, saa vær blind og døv og stum, men mærk dig i Stilhed, hvad du ser og hører. Men naar Lykken løfter dig til Vejrs, saa slaa til og bryd af nedadtil og sørg for at holde dig oppe.« Men hvad der her blot var Stemningsudbrud af kynisk Oprigtighed eller Fanfaronade, det traadte ude i Erhvervssamfundet mere og mere nøgent frem som praktisk Livsførelse. Kirkelige Moralister og ridderlige Trouvèrer havde Ret, naar de klagede over, hvor »Frau Geld« begyndte at regere hele Verden; »Pengesalven« er den eneste, der nutildags gør Mirakler; naar Folk smøres med den, kan man faa dem til alt. Der er ingen Æresfølelse længer; Sønnen længes blot efter sin Faders Død; i en Satire af Rutebeuf over »Verdens Brøst« hedder det for 3dje Stands Vedkommende, at i den Stand elsker Folk ikke hinanden, men gør kun Tjeneste mod at faa Løn derfor. En gammel Florentiner (c. 1400) giver sin Søn, der skal overtage en Uldvæverforretning, Raad for Livet⁶:

»Det er klogt at gøre sig lille i sin Husstand, sin Person, sit Hus' Levemaade, aldrig at lade Folk se mer end Halvdelen af, hvad man besidder; derfor skal man aldrig lade hele Gaardens Høst føre hjem til sit Hus i Byen, for at ikke Naboer skal sige, at der er nok til at nære 6 Familier med, man skal hellere køre Høsten direkte til Torvs. Stol ikke paa nogen; hav — om muligt — kun med Slægt og Venner at gøre! Hold dine Bøger godt i Orden.... Saalænge du er Forretningsmand, skal du ikke høre op med at klage over Skatterne, med at paastaa, at du kun burde betale Halvdelen, med at forestille Folk, hvor store Udgifter du har, hvor store Byrder din Faders Testamente har lagt paa dig, hvor store Tab Handelen og Høsten har tilføjet dig. Man skal ikke være bange for at lyve, naar man ikke gør nogen Uret derved; men det gælder om at lyve netop saa meget, at man dog bevarer sit Ry for at være sanddru«.

Et Indbegreb af den solide Egoismemoral, som danner Grundlaget for ethvert Erhvervssamfund og som i sig indeslutter adskillige Dyder, har man lyslevende for sig i en Skikkelse som den store florentinske Købmand *Cosimo de' Medici*, Lorenzos Bedstefader. Han er den ordentlige, flittige Forretningsmand, der solidt oparbejder den fædrene Bankierforretning og befæster Slægtens sociale Magtstilling. Alle Døgenigte er ham en Afsky; han er punktlig og regelmæssig hver Dag paa sit Kontor. Han er tarvelig og nøjsom i sin personlige Levemaade, planter Kaal i Bondedragt ude i sin Have og spiser jævn, borgerlig Mad. Hans Væsen er alvorligt og anstandsfuldt; han er indesluttet, faa-

Ans Svar kom-
som Sentenser
ledes stræber

(Mod. A. del Verocchio?).

han ikke be-
ke Udkast, men
ichellozzo ud-
disk næsten at
han vil ingen
an er og bliver
ed florentinske

Borgeres Børn, skønt han kunde skaffe dem fyrstelige Forbindelser nok. Men Magtens Tøjler havde han og forstod at bruge dem, og hans Jernhaand forfulgte ubøjeelig haard de Familier, der — som Strozzi — stod ham imod. Hans Midler var sjælden Magtens, hellere Listens, og istedenfor at søge Dom over sine Modstandere, forfulgte han dem koldblodig ved at dyngte stadig højere Skattepaalæg paa dem, indtil de ruineredes — Skatteansættelsen var det eneste Embedshverv, han havde forbeholdt sig. Og med sin sædvanlige prosaiske Kynisme svarede han en af sine Fjender: »I tragter efter det Uendelige, jeg holder mig til det Endelige. I planter Jer Stige i Luften, jeg min paa Jorden. Naar jeg sørger for mit Hus' Ære og Fordel og vil, at det skal bevare Forrangen fremfor Eders, kan ingen fortænke mig deri, at jeg vil mine Egenes Vel fremfor Eders. I og jeg kommer til at bære os ad som to store Køtere, der styrter løs paa hinanden, men saa holder inde og besnuser hinanden. Da de begge har Tænder, maa hver gaa sin Vej.« Det er Cosimo de' Medicis Arbejde, som er Grundlaget, paa hvilket Lorenzo's, Sønnesønnens, lysende Kultur hviler. Den er, som vi tidligere har set, Købmandslivets Frugt, men tillige Afslutningen. Lorenzo og hans Ligesindede i Florens og Venedig satte overstyr, hvad Cosimo og hans Aandsfæller havde samlet.

Encore y a ces gens menues
qui besognent parmi les rues,
et chacun fait divers métiers
comme il est au monde besoin.

Rutebeuf.

Borgertypen var præget af Erhvervslivet. Den er endvidere præget af den Plebejerstilling, som den indtog i Samfundet. De allerfleste af Borgeransigterne har over sig noget trykket, beskedent, subalternt, og tillige noget plat, ordinært, vulgært. Det staar tydelig at læse paa dem, at Personerne er og føler sig som Smaafolk, er og føler sig som Hverdags- og Dusingmennesker. I Virkeligheden har kun de højeste af Købmandsstanden og »die Geschlechter« kunnet frigøre sig fra denne Plebejerfornemmelse. Selv en Nürnberger Patricier som Behaim skriver til sin Søn, der er i Købmandslære i Udlandet og efter Faderens Mening bruger for mange Penge til fine Klæder, at »en Figsæk ikke bør bære Atlaskes Vams«. Endnu stærkere har Underklassefølelsen til Stadighed gjort sig gældende i Byernes store Middelstand. Haandværkerne havde jo oprindelig været Fæstere og mer eller mindre livegent Tyende under verdslige eller kirkelige Herrer. Og havde end Byluften gjort dem fri — dog aldrig politisk lige med Grundejere —, saa sad Tjenerfølelsen dem stadig i Blodet. Selv hvor Byboerne gør Oprør mod »Herrerne« — Baronerne eller Prælaterne, paa hvis Grund Byen ligger —, kan de sjælden holde Ryggene fra at krumme sig, naar den høje Herre selv viser sig for at forhandle med Pakket. Og naar de overvindes, finder de sig i at underkaste sig Ceremonier saa ydmygende, at man aldrig havde budt fribaarne

Folk dem; Genterborgerne f. Ex. naa'r engang kun paa de Vilkaar Fred af deres Greve, at alle Mand fra 15 til 60 Aar skal begive sig ud af Byen, barhovede, i Skjorte, med Reb om Halsen og saaledes præsentere sig for Greven, der da vil behandle dem »à sa pure volonté«, dræbe dem eller lade dem slippe (Froissart).

De gaar da stedse med en Bevidsthed om at have noget over sig, at være nedenunder. Dette Forhold er dem helt tilvant og synes dem ganske i sin Orden; de vil og maa have Geistlighed og Baroner, Raad og Lavsruller over sig til at foreskrive dem, hvad de skal gøre. Gud har selv indstiftet de forskellige Stænder, og er de end alle paa en Maade Adams og Evas Børn, saa er de — det véd Borgerne — meget forskellige Børn og derfor ogsaa af Vorherre satte paa meget forskellige Pladser i Samfundet. Det er dette, Mester Hans Sachs indprænter i sin Fabel om »Evas forskellige Børn«, som Vorherre hos vore første Forældre én for én satte til hver sin Haandtering i Verden efter Natur og Kvalifikationer. I en anden Fabel fortæller samme Hans Sachs om, hvordan St. Peter gik og havde saa mange Udsættelser at gøre paa, hvordan Vor Herre ledede Regimentet, til han selv en Tid fik Lov at prøve at være Vor Herre, men snart kom og maatte erkende sin Uformuenhed. Deraf skal Borgerne lære at erkende ogsaa deres Uformuenhed og ophøre med at kritisere Raadet; det er indsat af Gud for at gøre hans Vilje, og selv om det undertiden ikke skulde gøre dette, saa er ogsaa dette Guds Vilje, og man har altid kun at bøje sig for »die oberheit im regiment«. Selve den religiøse Følelse tager — synes det — hos Borgerne en Form

af subaltern Underdanighed. Paa Andagtsbilleder — af v. Eyck eller Memling f. Ex. — ser den borgerlige Stifter, naar han knæler for Madonnas Trone, medens Helgener eller Helgeninder staar beskyttende og anbefalende bag ham, næsten ud som en stakkels Borgermand, som af fornemme Beskyttere føres frem i Audiens hos Fyrsten, under stadige opmuntrende Nik og Knubs i Ryggen til den forsagte.

Som Smaafolk er man vant til at være nøjsom og resignere: sætte Tæring efter Næring og strække sig efter hvor langt Tæppet naaer. Det er Hans Sachs' Ræsonnement i Epilogen til et af hans Fastelavnspil: »Den, som ingen Heste har, — han bør paa sine Fødder løbe, — og den, som ej har Vin at købe, — han sætte Vand kun paa sin Disk, — og den, som ej har Vildt og Fisk, — med Flæsk og Havregrød bør nøjes. — Den, som af Fattigdom nedbøjes, — maa vende Kappen efter Vinden — og binde Sækken halvfylt til — og ta' det mindre for det mere, — om han vil Børn og Kone nære.« — Den faar at lude, som har lave Døre, og man faar at lide det, man ej kan vende og vride. Lergryden baader intet af at komme i Leg med Kobberpotten, — som H. Sachs' Fabel »von dem eren und yrrden hafen« lærer. Man skal ikke ræsonnere om de Store, og vogte sig for at tale om Herrer og Øvrighed: »Den, der vil hugge over sig, ham falder Spaanerne i Øjnene«, og den »som sætter sin Mund i Himlen, o: taler om farlige, høje Æmner, han fanger Skade deraf.« Det er ikke værd at forstrække sig eller forløfte sig... »Den er en Nar, som vil løfte, hvad han ikke kan bære, og den, som sørger over, at Gæssene gaar bar-

benede, og vil feje alle Gader og Stræder og jævne Bjærg og Dal til Slette, han faar aldrig Ro eller Fred⁷.« Nej, den, som bliver ved Jorden har ikke langt at falde. En Borger som vor Kølneradvokat og Vinhandler Weinsberg, som kunde Latin, tog det gamle Ord »Medium tenuere beati« som Motto; skønt han blev Doktor juris, brød han sig — skriver han — aldrig om at spille nogen Rolle paa det offentlige Livs store Arena, men befandt sig hyggeligst i de smaa tilvante Forhold bag Bymurene, og beklager ikke, at han aldrig har spændt sine Vinger til højere Flugt eller »fisket ude paa de store Vande«.

Ikke blot opadtil, men ogsaa til Siderne maa man gøre sig lille. Herinde i de trange Gader, i de dukkeagtige Huse, der smaller sig ind mellem hinanden bag Bymurene, her føler enhver, at der er saa mange andre, som ogsaa skal have Plads, og han begærer hverken at være alene om noget eller blot om være blandt de første, naar der kun bliver lidt Plads ogsaa til ham. Vi har en rig Samling Breve fra en lille florentinsk Notar henimod Aar 1400⁸; i dem kommer saa hyggeligt al den smaaborgerlige Nøjsomhed og Fordringsløshed frem. Ser Lapo Mazzei sad i sin lille Forretning og med sin talrige Familie (der var 14 Børn) i Sant Egidiogade. Hans gamle Moder boede endnu som en fattig Kone ude i Landsbyen Grignano, og Lapo gik tit ud at se til hende — smuk og inderlig er hans Smerte, da hun dør, uden at han den sidste Nat har kunnet være hos hende —; han har ogsaa en lille Gaard der ude, hvor han holder af selv at binde sine Vinstokke op og spille Landmand. Hans Broder havde

en Vaabenbutik ude paa Corso degli Adimari, og Lapo sendte selv sine Børn, som han elskede og tugtede, i Haandværkerlære, naar de havde lært at regne og skrive i Skolen. Byraadet betroede ham ikke faa Kommissioner, men den beskedne Mand holdt sig helst borte fra det offentlige Liv. Derimod gør han alle sine Venner Tjenester, og de læsser, synes det, adskiligt paa ham. Efter Dagens Forretninger elsker han om Aftenen at sidde ved sit Studerebord mellem sine kære Bøger; han er meget religiøs, holder af at præke for sine Venner og bestyrer med uegennyttig Opofrelse et »Spedale de' poveri infermi«, som en Portinari (Beatrices formentlige Fader) i sin Tid havde grundet.

Hans menløse Natur tegner sig i de Breve, han skrev til en rig Købmand, med hvem han havde sluttet nøje Venskab. Han er Fredsommeligheden selv og tager alt i Verden med en munter og resigneret Jævnmodighed. I sin Vens ægteskabelige Tvister og Forretningsgenvordigheder er Ser Lapo stadig Mægler og Midler og præker altid for sin koleriske Ven, at man maa »lære at lade Tingene her i Verden gaa, som de gaar, og ikke ville forøge at stikke Haanden i Hjulet og tro, man kan stanse det. I vil dog vel ikke være en af dem, som vil lappe og flikke paa Verden. Kejseren selv, ser I jo, kan ikke gøre det. Nej, lad I Verden gaa, saadan som Gud har bestemt det, »: at Hjulet altid drejer. Og sørg I kun for at styre jer selv og de Ting, Gud har betroet jer«. Det gør Notaren selv, og skønt han med sund Sans og Mutterwitz ræsonnerer om alt, hvad der foregaar indenfor hans kære Bys Mure, udtaler han sig dog altid med forsigtig Be-

skedenhed om de mægtige og raader Købmanden til at brænde Brevene, naar der falder lidt dristige Ytringer i dem. Altid er han forsigtig og fraraader sin Ven alle store Foretagender: »Det er ikke Tid nu at gaa og søge, om der er mer end én Verden til,« og overfor alle Slags Begivenheder er hans Husraad: »La cosa va pur così, andate colla voga«. — Netop saaledes ræsonnerer ogsaa en stor florentinsk Købmand 100 Aar efter, — en af dem, der havde været Medicernes svorne Fjender, men faldt til Føje for dem, da det mærkedes, at de havde Vind i Sejlene. Efter i sine Optegnelser at have udviklet for sine Børn, hvordan man skal tage Skæbnens Stød, slutter Rucellai af: »Men det bedste er at slutte Fred og Forlig med Skæbnen og føje vor Vilje efter dens og frivillig at gaa derhen, hvor den vil, for at den ikke skal drage os med Magt. Saadan vil vi bære os ad, om Fornuft og Evne og Vilje forliges i os. Finis. Amen.»

Noget demoraliserende er der jo altid i at føle sig som Smaaafolk, som »menues gens«. De store Krav er ikke til for os jævne Mennesker, der maa slaaes af paa Fordringerne. »Lad de stærke Samfund gløde, — lad de andre give Møde, — vi har ikke Raad at bløde, — vi er smaa, vi savner Evne«, som det hedder i »Brand«. Saadan forsvarer den jævne Kone fra Bath sig i Canterbury-Fortællingerne for sit vidtløftige Levned. Ja hun véd det jo nok, at det er et højere Standpunkt at holde Legem og Sjæl rene, men saa højt staar hun nu engang ikke. I en Husholdning er — som I véd gode Herre! — ikke alt Husgeraad netop af Guld, ogsaa det af Træ gør Nytte; og Gud skabte Menne-

skene til forskelligt Hverv og derfor med forskellige Gaver. Der er intet fuldkomnere end Jomfruelighed, Afholdenhed, Gudshengivelse. Alligevel siger Kristus ikke, at alle og enhver skal sælge sin Jord og give til de fattige og følge ham. Han talte kun til dem, der stræbte efter at være hellige. Men til noget saa højt staar nu engang ikke min Hu. Jeg er beskeden og vil tage min Lod, som den er falden.« Med den samme Ærlighed bekender tyske Borgere i deres »Erindringer« aabent deres Køds Skrøbeligheder og slaar sig til Taals med, at de nu engang er Mennesker, og ialfald ikke hyklerisk vil gøre sig bedre, end de er. »Her maa jeg tilstaa min Synd« hedder det f. Ex. hos Weinsberg »og med David bekende, at den gør mig svarlig ondt. Thi som vi dér sad og drak, begav det sig, at jeg mistede min Svenddom med det ene af Fruentimmerne, kaldet Trine Holstiern, da jeg var næppe 20 Aar gammel. Det var min første Kalamitet, at jeg faldt i et saadant Selskab og saadan Skrøbelighed. Siden har jeg i Drukkenskab endnu 4 à 5 Gange holdt Hus med Horer.« Det er den samme Weinsberg, der ogsaa havde det tidligere fortalte »Unfall« med den Tjenestepige, der daglig bragte ham Middagsmad hjemme fra Forældrehuset; han bruger herom Ordene: »Darzwischen hat der teuffel sin unkrut gesehet, daz wir uns verselligten« (forenede os). Hele denne Følelse af Ringhed og Tarvelighed og Skrøbelighed gennemtrængte Borgere ns Religjøsitet. Han stillede sig ærlig frem i hele sin Insolvens overfor Guds Krav til Menneskene, han søgte ikke — som Munkenes Kristendom — at lukke Øjnene skinhellig hos sig selv og andre for den ga-

bende Afstand mellem Buddet og Efterlevelsen og bildte sig ikke hovmodig ind, at han ad Bodsøvelsers, Askeses eller andre gode Gerningers Stige kunde klatre op og tiltvinge sig Himmerige gennem egne Fortjenester. Syndserkendelsens Dybde og den deraf flydende Ydmyghed, som ene klynger sig til Troen paa Guds ufortjente Naade, — det var egentlig det karakteristisk nye ved den borgerlige Frireligiøsitet, og det var dette nye, som Luther førte til bevidst Gennembrud. Men, længe før Luther, anbefaler Borgernes »Seelenführer« og »Seelenwurzgerlein« og andre Oplyggelsesbøger atter og atter som Syndernes sikreste Tilflugt at bede og tillidsfuldt at overgive sig i Guds Naade; det er ogsaa det, Villons gamle Moder holdt sig til i den et Steds ovenfor anførte Bøn — uden at fragaa sin Skrøbelighed eller pukke paa nogen Fortjeneste. — Men ogsaa Tilbøjeligheden til sløjt at slaa sig til taals med sin »Menneskelighed« og haabe paa Guds Naade var fælles for Borgerreligiøsiteten før Luther og paa Lutheranismens Grund. Herregud — sagde man overbærende om sig og andre — vi er nu engang ikke Helgener.

Vi er jævne, prosaiske Hverdagsmennesker — hed det endvidere fra Haandværkernes og Høkernes Samfund. Lad os blot blive ved Jorden og tage jævnt paa alting, — bare ikke skabe os og prøve at flyve. Den Plathed og Prosaiskhed, som hænger ved dem fra deres snevre og lave Virkelighed, bliver yderligere forstærket og saa at sige: villet hos dem, idet de føler, at der er en højere og finere, baade religiøs og ridderlig Kultur over dem, som de ikke kan faa Del i. Undertiden forsøger de vel at tvinge sig ind i den ridderlige Lyriks

poetiske Klædebon, eller Borgersønnen forsøger, naar han har faaet lærd Dannelse, at skrive ciceroniansk Latin. Men bekvemmest og naturligst falder det Borgene — i en ubevidst Protest mod alle »højere« Prætentioner — ret at behage sig i deres »Beständig-borgerlighed« og træde den ud i bred Trivialitet og Vulgaritet.

Af Trangen til at blive ved Jorden og holde sig til det jævnt menneskelige fødes det Humor, som gaar igennem hele Borgernes Aandsliv. Man udtrykker sig gerne lavmælt ironisk og i Slobroksflegma. En Pariserborger fortæller i sin Dagbog med Tilfredshed om den almindelige Forargelse, der raader i Byen over Agnes Sorel og tilføjer saa: »Havde Agnes Sorel tænkt sig, at man i Paris ikke vilde have ydet hende større Ære end man gjorde, havde hun aldrig sat sine Ben derinde, hvilket vilde have været Skade, men den vilde have været liden.« Man morer sig ved at give Gaderne gemytlig platte Navne. I Lübeck⁹ har de Navne som »den krumme Albu«, eller »Halsen-tværs-over«, eller de hedder: Jomfrusti, Filosofgang, den store og den lille »Ehebrecherweg«. I Paris var der Gader, som hed: »Bertrand-der-sover« eller »Den store og den lille Skraalhals«, eller de hed de »slemme Drenges« eller »de stygge Ords« Gade, »Tømme-Lomme« eller »Trække Kappen af«-Gade, eller ogsaa havde de uanstændige Navne. Paa samme Maade morer den kommunale Humor sig med at sætte komisk-burleske Vandspringsfigurer paa Torve og Pladser: Gaasemandlille og Sækkepibemanden, Børneæderen, — ogsaa, fra en forholdsvis sen Tid, groteske Vandspringsfigurer i Flo-

rens, — senest »Mannekenpis« i Bryssel. Selv hvor man vil være højtidelig, er man saa uforbederlig plat i sin Udtryksmaade, at Løftelsen gaar af det i og for sig smukt tænkte — som f. Ex. i den almindelige Raadhus-Indskrift: »Enes Mans Reede is keene Rede, — man soll sie verhören beede.« — I Straffene indlægger man gerne til Oplivelse et Element af Humor, som vilde falde Nutiden lidet naturligt: en flamsk Dommer dømmer en Mand til at betale hver af dem, han har fornærmet, saameget Hvidtøl, som Vedkommende kan drikke; trættevorne Kvinder straffes somme Steder med at faa sig paasat et fælles Halsbræt, saa at de altid maa blive enige om, hvor de vil gaa og staa; Drukkenboltene sættes ud at svale sig i et »Siskenbur« udenfor Raadhuset, og Bageren, der har kommet urent Mel i Brødet, vippes fra en Vippe op og ned i Vandet, til hans bedragne Kunder erklærer sig tilfreds. Samme Slags for vore Nerver stødende Raahed er der i alle de kælende og gemytlige Omskrivninger, hvormed det folkelige Vid betegner »Mestermændene« og hans Operationer. — Ogsaa i hele Kirkens Liv blander det borgerlige Humor sin Tone, aldeles ikke af nogen Irreligiositet, men blot som et uvilkaarligt Tilbageslag mod al den megen Højtidelighed. Det er ikke Satire eller Spot, men blot en bestandig borgerlig Ligevægtstrang, der fører Haandværkeren til at live lidt op i al Kirkens Bedemandighed ved at skære nogle latterlige Abefjæser eller Munkekarikaturer ud i Korstolens Armlæner, saa at de høje Korherrer kan have lidt at more sig med, hvis Messen skulde falde dem for lang. Og Skriveren, som ude i Marginen af Messebogen giver

sig hen til alskens humoristiske Kapricer, har ganske harmløst den samme menneskekærlige Hensigt, uden at tænke noget ondt derved. Selv ude paa sin Gravsten føler Borgeren det ingenlunde stødende at tale til Vorherre i en jævn, gemytlig Tone: »Her hviler Ahlke, Ahlke Tud — bevar mig kære Herre Gud! — som jeg dig vilde selv bevare, — om du var Ahlke, Ahlke Tud — og jeg var den kære Herre Gud.«

Alt ses uhjælpelig ud fra Værkstedets og Dagligstuens Vinduer, — oversættes i Værkstedets Sprog og trækkes ned i det daglige Livs Atmosfære. Ligesom man — som vi saa' i Ordsprogene — anlægger sit Haandværks Erfaringer om at smedde, medens Jernet er varmt osv., paa alle andre Forhold i Livet, saaledes falder det Skrædderen naturligt at rose en Kvindes Skikkelse ved Udtrykket, at den paa intet Punkt er »forskaaret«, eller Urtekræmmeren at kalde sin Skønne »min søde Balsamkrukke«. Men det bliver ligefrem en Manér, en Art Stiltone, som gentræffes overalt — i Breve som i Digte, hos de borgerlige Kronister som hos de folkelige Prædikanter — dette: at oversætte alt i saa dagligdags trivielle eller saa zünftige Billeder som muligt. Det er en Art trodsig Forsvarsstilling, som Borgerligheden indtager overfor alle Indtryk ved sit uforstyrrelige, uimponerede: »Ja, det er jo ikke andet end som naar o. s. v.«; eller ogsaa er det en Populariseringsmanér, ved hvilken det fremmede eller abstrakte gøres Publikum fortroligt og anskueligt, idet man skruer det ind i samme Publikums lille Hverdags-sfære. Nøjagtig den samme Stiltone genfinder vi ogsaa nutildags hos Forfattere, der vil være folkelige, jævnt

borgerlige, f. Eks. stadig hos demokratiske Politikere og folkelige Prædikanter. Hør, i hvilken Tonart Luigi Pulci, den florentinske Poet og Handelsmand, skrev til sin Ven Lorenzo de' Medici, naar han ironisk lystig vilde skildre, hvor bedrøvet han var over at skilles fra Vennen¹⁰: »Æggekagen havde aldrig før skilt sig fra Panden, og Adskillelsen er bleven bitrere end en Mandeltærte, mere hulkende end en halvtom Tønde, mere jamrende end en skrantende Kærling og mere tudevorn end Vejret iaar.« Eller hør Tonarten i Sigismund Meisterlins Nürnbergerkrønike: »Kong Venceslaus var en rigtig Pæresteger bag Ovnens, der holdt alle sine Raadslagninger med Kokkene. Men Sofie, hans Kone, var Rasmus i Huset . . . Da han mærkede, at Penge udretter alt, gjorde han en Strikke af Gyldener; den Strikke trak Kurfyrsterne til Baasen . . .« Gængse Udtryk hos ham og andre Sydtyskere er ogsaa f. Eks. disse: Den Steg kunde de dog lugte, var sveden. Nu fik Piben en anden Lyd. Han forstod at give dem malet Papir at spise. Det er af den Slags Venner, som der gaaer 12 paa Dusinet af. — Folkelige, billedlige Talemaader af samme Art findes i Massevis hos Satirikerne: At faa en stinkende Sag til at lugte af Rosenvand, at binde Halen op paa Høns (∴ gøre unødigt Arbejde), at vogte sig saa godt for Ukyskhed som Æslet i Majmaaned, at læse Biblen med saa stor Fornøjelse, som naar man tygger paa et Bønnestraa. Smigrere tituleres f. Ex.: Talterkenslikkere, Slibere, Foldestrygere, den Slags, som stryger Folk paa Hanekammen og piller Fjedrene af deres Klæder; tvetungede kaldes: Folk, som samtidig kan blæse og have Mel i Munden, som kan blande Haar

mellem Uld osv. De folkelige Prædikanter og Opbyggelsesbøger kappes om at overbyde hinanden i plattrivielle Lignelser om det ophøjede. Troen — lærte Mesteren blandt disse Folketalere: Geiler von Kaiserberg¹¹ — maa læres Folk med lidt Omsvøb, som Haresteg maa tilberedes med lidt pebret Sauce. Vi takker Gud — siger han ogsaa — alene for de søde Vine, han sender os, ikke for den bitre Wermutvin, han af og til skænker os for vor fordærvede Mave. Af 30 Bønder, der har ædt Hvidløg, lugter ingen Løget, saaledes mærker vi ikke al den Stank, der staar om os. Midt i disse Synder skal du gaa som en, der er falden ned i »Hemmeligheden« i Huset: han søger at holde sig oppe, saa længe han kan, ialfald at holde Hovedet ovenover, saa han kan raabe om Hjælp. I sin Uskyldstand var Mennesket helt som en ny Tønde, men siden faldt det fra hinanden, gik i Staver. Menneskets Hjerter er som en Ost, fuld af Maddiker, eller det lignes ved en Kedel Vand over Ilden, som der stadig maa pustes til, for at Vandet ikke skal blive koldt; de gode Geringer er som en Havresuppe, falder der blot en Myg af Forfængelighed ned i den, saa skubber Vorherre den Mad fra sig osv. osv. De kulinariske Lignelser falder i det hele bedst i Talerens og hans Publikums Smag.

De franske og italienske Tiggermunke eller de nederlandske Mystikere taler i samme populariserende Trivialitetsstil, og Savonarola eller Ruysbroek har Lignelser, der ikke behandler det Hellige smagfuldere end Geiler v. Kaiserberg gjorde det.

Otio prodimur — vi røbes af den Brug, vi gør af vor Fritid. Naar efter endt Slid i Værksted Haandværkeren og hans Svende sidder paa Kro eller paa Zunftstube, og Købmanden, efter at have lukket sit Varelager og sit Kontor, sidder paa Gildehuset med sine Standsfæller, saa viser deres Underholdning baade, hvilke Kræfter Livet har udviklet i dem, og ogsaa hvilke Kræfter der ikke i Arbejdstiden faar tilstrækkelig Raaderum, og som derfor nu trænger til at røre paa sig.

De krydrer deres megen Drik og megen Mad med plump, bred Lystighed. — De adelige Herrer ude paa Borgene var ikke fine i Manerer og Morskaber, det skal Gud vide! men de følte sig dog stedse forpligtede af deres Adel til at lægge an paa pæne og anstandsfulde Livsformer, og det var deres Fritiders Underholdning at klæde sig ud i et helt poetisk Kostyme af Ridderlighed og Damedyrkelse. Deres Fritids Poesi stræbte i hvert Fald op over deres Hverdags Virkelighed. Men Borgermændene har hele Dagen igennem maattet spare og slide, maattet tugte og strabadsere sig i Kampen for Brødet; naar de ved Fyraften løsner paa Hægterne, er det ikke for at gøre sig belevent elegante og træde en zirlig Menuet med Damerne, men meget mere for at befinde sig »so kanibalsch wohl als wie fünftausend Säuen«. Og mellem Slagtehallernes Kødbjerger og Bryggeriernes Tøndestabler faar »Dyret i Mennesket« ligesom forøget Appetit hos disse Mester Grobianer, der kommer fra at flaa Dyrehuder, høvle Planker eller svinge Smeddehamren. De skraaler deres Drikkesange, ler kraftig, saa det ryster i Gulvet, og forlyster sig med drøj Skæmt mellem »Omgangene«.

en borgerlige
 s en Klokke-
 urchiello fra

Chair, c. 1500).

kommer du
 ter Æggene?
 e Vitzer: en
 Si, 200 Ord
 kommen med
 eller Gaader,
 enger deres

tunge Hjerner med, indtil Forfatteren selv — den vittige Skrædder — med indeklemt Hikkefnis debiterer Løsningen, som i Reglen er en enorm Uanstændighed, som faar Smedden til at brøle af Latter. En yndet Form var i Tyskland »Priamler«, der i korte Vers sammenstiller en Række hinanden uvedkommende Livsforhold og ender med i sidste Linie at paapege den oftest humoristisk illusoriske eller helt ubetydelige Lighed mellem dem. En lignende Art var Opregninger f. Ex. af Ting, der er imod Naturens Orden: »En Pige uden Kæreste, et Marked uden Tyve, en Lade uden Mus, en Pels uden Lus osv.«, eller af varierede Skældsord og Eder, eller af mærkelige Retter; ogsaa opfindsomme Varieringer af al Landsens Syger, man vil nedkalde over sin Fjende, eller især af alle optænkelige Uhumskheder og Svinerier. Thi i Reglen er disse alte gute Schwänke — »lustig ze hören bey dem Weintrank« som det anbefalende hedder paa Titelbladet af Schwanksamlinger — udover alle Grænser gemene og grisede. Lysten til det grisede overvejer endog — som mest bestialsk — i Reglen Glæden ved det liderlige; især er hos Tyskerne Hovedinteressen mindre end hos de romanske Folk knyttet til det kønslige og samler sig mest om Afføringsprocesserne.

I samme Smag er Historierne, der fortælles. I et Digt i den tidligere omtalte Augsburgske Sangbog fra 1472 træffer Fortælleren paa en Spadseretur 7 Borgere, der har lejret sig om en Ild og gør sig til Gode ved at smage paa Aarets nye Vin; og inspirerede af den, giver de sig til at disputere om, hvilken der er den største Nydelse, og hver anpriser nu med mange vel-

talende Ord den af Livsfunktionerne, som han foretrækker, og foruden Spisen og Soven og Drikken og Forplantningsakten faar ogsaa de endnu lavere staaende Livsprocesser deres Lovprisning, som Clara Hätzlerin trolig afskriver. Eller man udmaler sig det berømmelige Slaraffenland, — Italienernes »Cucagna« og Franskmændenes »pays de Cocagne«. Det ligger ifølge Hans Sachs 3 Mil Jul forbi, og man maa æde sig derhen gennem et Grødbjerg: dér er Tagene af Boller, Hegnene af Pølser, Grantræerne bær Æbleskiver, Duer flyver stegte ind i Munden paa En, og Grisene løber stegte omkring med Kniv i Ryggen, saa man straks kan skære sig et Stykke. Der fortælles om »Wienernes Sørejse«, hvordan de brave Wienerborgere sad og drak saa længe, til de troede, de var tilsøs paa en lang Pilgrimsrejse; Stormen vokser, synes de, og alt danser omkring dem; én, der er drukket under Bordet, udses til at være den skyldige, som Havets Vrede kræver som Offer, og han smides nu overbord — ud af Vinduet ned paa Gaden. Men ikke mindst opvartes der med saftige Mandfolkehistorier om Kvindfolks umættelige Elskovslyst — der var én, som i en belejret By slog til for en hel Garnison og slet ikke syntes, hun trængte til Assistance, — og om de Lækkerbiskener, som de Pokkers Munke véd at hente sig i Ægtemændenes Fadebur, naar der ikke lukkes godt af, men dertil ogsaa om de Stokkeprygl og Spande urent Vand, som de ofte henter sig ved den Lejlighed. Tænderne løber ganske i Vand paa den lille erotiske Kræmmer, naar han hører om alt hvad der foregaar inde i Nonneklostrene, og han faar Lyst til at gøre et Besøg hos

»Nonnerne« — som Folkeviddet kaldte dem — i et af Byens store offentlige »Frauenhäuser«.

Historierne, man sidder og underholder hverandre med, har imidlertid ogsaa en anden Pointe. De er Gavtyvehistorier næsten allesammen. Det er jo opfindsomme Haandværkere og fiffige Købmænd, som sidder bænkedes om Bordet. Urmageren med den spidse Næse og de missende Øjne har udspekuleret det store Kunstur paa Raadhuset, som man kommer langvejs fra for at se, og den tykke Klædeshandler med det smørrede Smil faar altid sine Varer solgt før alle andre paa Frankfurtermessen. Naar man lægger Mærke til de Hanrejshistorier, de morer sig ved, opdages det ogsaa, at de allesammen varierer Themaet, hvordan List og Snedighed drejer Dumheden bestandig ny Voksæser. Alle de durkdrevne Maader, paa hvilke den vandrende Skolar rider den store, tykke Møller til Vands, eller Hustruen faar Elskeren baade smuglet ind og eskamoteret bort og faar Manden overbevist om sin Dueuskyld, — alle disse Gavtyvestreger morer paa det mest levende de Næringsdrivende. Selv om de personlig er hæderlige nok, — enhver er dog Tyv i sin Næring, og har lært sig at beundre de Vaaben, hvormed man bedst slaar sig frem, eller de Veje, ad hvilke man bedst snor sig i Livets Forhold. Naar de adelige Herrer ikke kunde blive trætte af at høre om vældige Sværds slag og braadne Pander og alle de berømte Slagsbrødres Bedrifter, fortalte Borgernes Fortællinger lige-saa utrættelig om Listens og Kløgtens Bedrifter, der i Heltesangene kun figurerede som lumskt Forræderi. Listen, — det var i Heltesangene den falske Hagen, der

lokker den godtroende Siegfried i Fælden, den lumpne Ganelon, som narrer den ubetænksomme Roland i Bagholdet. Nu derimod er Listen det gode Hoveds fornøjelige Skælmstykke, som ærbare Borgere morer sig over. Det er overalt, synes det, Handelslivet, som har skabt eller ialfald kolporteret fra Land til Land hele den internationale Stok af Anekdoter, som i nedskreven Form er os opbevarede i franske fabliaux, florentinske novelle, sydtyske Schwänke. Fra ægyptiske Tyvehistorier om, hvordan Kong Ramsenits Skat blev røvet, til arabiske Historier om skarpsindige Købmænd, der finder den bortrøvede Kamels Spor, fra græske Historier om Kvinden, der holder Kappen, for at Manden skal beundre den, medens Galanen imidlertid slipper bort bagved den, til alle Middelalderens lignende Historier — stedse er det rejsende Købmænd, der har fortalt dem til Underholdning paa Hesteryggen eller Skibsdækket, i Karavanseraiet og i Kroerne, og som saaledes har ført dem fra Land og til Land.

Som det almindelig gaar ved Folketraditioner, hæftes Gavtyvehistorierne ofte paa de forskellige Steder til en eller anden lokal kendt Figur enten som Helten i dem eller Offeret for dem. Florentinerne tillagde ofte Arkitekten Brunellesco eller Landbypræsten Arlotto de lystige Streger, de fortalte om. I Paris berettede man om, hvordan Villon og hans Galgenfugle af Kammerater stjal Fisk og Kapuner og daglig uden Penge forstod at skaffe sig »repues franchises«. Især Sydtyskerne havde mange Gavtyvehelte. En Del Historier cirkulerede om, hvordan *Pfaffe Amis* forstod ved alskens Paafund at lokke Penge af Folk til sin Kirke. Han foreviste et

dejligt Maleri, som havde den Egenskab kun at kunne ses af ægtefødte — og alle betalte ham for at se det og fandt det prægtigt; eller han satte sig i Kirkegangen og erklærede kun at ville modtage Gaver fra de Hustruer, der var deres Mænd tro, — og straks flokkedes Konerne om ham med deres Offerpenge. Han var ogsaa Mand for at drive Købmandshandel med Profit og forstod at snyde Grækerne for Silke og den engelske Købmand for Juveler. Tilsvarende Historier kendte man i det 15de Aarh. om den lystige *Pfaffe von Kahlenberg*, og det har klukket i Borgerne, naar de fortalte om, hvordan han optraadte som Læge eller købte Fisk paa Torvet i Wien, eller hvordan han bragte sine Sko til Guldsmedden for at flikkes. Henimod Aar 1500 kom den brunsvigske Bondeknøs *Till Uglspils* Berømmelse op, og man fortalte om, hvordan han med sin forstille Bondeenfoldighed narrede Brød fra Bageren i Straszburg, forskar alt Læderet hos Skomageren i Weimar, hvor han var i Lære, og i Frankfurt snød en Jøde ved at sælge ham mindre delikat Profetøl af eget Bryg. Senere hen i det 16de Aarh. samlede Taskenspillerhistorier og Sortekunsthistorier sig omkring *Dr. Faustus'* Skikkelse — en omvankende Bakkalaur, som ved sin Lærdom og sine magiske Kunster stak Folk Blaar i Øjnene. Man fortalte nu paa Kroerne om, hvordan han til et Studentsold havde skaffet Vin fra Biskoppens Vinkælder, — som man i Ægypten havde fortalt om, hvordan Tyvene fik Fingre i Kong Ramsenits Skat.

Opfindsom Forslagenhed og vulgært Nydelsesbegær — det er de Sider af Borgernes Natur, som røbes os af deres Fyraften-Underholdning paa Kroen.

VIII. BYLIVETS AAND

Nøjere beset, fortæller alligevel Borgernes Ansigter om mere end blot om praktisk forstandige Virkelighedsmennesker samt om Smaafolk og Hverdagsmennesker. Der er Livlighed og Vaagenhed selv i de tungeste Fysiognomier, — her er et spotsk Træk om Munden og satirisk Blink i Øjekrogen og dér en synlig Forfængelighed, som vil tage sig ud — altsammen giver os et afgjort Indtryk af at staa overfor By-mennesker.

Bylivet med dets tætte, rige Berøring mellem Menneskene har sat sit Præg paa Købmænd og Haandværkere. Det er Bylivets enorme Opkomst i de sidste Aarhundreder af Middelalderen, som forandrer saa overmaade meget i Folks Levemaade og Tænkemaade. Det siger sig selv, at det i en væsentlig Grad maa omskabe Menneskene, naar de — efter at have boet i spredte Hytter og Landsbyer eller i Borge eller Klostre — kommer ind at bo i tæt sammenklinede Huse, hvor man fra sit Vindu næsten kan række Haanden over til Genboens, kommer ind at gaa i snævre Gader, hvor man stedse har talrige, nye Ansigter foran sig, stryger Folk paa Ærmet, hører dem tale og ser dem arbejde, mærker om sig, hvor man gaar og staar, den varme

Aande af Tusinders Liv og mærker Rudernes tusinde Øjne fæstede evindeligt paa sig.

Folk bliver vaagnere og kvikkere herinde, — blev det ogsaa i de gamle Byer, selv om de var mindre og adskillig roligere end vore Byer. Hjernen befolkes med talrige Forestillinger, og de indgaar talrige Forbindelser med hverandre, forjager ogsaa hverandre i livligt Omløb. Landboerne har derfor til alle Tider kaldt Byboerne letbenede, omskiftelige, overfladisk spredte, og Byboerne gjorde sig til Gengæld i de gamle Tider lige saa godt som nutildags lystige over Bøndernes drævende, dvaske og sløve Væsen. Som vi nuomstunder har en egen Pariseresprit, Berlinerwitz eller et eget Københavnerhumør, saaledes talte man dengang om en særlig Florentinerluft, der gjorde Beboerne saa opvakte, og om et eget »Nürnbergerswitz«. Florentinerne var berømte i Italien for deres kvikke, hurtige Riposter: Novellister har opbevaret talrige saadanne »riposte pronte«, og lige fra Dante og Giotto til Medicierne var de fleste Florentinere yderst slagfærdige i Replikken; de florentinske Kvikhedsmagere — »uomini piacevoli« — eftersøgte ved Pavens og italienske Fyrstehoffer som en Art højere Hofnarre. Vi hørte i forrige Afsnit om de florentinske smaaborgerlige Kvikhedspoeter: Klokkestøberen og Barberen og de tilsvarende nürnbergerske poetiserende Barberer og Bøssere. Hvor flove og usmagelige deres Kvikheder end forekommer nutildags, har deres burleske Indfald, deres tungefærdige Opfindsomhed, deres forbløffende Sammenstillinger og Tankespring alligevel for deres Tid betydet en Aabenbaring af Byesprit ganske som

nutildags spirituelle Kronikører i Hovedstadspressen. — De hurtigere Hoveder mærkes ogsaa paa selve Sproget, man kan i Forretningsfolks Breve og Journaler se, hvordan man begynder at faa Trang og Evne til at udtrykke sig kortfattet og dog præcist.

Og Folk bliver selskabeligere herinde i Byerne; de faar Tungen paa Gled, kan og vil meddele sig og høre paa hverandre. Landboen er — ialfald efter den gammeldags Type — altid noget af en Troglodyt, der trækker sig ind i sin Hule overfor Andres Nysgerrighed og Deltagelse og til Gengæld hverken har Trang eller Evne til at trænge ind i andres. Naar to saadanne Bønder taler med hinanden, er begges Ansigter lige tillukkede og deres Øjne søger ikke hinanden; langsommelig og ligesom fjernt inde fra kommer deres Ord og møder ogsaa kun ligesom paa Afstand Modpartens uden nogen intimere Berøring. Det er Bylivet, der mer end noget andet har lært Hulebeboerne at raabe hinanden op og — gennem Talens Ord og Betoning og det ledsagende Minespil — at aabne lidt af deres Indre for hinanden.

Al den Snak og Sladder, som har kviddret om de gamle Byers Brønde, naar Pigerne kom efter Vand, summet i Kirkerne, naar Konerne var til Messe, støjet i Lavstuer og Gildehuse og fløjet fra Værksted til Bod Byen over, — det er nu altsammen sporløst borte; men vi har tilbage de Viser og Vers, som blev til inde i Byluften, og som fløj om i Afskrifter og trykte Flyveblade. De raaber fra Titelbladene efter at faa Godt-folk i Tale, kalder sig med fede Typer og rødt Tryk for: neue, kurtzweilige, lustige, fast liebliche, aller beste,

og lokker med pirrende Træsnit paa Omslaget. De snakker om alt muligt: om en kronet Fisk, der er fangen nede i Tiberen og hvad dette Jærtegn vel maa betyde — om den Forbryders gruelige Endeligt, som forleden blev parteret henne paa Raadhustorvet; de ræsonnerer om alt muligt: »Om Ægteskabets bittert-søde Stand«, »Om Bagtalelsens gruelige Last«; de underholder med Historier om »en skøn Prinsesses Kyskhed og Standhaftighed«, averterer med Titler som »Uddriver af al Kedsomhed«, »Medicin for al Melankoli«. Ligesom Husejerne ikke kan lade være med at snakke til forbigaaende gennem Indskrifter og Skilte-vittigheder, og ligesom Ørene tudes fulde af alle Gade-udraaberne, saaledes maa enhver meddele videre til sine Bysbørn, hvad han har hørt, og give sit Besyv med om alting, og flere og flere bliver de, som lærer sig hertil at haandtere Pennen og som benytter Pressen, da den kommer op.

Saaledes er det Bylivet og Bysladderer, der først trykkede Borgerne Pennen i Haand og udviklede en rig folkelig Journalistik paa Vers. Det brogede Mængdeliv paa Gader og Stræder blev beskrevet og besunget af Bybeboerne. Paa samme Maade som nu tildags Verdensstædernes Masseliv beruser og voldfører den besøgende, saaledes virkede Livet paa Florens' Torve eller ved Venedigs Rialto, Frankfurtermessen eller Gaderne Virvar i Paris overvældende og æggende paa den Tids Mennesker. Nutildags kan en Zola, Provinsboen i Paris, ikke blive træt af at søge at forme Millionstændens øredøvende, øjeblikkende Kæmpeliv om i yppige Symfonier: Torvehallernes, Børsens, Stormagazinernes,

— eller en Walt Whitmann, Paumanok-Indianeren i New York, gaar overvældet om og om i Gademylderet, ved Havnekajerne, paa Kæmpebroen til Brooklyn, og kan i sine uformelige Digte næsten blot lalle: Skibe . . . Flag . . . Master . . . Pramme . . . Kraner osv. osv.; paa samme Maade har vi talrige Digte rundt om fra de gamle Byer, som blot er sidelange Opregninger, der forsøger at gengive i Ord det rige, myldrende Liv, som optog og beskæftigede Bybeboernes Øje og Tanke. Parisiske »dits« opregner alle Byens Gader og Kirker, skildrer den brogede Vrimmel af Skilte paa Husene eller lader alle Gadeudraabernes »cris de Paris« larme forbi vort Øre. Den florentiske Klokkestøber Pucci, som tillige var Byens og Raadets Udraaber, skildrer alle Gammeltorvs Herligheder, al den Øjnenes og Mavens Lyst, som dets Grøntsager og Frugter byder paa, og i sin Alderdom opregner han i et andet Digt alle Byens Porte, Gader, Kirker, dens vigtigste Familier og deres Bosted . . . kan ikke blive træt af at fortælle Efterslægten, hvordan »intet i Verden kan lignede« ved hans kære By og ingen Plads ved »Mercato vecchio« — han har rimeligvis aldrig været langt udenfor Bymurene —, og siger at han nu glad lukker sine Øjne, da han ser, hvordan Byen blomstrer. Der var en egen Art Digte, som opstod i Florens og som kaldtes »Cacce« (Jagter); der skildrede alle Slags livfulde og bevægede Begivenheder, og deres kortliniede, regelløse Vers eftergjorde med Liv hurtige Bevægelser, Larm og Vrimmel. De skildrede f. Ex. en Ildebrand, Markedsliv, Sælgeres Udraaben eller lign. Ganske tilsvarende Digte har man fra de tyske Stæder. Baade Hans Folz, Barberen, og Hans

Rosenblut, Bøsemesteren, og Hans Sachs morer deres Bysbørn med lignende Opregningsremser, der skildrer Sider af Bylivet. Uden at dvæle ved nogen enkelt Forestilling, men hastig ladende en hel Række passere Revy, tegner saadanne Digte Nürnbergs emsige Handels og Haandværkerliv, gaar alle Værksteder igennem og opregner alle Fagene, alt Skomagerens Værktøj, alle Fremgangsmaaderne ved Smedning; opregner alle de Arter af Bedrag og Falsknerier, som Erhvervslivet fremelsker; tager videre alle de besynderlige Moder igennem, som uafsladelig veksler, — H. Sachs personificerer Bylivets Omskiftelighed i Hr. Bald-anderst, og skildrer, hvordan denne »bald anderst alle ding« —; skildrer Indtogsfestligheder og Kirkefesters Folkeliv, gaar ogsaa ind i Husene og gennemgaar Husudstyrets vidtløftige Inventarieliste eller Hurlumhejet, naar der barsles osv. osv.; opsummerer endelig i lange Digte alle Livsaldres og Samfundsklassers Ejendommeligheder, deres Modesynder, alle Kvinders Laster og Dyder, de mange forskellige Arter af Ægteskaber osv. osv. Paa alle Omraader beskæftiger Indtrykket af Livsmængden og Livsmangfoldigheden Bybeboerne.

Lige ud af Gadesælgernes Raab vokser der Digte, i hvilke hvert Haandværk priser sine Varer og udvikler sin Betydning for Samfundet. I Trængslen mellem de andre maa hvert Haandværk kæmpe for at hævde sig og gøre sig gældende. Ligesom man politisk og økonomisk gennem Lavet værner om sit Haandværks Ære og ofte sætter sin Stolthed i ved sin Dragt at vise paa Gaden, til hvilken Haandtering man hører, saaledes synger Parisersmeddene¹, at deres Haandværk

bærer hele Verden oppe og en Smed bør hædres mere end en Klærk, og til Bagernes Lovprisning digter en Trouvère et langt Digt, som ender med at bede om et lille Erkendelsesbevis fra Bagerlavets Side overfor Sangeren. Fra engelske Byer har vi tilsvarende Digte², i hvilke Kræmmeren i én Uendelighed opregner alle de tal-løse Arter af Hansker og Punge osv., som han har paa Lager, medens en anden, der digter til Væverhaand-værkets Ære, erklærer, at der ikke under Himlen er Konge eller Greve eller saa høj en Herre, at ikke al hans Hæder stammer fra Klæder. — Til Gengæld spotter de forskellige Haandværk hinanden, Skrædderne synger Nidviser over Skomagerne, og Raadet maa f. Ex. i Strasburg (1408) bekendtgøre³, at ingen længer tør synge Sangen om Skrædderen og Geden, »das verdrüsset das erber (ehrbar) hantwerk: die snider und ihre knechte«! — Den ene Bys Borgere véd ogsaa at fortælle de latterligste Ting om Nabobyens Borgere og deres Dumhed; alle disse Molbohistorier, som Florentinerne fortalte om Sienserne, Brüggeboerne om Genterne, Würzburgerne om Bambergerne, samlede sig for Tysklands Vedkommende i en forholdsvis sen Tid om »Die Schiltbürgers« Hoved — Borgerne i en lille sachsisk By.

Det er ét Produkt af Bylivet: Byspotten. Folk ser paa hverandre, presses mod hverandre; den sociale Afslibningsproces begynder med, at hver værger sine egne Kanter, ved at paatage sig at afslibe Naboens. Det frugtbare Vexelspil mellem Menneskene begynder nødvendigvis med gensidig Frastødning: alt det uensartede stikker i Øjnene under den tætte, daglige Omgang, og alle Egenheder støder socialt an. Der gror

Øgenavne op overalt i de smaa Byer, hvor alle kender hverandre — ganske som blandt Drengene i en Skole eller ogsaa nutildags i en Provinsby. Her er en Blomster-samling, plukket sammen fra de forskellige Byer⁴. I det gamle Florens træffes Navne som disse: Abemund, Tykhoved, Grød-i-Munden — gaaende paa ydre Egen-skaber; Sovetryne, daarlig Nabo, Bondeprygler — sigtende til Naturel og Handlemaade; ogsaa neutralt eller rosende Navne findes i Mængde: Gyldenskæg, God-Kammerat, Sødt-og-godt. De fleste af disse er snart gaaet over til at blive gængse Døbe- og Slægts-navne. Gaar man de florentinske Kunstneres Navne igennem, ser man ogsaa, hvorledes de fleste ikke gaar under deres virkelige Navn, men af deres Bysbørn har faaet sig et andet, som de selv hurtigt antager. Der er »Kransemanden«, Ghirlandajo, saa kaldet fordi hans Fader Guldsmedden forfærdigede saa smukke Metal-guirlander til Hovedpynt; der er Paolo Uccello, som hed »Fuglen«, fordi han saa gerne malede Fugle; der er »Skrædderens Anders« Andrea del Sarto, — for blot at nævne nogle. I Frankrig træffes Navne som Jacob Rotten, Hans Ko, Vilhelm Gedevom, Gilet den pillede og Herman Hykler. De franske Jonglører og Tyveknægte havde alle deres betegnende »noms de guerre«: Tranchecoste, Songefeste, Brisepot; de franske Farcer karakteriserer med stor Opfindsomhed deres Personer gennem Navne: der er Hr. Vindsluger, hans Tjener Let-paa-Taa, Krigsmanden Daarlig-Betaler osv. osv. I de burgundiske Hertugers Arkiver nævnes de flamske Haandværkere ganske officielt med deres Øgenavne: Joes »Ved Gud«, Jean »God Tjener«; én undertegner

sig koldsindig under et Dokument selv saaledes: »Jeg Colart Tyveknægt . . .« I Hamburg træffes Familienavne som disse: Vædderhoved, Smørkugle, Læderbælg . I sydtyske Bykrøniker samler jeg f. Ex. Navnene: Kunz Gaaseben, Heinz Hakkebræt, Simon Hvepsetaille, Hans Bondeæder, Else Tusinddjævla. Tallose endnu eksisterende Familinavne har jo iøvrigt oprindelig været Øgenavne, sigtende til Haarfarve: Roth, Schwarz, Braun eller Legemsegenskaber: Lecourt, Lecourbe, Legros osv. I Frankfurts Diplomatarier har man ved c. 1400 fundet omtrent $\frac{2}{3}$ af de i Aktstykkerne nævnte Borgere omtalte under Øgenavne, deriblandt saadanne som Schenkinsglas, Leerenkrug, Suchewin, ud fra hvilke der staar en kraftig Vin- og Øldunst.

Det hagler med Spottevers indbyrdes mellem Bysbørnene, og Karikaturtegningerne gik fra Haand til Haand. I Barberbutikken i Florens' Calimalagade var Tungerne ligesaa skarpe som Rageknivene, og det gik ud baade over Lægerne med den daarlige Medicin, de tyller i Folk, og over Præsterne med de Skavanker, deres Kjole kun daarlig dækkede, over Raadet, — den almindelige Skive for Borgerviddet —, og over Medicifamilien, hvilken sidste ikke forstod Spøg og sendte den lystige Barber i Landsforvisning, — hvorefter han aabnede Butik i Siena og dér fortsatte sin Virksomhed med Kniv og Tunge. En florentinsk Spotteverse tegner Karikatur af en æret Medborger: Hans Krop er som en Ands, hans Lænder som Giraffens, hans Sang er som en Ravn; i en anden klager en Mand over den seje Høne, han igaar købte paa Torvet og som han

bed alle sine Tænder itu paa; en tredje opregner alt der er uudholdeligst i Verden: En Mand, der ikke har Mønt paa Lommen og dog vil spille den store, en Kvinde, der er ved sin 4de Mand og dog vil rose sig af sin Kyskhed osv. Den kaade Driven-Halløj med Folk, — »burlesque»: practical jokes — var ligeledes en yndet Sport: en florentisk Farce viser os Bonden, der kommer til Bys og straks omsværmes af Halløjmagere, ligesom Studenstrup, da han kommer til København; mange Historier kunde man ogsaa om, hvordan Donatello og Brunellesco bilder den tykke Træskærer ind, at han er en anden og faar ham gjort kulret, o.l. Men ogsaa meget ondartede og bidske Spottedigte, rettede mod bestemte Personer, hørte til Dagens Orden i det gamle Florens. Selv om Dantes Ungdomspolemik i Sonetform med sin Slægtning Forese Donati, i hvilken de overbyder hinanden i Skældsord, maaske kun er en Art litterær Fægteøvelse, saa er de Venligheder, som Notaren Cino da Pistoja og Guido Cavalcanti samtidig udvekslede paa Vers, sikkert ægte nok mente, og af den Slags Turneringer i Spottevers er Florens' litterære Historie fyldt: Lorenzo Medicis Ven Luigi Pulci, den lystige Spotter, laa i en saadan Skærmydsel afgjort under for sin Modstander Matteo Franco, en anden af Lorenzos litterære Spadsmagere. — Med mindre skarpe og giftige Vaaben, ogsaa førte med mindre Elegance, er Spottekampene sagtens dog gaaet ligesaa livlig i Villons Paris og i Hans Folz's og Rosenbluts Nürnberg. Bøssimester Rosenblut, som paa Grund af sin løse Tale fik Tilnavnet »Der Schnepperer«, lader i sine Vers alle gensidig føre Klage over hverandre: Ko-

nerne over deres Mænd, som kommer hjem fra Vinstuen med tom Pung og fuld Blære, smider sig paa Sengen uden at vise deres Ægtehalvdel lidt Venlighed og om Morgenens har Tømmermænd og skal have Pølser paa Sengen. Mændene klager over Konerne, der fører en gruelig Mund og i Kirken blot sidder og gør Udsættelser paa alle, især alle Kvinder, der kommer forbi deres Stolerad: »Den første har en hoffærdig Gang — den andens Næse er altfor lang — den tredje staar ikke godt i Tøjet, — den fjerdes Slør er kun daarlig strøget.« De offentlige Fruentimmer klager over, at de saakaldte hæderlige Kvinder gaar dem i Næringen, og selv Klosterdamerne lader sig aarelade og bade og sender hvert Øjeblik Bud efter Junker Dit og Dat. Men i et anonymt Digt i Clara Hätzlerins »Liederbuch«, klages der over, at, hvordan man end bærer sig ad her i Byen, bliver man spottet. Gifter man sig, spotter Folk: »se, hvor han brænder, kast ham dog i en Bæk, at han kan køle sig!« Gifter man sig ikke, hedder det, at man er en gnaven Stivstikker. Har man Penge, er man en Gniepind. Har man store Øjne, er man en Struds; har man smaa, er man en Mus; er man rødhaaret, kaldes man falsk, er man sorthaaret, hedder man en Morian osv.

Man begynder parodisk og dramatisk at eftergøre hverandre. Paa Torvedagen staar Jongløren paa en Estrade og underholder Folk med at spille Bonde og tale Bonde-dialekt eller eftergør i en Monolog Charlatanen, der udraaber Siroppe og Urter med markskrigerske anbefalinger: han er ikke en af disse elendige Bondefangere, der drager om, nej! han har studeret i Salerno,

har været Læge hos Fyrsten i Cairo, han har alle Orientens lægende Rødder i sin Kasse og kan forklare enhver rationelt hans Sygdom og hvordan den skal kureres. Et Par Jonglører fremstiller i en Dialog, hvordan en Moder lærer sin Datter at fange Mand-folkene — vi har en fransk, en tysk og en italiensk Behandling af dette Æmne —, eller hvordan en Husfrue og hendes Tjenestepige skændes. Ved Karnevalstider drog i Florens paa Lorenzos Tid Optog rundt i Gaderne, forestillende forskellige Næringsveje. Der var Spinderskerne, Kukkenbagerne, Skomagerne: de opregnede hver deres Værktøj og falbød Damerne deres Varer med de mest obscøne Tvetydigheder. I de Karnevalsarrangementer, som Lorenzo forestod, var der unge Koner, som løb fra deres gamle Mænd, eller Bønder som var echapperede fra deres Koner for at styrte sig i Vrmlen. De unge Piger beklager sig til de gamle Koner over, at de — Cikaderne, som de kalder dem — altid sladrer om dem; de gamle svarer, at det er de unges egen Skyld, de skal bare more sig, mens de er unge, men forstaa at holde Tand for Tunge.

Saaledes gik ogsaa i Nürnberg ved Fastelavn unge Mennesker forklædte om i Husene og fremsagde Vers, der passede til deres Roller: Bønder, der er komne til Bys og praler af, hvormeget de formaar at drikke, Pilegrimme, der valfarter for forskellige humoristiske Synder, de har begaaet. Eller man opførte hele smaa Stykker: det er en Retstvist mellem to, eller en Repræsentant for hver Stand og Livsstilling kommer og frier til en og samme Dame, og hun vælger imellem dem. — I franske Byer gav Dilettantselskaber ved Faste-

lavnstider lignende halv- eller helt dramatiske Forestillinger. Narreselskaber i Paris, Dijon eller Rouen fremførte i Revy alle Samfundsklassers Narre eller Skændescener fra Fisketorvet mellem Sælgersken og Kunden; man saa' Mester Aliborum, der vidste alt, duede til alt, havde været alt mellem Himmel og Jord; en »Valet à louer à tout faire« præsenterede sig og opregnede alt, hvad han kunde bruges til; to Reliquiehandlere og Afladskræmmere skreg hinanden over med deres Varer og to Krigskarle med deres Pralerier.

Men gør Byboerne livligt Nar ad hverandre og kritiserer hverandre, saa paavirker og efterligner de til Gengæld ogsaa livligt hverandre. Landboerne kalder dem Spottefugle, men ogsaa Abekatte. Den sociale Smitte virker med mangedobbelt Intensitet inde i Byerne, hvor Samlivet er saa meget tættere og Folk saa meget bevægeligere, sensiblere og vaagnere for Indtryk end ude paa Landet. Den indbyrdes Frastødning veksler med den indbyrdes Tiltrækning; den enkelte paavirker og paavirkes, enten han vil eller ej, danner uophørlig andre i sit Billede og danner sig i de andres. Det Menneske, der gaar forbi os paa Gaden, paatvinger os sit Billede; hver lille Handling, vi selv foretager os, vækker Handlingstilskyndelser i andre. Alle bliver alles Herrer og alles Slaver, og Bymenneskenes Nerver naa'r efterhaanden en saadan Plasticitet, at de virtuosmæssig efterligner uafbrudt uden at vide det. — Men hermed holder imidlertid en anden Ting Trit: det er den evige Foranderlighed i det, der efterlignes, den stadige Omveksling i det, der smitter. Den brogede Menneskeblanding føder altid nye Paavirkninger paa

de Enkelte og fylder Luften med altid nye »Smitstoffer«, og de Enkelte er i deres Smidighed og Bevægelighed ligesaa store Virtuoser i at frigøre sig og give Slip, som i at modtage og paavirkes.

Det er dette dobbelte Fænomen ved Bylivet, som i høj Grad virker forvandelende ind paa Samfundslivet og det aandelige Liv i Middelalderens sidste Aarhundreder, og som man kan se, har været de samtidige Iagttagere og Moralister overordentlig paafaldende. Byerne bliver Arnestedet for evig vekslede Moder og for aandelige Farsoter, der nu griber om sig med en hidtil ukendt Styrke og Hastighed — ligesaa vist som alle de store Epidemier i det 14de og 15de Aarh.: Pest, Spedalskhed, engelsk Sved og Syfilis hænger sammen med Bylivet. Menneskene er blevne saa letfærdige, synes Moralisterne, alt skal veksle fra det ene Aar til det andet, ingen faste Sædvaner vedligeholdes og nedarves fra Slægt til Slægt, og hvad den ene har, det skal den anden straks abe efter eller overbyde. Forfatteren af St. Denisklostrets store Krønike tror fuldt og fast, at Nederlaget ved Crecy er en Straf fra Gud for alle de Franskes Daarskaber i forrykte, nye Moder⁵. Ved det flamsk-burgundiske Hof hed det til de unge Hofmænd: »Pas paa at skifte Dragter: vær én Dag i blaat, en anden i hvidt, en tredje i graat, bær idag Kjoler saa lange som Fakultetsdoktorers og imorgen snevre og korte paa alle Ledder«⁶. Paa Landet gik Bønder og Borgherrer i samme Dragt som for 200 Aar siden; i Byerne og ved Hofferne inde i Byerne skiftede Kvindernes Hovedbedækninger og Skofaçoner, Mændenes Pourpoints og Benklæder Mode hvert Aar. Alt

skal være nyt og anderledes end før derinde i Byerne, klager Moralisterne. Juristen Coquillart i Rheims, der i offentligt Hverv gik og samlede sin Bys gamle Sædvaneret, digtede imedens ironiske Vers om »les droits nouveaux«, der vender op og ned paa alle de gamle Sæder. Saaledes er ogsaa de tyske Satirikere fulde af Fordømmelse over al den »nürung«, som er i Byerne, der viser »daz unser gemüt ist licht und wandelbar«.

Men paa denne Indtryksmodtagelighed og Letpaa-virkelighed beroede det ogsaa, at alle aandelige Rørelser udbredte og forplantede sig saa stærkt og hurtigt her i de nye Byer, som de aldrig havde kunnet komme til det i den tidligere Middelalder. Herinde var Tønder, som fængede, herinde var Sangbund, som gav Genklang, og enhver lille Bevægelse voksede i videre og videre Ringe herinde i den lydhøre og letbevægelige Byatmosfære. Det var religiøse Epidemier, der pludselig brød ud og bredte sig fra By til By, indtil de lige saa pludselig lagde sig igen. Jøderne har — hedder det sig etsteds — forgiftet Brøndene eller ofret kristne Børn, og Folket hidser sig op til fanatiske Jødeforfølgelser, der hurtig breder sig fra den ene By til den anden. En Prædikant opildner sine Tilhørere, saa nogle i from Nidkærhed begynder at piske sig med Svøber, af en lille Klump Fanatikere smittes hele Forsamlingen, Toget drager ned ad Gaderne, og flere og flere slutter sig til det; fra By til By drager snart et voksende Tog af Svøbebrødre, og nu begynder ogsaa andre lignende Tog, ansporede af Rygtet, at danne sig ogsaa dér, hvor det første ikke har naaet hen. Børn

begyndte pludselig at vandre i store Pilegrimstog, der saa' røde Kors vise sig Vejen; frem gennem Byerne og ad Landevejene drog de under Sang, og Piger og Drengeløb hjemmefra, bedst som de stod, hele Skoler med Læreren i Spidsen sluttede sig til Toget. Eller en hysterisk krampagtig Dansemani bryder ud i Straszburg, og hele Geistligheden har ondt ved langt om længe at faa denne Djævlbesættelse i stor Stil besværges. — Men kun Byerne og Bylivet kunde ogsaa skabe Franciskanismen og Tiggermunkebevægelserne en saa rivende Udvikling, som de fik, og det var de vaagne, fængbare Bybefolkninger, som det skyldtes, at Wittenbergerbaalet voksede til en Brand over det halve Europa. — Saaledes var det ogsaa med sociale Bevægelser. Haandværkeropstandene i det 14de Aarh. løb ganske som en Epidemi op langs Rhinen fra Straszburg til Köln og sprang fra den ene flamske By til den anden. Kommunistiske Ideer synes paa samme Maade til et vist Tidspunkt at have ligget i Luften i alle Byerne. Og navnlig er ogsaa hele det aandelige Livs Opsving ved Renæssancen og Humanismen — Oplysningsbevægelser, Kunsternes Opblomstring, det literære og videnskabelige Liv — væsentlig fremgaaet af de nye, uset gunstige Vækstbetingelser, som alle Kulturspirer havde fundet i Byernes Jordbund.

Bogtrykkerkunstens Opfindelse kan til en vis Grad siges at være den betydeligste Frugt af den Trang til at meddele sig og til at modtage fra andre, som var kommen op i Menneskene inde mellem Husrækkerne, og langt fra at være et tilfældigt, uberegneligt nyt Moment, som dukkede op i Kulturudviklingen, var denne Opfindelse tvertimod et beregneligt og nødvendigt Produkt af

Tidens Trang. Det samme gælder om Træsnittet, der til at begynde med næsten var af lige saa stor Betydning for Meddelelsesevnen som Bogtrykket, og hvis Opfindelse jo var den umiddelbare Forudsætning for Gutenbergs. Det var Tiggermunkenes ivrige, religiøse Populariseringsiver og deres Bypublikums levende Trang til religiøs Oplysning, som, saa at sige, tvang den menneskelige Opfindsomhed til at udspekulere en Mangfoldiggørelsesmaade, hvormed de religiøse Billeder, som det store Publikum ikke havde Raad til at anskaffe som Malerier, kunde spredes paa de Tusinder af Hænder. Længe⁷ havde man med udskaarne Træstempler trykt Mønstre paa Lærredstapeter; hvad laa da nærmere end at udskære Helgenbilleder paa lignende Træstempler og trykke dem af paa det billige ny Kludepapir? Fra Begyndelsen af det 15de Aarh. solgtes de første, plumpe Træsnit ved Kirkedøre og paa Markeder og snart hang de paa alle Smaafolks Vægge. Man skar i Reglen under Billedet en kort Textforklaring ud som Træsnit, i den samme Blok som Billedet. Det var Bogstavtryk i Træsnit. Der forfærdigedes hele Bøger (de saakaldte Blokbøger): Kalendre, »Lykkehjul«, »Livsaldre«, »biblia pauperum«, der — med Tekst og Billeder — var Aftryk af saadanne udskaarne Træblokke. Men denne Fremgangsmaade kunde naturligvis kun betale sig ved et mægtigt Massesalg, og den litterære Meddelelsestrang tilligemed Læselysten voksede imidlertid stadig og kunde slet ikke længer nøjes med de Afskrifter, som hele den flittige Skriverhærs Haandkraft kunde præstere. Ogsaa her tvang da Markedets stigende Efterspørgsel de opfindsomme Haandværkere

til at spekulere og eksperimentere, indtil en Speiltilvirker og Mekaniker fra Mainz fandt paa den store Løsning: at skære Stempler for hver enkelt Type og støbe den i Metal, saa at Skriften, naar den var aftrykt, kunde opløses igen og Typerne bruges atter og atter i ny Sammensætninger. Med en vidunderlig Fart, der mer end noget viste, hvordan Tiden havde ventet paa dette løsende Ord, udbredte Opfindelsen sig over Landene; i alle store Byer dukkede Trykkerierne op, og det var med ét, som om man, blot ved at skrue paa en Hane, havde forvandlet Middelalderens Mørke til den nye Tids Dag. »Hvilket nyt Liv rører sig ikke nu i alle Klasser af Folket som Følge af denne Opfindelse« skrev en tysk Humanist 50 Aar efter.

Selskabeligheden blomstrede frem i Byerne. Fyraftnerne paa Kroen og i Lavsstuen var ikke nok. Det store Antal Kirkefester — Fastelavn og Majfest, Vinhøst og St. Morten, Jul og Hellig 3 Konger, — alle Fester førte Fællesspisen og Fællesdrikken, Optog og Dans og muntre Løjer med sig. I Florens var Befanafesten (6. Januar) viet til vilde halvt hedenske Løjer, og St. Hansfesten samlede Høje og Lave til Hyldest af Byens Skytspatron. Allerst Fester var der i de tyske Byer. Ved Hellig 3 Konger bagtes en Kage af Honning og Peber og et Pengestykke kastedes i Deigen; alle af Husstanden fik med deraf, og de hellige 3 Konger, Jomfru Maria og Jesubarnet fik ogsaa deres Andel, som

gik til de fattige; den, i hvis Stykke Pengestykket fandtes, blev Konge, løftedes op paa en Stol og skulde med et Stykke Kridt tegne et Kors paa Loftsbjælkerne til Beskyttelse for Huset i det nye Aar. Ved Fastelavn gik maskerede og udklædte unge Knøse fra Hus til Hus, sang og beværtedes; de unge, forlovede Piger, som først til Høsten skulde giftes, blev indsaltede, for at de bedre skulde holde sig; Slagterne gik i Optog med en 658 Alen lang Pølse. Ved Kirkeindvielsesfesterne var Kirken aaben hele Natten, i Straszburgerdômen trilledes der et Vinfad ind i Sta Catarinas Kapel, og det hele Natteliv i Kirken lignede — skriver en Humanist — »mere en Gudstjeneste for Bacchus og Venus end en kristelig Fest«. Og saaledes videre hele Aaret rundt.

Man sluttede sig sammen i selskabelige Foreninger. Florens havde sine Soldeklubber. Mændene med de store Næser havde deres Forening, og vor Barber Burchiello taler om en Klub, hvis Formand tituleres »Storsultan« og hvis Lovbog kaldes »Salmisten«. De unge Rigmændssønner havde deres lystige »brigade«, som morede sig hele Aaret rundt. Allerede ved Aar 1300 omtales »den hvide eller elskovsfulde brigata« ovre i Rossifamiliens Kvarter hinsides Arno: 1000 Unge, der klædte sig i hvidt og med »Elskovens Herre« i Spidsen drog om i Byen til Trompeters Klang og foranstaltede Fællesgilder og Danse. Siena havde samtidig sin brigata; den bestod kun af 12 af de rigeste Ynglinge, som tilsammen købte sig et Hus, i hvilket de hengav sig til det ødsleste og lystigste Svireliv. En Krans af Sonnetter skildrer os deres Forlystelser i

Aarets forskellige Maaneder: I Januar kaster de Snebolde paa de unge Piger, i Februar er der Jagt, i Marts Fiskeri, i April Dans i blomstrende Haver, i Maj Ridderøvelser, Blomsterregn fra Balkonerne og Elskovs Fryd, i Juni tager man ud til Villaerne paa Højene i Nærheden og fortsætter dér, osv. osv. Allerede efter 10 Maaneders Forløb havde Klubben nok iøvrigt spillet Fallit.

En fornuftigere Selskabelighed dyrkedes af Florens' adstadigere Borgere. I en anonym Bog fra c. 1400 føres vi ind i et Selskab Florentinere, som en af Albertislægten har inviteret ud til sin Villa »Il paradiso«, og vi hører dem underholde sig med Diskussioner om Fader- og Moderkærlighed, om Opdragelse og om Dyrs Kunstsans o. l. Den Slags alvorlige Diskussioner skildres os gennem hele det 15de Aarh. som den gængse selskabelige Underholdning blandt Humanister og Almendannede, men dette er tydeligt nok en rent litterær Efterligning af filosofisk Selskabsunderholdning hos Plato og Cicero. Ellers vedblev, især hvor der var Damer tilstede, længe Dans, Sang og Musik samt den indbyrdes »Fortællen Historier« at udgøre den selskabelige Underholdning. Selv i Boccaccios poetiske »Dekameron« selskab mærkes baade den ubehjælpsomme Formbundethed og den Mangel paa selskabelig Tugt og god Tone, der begge Dele kendetegner Selskabelighedens lavere Udviklingstrin. Man vælger en Dronning, som skal bestemme, hvad Dagen skal udfyldes med, og Selskabet placeres i en Kreds til Selskabslege og »Fortællen Historier«, — man er endnu slet ikke saa langt fra Bondeselskabernes ceremonielle Stivhed —, og Herrernes Plumpheder og Drillerier træ-

der kun dobbelt uopdragne frem gennem den afmaalte Sirlighed. Men i det 14de og 15de Aarh. udvikles det selskabelige Omgangsliv i Florens stadig videre til den Højde af ubunden Naturlighed og fin Takt, som det naaer i Mediciernes Palæ eller Rucellais Haver. Alle Elementerne i højere Selskabelighed findes her udviklede, — den propre og tiltalende Tækkelighed i Udseende, Klædedragt og Manerer: man er renvasket, velklædt, holder Bordskik osv.; dernæst den belevne Høflighed, muntre Elskværdighed: man vil behage og beflitter sig paa at underholde og more hverandre; endelig ogsaa Evnen til at tale vel for sig (»il bel parlare«, som er en Hovedsag for Novellisterne), til at conversere, til at vise Vid og Esprit.

Nord for Alperne var det selskabelige Omgangsliv naturligvis meget langsommere til at fuldkommengøre sig. Baade i pæne Manerer, i behagelysten Elskværdighed og i Samtalens Kunst stod man tilbage. Men selve Selskabelighedstrangen var ligesaa udviklet. Saaledes allerede i det 13de Aarh.s rige, lystige Arras — Trouvèrernes Paradis, hvor Vorherre engang, da han var syg, steg ned for at lade sig helbrede af Byens Lystighedsmagere —; Luften lyser og flammer af Byens muntre Fester skrev Adam de la Halle, da han maatte drage derfra. Eller i det »hellige Köln«, med det prægtige Selskabs- hus »Das Gürzenich«, som Borgerne havde bygget, i hvis store Sal, med de 22 Lavs Vaaben paa Væggen, den tyske Kejser Frederik 3 engang lod afholde en stor Dansefest for at faa Lejlighed til at se Kölns skønne Kvinder samlede. Det var ogsaa i Köln, at vor Ven Weinsberg i det 16de Aarh. gav sine dundrende Kalaser

for den »Kräntzchen«, han tilhørte, eller hver Gang han var bleven valgt til en eller anden kommunal Tillids-post. Ligesaa i Lübeck med »die Geschlechters« Zirkelgesellschaft og Skippernes saa pittoresk udstyrede Gildestue, som man endnu kan beundre. Men først omkring Aar 1500 mærker man noget til en egentlig højere og finere Selskabelighed, i Stil med de fornemme florentinske Kredse. Det er først og fremmest i det Pirkheimerske Hus paa Nürnbergs Torv, hvor den ansete Raadsherre og Lærde, — Dürers Mæcen og alle Humanisters Ven, — samlede dannede og aandfulde Mænd til stilfulde Symposier med fin og solid Forplejning, men tillige munter, intelligent Underholdning. Saa er der ogsaa i Augsburg dannede Patricierkredse, som de, hvortil Historikeren og Politikeren Conrad Peutinger hørte; i hans udgivne »Bordsamtaler« bevæger Underholdningen sig fra tyske Oldtidsminder til Portugisernes Opdagelsesrejser og derfra til en Debat om, hvorvidt Paulus var gift eller ugift. Ogsaa Kvinderne begynder at spille en rigere Rolle i Selskabeligheden end ved den blotte Dans og Musik; Pirkheimers Søstre i Sta. Claraklostret, — en temlig lidet klosterlig Stiftelse for rige Nürnbergerdøttre —, viser sig i deres Brevveksling med Broderen⁸ baade i Besiddelse af en rig Hovedets og Hjertets Dannelse og istand til at føre en let, vittig og yndefuld Pen.

Kvikhed, Selskabelighed, spodsk Kritik, elskværdig Behagelyst og stor Modtagelighed for alle Paavirkninger — det var jo disse Egenskaber, Bylivet, som vi saa,

udviklede hos Menneskene. Paa Memlings og Filippo Lippis Andagtsbilleder har vi set den unge borgerlige Pige eller unge Borgerkone fremstillet som Hjemmets kvindelige Genius i Madonnas Lignelse. Men baade Billedkunsten og Digtningen viser os ogsaa Borgerjomfruen og den unge Borgerkone under en anden Belysning — som det selskabelige Bylivs Muse.

Se Chaucers Billede af den unge, ideale Hustru: Hvid og rød og frisk om Kind uden at kende til Sminke; under det gyldne Haar et Par milde, gode, paa samme Gang glade og alvorlige Øjne; hele Ansigtets Mine rolig, enkel og venlig. Hun danser og synger yndefuldt, hendes Tale er sød og oprigtig og harmløs, hun er vittig uden Ondskab, hverken for sat eller altfor munter, i hele sit Væsen oprigtig og trofast. Men der er en letsindigere, kokettere Søster til hende, Tømmermandens unge Kone: slank af Bygning som en Væsel, rank og svaj som en Pilevaand, Forklædet hvidt som Morgenmælk, Silkebælte med perlestukket Læderbørs — Tegnet paa Husmoderværdigheden —; den hvide Krave er ved et Brystsmykke befæstet paa Kjolen, og den hvide Hue har brede Silkesløjfer. Naar hun friskvasket gaar til Kirke i sit Puds, er hun — siger Digteren — som en Mus, Kattene springer efter, saa ren og sød og lækker. Muntert som et Føl leger og hopper hun. En Foraarets Primula, siger Chaucer, — og ret en Hjertensgris for høje Herrer at spadse med i Sengen⁹.

Pariserinden er tegnet lyslevende i Coquillarts Digte fra det 15de Aarh. Ægteemanden er tung og plump, men hun er saa væver og indtagende overgiven, en

lille velskabt Person: altid en Mængde smaa Latterhvin, en Mængde smaa Tosserier, mange smaa Ophævelser og mange smaa Omstændigheder, smaa Hansker og smaa Hænder, en lille Sladremund; »ba ba ba« gaar det i ét væk, naar disse Laptasker sladrer sammen. Nette, yndefulde, livlige er de, disse »Froufrous«, — tegnede af Digteren i lette, spirituelle »croquis« —, saa velskaarne for Tungebaandet, saa hurtige til at finde paa Svar, saa snilde til at finde paa Udveje, — og saa barmhjertige mod sukkende Hofmænd. Men altid paa én Gang knibske og kokette, kaster de deres Smil ud til alle Sider og lader som jngen Ting, vil og vil dog ikke, men altid »frisques, fringantes, mignonnes, sadinettes«¹⁰.

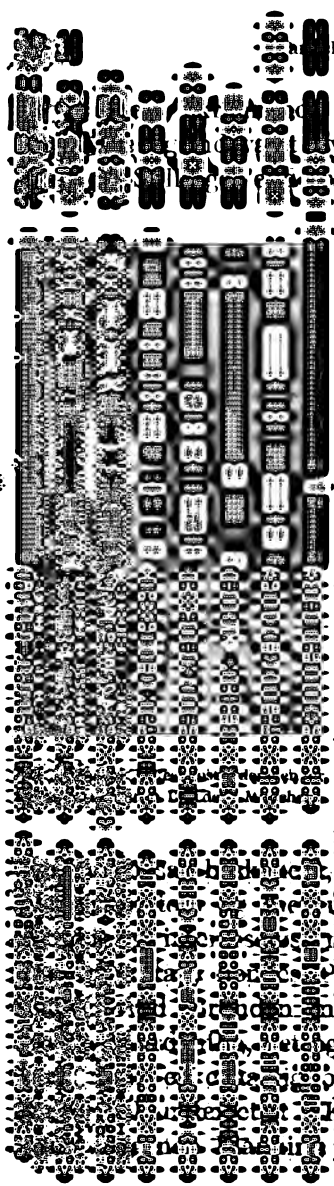
De fine og fornemme unge Florentinerinder fra det 15de Aarh. har Malerne og Billedhuggerne kappedes om at gengive. Typisk er Desiderio da Settignanos Byste (Fig. 26). Paa en slank og rank Søjlehals, umuligt lang, men yderst blødt og fint formet, knejser den unge Kvindes lille, spidse og fine Hoved. Det lette, bløde Haar er strøget tilbage under et tyndt Hovedslør, de fint svungne Brynstreger er trukne vaagent forundrede opad, og de aflange Øjne ser livfuldt, men lidt fornemt sammenknebne, paa Beskueren; Næsen er lige og tilspidset, noget sart og spinkel; yderst fint bevæget er den ædelt formede Mund, der lige synes at have henkastet en sarkastisk Bemærkning. Det hele aristokratiske Ansigt spiller af Liv, af spodsk Kvikhed og af grazios Elskværdighed. Hun svarer ganske til det Billede, som Lorenzo de' Medici giver af sin Ungdomselskede, den unge Florentinerinde Lucrezia Donati¹¹, og hun har,

dig Tunge, der
Indfald, — men
har kunnet op-

(Desiderio da Settignano)

tem. Haaret er
me lidt smaa og
vulgær men dog
lehel: hele An-
uskyldigt, halvt
es en indsnøret
smaa toppede

en lille fremskudt
 køn og fortegnat Fi-
 ver den noget katte-
 midigt og noget gan-
 set gracilt, som virker
 ge. Det er virkelig,
 angivelig som man
 måske det, den tyske
 værksdatter fra Hans
 Tid. Vant til at tage
 usets Gerning og til
 Brønden efter Vand,
 friere og kækkere
 end den adelige
 var det — Hovedet
 kækt paa Halsen og
 Halsen er fast og flittig;
 ogsaa vant til at tjene
 og Brødre, for senere
 en Husbond, vant
 sig i Mandfolke-
 talitet, har hun til-
 døst ydmygt over sig.
 Hjørne, aldeles uop-
 des Tunge kan være
 maakvikt, naar hun
 andre Piger. Hun er
 jævn og velopdragen;
 gysten og nyfigen og
 Mandfolk. Deraf den
 hele Væsen af noget

undseligt tugtigt og noget koket, noget uskyldigt og noget frækt. Naar Riddersmanden kommer og kurtiserer hende ved Brønden, er hun paa én Gang knibsk og skælmsk, titter frem og trækker sig tilbage, føler forfløjne Kysselyster i sig, men er samtidig klog og praktisk, véd at vare sig og kender og frygter de andre Pigers Sladder om sig.

IX. OPLØSNING AF MIDDELALDEREN

Disse næringsdrivende Bymennesker, som vi saaledes har karakteriseret, stod nu midt i et Samfund, som paa alle Ledder var deres Natur stik modsat. Efterhaanden som de vaagnede til Forstaaelse af sig selv, maatte de naturnødvendig begynde en Uafhængighedskamp mod hele den feodale og kirkelige Middelalder udenom dem — og inden i dem selv. Til den politiske og økonomiske Kamp, som Byerne overalt kæmpede mod Fyrster, Adel og Kirke, for deres kommunale Selvstændighed og økonomiske Velvære, — til den svarer der en aandelig Kamp, som bevæger Middelalderens sidste Aarhundreder og ender med at lægge den i Graven.

Til at begynde med var Borgerne bag Bymurene ligesaa aandeligt afhængige af den feodale Kultur som Smaafolk ude paa Landet. Selv om de i Praksis nok saa meget gjorde Oprør mod Adelsvældet, var de dog endnu ikke vaagnet op til nogen aandelig Revolte mod Adelskulturen. Borgersønner f. Eks., som drog rundt paa Slotte og Borge som Trouvèrer og Sangere, var helt bestemte af den Atmosfære, i hvilken de levede og digtede, af de store Kulturtraditioner, som bar Ridderepiken og Ridderlyriken, og af det Klientel, som de henvendte sig til og levede af. Og naar dannede og

intelligente Borgere hørte foredraget eller endog selv læste en smuk gammel »geste« (Historie paa Vers), en »conte d'aventure« eller nogle kønne, kunstige »chants d'amour«; saa sad de lidt som, naar de var i Kirke, og beundrede paa Tro og Love Raoul de Cambrays Slagsbrodervildskab, Lancelots æventyrlige Ridderlighed Trubadurnes Erotik. Ja, det blev efterhaanden mer og mer Borgermænd i Arras og Amiens eller i Strazsburg og Würzburg, som skrev de fleste Ridderromaner sammen og trak i de tunge Rustninger eller i de snørede Junkerærmer med alle de tilhørende Forestillinger og Følelser og endog, ganske inde i deres Rolle, haanlig talte om »les vils bourgeois«. Og det blev i de samme Borgeres Hænder, at Ridderlyriken mer og mer fandt kunstfærdig Pleje, indtil den efterhaanden — som vi har set — sank ned til en Art sindrigt Selskabsspil for Haandværkere. Medens Adelsborgene forarmedes og deres Beboere gik aandelig tilbage, søgte ganske naturlig ogsaa Trouvèrerne mer og mer til de rige Byer for at finde deres Publikum. Men under denne Udvikling kunde det ikke være andet end, at den ridderlige Poesi paa mange Punkter efterhaanden blev gennemtrukket af den nye borgerlige Aand, og ubevidst eller forsætlig, omarbejdedes i Bylivets og Næringslivets Aand. Overalt kan man lige fra det 13de Aarh. følge denne Proces.

Heltedigtene og Ridderromanerne prosaiseres mer og mer, indtil de omskrives i evig lange Prosabearbejdelser¹. De, der skriver dem, og de, der læser dem, er ikke længer naive, friske Friluftsmennesker, hvis Tankegang er uudviklet, hvis Fantasi hurtigt sammenfatter

uden at gaa i Enkeltheder, og hvis impulsive Følelserliv og Handlelyst raskt river dem afsted. Nej, det er adstadige Mennesker, som er vante til at sidde stille i en Stue, sysle nøjagtigt og stille med smaa Ting, reflektere over, hvad de ser, og skaffe sig fuld og ordentlig Besked. Ved hver af de raske, kortfattede Scener, hvorigennem det gamle Heltedigt, som de bearbejder, iler frem, bliver de pedantisk hængende. Ved den knappe, djærve Scene i »Ogier le danois«, hvor Karl den stores uduelige Søn under en Trætte ved et Gilde dræber Ogiers Søn, kræver Bearbejderen og hans Publikum lidt nøjere Besked: om hvad Skakbrikkerne var lavet af, hvordan hvert Træk faldt, inden Prinsen blev gjort mat; og paa samme Maade tværer de den korte, hidsige Ordstrid ud til et drævende vidtløftig Ordgyderi, — indtil al Kraft og Fart er fordampet, og Heltetonen er nedstemt i sindig, udførlig Prosa. Særlig holdt Borgerne naturligvis af at faa grundig Besked om Klædernes Stof og Farve, — hvert enkelt Klædningsstykke for sig —, om Smykker og Vaaben og deres Værdi — helst Prisen opgivet i Tal —, om Festsalenes Udstyrelse, Festarrangementer og Ceremonier. Beskrivelserne af alt dette svulmede da op, — man kan bruge 100 Vers for at skildre en Rustning —, og ligesom i Virkeligheden ved det flamsk-burgundiske Ridderhof Luxus og Kræmmertilbehør næsten kvalte selve Ridderlivet, saaledes forvandlede i Digtene Heltelivets dramatiske Optrin ofte helt til tomme Udstyrsstykker. Ogsaa behagede man sig i temlig lystent sanselige Udmalinger af Elskov og Kvindeskønhed. Ridderne selv var jo ude i Virkeligheden oftest sunkne ned til Land-

drotter, som mest interesserede sig for Kvæghandel — det er derom, man taler ved Hertughofferne, klager en østrigsk Ridder allerede før 1300² —, eller til Æventyrere og Lykkeriddere, paa Jagt efter Penge og Nydelser, — som man ser dem under den fransk-engelske Hundredaarskrig eller under det tyske Kejserdømmes Opløsning. Det runde Bords Riddere fik i de borgerlige Bearbejdelser ikke saa liden Lighed med disse Lykkejægere, og de bretonske og tyske Sagns Kvinder blev lige saa plumpe og udæskende i Koketteri som dem, de borgerlige fabliaux og Noveller fortalte om.

Uden poetisk Sans eller Fantasi, tog de borgerlige Bearbejdere ogsaa haandfast og plump paa Digtingen. Enten behandlede de Heltesagnene som et Stykke Historie, oversatte dem i tør, paalidelig Krønikestil, drøftede Sandsynligheden af det ene og det andet, paaberaabte sig gamle Forfatteres Bøger som Kilder og ledsagede deres Beretning med et: »saaledes staaar det skrevet« eller et tvivlende: »Saaledes tænker jeg, at der blev talt ved den Lejlighed«. Og de gav sig til af gamle historiske Krøniker om Karl den store at supplere Heltedigtene om Karls Liv, saaledes at et Stykke af »Chroniques de St. Denis« puttedes ind mellem et Stykke af »Enfances Charlemagne« og et Fragment af »Ogier le Danois«: det var Historie alt sammen i deres Øjne. Eller ogsaa var det alt sammen Løgne for disse Prosaikere, og saa var der ingen Grund til ikke at smøre saa tykt paa som muligt; var det hele blot en tom Underholdningsleg, som man ikke skulde tro paa og hvori Hjertet ikke var alvorlig med, saa kunde man kun virke ved at optaarne umulige

Æventyr, lade Ridderen daane ved Synet af den Skønnes Hanske, sætte ham paa de vanvittigste Tapperhedsprøver, lade 2 Mand overvinde 20,000 Saracener, og den ene Ven paa de subtileste Maader overbyde den anden i selvopofrende Troskab. — Tilsidst kom Romanerne henimod Aar 1500 under Bogtrykkerpressen og gik, udstyrede med de groveste Træsnit, som Folkebøger paa Prosa ud at søge Afsætning hos det bredeste Publikum. Da var saa godt som al Poesi og Idealitet gaaet af de prægtige Sagn, og i Stedet raabte barnagtig meningsløse, slagterraa og plumpt usædelige Historier op efter Læsere med alenlange, markskrigerske Titler: »En skøn og ganske kortvillig Historie om Hertug Wilhelm af Østrig og en Konges Datter af Zisia, Agley kaldet, hvordan de efter længe udstandne Farer gennem vidunderlige Æventyr bliver formælede sammen . . . Ganske lystig og kortvillig at læse. Augsburg 1481« eller »En meget underholdende Historie om Maugis d'Aigremont og hans Broder Vivien, i hvilken indeholdes, hvorledes nævnte Maugis, ved Hjælp af Feen Oriande, hans Veninde, drog til Øen Boucart, hvor han klædte sig som Djævel, hvordan han forheksede Djævelen Rouart og dræbte Slangen, som vogtede Klippen, hvorved han vandt den gode Hest Bajard og ogsaa besejrede Kæmpen Sorgalant. Paris 1527«.

Ikke bedre gik det Helte- og Ridderdigtene, naar de ikke omarbejdedes til vidtløftig Aftenlæsning, men omstøbtes til Ballader, der kunde finde Afsætning som lette Flyveblade eller til bekendte Melodier kunde synges til Dans i Selskaber. I saadanne Ballader fra c. 1500 er »Niebelungenlied«s vældige Siegfried bleven en

uvorn Dreng, der sendes ud i Verden, da han ikke er til at styre hjemme, og som kommer i Smedelære, men dér gør saa mange Drengestreger, at Smedden for at skaffe ham af Vejen sender ham i Fafnerdragens Hule. Efter at have fældet Dragen, bader han sig i dens Blod og omgives derved med en usaarlig Hornhud; beskyttet ved den og et Skjold, saa stort som en Ladeport, drager han derefter ud i Verden. — I Hans Sachs' Dramatisering blev Siegfried iøvrigt en endnu mere uregerlig Dreng, der løber hjemmefra, øver alskens Udaad og tilsidst stikkes ihjæl af Hagen, meget efter Fortjeneste og til Advarsel for enhver Ung, der »verwegen, frech und unverzaget — sich in all Geferlichkeit waget«. — Ligesaa travesteret blev det ældgamle, mægtig tragiske Digt om Fader Hildebrand, som kæmper med sin Søn, der ikke vil genkende ham og vedbliver at udæske ham, og som tilsidst nødes til at dræbe ham. I Balladen vil den Unge rive den Gamles Skæg ud, men den Gamle spotter: »Den, der river sig paa gamle Kedler, faar gerne Rust paa sig, véd du?; gemytlig ender Tvekampen med, at Sønnen sluttelig genkender Faderen, fører ham hjem til Moderens Hus, sætter ham til Højbords og beværter ham. Eller de gamle Sagn om Elverhøj og bjergtagne Ynglinge faar deres sidste haandgribelige Form i Balladen om Tannhäuser; her lokker Fru Venus for »Danhauser«: »so gen wir in ain kemerlain — und spilen der edlen minne«, men han svarer hende i Førstningen: »Fraw Venus, edle fraw so zart — ir seind ain teufelinne«.

Ligesaa væsentlig forvandlede den ridderlige Elskovslyrik sig under Borgernes Hænder, ganske uden at de

vidste af det. Den legende, spidsfindige Dialektik om Elskovs Fryd, der er Smerte, og dens Gift som er Lægedom, og den Skønnes Kulde, som tænder Elskeren i Flamme, — det spirituelle Tankespil med Courtoisie, Doux-regard, Dame Beauté, Dangier osv., der personificerer Elskovslivets forskellige Elementer . . . alt dette, som var let poetisk Leg og Fantasispil hos Provenzes ridderlige Trubadurer, det blev under en borgerlig Advokats eller en poetiserende Købmænds Hænder til formalistisk Jura, der gravitetisk debatterede intrikate Elskovskasus, og til kunstfærdige Regnestykker, som kombinerede Allegorier og sammenkoblede Antiteser, for til sidst — som vi har set — at blive et Kunsthaandværk for Vævere og Skomagere. — Men den ridderlige Erotik udviklede sig dog samtidig ogsaa i en anden, frugtbarere Retning under Borgernes Hænder. Mange af de Folkeviser, vi hørte Borgerjomfruen sidde og synge ved sin Rok, var borgerlig folkelige Forvandlinger af Trubadur- og Minnesangslyrik. Formen er bleven enklere og mere sangbar, Ordene er blevne simplere og naturligere, Følelserne jævne og friskere, istedenfor den gifte Frue er traadt den unge, ugifte Pige; men Blomsterlignelser, konventionelle Allegorier, Vekselsange, de onde Klaffere — saa meget af den ridderlige Elskovslyrik er gaaet med over i Folkevisen; kun har alt i Menigmands Mund faaet en troskyldig, hjertelig Klang og er bleven til klar menneskelig Virkelighed. Paa den nydeligste Maade fører Folkevisen i mangt og meget Ridderlyriken tilbage til dens folkelige Udgangspunkter. Det, som oprindeligt — hos de ældste østrigske ridderlige Lyrikere og de ældste

provenzalske Trubadurer — havde være frisk, følelsesfuld Elskov og klare, letfattede Livsbilleder, det var ved de senere Ridderhoffer stivnet og forkunstlet til en zirlig Leg med Fiktioner; nu da Lyriken hos Borgerne synker ned igen i jævne, naturligere Livsforhold, tømmer det stivnede op igen, og det poetiske Liv vikler sig atter ud af Kunstleriet. Den tyske Folkeviser omkring Aar 1500 griber — som man har gjort opmærksom paa⁸ — i meget umiddelbart tilbage til Kurenbergs Sange fra det 12te Aarh.

En ikke saa folkelig, men dybere og rigere Udvikling fik Riddererotiken nede i Florens. Florentinerbogterne vilde, til at begynde med, intet hellere end trække i den provenzalske Erotiks fine zirlige Hofdragt. En jævn Notar kom i det 13de Aarh. til den franske Konges Hof, og lærte sig dér hele Ridderlighedens Theori, og hjemkommen til Florens, besluttede han at delagtiggøre sine borgerlige Byesbørn i den finere Dannelses Mysterier. I to Bøger »Kærlighedens Lærer« og »Om Kvindernes rette Opførsel« søgte han at lære dem selskabelige Manerer og høvisk galant Damedyrkelse, — hvorunder han iøvrigt paa en kostelig Maade blander tør borgerlig Livsklogskab ind i sit Hofmandskursus. Og Borgerne i Florens gav sig da ogsaa med Iver til at digte Trubadurlyrik. Men efterhaanden gik det her noget nær som i de tyske Byer. I den jævne gemytfulde Borgerlighed løstes Konventioner og Fiktioner, Skolastik og Allegori mer og mer op i simpel, naturlig Elskovslyrik⁴. Fra den gifte Kvinde vender Borgerne sig ogsaa her til den unge Jomfru; »slip hin og hold dig til denne, hun er glad

og ungdommelig og søger intet andet end Kærlighed« synger de. Midt mellem konventionelle Lignelser løber der friske Væld lige ud fra Livet: »Smærten strømmer ind over mig alle Vegne fra, ligesom Regn over Jorden.« »Mit Hjerte bevæger sig ved Synet af min Elskede stærkere end et afhugget Slangehoved« havde allerede en bolognesisk Lyriker skrevet. De stereotype Kunstformer faar paany naturligt Indhold. »Afskedsdigtet« var en provenzalsk Digtart, der støbtes i en ganske bestemt Form; men Davanzatis »Afskedsdigt« er et aldeles ukonventionelt Opgør med en troløs Kokette, som han i djærve Ord siger sig løs fra. »Pastoralen« var ligeledes stivnet i poetisk Convention, men hos Florentinerne bliver den et livagtigt Billede fra Florens' Omegn, hvor Borgermanden spadserer ud efter endte Byforretninger og giver sig i Snak med en Bondepige, der trækker Roer op. Ægte Følelser af Harme, Sorg, Glæde strømmer friskt og levende ind i de kunstige Versformer, af hvilke iøvrigt kun de simpleste og skønneste beholdes; helt ukonventionelt blander ofte Humor sig ind i den erotiske Følsomhed, eller en raa Lidenskab puster sødlige Kunstlerier til Side. — Og dertil kom, at den ejendommelig florentinske Begavelse for psykologisk Analyse tidlig skaffede sig Vej i Elskovslyriken. Hvad der hos Trubadurerne var legende Dialektik og antitetisk Retorik, det blev hos Guido Cavalcanti, hos Dante og Petrarka til en skarp, indtrængende Iagttagelse af deres eget Sjæleliv: alle Elskovens Stemninger, Sindsbevægelser, Selvmodsigelser, Sofisterier blev hos dem studerede næsten med et Naturforskerblik og gengivne med den oprigtigste kunstneriske Objekti-

vitet. »Jeg er én,« sagde Dante om sig selv, »der lægger Mærke til, naar Kærligheden aander i mig, og skriver ned, hvad den dikterer i mig«, i Modsætning til de ældre mere konventionelle Lyrikere, »der ikke saa trolig følger, hvad der dikteres indefra«. Her er personlig Lyrik og moderne psykologisk Kunst bleven til, og Forvandlingen af provenzalsk Riddererotik til Dantes »Vita nuova« og Petrarcas »Canzoniere« er foregaaet Skridt for Skridt paa borgerlig Grund i Bylivets Atmosfære — og helt betinget af dem.

En saadan uvilkaarlig, gradevis Forvandling undergik Ridderaanden altsaa ved at overføres paa Byens og Borgerlivets Grund. Men samtidig stillede imidlertid radikalere Retninger sig helt affejende og angribende overfor al Ridderligheden. Den spodske, kritiske Aand, som Bylivet havde fremelsket, vendte sig naturligt nok snart imod hele denne Kultur, der var borgerlig Virkelighedssans og Forstandsmæssighed saa helt modsat:

Ironi over Riddervæsenets Taabeligheder kunde Ridderne mangan Gang selv tillade sig. Naar i det gamle Heltedigt den ædle Aiol holder Indtog i Poitiers paa et gammelt Øg, med en ilde tilredt Lanse, omstimles han af Borgerne, og det regner ned over ham med spodske Spørgsmaal, om det er Kong Arturs Hest og Esaus Lanse, som han fører. Eller den tyske Ridder Tannhäuser (13de Aarh.) spotter selvironisk over sin Dametjeneste; hans Hus staar uden Tag, hans Stue uden Dør, hans Kælder falder sammen, Hr. Mangel

og Hr. Tomrum er hans Husfæller — alt er gaaet med til skønne Kvinder, til Vin og til Bade, og saa vil hans Tilbedte endda kun vise ham sin Gunst, hvis han kan præstere saadanne Smaating som at lede Rhinen fra dens Leje, hente Sand fra det Hav, hvori Solen gaar ned osv. I det 15de Aarh.s Begyndelse træffer man saa et Eksempel paa en Art Renegat i en svabisk Ridder Herman v. Sachsenheim, der var bosat i Konstanz og synes at gribe enhver Lejlighed til at spotte over sine Standsfæller. I et af hans Digte bliver Ridderen, der klager over den Elskedes Død, trøstet af sin Knægt med tør, sund Snusfornufts Argumenter. I et andet Digt roser Ridderen sig i de højeste Toner af sin Troskab mod sin Dame, lidt efter vises der ham i et Tryllespeil en skøn Kvinde, og han har i samme Øjeblik glemt sin Troskab. I et tredje Digt anvender en Ridder al Trubadurernes Veltalenhed paa at besnære en Bondepige, men hans Ordblomster besvares blot med hendes raaeste, plumpeste Haan.

En saadan raa, plump Haan kom ikke sjælden til Orde hos Borgerne overfor Ridderne. Franske Borgerfolk spotter allerede i 12te Aarh. over deres Don Rando-fattigdom og møjsommelige Liv: Medens »les bourgeois« ligger i deres Senge eller tager ud til Forlystelser, maa hine drage afsted paa Landevejene og bløde i Krig⁶. En gammel hollandsk Ballade fortæller hovevende om, hvordan en rig Bonde nyder den fattige Ridderfrues Gunst imod Løftet om at forære hende en Vogn, som han bagefter snyder hende for. Og Florentinernovellisten Sacchetti skildrer med en medlidende Ringeagt de fattige, tyvagtige Adelsmænd paa deres

udarmede Borge i Florens og Omegn; »af Hensyn til hans Standsfæller skal jeg fortie hans Navn«, siger han om én. Borgerne gør ligeledes Nar af Riddernes Vaabenøvelser, som de holder for Humbug, og deres Krigsbedrifter, som de anser for Praleri. Allerede en gammel svinsk Fabliau morede sig med parodisk at klæde den elendige Fyr Audigier og hans Slagsmaal med nogle væmmelige gamle Kvindfolk ind i Riddervæsenets ædle Former. Men det var især Hundredaarskrigen med England, der for den franske Adels Vedkommende tog Glansen af Ridderligheden. Borgerne skummede over »les seigneurs de France«, der alle — skriver Pariserborgeren i sin Journal — er blevne som Kvinder, thi de viser kun deres Mod overfor stakkels Jorddyrkere og stakkels Købmænd, som er uden Vaaben. Digteren Deschamps skammede Pariserjunkerne ud: »I er pyntede som Brude og kan danse og synge og tale smukt om store Bedrifter, men nu skal I vise, hvad I duer til«, og hans Digts Omkvæd tilraaber dem: »Nu er I ikke længer paa Storbreen i Paris«. I det 15de Aarh. var Krigshaandværket almindelig sunket i Borgernes Respekt. En Monolog⁶ tegnede en saadan Krigskar, der er fuld af Praleri, hoven overfor Borgerpakket og intet frygter i Verden undtagen Fare; da han faar Øje paa et Fugleskræmsel, der er udklædt som Gendarm, falder han angst paa Knæ og tigger om Pardon.

Et mærkeligt Tidens Tegn var imidlertid især »Romanen om den lille Jean de Saintré«, skreven som den er af en Embedsmand ved det burgundiske Hof i Flandern, hvor Ridderlighed og Borgerlighed blomstrede op sammen. Fortællingen skildrer først i

en nydelig, omend lidt fad Tone, hvordan den lille Page vokser op til en ideal Ridder, indvies i trubaduragtig Elskov og gaar ud til æventyrlige Krigsbedrifter; men medens han er borte, keder hans tilbedte sig, og i et Abbedi, som hun besøger, bliver hun bedaaret af en plump Abbed, hvis fede Køkken og atletiske Legemsbygning vinder en let Sejr over hendes Sanser. Da Jean kommer hjem, tager Parret frækt og haanlig imod ham; Abbeden beder ham til Aftensmaaltid, og her sidder han ugenert og kærtegner den Skønne, medens han blodig haaner Riddernes Damedyrkelse og Ridderfærd. Tilslidst tvinger han den lille Ridder til en Tvekamp in puris naturalibus for Damens Øjne og vælter ham Gang efter Gang. »Der gaar de — siger Abbeden — som Døgenigte ved Hoffet, og begynder deres Bedrifter med at søge en eller anden dum eller løsagtig Skønhed op, som de kan forføre. Finder de en saadan, bedrager de hende; vises de Vintervejen, sukker og græder de, og deraf lader Kvinderne, som er altfor villige til at tro paa de store Lidenskaber, sig narre. Især bruger disse Æventyrere det, de kalder »entreprises d'amour« til at vinde Kvinder. Saa hæfter de et Mærke paa Arm, Ben eller Hals, og bilder hver enkelt af de taabelige Damer ind, at det er for hendes Skyld, de vil kaste sig ud i Farerne. Saa gennemstrejfer de alle Europas Hoffer, blot med den Tanke at more sig. Balsalene er deres Arenaer. Derefter vender de hjem med en Kammer-tjener, som de udklæder som Vaabenherold og som de lader overbyde dem selv i kraftige Løgne, og saaledes vinder de det løgnagtigste Ry og faar den mest straalende Modtagelse.«

For dette Syn paa Riddervæsenet maatte ogsaa Ridderromanerne komme i et latterligt Lys, alle deres Turneringer og Vaabenøvelser vække en respektløs Gaben; da en af de Rejsende i »Canterbury Fortællingerne» begynder en vidtløftlig Ridderroman om den ædelig Sir Thopas, afbrydes han snart af Selskabet, som erklærer, at den Kedsommelighed er ikke til at holde ud. Ogsaa Æventyrene er mange for barnagtige. Ja, i Kong Arturs Tid (siger Konen fra Bath hos Chaucer), da var Landet fyldt af Feer; nutildags har Tiggermunkene overalt forjaget dem med deres Vievand, nu kan vi Kvinder saamænd gaa frit om, uden at overfaldes af andre onde Aander end af Tiggermunkene selv. — Og Parodierne begynder at melde sig. Man lader brave flamske Vævere trække i Ridderrustning og skildrer deres pralerske, krysteragtige Ridderfærd under hele Ridderepopéens højtidelige Former, — ligesom Jacques Coeur paa sin Kamin i Bourges havde en Paroditurnering til Æsels, med Svinehyrder til Herolder og Kurve til Skjolde. Burleske Satirer overbyder Ridderromanernes vanvittigste Æventyr. Og man skriver sig en Epopé om en Helt efter *sin* borgerlige Smag — om Hugo Capet, den parisiske Slagtersøn, der allerede er en Art Henrik IV-type: Han faar af sin Onkel, der er Slagter, udbetalt en Sum Penge, med dem rejser han omkring paa Æventyr. »Jeg vil — siger han — tilbringe min Ungdom med at elske; støder én Kvinde mig bort, tager en anden nok imod mig. Elskov, det er Paradis«. Efter at have forført alle Brabants og Hennegaus Piger, forfører han ogsaa Kongens Kusine, bliver dømt til Døden, men slipper, er ogsaa en modig

og lystig Hugaf og vinder almindelig Folkeyndest ved sine Bedrifter, men bliver altid fulgt i Hælene af Kreditorer med deres Gældsbreve.

Det gik paa samme Maade med de tyske Sagnhelte. De maatte lade sig omforme i Borgersmagen, saaledes som det er sket i Digtet »Rosenhaven« (i forskellige Bearbejdelser fra 14de—15de Aarh.). Dér er Kriemhild en ung, egenraadig og lunefuld Kongedatter, som holder Hof i en Rosenhave i Worms, Siegfried er endnu kun trolovet med hende, og hun lader Udfordring udgaa til hvem, der vil forsøge at trænge ind i hendes og hendes Mørs Rosenhave, som forsvares af Siegfried med 12 Mand; den, der sejrer, skal have Roser og Kys og Prinsessens Haand. Dietrich og hans Helte i Bern spotter ved Modtagelsen af Udfordringen Prinsessens Caprice: Roser og Kys kunde de vel faa ligesaa godt i Bern, men Kampløjerne kan de nu alligevel nok have Lyst til. De bryder da op; da der mangler en Mand i Dusinet, henter de i et Kloster den gamle Slagsbroder Ilsan, som er bleven Munk, men som straks smider Munkekappen og viser Stridsgevantet, som han endnu bærer nedenunder. Lystig skildres Slagsmaalene; en af Dietrichs Mænd kæmper hver Gang mod en af Siegfrieds; Dietrichs sejrer, men Kyssene bryder de sig ikke om, kun den gamle kyniske Munk morer sig med at kysse Prinsessens Ansigt helt i Saar med sine Skægstubber og vælter sig ogsaa raat omkring i hendes Rosenbede. — Samme Dietrich med hans gamle Hildebrand og andre »Recken« maatte iøvrigt i et parodisk Heltedigt fra 15de Aarh. finde sig i at optræde ved et plumpt Bondebryllup, hvor det gaar vildt til med

Drik og Æderi, og de gamle Helte bliver paa en respektløs Maade blandet ind i et vældigt Bondeslagsmaal, som helt fremstilles i Heltedigtningens Former.

Allermindst modtagelig for Riddervæsenet var man dog i de italienske Byer. I Italiens gamle Samfundsliv med dets antike Byliv og romerske, sociale og juridiske Traditioner, havde Feudalismen som bekendt aldrig faaet det Fodfæste som Nord for Alperne; hele den feudale og ridderlige Aand var ogsaa Folkenaturen for fremmed til rigtig at kunne forstaa. Der var jo nok forfængelige Borgere, som lod sig adle af Fyrster, og for at kunne kaldes til en fremmed By som »podestà«, Borgermester, — Byerne brugte at hente deres podestà udefra — maatte man bære Ridderskjold. Men Ridderligheden tages dog ikke videre alvorlig. Florentineren Sacchettis Noveller fortæller f. Ex. om en af Byens Borgere, der skulde være podestà i Nabobyen og i den Anledning rent paa maa og faa fik sig anskaffet et Vaabenskjold med et Hestehoved paamalet som Vaabenmærke. Med det paa Armen red han da afsted, men mødte en tysk Ridder, som selv bar et Hestehoved paa sit Skjold, og som forbitret angreb ham som uberettiget til at bære samme Mærke. Den snarraadige Florentiner forklarede imidlertid hurtig sin Angriber, at — som man tydelig kunde se — var den enes et Hingstehoved, den andens Hovedet af et Hoppe, hvilken Forklaring fyldestgjorde Tyskeren, som blev end yderligere tilfreds, da Florentineren ovenikøbet godmodig erklærede sig villig til for en passende Sum at lade sig Vaabenskjoldet afkøbe, — hvorefter denne i næste Bod gik hen og købte sig et med et andet Mærke.

Om en 70aarig Notar, der tog sin Virksomhed som Deltager i Borgernes Søndagsturneringer alvorlig, fortæller derimod en anden Novelle af Sacchetti, — hvordan han rider ud paa sin spraglede Lejehest, som man har bundet en Tidsel under Halen, og hvordan det deraf tirrede Dyr løber løbsk og under vildt Ridt fører den halvdøde Olding til Bys, hvor han yderligere modtages af sin Ægtehalvdels Sparlagenspræken. — I og for sig morede baade det jævne Folk og de mere dannede Lag sig meget godt ved de vildtvoxende Aflæggere af den franske Karl den Store-Epik, som florerede i Italien, og som foredroges paa Gadehjørner af omvankende Jonglører. Men det var rigtignok paa en egen forsoren og selvraadig Maade, at den italienske Folkedigtning bearbejdede Helte- og Ridderpoesien. De store Prosa-romaner »Reali de Francia« og »Guerino il Meschino« osv., fortæller i en ganske jævn og faktisk Krønike-manér, der behandler det hele som autentisk Historie, om skurkagtige Hofintriger, der faar den franske Konge — en gammel Nathue, enten han kaldes Pepin eller Karl den store, — til at forvise den tapre unge Helt fra Frankrig, om den landforvistes Æventyr og Bedrifter iblandt Østens Hedninger, om Sultanens Prinsesse, der forelsker sig i ham, og om talrige Skæbnens Omskiftelser, indtil han lykkelig vender tilbage, forsones med sin Konge og frelser Frankrig og Kristenheden. Der er patetiske og komiske og rørende Episoder i passende Blanding, der er livfuld Spænding og Kunstspring fra det ene over i det andet, der er Vidunderligheder, som det barnlige Folk har slugt i god Tro og de mere dannede har gouteret som lystig Fantasi-

spøg men af ridderlig Aand, af Helteepopé er der ikke et Pust. Romanerne tager hele Herligheden forfængelig. Den ubevidste Ironi behøvede kun at blive sig bevidst, saa var Parodien tilstede⁷. Det blev Lorenzo de' Medicis Ven, den lystige Luigi Pulci, som udløste denne latente Parodi i sit vittige Heltedigt »Morgante Maggiore«.

Hos L. Pulci og Lorenzo de' Medici bliver ogsaa Trubadurlyrikken Genstand for den florentinske Spot. Ligesaa godt som Ridderepiken mødte den ridderlige Erotik i alle Lande Parodier fra Borgernes Side. Vi har set denne uvilkaarlig omdannes i den nye Atmosfære. Men den intransigente Borgerlighed nægtede overhovedet at tage Amorpilene, Salamanderen, der levede i Ild, eller Tilbedelsen af den Skønne i Madonnas Lignelse, for Alvor. Hvordan svarer ikke i det tyske Digt den knibske Bondepige Købstadsjunkerens smægtende Galanterier? »Jeg brænder af Elskov. — Aa! dyp dig i koldt Vand, saa slukker Ilden nok. — Jert søde Væsen bedaarer mig. — Tag blot en Ske og smag, hvor sur jeg er. . . « Ganske paa samme Maade bliver i et florentinsk Digt Riddersmanden, der nærmer sig Bondepigen med Blomster- og Amorlyrik, haanlig vist Vintervejen; hun foretrækker sin Bondeknøs. Men især er det Lorenzo og hans Venner, der har deres Spads med Trubadurlyriken. De lader en Bondeknøs (eller Polyfem) forelsket forsøge sig i denne Stil, og Resultatet bliver paa en Gang en Parodi over Trubadurerne og tillige for de dannede Florentinere en god Spads med naiv Bondeplumphed: »Dine Tænder« lovsynger Bondeknøsen sin Skønne »er saa hvide som en Hests, din Hud saa hvid

og blød som Nyrefedt, du er smukkere end Paven og jeg sværmer for dig som Fluor for Vinhøsten. Naar jeg ser dig, vokser Hjertet en Alen i Livet paa mig og Taarerne falder dryp-dryp ned« . . . Her slaar Byboernes Spot to Fluor med et Smæk, men skal Lorenzos Hjerte vælge, vælger det ubetinget Bondens simple naturlige Følelse heller end Trubadurens sødlige og overspændte Affektation.

Trods al Borgernes ærlige Religiositet maatte dernæst ogsaa Middelalderkristendommen paa alle Punkter udæske Borgeraanden til Spot og Vantro. Borgernes sociale Kamp mod Kirkens Tiender og Skattefrihed, mod hele Kirkens verdslige Magt og Guds var ledsaget af en voksende aandelig Modstrid mellem Borgeraanden og Munkeaaanden. Allerede tidlig klager Munkekrøniker over, at der er en Luft af Skepsis og Vantro inde i Byerne. Saaledes er Florens fra gammel Tid fuld af »Epikuræere« : Vantro, og hele Befolkningen er kaade »truffatores« ; naar Mirakelmagerne nærmede sig Byen — klages der —, kom Spadsmagere ud og bad dem endelig drage bort: Byen var iforvejen saa overbefolket, at den ikke vilde risikere at faa sine Døde genopvakte.

Miraklerne var overhovedet noget, som Borgernes Rationalisme atter og atter maatte stejle overfor. Ganske vist kunde mange af dem holde det prægtig gaaende med to, helt adskilte Departementer i sig: et, i hvilket man til daglig forklarede sig, hvad man oplevede, og beregnede Fremtidens Chancer i den faste Forvisning om naturlige Aarsagsforbindelser, og saa et andet mindre,

i hvilket man troede paa den Regn af Kors, der var falden ned fra Himlen et Steds ved Rhinen og skar tvers gennem Folks Klæder, eller paa, hvorledes en Person, der uværdig havde nydt Herrens Legeme ved Nadveren, nødedes Dagen efter til at give det nydte fra sig igen, — hvorefter det udspyede blev til et lille Barn, der paa hans Bøn dog atter forvandlede sig til Hostie og nu lod sig nyde af den omvendte Synder. Saadanne Ting fortæller f. Ex. Metzerkøbmanden Philippe de Vigneulles i sin tidligere omtalte »Gedenkbuch« fra c. 1500. Men Vantroen borer sig dog frem alle vegne. Saaledes allerede i den gamle Ræveroman, naar der ved den uskyldig omkomne Høne Pintes Grav begynder at vise sig Mirakler, og den efterhaanden bliver et Valfartssted for Syge, saa Paven maa kanonisere den Afdøde. Eller i »Pfaffe Amis«, den snilde Præst, som øver Vidunderkure og gør en fattig Kones døde Hane levende igen. Eller i Florentinernes intrikate Spørgsmaal til en Munk, om han, naar han falder i Vandet, helst vil have et Breviar under Armen eller et Græskar.

Et andet Anstødspunkt var Relikvierne og Helgenbenene, som førtes til Marked af Munkene i stadig stigende Antal. Ogsaa overfor dem var de fleste Borgere, selv de mest dannede, ganske vist ofte helt uden Kritik. Den fornemme, intelligente Nürnberger Købmand Muffel (15de Aarh.) samlede paa Relikvier og var naaet til 308, men hans Agt var at skaffe sig en for hver Dag i Aaret; hans Fromhed og hans Amuletter hindrede ham imidlertid ikke i at blive hængt for Bedrageri mod Statskassen. Men de Relikvier, som Munkene falbød, udæskede dog altfor tidt den sunde Menneske-

forstand, til at Borgerne kunde dy sig for Spot. Boccacio opregner i en Novelle alle Fra Cipollos Relikvier, hvoriblandt en Finger af den hellige Aand, nogle Straaler af Bethlehemstjærnen, en lille Flaske med en Smule Klokkelyd fra Salomos Tempel. Og Straszburgeren Seb. Brant supplerer i sit satiriske Læredigt denne Liste med en Fjer af St. Michaels Vinge, Tøjlen til St. Georgs Hest, noget Hø fra Frelserens Krybbe o. l.

Saa var der Afladskræmmerne. Vor Metzborger noterer med Tilfredshed, at han har købt sig et »perpetuum« : et Pavebrev, som har den Kraft, at hver Gang man tror sig i Dødsfare, — og, i Tilgift, én Gang medens man er i sin fulde Sundhed — kan man lade sig give Syndernes Forladelse af en almindelig Præst ogsaa for de Synder, som det ellers er forbeholdt Paven at forlade Folk. »Je prie à Dieu, qu'elle me soit profitable à salut de l'âme« tilføjer han fortrøstningsfuldt. Alligevel var Ringeagten og Forbitrelsen mod dette Uvæsen stærk og stigende hos det oplyste Borgerskab. Den eneste af sine Personer, som den ellers saa humane Chaucer virkelig hader, er Afladskræmmeren, hvis Skikkelse han gør saa odios som mulig. Og Tigermunkene stod heri ofte paa Borgernes Side og talte med Fynd og Klem: »Se mig til disse Indulgentia-Falbydere,« sagde en af dem⁸, »som med alslags Løgn og Bedrageri søger at sælge Paradiset til fast Takst, som man sælger Heste og Svin paa Torvet. Jeg byder en kostelig Vare, raaber de. — Hvad er det for en? — Himmeriges Rige. — Hvormeget koster det? — Ja, I kan betale i Guld, Sølv, møntet eller ikke møntet, gode

Lærreder, Hovedpuder, Servietter, Tinkasseroller, Korn og andre Fødevarer.

Overfor alt sligt maatte Borgerforstanden stejle. Fra andre Sider af Munkekristendommen maatte den jævne Jordiskhed, den fuldblodige Levevilje i Borgerne blive frastødt. De var i høj Grad Mennesker af Kød og Blod, de vilde leve paa Jorden, tjene Penge og nyde Livet. Kirkens Livsfornægtelse stod dem i Vejen. Den generede dem for det første i deres Erhvervsliv. Det var snart hver tredje Dag, de skulde holde Butik og Værksted lukkede for at fejre Helligdag. De blev dernæst udblokkede og udsugede af Kirken paa alle Maader. Foruden Tienden og de andre Afgifter skulde man ud med stadige Bodspenge, hvergang man havde været til Skrifte; hver Synd skulde sones med Almisser og Kirkeoffer. I sin Fyraftensglæde generedes man atter og atter af Kirkens Fastepaalæg, og i sit Erhvervsarbejde led man under Kirkens Forbud mod Aager og hele den gammel-apostoliske Fattigdomsfordring, som Munkene altid stak de rige Borgere i Næsen, — medens de selv gik uvirksomme om og levede af Kirkegods og Almisser. Ogsaa Klærkenes og de Helliges Askese irriterede Borgerne, som en Kritik af Kødets Lyst og Diskreditering af Ægteskabet. Alt overspændt og alt rigoristisk frastødte i lige Grad deres Sans for det naturligt sunde og for det mageligt jævne. »Lad os dog bare være Mennesker« — har altid været Borgerlighedens Ord overfor al Slags Extravagancer. Med vantro Skepsis saa' de hvert Forsøg paa at gaa udover det menneskelige. Og Geistlighedens og Klostrenes Forfald gav da ogsaa paa det mest aabenbare Borgernes Mistænk-

somhed Ret. Utrættelig blev derfor Borgerviddet ved med at variere Historier om de hyklerske Præster og løsagtige Munke og alt, hvad Kultur og Sortkjoler kunde dække over, — om hvordan de i en Engels eller Geists Lignelse aabenbarer sig i Borgerkonens Sengekammer eller Fadebur, og om hvordan den unge Novice i et Kloster bliver indviet af sin Skriftefader i den sande Næstekærligheds fromme Glæder. Og med aabenbar Glæde fortalte Novellerne om, hvordan Sanserne sejrede over Askesen, — naar Nonnerne har det Held at faa sig en døvstum Gartner til Klosterhaven og alle som én i Smug lyksaliggør det diskrete Mandfolk med deres Gunst, eller naar den unge Kone siger sin gamle af-fældige Mand Besked og tager sig selv til Rette med en ung Elsker. Stærkest og dristigst var maaske Boccaccios Parodi paa den mørke Pønitenselegende. I sit »Pønitensespeil« havde Munken J. Passavanti fortalt, hvordan en Kulsvier en Nat hørte høje Angstraab og derefter saae en nøgen Kvinde ile afsted med flagrende Haar, medens en Ridder fór bagefter paa en sort ild-sprudende Hest og med Kniv i Haand. Da de kom forbi Kulmilen, greb han i hendes Haar, stødte Sværdet i hendes Bryst og kastede hende paa Ildbaalet. Det samme Syn havde han 3 Nætter i Træk og fik saa at vide, at det var en utro Hustru og hendes Elsker, der saaledes straffedes efter deres Død. Men Boccaccio fortalte nu om et ganske lignende Syn, kun var det dér omvendt en Kvinde, som haardhjertet havde afvist sin Elsker og drevet ham til Selvmord og derved ned i Helvede, og som nu ogsaa til Straf hver Nat mishandles af ham.

Alvorlige Kætterbevægelser fremtraadte som bekendt ogsaa overalt i Byerne. Hvor megen Forskel der end var mellem de Katharer fra c. 1200, de sydfranske Valdesiere og Albigenere, de flamske »Brødre af den frie Aand«, Lollarderne og Hussitterne o. s. v., saa er det dog hos dem alle for en væsentlig Del rationalistiske Indvendinger, som gør sig gældende mod Kirketroen: Brødet og Vinen er ikke Kristi Legem og Blød, men et forgængeligt, af de almindelige Elementer bestaaende Stof; Messer kan ikke løse Dødes Sjæle ud af Skærsild; Aflad, Mirakler, Relikvier er Humbug. Dernæst ogsaa ofte en Menneskelighedens Protest mod det overmenneskelige i Munkekristendommens Krav, f. Ex. med Hensyn til Kønslivet. Den Lutherske Reformation endelig betød for en stor Del den sunde og jordiske Borgerligheds Krav paa en Kristendom, som var billigere og bekvemmere og mere afpasset efter Menneskenaturen og Livet i Verden end den tidligere. Den betød tillige Borgerforstandens og Byoplysningens Udfejsning af alle de meningsløse, fornuftstridige Tilvækster, som gennem Aarhundrederne havde overgroet den oprindelige Kristendom.

I Kampen mod al Slags Idealisme udprægedes overhovedet Borgernes medfødte Følelse af at være Smaa-folk og jævne Prosaikere, og fra Boder og Værksteder kom en voksende Opposition mod alt højtravende eller forfinet og en kynisk Lyst til i Stedet derfor at behage sig i det plumpe og platte. Det var vel endnu tem-

melig harmløst, naar man parodierede Legenderne i Digte som »St. Silds Levned«, i hvilket Silden skildres som en Martyr, der steges paa Rist ligesom St. Laurentius, eller saltes eller hænges op med Benene i Vejret som de andre Blodvidner, eller naar man beskrev Druens Persning og Tilberedning som et »St. Bacchus' Martyrium«, der var et Sidestykke til Kristi Passion. Men der var dog en villet Kynisme i den Maade, hvorpaa man op imod Kirkens »Marias 15 Glæder« satte de ironisk mente »Ægteskabets 15 Glæder«, eller ogsaa i Lorenzo Medicis digteriske Vandring gennem Drukkenboltenes Paradis, hvori ikke Beatrice og Virgil, som hos Dante, men to af Florens' celebre Drukkenbolte var hans Førere. Over et ældre latinsk Grundlag udformedes i det 15de Aarh. talrige Dialoger mellem Kong Salomon og den bondske Klown Markolf. I dem sætter Markolf sin platte Snusfornuft eller sit kyniske Humor uforsagt op som Modstykke til Salomons opbyggelige Visdomssprog. Hvad man begynder med Ære, deraf har Ingen Skade, siger Salomon. Den Ræv, der skammer sig ved at rapse, han kommer til at græmme sig af Sult, svarer Markolf. »En god og skøn Kvinde er Mandens Krone«. Et Fad Mælk skal man vogte godt for Katte, svarer Markolf. »Vin bringer Ukyskhed og den drukne stifter Ondt.« Vin gør den fattige rig, derfor bør han altid være drukken. Og videre i samme Tonart.

Stedse havde, Middelalderen igennem, det menneskelige Kød og Blod reageret mod Hyperidealismen. Under Riddernes Fernis skinnede Slagsbrødrene og Drikkebrødrene uafladelig igennem, og Klærke, der

var løbne fra Klostret, sang deres hedenske Vagantviser om »Wein, Weib und Gesang«. Men det er i Byernes Sammenklumpning af nye Lag, at Oppositionen ret blev bevidst og systematisk. I udfordrende Trods udvikler borgerlige Digte, at det blot gælder om at »s'aaiser et s'ébattre«, »vivre à son aise«, »faire grand'chère«. Fortalen til »Dekameron« erklærer, at disse Noveller skrives til Trøst og Adspredelse især for Kvinder, »der ikke i Livet faar deres Kærlighedsdrift tilfredsstillet«. Med sin djærve og rappe Tunge forherliger Klædemagersken fra Bath (hos Chaucer) Flergiftet — »Bigami, ja Oktogami« — ud af sine fyldige Elskovserfaringer. En hel Fabrikation af obksøne Træsrit blomstrer frem: det er Susanne i Badet, Loth og hans Døtre eller saftige Bondelivsgenrer. Bønderne — disse Okser uden Horn, som Borgerne foragtelig sagde, — bruges ganske kvikt af dem som kyniske Vrængebilleder overfor al Slags Forfinelse. I Fastelavnsspil, »Schwänke« og Træsrit tegnes plumpe Bondebrylluper, hvor Forældrene købslaa om Børnene, Knøsen forslugen betragter sin Friedels massive Ynder, og Selskabeligheden behager sig i svinske Raaheder; Borgerne slaar sig her paa én Gang til Ridder paa Knoldesparkerne og stiller samtidig deres nøgne, naturlige Menneskelighed op som Modgift mod al Affektation og alt Hykleri, — som moderne Naturalisme ofte har gjort det. Paa denne Konto begynder Bonden formelig at blive moderne. I »Till Uglspil« kommer hans Snuhed bag den enfoldige Maske til sin Ret. I en tysk Fortælling fra det 15de Aarh. dukker ogsaa Klods-Hans op: Bondedrengen løber hjemmefra og kommer til Hove, hvor fornemme Yng-

linge stræber at vinde Prinsessen; hun skal have den til Mand, der 3 Gange sætter hende til Vægs ved kvikke Svar, og med sin uforbløffet plumpe Slagfærdighed tager Tølperen nu ganske Vejret fra Prinsessen og vinder hendes Haand. I Sagnets orientalske Form var det den sindrige Gætning af dybe Sindbilledgaader, som var gaaet af med Sejren (Turandot). — Endelig blev det i Reformationsrørelserne »Karsthans« — Bonde-typens Navn —, der i Flyveskrifterne fremstilles som den, der med sin enfoldige Forstand forstaar af Skriftens Ord »als vil als dry pfaffen und noch mer«, og paa Titelbladet peger han ogsaa truende paa sin Plejl, der jo ogsaa snart kom til Anvendelse i de vilde Bondeoprør.

Ikke skabe sig, ikke snøre Naturen ind hverken i Hofmanér eller Klostertugt! Istedensfor det 14de Aarh.s yndefulde, stramtsiddende Hofdragter, der saa' fine, balletagtige ud, lægger man i det 15de og 16de Aarh. Vind paa svære, rige Stoffer, der falder i kluntede, knækkede Folder — som man ser det paa Malerierne; Ærmerne bugner ud, Nederdelene breder sig uforholdsmæssig, Snabelskoene afløses af »pieds d'ours« eller »Kuhmäuler«, baade Mænd og Kvinder bar Bælte nederom Maven, saaat denne træder stærkt frem, og Kvinderne havde den Mode at holde Overkroppen bagud og stikke Maven frem. »De fremhæver« — klager en flamsk Moralist⁹ — »de Dele af Legemet, som er bestemte til at holdes skjulte, og vækker derved syndige Lyster«; samme Forfatter beklager sig over en anden af Tidens nye Moder, de mægtige Skamkapsler eller Skamposser,

som Mændene næsten som en Slags mandig Pynt har til Skue foran paa Benklæderne.

Ogsaa i Tale og Manerer mærkes en forsætlig Forplumpning. Man vil være usminket og ligefrem og man nævner usnærpet Tingene ved deres Navn. I 2den Del af Rosenromanen bebrejder den velopdragne Elsker »Dame Fornuft«, at hun har omtalt en Del af Mandens Legeme, hvis Navn ikke lyder godt i en høvisk Jomfrus Mund. Men »Dame Fornuft« erklærer, at det ingen Synd er at nævne »par plein texte, sans mettre gloses« de ædle Værktøj til Menneskehedens Opretholdelse, som Gud selv har formet med sine Hænder; desuden havde Platon jo sagt, at man har faaet Talen til at gøre sig forstaaelig med. Og man morer sig med at parodiere Catos og Ridderlighedens Regler for god Levemaade og ved op imod dem at stille en Lærebog i alle Slags Unoder. En fransk Skøge giver i en Fabliau sin haabefulde Dreng Leve-regler, da han skal ud i Verden, ligesom Slotsfruen gør det i Ridderromanerne; men deres Indhold er ikke ganske det samme. En tysk Anti-Cato belærer den Unge om, hvordan han skal lange først til Fadet, fylde sig som en Karpe, svare Værten uhøflig, give Grovheder som Svar paa en høvisk Hilsen, lave Optøjer paa Gaden o. s. v. Straszburgersatirikeren Seb. Brant udnævner da ogsaa ironisk St. Grobianus til den tyske Nationalhelgen, efterat Hr. Zirlich er død og Hr. Klodshans og Hr. Krasbørstig regerer overalt.

I hele denne brutale Naturalisme, der stadig reagerer mod Middelalderen, er Borgeraanden en direkte

Indleder af Renæssancen. Fra Boccaccio til Aretino, fra Giulio Romano til Caravaggio, fra Titian til Veronese, fra Frants I til Rabelais, fra Rubens til Tæniers, fra Frants Hals til Jan Sten osv. osv. — gennem hele Renæssancen gaar den brede, livskraftige Borgeraands Reaktion mod Middelalderens Idealisme.

X. SAMFUNDSAAND

Bylivet udviklede imidlertid ogsaa *sin* Idealisme. Den rige Samfærdsel gjorde ikke blot Byfolk kvikke, meddelsomme, spodske og let paavirkelige, den virkede ogsaa i gennemgribende Grad til at humanisere og socialisere dem. Byernes Vækst og Udvikling var jo helt igennem betinget af, i hvor høj Grad Samfundslivet kunde opdrage de Enkelte til at dele Tanker og Følelser med hverandre og vokse sammen i Interesser og i Arbejde.

Ingen fik i de gamle Byer Lov til at passe sig selv og lukke sig inde i sit Eget. I Nutidens Storstæder kan man som bekendt leve saa ensomt og føle sig saa ensom som maaske intet andet Steds; ingen erfarer dette som den, der kommer til Storstaden fra en Provinsby. Livet bliver let saa forholdsløst for den Enkelte, fordi Forholdene er saa store og saa talløse, at han aldeles ikke strækker til at omfatte dem. Mellem alle Gadens fremmede Ansigter gaar han om og hilser kun her og der paa en Enkelt. Hans Bekendte bor i den anden Ende af Byen, og der bliver knap Tid til at ses en 3—4 Gange om Aaret med sine nærmeste Venner; ellers kan han blot skrive til dem, raabe dem op i en Telefon og læse i Avisen, hvordan det gaar dem. Aldeles uden nærmere personlig Berøring staar han til de tyve for-

skellige Specialister, han køber sine Varer hos; han har ikke sin Købmand, sin Barber, sin Tørvebonde, sin Huslæge, sin Stamkneipe, som han havde det i Provinsbyen, og sin Tjenestepige skifter han hvert Kvartal. Selv som den flittige Selskabsmand vil han daglig ogsaa blot trykke Haand og føre Konversation med en Mængde Mennesker, men han lærer, som bekendt, ikke derved Mennesker at kende eller lever sammen med dem. Overalt føler han da om sig en Luft af LigeGYldighed og Fremmedhed, — møder den rundt om fra og udstraaler den tilbage —, og midt i Vrimlen lever han i ensom Forholdsløshed.

Men de gamle Byer lignede provinsielle Ravnekroge; den forholdsvis ringe Bevægelse af Ind- og Udvandring gjorde Forholdene snevre og stillestaaende selv i de større Byer. Man mødte, Livet igennem, de samme Ansigter, vidste Besked om hverandres Forfædre flere Led tilbage; man kunde kigge over i hverandres Gryder, og kunde daglig gaa et Par Gange hen at se selv til sine fjernest boende Bekendte, — og Livets Tempo gav En saa rigelig Tid dertil —; man handlede selv med sin Købmand, gik paa Torvet og spurgte Dagens Nyt og fulgte sin Barber til Jorden. Saa overvaaget af Øjne, saa bundet af Forhold og Hensyn var den Enkelte, at han stundom kunde føle det, som skulde han kvæles, men saa lunt og hyggeligt syntes dog den hele Familierede ham, at han vantrivedes, naar han kom ud af den. Dantes Storhed kunde først løfte sig til Flugt, da den hjemlige Rede havde kastet ham ud, men det var ogsaa denne tunge Skæbne, der gjorde ham til en Fremmed paa Jorden.

Selve Bysladden betyder en Interesse for Medmenneskers Liv, som først nu under det tættere Samliv er vaagnet hos Folk. Naar Sladden løb om Mona Bertha henne i via martelli og den tykke Tigermunk, om Væverens Dorthé og den unge Garversvend, om hvordan Mester Leonard, som paa Kroen er saa høj-røstet, derhjemme nok baade maa skure og feje for sin arrige Ægtehalvdel, saa var de psykiske Elementer i denne Interesserethed jo naturligvis yderst blandede, men alle var de af social Art. Først en almindelig nervøs Pirring ved at kigge bagom de Kulisser, som man daglig ser fra Forsiden, og ved at faa fuld Rede paa mangt og meget, man længe har haft Færten af; derfor er Skandalerne om ens egne Genboer ganske anderledes interessante end de, som angaar Fremmede. Alle Ruder, alle Ansigter inviterer jo ligefrem til at kigge indenfor; alle de løse Berøringer og halve Forhold, man staar i til sine Bysbørn, ægger jo som første Kapitler af en Mængde Historier, som Fantasien ikke kan lade være med at fortsætte. Men dernæst ligger der en vis praktisk Trang bag al Sladder. Man maa vide, hvordan de Mennesker er, som man lever imellem, man maa, for at kunne gerere sig, være à jour, være indviet i Forholdene: det er ikke ligegyldigt for Kræmmeren at vide, om hans Kunder har Grunker eller er forgældede, ikke ligegyldigt for Grethchen at vide, om Heinz gaar og leger Kæreste ude i »Kirsebærgangen« med Hønsesidse, eller for en Husfader at faa at vide, hvad Præsten kan falde paa, naar han er ene i Skriftestolen med de smukke Koner. Alle Interesser er saa sammenflettede, at den enkeltes Livspolitik overalt maa

og enhver føler, at det
brænder hos Naboen,
arriverer Genboen, en
ham selv. Disse prak-
almindeligt Behov for
stadig forøget. Hver
eskhed og Munkenes
der drejes de dumme,
snedige, og om Livets
Borgeren forsigtigere,
sin Post overfor Livet.
eresse vokser og næres

er endelig ogsaa livlig
ke vist oftest i den
ympati, som man har
Den onskabsfulde
et misundelige Ubehag
elt Fremskridt fra den
ske ligegyldig overfor,
Den onskabsfulde
ølelser med, hans Fan-
deligt deres Lykke og
udt tilbage til sig selv
ke ikke er hans egen,
ndres Genvordigheder
des volder hans uvil-
ndres Glæde ham kun
andres Ulykker ham
søger Sladdren ganske
siderne i Næstens Liv.

»Det er godt, det ikke var nogen af os, det hændte« — tænker Sladresøstrene, naar de underholder hinanden om de Sorger, Slagterens har af deres vanartede Børn, eller om det latterlige Uheld, der overgik Anne Kandestøbers forleden Dag i Kirken. »Det er da godt, man ikke har saa store Horn i Panden eller er saaledes under Tøflen hjemme« — det er det Krydderi, som giver alle Historierne om ægteskabelige Misèrer en saa liflig Smag for Mandfolkene; eller ialfald hedder det: »Det er da en Trøst, at det ikke gaar andre bedre end én selv«. Naar endelig Historierne udbreder sig over Næstens Skavanker, Brøst og Laster, saa er det et selvretfærdigt »Gudskelov da, at man ikke er som denne Tolder«, som udgør Sladderens skjulte Pointe.

Det er i de smaa Byer, at, som bekendt, ogsaa nutildags den medborgerlige Ondskabsfuldhed udfolder sig virtuøsmæssigst. Hvor man har god Tid til at studere sine Medmennesker bag Refleksionsspeile og fra Anlæggets Bænke, og hvor man et Liv igennem gaar og ser sig gal paa de samme Ansigter, dér er det, man ser surest til dem, som har det godt, nidskest beskærer hinandens Fortjeneste, dukker dem, der knejser, og giver Æselspark til dem, der ligger; det er ogsaa dér, at man med det smidigste Haandelag og de spidseste Vaaben forstaar at prikke og bore i et Menneskes Rygte og viser sig mest opfindsom og udholdende i at ærgre en Særling og latterligøre en Stakkel. Det er dér, at et eller andet havareret godt Hoved uddanner sig som en ren Tidskort til at blive en »Livsens Ondskab«. Der er florentinske Lyrikere fra Dantes Tid, som — maaske lidt i Kaadhed — giver Stemninger af for-

skab mod alt og alle
 hvad der behager an-
 ørger man, hvad der er
 er Sværdhug i andres
 ds, og hvis alle slyngel-
 kunde jeg, vilde jeg slaa
 ihjæl i min Tanke.
 antes Ven Cino da Pi-
 inger. Den sienesiske
 ynder i vild Humor al-
 et Samfund, som han
 var Ild, jeg brændte
 ind, jeg rased som et
 dede jeg mig muntre —
 e, — om jeg var Kejser,
 e Menneskene Hovedet
 s »fæle Ravn« — det
 med Forfatteren hæv-
 an havde gjort Kur til,
 e haft ham til Nar for
 en ogsaa føle, hvor hvi-
 ære Skiven for Bysbør-
 t var giftige og gemene
 pengæld gav i Hænde til
 vet dog ikke andet end
 te og uddybe Sympatien.
 andre, meddelte sig ind-
 vad der foregik i hver-
 lukke sig for Smertens
 are følsomme og tynd-

hudede blev den enkeltes Nerver. Og ogsaa selve Interesserne groede mer og mer sammen. Udadtil maatte man staa Last og Brast mod Byens mangehaande Fjender og gøre fælles Sag mod den sorte Død eller Misvækst og Oversvømmelser; indadtil var Lav og Gilder de største, vigtigste Sammenslutninger til gensidig Understøttelse og Sikring. Om dem gruppede sig snart de talrige tidligere omtalte Broderskaber, til fælles Gudstjeneste, fælles Understøttelseskasse, samt Selskabelighed. Men en almindelig Aand af Broderlighed og Medmenneskelighed udviklede sig tidlig af Smaafolk- og Underklassefølelsen. Tidligst og smukkest kommer Medfølelsen med Livets Stedbørn ogsaa frem hos en af »Aandens Proletarer«, en »chétif trouvère de Paris« fra 13. Aarh., Rutebeuf. I en Sang til Sjoverne paa Grèvepladsen i Paris beklager han deres Lod, nu Bladene falder af Træerne og Staklerne ingen Klæder har. »I vil faa det koldt om Benene. Hvor I kunde lide nogle forede Kapper! Jeres Støvler behøver ingen Smørelse, I laver Saaler af jeres Hæle. De sorte Fluor har stukket jer i Sommer, nu er det de hvide, som vil falde over jer.« I 14. Aarh. taler saa i England »Peter Plovmand«s Forfatter varmt de fattiges Sag og appellerer til Medlidenheden ved at skildre den fattige Moder i sin Hytte, naar hun ved Vintertid maa op inden Daggrø for at spinde, karte Uld, lappe og vaske og samtidig maa røre Vuggens Gænge — eller den stakkels Smaahaandværker, som ikke vil beklage sig eller vil betle hos Naboer, men slider for at tjene et Par Pønce til Føde og Klæder for sine Kære, og som anser en Ret Muslinger til en Shilling for Festføde.

Og paa alle Omraader udfoldede der sig en almindelig social Hjælpsomhed. Borgerne tog nu selvstændig fat paa det filantropiske Arbejde, som tidligere ene havde været overladt til Kirken. Kirkens Hospitaller kom over paa Lægmands Haand, og Borgerne byggede nye og testamenterede dem Penge. Overalt rejste sig *Ospedali degli Innocenti* eller *Gefunden Kindlein Häuser*, *Armenherbergen*, *Gotteshäuser* og *Brüderhäuser*. En rig Frankfurter stiftede en Varmestue, »damit das arme Volk im Tage sich wärmen möge«; en anden en Stiftelse »Seligenstatt« for ugifte Kvinder; Staden begyndte at lade foranstalte Uddeling af Brød og af Brænde¹. Overalt gjordes der ogsaa Appel til den vakte sociale Medfølelse. Rundt paa Gaderne viste Tiggerne deres ægte eller lavede Saar og Lemlæstelser frem; en »Klingelmann« gik om med en Bjælde og tiggede for de Syge, der laa hjemme; gennem Hospitalets Gitter straktes udtærede Arme ud efter Almisser; de forbisejlende Skibe paa Floden prajedes af en Skipper, der var engageret af et eller andet »Gutleuthof«, til at betle Almisser hos Rejsende; i Kirken stod en Almisseblok, foran hvilken brændte en »Elendenkerze«. Selve de godgørende Institutioners Navne har noget saa naivt godmodigt og blødhjertet over sig. — Og overalt skænkes der de fattige en Tanke. Guldsmeddene skal ved hvert Salg lægge en Styver tilside til de fattige, en »denier-dieu«. Ved Lavsgilderne staar 15 Pladser aabne, som fattige, naar de blot er renvaskede, kan indtage som Gæster; de bliver betjente først og beværtede sammen med Lavets Ældste². — Noget demoraliserende var der — som altid — ved denne store Hjælpsomhed; den

enkelte følte sig let opfordret til rolig at søge Støtte hos andre i Stedet for at staa paa sine egne Ben, og det generede ikke Æresfølelsen at tage imod en Almisse; ligesom der intet gjordes, for at denne blev en »Hjælp til Selvhjælp«. Den kirkelige Opfattelse af Fatigdommen som en Art hellig Institution, der af Gud var indstiftet for at give Folk Lejlighed til at øve Kærlighedsgerninger, spillede vel ogsaa ind her. Overalt klages der ogsaa paa Reformationstiden over det overhaandtagende Tiggeri; af 17 unge Knøse — paastod Moralister³ — arbejdede i de tyske Byer kun én.

Demokratiske Lighedsideer og kommunistiske Fællesskabstheorier dukkede overalt op i Byerne. »Da Adam graved og Eva spand — hvem var mon dengang Adelsmand?« var et Vers, som fra engelske Lollarder spredtes paa alle Sprog. Allerede i den gamle normanniske Rimkrønike *Roman de Rou* (12te Aarh.) erklærede de oprørske Bønder overfor deres adelige Undertrykkere: »Vi er Mennesker, som I er det, vi har de samme Lemmer som I osv.« De florentinske Smaafolk erklærede — ifølge Macchiavelli⁴ — under *Ciampioprøret* (1378) det samme: Vi vil ikke lade os imponere af »quella antichità del sangue« som de store pukker paa; alle Mennesker er af samme Ophav, deres Slægt er lige gammel, de er af Naturen éns skabte. Klæd jer blot helt nøgne af, og I vil se, at vi alle er lige. »Den franske *Roman de la rose* udtalte allerede før Aar 1300, at oprindelig al Ejendom havde været fælles for Menneskene og det var kun af Hensigtsmætsighedsgrunde — ikke ifølge nogen guddommelig Ret —, at Ejen-

dommen var bleven delt og at en enkelt var bleven udvalgt til Konge for at vogte paa hvers Ejendomsret.

Disse Smaafolks Theorier var jo i Virkeligheden ogsaa oprindelig Kristendommens. De første Kristne gennemførte paa en Tid, da det antike Samfund opløste sig i skrankeløs Individualisme, et ægte kommunistisk Fællesliv. I Klosterlivet havde denne oprindelige Kommunisme tildels stadig fortsat sig, og efterhaanden som Kapitalismen voksede frem, var ogsaa Tiggermunkenes Ordener fremstaaet og havde genoptaget Kristendommens gamle Forherligelse af Ejendomsløsheden. Hussiterne i Bøhmen og Lollarderne i England prægede ligeledes Kommunisme. Det var dog især hos Landbefolkningen at slige Theorier slog an. I Bøndernes Næringsvej er der forholdsvis liden Konkurrence mellem de Enkelte, og deres Interesser og Kaar falder i alt væsentlig sammen: den samme Regn skader dem alle og de trænger alle til den samme Sol. Jordfællesskabet maatte derfor naturlig her staa som den mest passende Samfundsøkonomi. Rundt mellem Bønderne viste sig ogsaa kommunistiske Rejsninger, og med det sveitsiske Edsforbund som Mønster dønnede det paa mange Kanter op til Bondeoprørenes Uvej⁵. I Byernes Samfund af Næringsdrivende kunde derimod, trods Lavsvæsen, aldrig Tanken om Afskaffelse af Privatejendom og Konkurrence falde Folk naturlig. Her holdt alle Erhvervsinstinkter fast paa, at det var en naturlig og kristelig Ting at tjene Penge, og at vel erhvervet og vel anvendt Rigdom var Gud ligesaa velbehagelig som Armod. Saaledes ræsonnerer H. Sachs i en af sine Dialoger, og det er ogsaa det praktisk

om vandt
 og mere
 ten til so-
 dem Midt-
 se for egen
 ion. Selv
 le — skal
 ig med en
 vier Mail-
 edikanter,
 onomiske
 g atter og
 e⁶. »Aah,
 rer denne
 t Hospita-
 at og uden
 or selv med
 til?»

ar talt om.
 lse. Folk,
 ed at lære
 g opdrage,
 imod hos
 , han skal
 t Samlivs-
 ling af de
 es vel Nu-
 endig paa

Frøgelſe

er, med mindre da Kjø-
rke kan ſes. Man maa
paa Bordet mere end
and. Der er faſtſlaet
ord, der i den Anled-
ſaſſer. Man faar ogsaa
Mindebægeret« drikkes,
Laan til ſig« ſaa rigelig,
med Ridderskabets Vel-
nu ogsaa Borgerne og
i engelske »books of
als, franſke *chastiments*
Leren og *Lebenregeln*, la-
e *morum puerilium* ſom
pæne Manerer fra det
hvordan man ſkal gaa
ere ſaa ren i ſin Dragt
Kliden, og huſke paa,
gode Manerer, ſom det
ingelte Mand kan bære
har rejſt ſig fra Bordet,
gentleman, ſom ſad dér.
ſkabelighed naar natur-
deres Theori, — ſom i
dan de begyndte med fra
Leveregler for pæne Ma-
forhold (Notaren Fran-
etto Latino paa Dantes
Noveller« var i Virkelig-
rtalen ſelv ſiger — »en
pæne Artigheder og ſkønne

hvordan man
 og belevant
 ver Albertis
 for »buoni
 vid, ligesom
 , hvordan
 kan forene
 hvordan man
 synes for-
 le Manerer
 hrilig. Saa
 Man skal
 den sobre
 nen for at
 inanden al
 det krydres
 egen Musik,
 Venner.
 vet Menne-
 ikke sociale
 aal af Ær-
 vittigheds-
 Begrebet
 sen til de
 ed, Upaali-
 men des
 Dyder, og
 edre. Det
 mændenes
 værdsætte
 ne vaagede

lighed

, for at ikke Byens
sin Anseelse, naar der
haltige Varer. Ud fra
h Række Dyder, som
til hele Samfundslivet.
g haandfaste Positivitet,
blev paa moralsk Om-
for alt det konventio-
lighedens og Klosterlig-
raadte hos disse Borgere
Sandfærdighed. Mit
ge Sanger Rutebeuf —
jeg gaar om og siger
«erkender» siger Økono-
ne »at jeg kun er en
jeg kan ikke se nogen
høj Stand, der overlader
akkels Tøjte, hvis Synder
ske den Forskel, at er
der en saadan Kvinde
e, hvorimod en Kvinde
Bislaaperske eller Hore,
Ven — det ene bliver
Saaledes skræller dette
Forholdsbestemmelser
af H. Sachs fortælles,
mer hjem fra Universi-
Stolt viser han Fa-
ser heri et lille Stykke
rammet paa alle Ledder
Det i Midten, forklarer

le de Kom-
 folkning af
 n Tømmer-
 e bort, saa
 et, jeg har
 on, er kun
 le Sandhed
 mple Folk,
 ette, Luther
 mentarer.
 ets Hoved-
 ens Hoved-
 belthed« er
 aller Vespa-
 ligesaa hos
 er i hele
 nte, gerade«
 elskneb) og
 g »practik«
 »recht-ver-
 dan de hæ-
 i en Uskyl-
 », hvis for-
 er opregnes.
 Plovmand«
 aa Sandhed
 ner af Løgn
 et vise sig,
 al Sandhed
 sias endelig
 , Smiger og

hed

holder Bryllup med »jor-
lov«et bort til Sandhed.
I hele de borgerlige Mo-
Former forfølges »faux-
tit« (Humbug) og hans
Plovmand«diget som i
manen om Rosen som
e som hos sydtyske Sa-
staar som Hykleriets
ggermunke, der er umæt-
den, Nonnerne, der val-
pis il en part deus, qu'on
ne (halvt geistlige, halvt
dende Hoved og deres
meget. I Stedet derfor
t bekender deres Køds
m gøre det i deres Erin-
dre end »les papelards«.
rest en Borgerlivets Hoved-
Skaaler holder hinanden
endenes »Kaufhaus«, er
Rettens Sindbillede. I
skabernes Understøttelses-
af de borgerlige Tynger
veralt er den retfærdige
avedkommende Hensyn
praktisk Sandfærdighed,
hos alle disse Smaafolk,
arlighed, at Trangen til
til. Byen ligger i stadig
og geistlige og deres

unge ind
 at komme
 k dette, at
 for — var
 mper i det
 or den so-
 ng«. Paa
 Bryggerne
 de Penge,
 hos Lord
 em Fingre,
 n er ren af
 ongue and
 Arbejde og
 er ligeledes
 sende Hær«,
 algerne, er
 ele Verden
 ikke lader
 en er faren
 men ialfald
 n, »da sich
 en Gerech-

et alle sam-
 dsskadelige
 k, des vig-
 de hos den
 er og frem-
 mere Magt
 Tryk paa

48
ede mod Drukkenskab
e Badestuer lukkedes
ghedshensyn —, mod
luxus, hvor lidet end
gugtede i Praksis. Og
nd man nutildags vilde
et hos de Enkelte saa-
rende for Samlivet. I
x. 1409, at Agnes zur
a Byen, fordi hun har
ne op mod hinanden,
ab.

evning med Domstole og
det moralske Niveaus
od den Magt, som stod
virke i Samlivet overalt,
onens Saks ikke kunde
som maatte beklippe
er hos de Enkelte. Den
Samme- og Horde-stadiet,
et for Alvor igen, nu i
Torvet, i Lavsstuen, i
m de Enkelte, Meninger
ned den offentlige Opi-
utallige Midler at give
ekvere sine Domme,—
paa alle Ledder af Sam-
rentinenen Vespasianos
remme Florentinere er
lk vil sige«. Baade Co-
saa' vi, naar de vilde

for at støde
 for ikke at
 auset, uden
 de besyn-
 «oncrità», som
 Oldtidens
 ed sit Tryk
 Opinion nye
 lige Hæder-
 ionens Tryk
 yvnhed, Ær-
 st i Borger-
 store er na-
 g Løftestang
 enge hos de
 neren *Albertis*
 gtelles Sank-
 verligere end
 engden intet
 et, som giver
 ns i Livet og
 ciale Agtelse.
 gest virkelig
 t være; det
 alitet er at
 dgaa Ry for
 Lasten kan
 es bliver da
 ke jer, siger
 ge »onestà»,
 mmer, hvad

bed

noterer og undersøger
s og skænder paa jer
vast og jeres Skændsel.
som her, hvordan den
g til en individuel Sam-

agtbarhed, indbefattende
klanner sig rundt om i
e Borgere sætter prud-
alerie; de tyske danner
weib. Det er ikke just
m, denne Borgermoral,
Dyder er den i og for
rgerlige Agtbarhed i al
skinner ikke sjælden
erlighed og Kristelighed.
almuesmanden til Him-
ar ved Porten, vil ikke
ain« siger dem Besked
erdigere end dem alle,
Herre Jesus som Peter,
Thomas, aldrig forfulgt
Paul inden hans Om-
ræet til Alters, har under-
levet som en hæderlig
han har Ret og lader

andres til en borgerlig
mling »evangeliske Præ-
e florentinske Købmand
stendom helt forvandlet

te os?, siger
 købt os fra
 at vi ikke
 men kun
 sat i Gælds-
 er sin Gæld,
 der nu kun
 ort timelige
 . Ligesom
 e en større,
 ud i Farer,
 i bør samle
 empel, som
 købes det
 skulde Bøn-
 ? Gud har
 pold i Skærs-
 han nok —
 som Afbe-
 eller 30 Aar
 etal, og faar
 ud af denne
 ne ofte i det
 des paa den
 kaber fik —
 Tiltrædende
 esser, Bods-
 Tiltrædelsen
 1000 Gange
 galdt om en
 med en be-

er hvilken der holdtes
kræmmeriet hvilede jo

gemein ist, das ist eigen auch.

Brant: Narrenschiff.

sociala Aand i Byernes
edens udenfor Bymu-
sonlige og territoriale
som et utæt Væv af
ner, i de smaa over-
is ensartet Befolkning,
rkelig levende Orga-
sannelser finder Sted
rganiseret *Gemeinwesen*,
wealth, og, som ud-
en Trang, føles Kom-
gen og omfattes af en
sesdriftens Styrke.

Engde Opgaver, som før
an var overladt Kirken
sen og Gaderegulering,
leje, det var Hygieine
gyndte at tages op til
en praktiske og ratio-
drivende egen, gav sig
Omraader. Ofte kom
dighed og den moderne
I Frankfurt lod Raadet
»Der Römer«s (Raad-

husets) Forhal, »damit es desto reinlicher dort werde«. Under Farsotter lod samme Raad store Processioner drage omkring i Gaderne, men iværksatte samtidig en Afspærring af de smittede Kvarterer. Saaledes var ogsaa Florens' By Virtuos i at holde »quello di Dio« for sig og derimod behandle Verdens Ting rent verdsligt.

Retsplejens Omraade udvidedes ligeledes stærkt. Ting, man før ikke havde tænkt paa at straffe eller havde overladt til Kirkens Disciplin, tog nu Retsordenen sig af, og det kom langt mindre end tidligere an paa, om den private Krænkede selv forfulgte Sagen: nu erkendtes det, at det Offentlige havde sin selvstændige Interesse i at forfølge Forbryderne og haandhæve den offentlige Retsorden. Ogsaa her gjorde den rationelle Borgeraand sig gældende. Man stolede ikke længer paa »Gudsdomme«, lod ikke Folk bære Jærnbjælder paa deres Uskyld eller gennem Tvekamp appellere til Guds Afgørelse. I Stedet derfor krævede man nu Bevisførelse, og ved alle Midler søgte man at fremkalde egen Tilstaaelse, før man dømte, — noget, der førte til inkvisitorisk Forhør og Pinebænk: en rationel Hensigt alt-saa, som førte til irrationelt Barbari. Straffene blev nærmest strængere end tidligere, men heller ikke saa vilkaarlige; de afpassedes med en naiv Gengældelses Retfærdighed nøjagtig efter Brøden, og der gjorde sig gældende i dem noget af en personlig Samfunds-aands krænkede Hævnlyst. Alle de forskellige raffinerede Dødsstraffe, der eksekveredes i Florens saavel som i franske og tyske Byer, maa ses under dette Synspunkt. Dante applicerer i en elementær Retfærdighedstørst den samme Slags raffineret Straffeudmåling paa

Man nyder deres fortjente
Fantasi, som Florenti-
nkelige Strafeeksekutioner.
Der er fyldte med inter-
esser af Henrettelser, og
hvordan Bødlerne ved
Ryderne holder op »en
pour les plus faire
saa den sociale Vanære
bøder, offentlige Fruen-
Medhjælpere brænde-
en særlig Dragt, saa-
Bur, klædtes nøgne af
Gabestok, blev trukket
sels Hale eller udsattes
Dorgernes Haan og For-
har aabenbart virket
bleven vippet i Byens
uld over at have været
Hævn tændte Ild paa

endvidere paa talrige
Tid og Arbeidskraft, lige-
endiggøres ved de Op-
sig. Man kaldes stadig
erv, skal gøre Tjeneste
sidde i Jury eller være
ges en Kirke, bestemmer
der aarlig skal holdes
en bestemt Dag og i
kegaarden en Bod for

ne den Dag
 laden maa
 Boderne til
 fages der i
 is eksekve-
 nhustaarnets
 ket ud fra
 borgerlige
 at være til

lod Befolk-
 e omtalt —
 andværks-
 i Byraadet,
 at fra endnu
 Tale om et
 det, under
 nde Borgere
 ulig Haand-
 avde Tid og
 Men i disse
 og kompli-
 sedede nede i
 viner, Hvide
 og hele den
 ke Drifter,
 elminerede i
 erden, hvor
 og staar i
 tæren hvert
 Værksteder

nerne sig paa Piazzaen,

i deres Kvarterer, By-

vecchio; inden Solen

ler anden politisk Om-

olket i Reglen kun er

red alskens Midler har

er disse politiske Om-

lorentinere paa én Gang

idenskabelighed, og til-

skab, som haarfint ud-

sikkert beregner deres

age af den Pileregn af

det 13de Aarh.s Politi-

i det gamle Florens:

idsede med Skarpsind,

zio degli Ubertis, Guido

Sonetter. Og i Dantes

e den Dampkraft, som

ophidsede politiske Liv,

høres ned gennem alle

il Savanarolas og Guic-

gsaa en Række politiske

om det hedder om Co-

ende forstod at læse alle

hedder om en af Pan-

er, som de blot engang

en end under fredeligere

Spind af politiske In-

enskabelighed, der udvik-

af Statsmandsdygtighed,

som opsamledes, var ikke stort mindre end i Florens. Berømt var det indviklede og fint afbalancerede Statsmaskineri i Venedig, som gennem et System af gensidig Kontrol søgte at modvirke alle Slags Intriger og personlige Forbindelser, og som ved det frygtede »Ti Mands Raad« med dets Spioner og hemmelige Angivere holdt hele Byen i evig Angst; berømte var ogsaa de snedige Sammensværgelser, som alligevel Gang paa Gang tilintetgjordes, og hele den politiske Kløgt og Kunst, som blev arvelig i de Nobili-kredse, af hvilke Republikens Doger og Prokuratorer fremgik. En 30aarig Venetianer — hed det — har mere Menneskeerfaring end andetsteds en 50aarig¹¹. — Og de fine og energiske Politikere, som tyske og franske Byer frembragte: Lübecks Jørgen Wullenweber, Gents Philip af Artevelde, Paris' Etienne Marcel, vidnede tilstrækkelig om, at der ogsaa her har været et rigt kommunalpolitisk Liv i de højere Kredse.

Byernes Politik udadtil var overalt præget af samme rationelle og kommercielle Aand. Paa en Tid, da Fyrsternes og Kirkens Politik mest lededes af Passioner og Stemninger eller af religiøse Idealer og feudale Fordomme, saa' man med Forargelse paa den koldsindige og prosaiske Kræmmerpolitik, som Stæderne overalt fulgte. Rent opportunistisk — uden Doktriner eller Traditioner — rettede de sig efter Situationen; uden Æresbegreber eller Lyrik beregnede de, hvad der tjente deres Interesser bedst, og for at faa en Toldsats ændret, et Handelsprivilegium befæstet, gik de fra den ene Fyrstes Parti over til den andens. De flanderske Byer holdt under Hundredaarskrigen med England,

for Uldsækkenes Skyld:

«mant», og da Edvard 3

de han Brügge Stapel-

og lokkede derefter de

land ved at love dem

enge og endnu bedre

der var saa berømte

te paa samme Vis under

erfordel; den solgte sig

der kunde bringe Fred

medigs Politik svingede

Handelspolitik's Styrke

shed, den nøjedes altid

og holdt paa Frihandel

Høstens Udfald eller Til-

orpolitik forargede Byen

isme. Ingen af Byerne

d'honneurs Politik som

nske Gesandter udbreder

et uforstaaelige og me-

veitserbønderne. »Besad

den Modstand, blev hans

Dukater større¹⁴.«

saa Kongerne ved den

gtigste Medhjælpere, da

monarkiske Stater op-

erlige Raadgivere; Hen-

væsentligst til den for-

Bankier Th. Cromwell;

den augsburgske Raads-

ke Raadsherre Pirkhei-

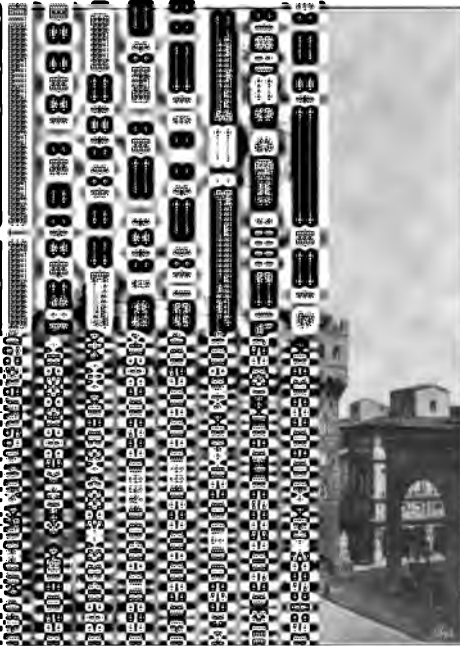
mer. Paa samme Maade var det — som tidligere berørt — Byernes Agenter og Afsendinge, der blev det moderne Diplomatis Grundlæggere. De Instruktioner, som Venedig eller Florens gav sine Gesandter, og de Indberetninger, som disse sendte deres Regeringer, er Diplomatiets første betydelige Aktstykker. Ingen kunde som disse Italienere kigge i Kort og titte bag Kulisser, beregne Chancer og spille dobbelt Spil; de blev paa dette Punkt hele Europas Lærere.

Var nu end det højere politiske og diplomatiske Statsliv forbeholdt de rigere og dannede Lag af Bysamfundene, — selve Følelsen af at høre til en organisk Statsenhed gennemtrængte dog den simple Almuesmand saa godt som den fornemme Patricier. En Stadskriver og Skolemester i Eisenach skrev — noget efter Aar 1400 — et Læredigt »Von des Rates Zucht«, ogsaa kaldet »Von der stete ampten«, og deri gennemfører han paa Bysamfundet helt Billedet af en Organisme. Raadet er Hovedet, Skriverne er Øjnene, Kæmnerne er Hænderne, Købmændene er Lungerne, der bringer ind, hvad der skal bruges til Bloddannelse, og pumper ud det, som der ingen Brug er for osv. osv. Og idet denne organiske Samhørighedsfølelse smeltede sammen hos Borgerne med deres gemytfulde Vedhængen ved det tilvantes snære Kreds, opstod der hos dem en Fædrelandskærlighed, som Middelalderen egentlig saa godt som ikke ellers kendte. Betydningen af en saadan Følelse som Fædrelandskærlighed hænger væsentlig sammen med, at den er sammenvokset af saa mange Bestanddele, som ikke mere kan udskilles og bestemmes, saa at den Enkelte ikke véd, om det er sit Barndoms Hjem

ghed

hænger ved, sit Folks
Sammenhæng, hvori han
han slider Brosten og
ikke kan og ikke ønsker
han, men omfatter det alt
en saadan Følelse hang
ved Arnostaden — Arno,
jeg fik Tænder — ved
vilken jeg sov trygt som
ghed hang ogsaa Palla
d Fædrenebyen og taalte
rd om den i hans Nær-
ingen Florentiner kunde
langt udenfor Murene,
Brunellescos Domkirke-
e Kærlighed har Hans
arius Sanudo sit Venedig,
sit Køln.
var overalt Symbolerne
sel, og om dem samlede
Fædrelandskærlighed sig.
dem, aldrig kunde Byen
ok, de skulde holde Trit
lst overgaa Nabobyernes
man begyndte at bygge
beffroi Tegnet paa Byens
vældigt Taarn, der stod
bestemt til at udgøre
det gemte derfor Arkivet
kamret og Stadsfængslet;
lokken. I flere flamske

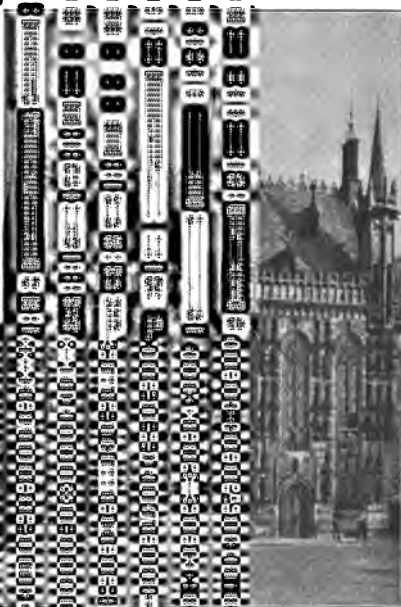
endnu slige
om Florens'
i Italien til

Mester Elias
ned hvilken
dhuse søgte
ger hinsides
bekvemt og

Samme patriotiske Inter-
Byer havde man længe
holdtes Valg af Lord
Proklamationer, mødtes
munale Fester. De store
sig i de nordfranske
Byer fra Köln til Basel,
lige Bygningshistorie af
var Alles fælles Stolt-
om de toskanske Byers
fter en Sejr over Florens,
til deres Domkirke, der
indviet til Madonna.
Nabobyernes skulde den
Rigdom og sikre den
ingskibet vel var bygget,
ok, og det besluttedes at
endnu vældigere Dom-
ndtgør: »Derfor ville vi,
as, hans hellige Moders
og altid vil vedblive at
r bygges en Kirke, skøn,
neret i Længde, Højde,
nde Udsmykninger, som
og skøn Kirke, paa det
hans hellige Moder og
n hyldes og loves med
ævnte Sienas Kommune
Ulykker og stedse skal
patriotiske Følelser bærer

fra 1294 til
samfundssag.
ken Arnolfo

ogge.

ikke kunde
Menneskers
og hemmelig
ske efter et
ale det aller-
gr, naar alle
— Og i den

samme Tonart er de senere Bekendtgørelser, paa Bygningsarbejdets følgende Stadier. Stadig er ogsaa hele Folket med; der indbydes til Konkurrence om de forskellige Bygningsdele, og Trommeslagere gaar om i Gaderne og indbyder Folk til at bese de indkomne Udkast og stemme om dem; der gives Skattefrihed og Eftergivelse for Bedragerier mod Kommunen for dem, der frivillig arbejder med eller leverer Materiale. Og da tilsidst den vidunderlige Kuppel var rejst over Bygningen, blev Sta Maria del fiore for enhver Florentiner Indbegrebet af alt det, hans Hjerte bankede og svulmede for i Hjemmet, og som hans Hjerte blev sygt af Længsel efter, naar han var kommet ud af Kuplens Synsvidde.

XI. NATURKUNDSKAB OG HISTORISK INTERESSE

I det foregaaende er den Aandshabitus skildret, som udviklede sig i de gamle Stæders Befolkning, — det Temperament og de Grundfølelser, som nedfældede sig af Hjemlivet og Byens Samfærdsel, de Tankeretninger og Interesser, som voksede frem af Handel og Haandværk. Det staar nu tilbage at se, hvorledes der ud af dette virkelige Liv, hvis Fysiognomi saaledes er tegnet, blomstrer frem et ideelt Kulturliv i Videnskab, Litteratur og Kunst. Filippo Lippis Andagtsbilleder eller Hans Sachs' Fortællinger har allerede flere Gange været os typiske Repræsentativer for borgerlig Tænken og Følen; men hvordan faar overhovedet dette yderlig praktiske Hverdagsliv Raad og Lyst til den ideelle Kulturs Søndagsliv?

Læselysten udbredte sig da først og fremmest ganske naturlig herinde i Byerne i en Grad som aldrig ude paa Landet. Borgherrerne rakte længe med stolt Ringagt et modtaget Brev til deres »clerz lisans« at tyde, og selv de ridderlige Digtere roste sig af ikke at kunne læse og skrive. Men Haandværkerne, der var vante til at sidde stille paa deres Stol og pille ved smaa Ting, kunde meget lettere faa Fingrene til at sætte Skrift sammen — som Haandværkerregninger fra de

gamle Byer ogsaa viser det — og faa Øjnene til at følge de smaa Bogstavers Række Side op og Side ned. Deres vaagne Forstand trængte til boglig Underholdning og erkendte levende Nyttens af at skrive og læse. Skolerne blomstrede frem i Byerne, og Byraadene var virksomme for at faa Skolevæsenet en Smule ud af Geistlighedens Hænder. Ved Siden af de hidtil eneraadende Kloster- og Domkapitelskoler kom private og kommunale Skoler. Først Skrive- og Regneskoler. »Modisterne« i Frankfurt eller Nürnberg var Lærere i »alamodisch« Kantsliskrift og i Regning, og deres rent praktiske og tyske Skoler dannede en levende Mod-sætning til Geistlighedens Skoler med deres Latin og Religion, Trivium og Quadrivium¹. Saaledes havde ogsaa Florens sine Skoler, hvori der kun lærtes Skrivning, Læsning og Regning. Engelske Byer havde lignende »grammar schools«; her var det et Købmandsgilde, dér en rig Guldsmed eller Klædeshandler, der oprettede slige, og i Bridgeworth bestemte Raadet 1503, at Præsterne slet ikke maatte holde Skole udover, hvad der behøvedes til at opdrage et Par Messedrenge til Hjælp for dem, ellers skulde alle under Bødestraf sende deres Børn i »the common school«². Dog ogsaa højere kommunale Skoler fremstod. Raadet udnævnte Lærerne og opførte Skolebygning, men iøvrigt har Undervisningen vel saa temlig lignet den i de geistlige Skoler, omend maaske med noget mindre Kirkesang og Latin. Men Haandværkerbørn sendtes ofte hen at lære Latin, for bagefter at overgaa i Lære. Saaledes har baade Hans Sachs og Dürer lært Latin i Skolen.

Senere glemte de fleste vel Skolekundskaberne, men

de læste dog altid Andagtsbøger og Visebøger, og skrev baade Forretningsbreve og »Gedenkbücher«, og det var deres Ambition at lade en Søn studere. En florentisk Næringsdrivende (c. 1400) bekender selv sin Uvidenhed, men vil, at Sønnen skal lære sig noget i Skolen: det er lidt haardt for dig som ung, men det er den modne Alder til Trøst og Hæder. Saa vil du altid kunne ty til Virgil, der gratis kan tage alle sørgmodige Tanker ud af dit Hoved. — En kölnsk Vinkyper (den ofte omtalte Weinsbergs Fader) sætter sig i 40aarene, da han tilfældig har faaet nogle latinske Bøger til Huse, hen og staver sig med langsommeligt Arbejde til at læse dem, og sidder siden ved Bordet og fortæller om, hvad han har læst i Livius og Justinus, »und war ihm sulchs wunderlich und seltzam, das sulchs in den boichen verborgen stunde«; han beslutter derfor at lade sin Søn studere. — Private Biblioteker begyndte ogsaa at vokse frem. En Skolemester ved Würzburg eller Nürnbergs berømte Skomagerpoet havde righoldige Bog-samlinger; de rige Florentinerborgere delte deres Penge ligelig mellem de to Luxusbehov: »Bøger og Bygninger«. Og som Florentinerhumanister eller Medicier oprettede offentlige Biblioteker, saaledes er der omkring 1500 en Snedkermester i Xanten, en Kandestøber i Frankfurt, der gjorde det samme. — Egentlige Universiteter var Borgerne ikke saa ivrige efter at faa oprettede. De var jo de sorte Skoler, Geistlighedens Planteskoler; deres upraktiske Lærdom brød man sig mindre om, og det vilde Studenterliv holdt man helst udenfor sine Mure. Venetianerne havde nok i at kunne sende deres Sønner til Padua, og Florentinerne sendte (om de end

fik sig et Slags eget Universitet) deres Sønner til Pisa og Bologna; de nederlandske Byer oprettede slet ingen Universiteter selv, men brugte Paris' og Leydens Højskoler, og hverken Nürnberg eller Augsburg, hverken Lübeck eller Bremen holdt sig selv med Universitet. Men filosoferende Florentinerkøbmænd gik hen i Klostret St. Spirito og hørte dér Forelæsninger af en eller anden Humanist eller sluttede sig sammen om at leje en saadan Humanist til at holde Lærekursus i deres Kreds. Saaledes indbød ogsaa Nürnbergerne den ansete Astronom Regiomontanus til Byen, og med ham drog — som det sagdes — alle Muser ind i Staden; han vakte ved sine Forelæsninger, sit Observatorium og sin Instrumentfabrik et almindeligt videnskabeligt Dilettanteri i Byen.

Det var denne sidste Art Interesser — de eksakt rationelle og de empirisk reale —, som naturligst voksede ud af Handel og Haandværk. Og en hel Populariseringslitteratur søgte i Middelalderens sidste Aarhundreder at imødekomme Borgernes vaagnende Interesse for Naturen og Verden. Af latinske Kilder samarbejdede folkeligsindede Lærde store *mappemondes* og *images du monde, lumières des laïques*, som de franske Encyklopædier hed, *Skatkamre*, *Gæstebud*, som de italienske kaldtes, *Der Naturen Bloeme*, *Weltkroniken*, som de flamske og tyske kaldtes. Hvad før havde været gemt paa Latin og forbeholdt Universiteterne som en død Kundskabsmasse eller Klærkene som Eksempelsamlinger til Brug for allegoriske Billeder og moralske Lærdomme, det spredtes nu i folkelige Bearbejdelser ud for at mætte Byernes Kundskabshunger. Saaledes

kommer Brunetto Latino hjem fra Paris' Universitet til Florens og byder sine Landsmænd i sit »Skatkammer«, hvad han har sammenrapset af forskellig Lærdom. Saaledes dækker Dante sit »Gæstebud« op for alle dem, der »ikke selv sidder ved Kundskabens Bord og nyder Englenes Brød«, og spreder ud for alle, hvad de Lærdes Lav skinsygt rugede over, thi »alle har af Naturen Tørst efter Kundskab«; og han skriver paa sit Modersmaal »til evindelig Vanære og Sønderknuselse for de onde Italiens Mænd, som roser andre Sprog, men ringeagter deres eget«. Meget værd er den ganske vist oftest ikke, den Naturvidenskab, som disse velmenende Popularisatorer hentede fra Vincent de Beauvais' »Speculum majus« og Jacques de Vitrys »Historia«. Endnu saa sent, som i den »Weltkronik«, som Stadskirurg Schedel i Nürnberg udgav 1493, ledsaget af Træsnit af Wohlgemut, blander en Tørst efter det fantastiske, som ofte trives netop i den tørreste Spidsborgerlighed, sig paa det besynderligste med den mest filistrøse Fantasiløshed, der oversætter alt fremmed paa sit Nürnbergske. Ligesom paa Træsnittene Nini-veh fremstilles med Bindingsværkshuse og Møller osv. helt som en Middelalderstad, og Prins Paris, som Priamus' Sendebud, afbildes med Baret, Næseklemmer og Bog under Arm, — den samme Cliché bruges senere i Bogen til en Middelaldertheolog —, saaledes bliver Minerva til Ejerinde af et Uldvæveri og Opfinder af Uldkartning, Apollo opfandt Harpen og udtænkte Medicinens Kunst, som siden hans Broder Æskulap videre dyrkede; samme Apollo blev iøvrigt »für einen erleuchten hochachtbaren Mann geacht und nach seinem Tod für

einen Gott gehalten«. Men samtidig gengav baade Doktoren og hans Illustrator uden Betænkelighed alle de Pliniuske Fabler om Mennesker med et Ben eller med Hoved paa Maven eller om Guldbjerger, bevogtede af Griffer.

Alligevel, som vidt udbredt Folkelæsning blev ogsaa disse Værker et Led i Oplysningens Demokratisering. Den mægtigste Løftestang for denne Demokratisering var, som tidligere anført, Bogtrykkerkunsten, den Morgengave, ved hvilken Haandværkerstanden beseglede sin Forbindelse med Kulturlivet. Dens Mission i Oplysningens Tjeneste var straks alle klar. Aandsaristokratiske Humanister i Italien saa' hurtig en farlig Fjende i den ny mægtige Popularisator og vilde ikke vide af trykte Bøger i deres Bogsamlinger; men alle frisindede Oplysningsmænd hilste det nye Kampmiddel velkomment, og ogsaa Kirken saa' til at begynde med i Bogtrykkerkunsten blot en mægtig Hjælp i den religiøse Agitation. Af ingen Opfindelse — erklærede Tyskerne — kan vi være saa stolte som af den; den har hævet os til de aandelige Bærere af Kristendommens Lære, af al guddommelig og jordisk Videnskab og dermed til hele Menneskehedens Velgørere³. Og endnu 1512 siger en Forordning af Ludvig XII i Frankrig, at »vor hellige katolske Tro ved denne Opfindelse er bleven højlig udbredt og styrket«. De store Bogtrykkere og Forlæggere, der nu fremstod: Aldus Manutius i Venedig, Estienne i Lyon og Paris, Koburger i Nürnberg osv., opfattede ogsaa deres Virksomhed som en Kulturmission fuldt saa vel som en Forretning: selv litterært dannede, samlede de Forfatterne i deres

gæstfri Hjem, og ved at give dem Impulser, stille dem Opgaver og liberalt at sørge for deres Bøgers Udbredelse, tog de ligefrem Ledelsen af det litterære Liv i deres Haand. Hele Litteraturens sociale Stilling var ogsaa med ét forandret. Læsningen hundreddobledes, næsten hvert Hjem fik en Boghylde og Læsning indgik som Led i de Manges Liv. Derved var disse ligesom med ét blevet seende, de lod sig ikke længer blindt føre i Ledebaand, de kunde selv skaffe sig Kundskab, og Kirkens Formynderskab havde faaet et alvorligt Knæk. Kort efter Bogtrykkerkunstens Udbredelse dukkede da ogsaa Censurforanstaltninger op, og Paven indrettede sig en »index librorum prohibitorum«. Men nu kunde Lyset ikke længer slukkes.

Og af Borgernes egen livsfriske Virkelighedssans var imidlertid den moderne rationelle og empiriske Videnskabelighed bleven grundlagt, som skulde forjage Middelalderens Skolastik og Naturfabler. Af Købmændenes Regnskabsbøger voksede matematiske Studier frem. En Skriver i Pisa havde allerede i det 13 Aarh.s Begyndelse, ved som Dreng at undervises i Regning, faaet en saadan Interesse herfor, at han siden paa Handelsrejser lærte sig andre Folks Mathematik, især Indernes, at kende; og af deres Mathematik i Forening med Euklids samt egne Tilføjelser skrev han en Lærebog i Regning sammen, hvis forskellige Afsnit behandlede Beregning af Varepriser, Varebytning, Aktieselskabers Udbyttefordeling osv.⁴. Lignende Regnebøger, med mer eller mindre matematisk Tilsnit, vrimlede frem i de følgende Aarhundreder baade i Florens og i tyske Byer. Haandværket paa sin Side førte stadig

over i Mekanik og Fysik. Vi har tidligere talt om det Fond af Mekanik, som laa bag ved den gotiske Arkitektur og den florentinske Bygningskunst, og om alle de mekaniske Sniller, der myldrede frem i Florens som i Nürnberg. Den videnskabelige Behandling af alle de matematiske og fysiske Discipliner begyndte navnlig i Florens meget tidlig. Der haves en Afhandling »Om Forholdet mellem Havfladen og Jordfladen«, som længe tilskreves Dante, men dog nok er en Del yngre: i den findes Observationer og Beregninger angaaende Jordens centripetale Kraft og Brugen af Dampens Elasticitet som Bevægekraft, — Observationer og Beregninger, som peger langt frem i Tiden. Selve Dantes »Komedie« er fuld af interessante Iagttagelser om Regnens Dannelse, Lysets Brydning, Legemers Faldhastighed osv. Og gennem det 14de, 15de, 16de Aarh. arbejdedes der i Florens med en Iver og et Talent i de eksakte Videnskaber, som af disse Videnskabers Historikere erklæres for næsten enestaaende⁵. Synets og Bevægelsens Love, Tyngdekraften og Solsystemet studeredes af Mænd som Alberti og Leonardo, Luca Paccioli og Paolo Toscanelli; de beredte Vejen for Giordano Bruno og Galilæi og var ogsaa Lærere for de tyske Matematikere og Astronomer, Kopernikus iberegnet. Paolo Toscanelli i Florens havde ved sine astronomiske og geografiske Beregninger stor Betydning for Kolumbus, og paa samme Maade havde Nürnbergers Astronomen, den ovennævnte Regiomontanus, adskillig Betydning for Kopernikus, saa at man kan sige, at de to store Opdagelser, der forandrede hele Verdensbilledet saa fuldstændig i det 16de Aarh., begge

har deres Rødder i de matematiske og fysiske Interesser, der vokser ud af Borgernes Næringsliv.

Ogsaa alle de iagttagende og beskrivende Naturvidenskaber fornyedes ud af Næringslivet. Købmændene forstod sig paa Forretningens Vegne paa Krydderier, Snedkerne paa Træsorter, Apotekerne paa lægende Urter. I Søbyerne hang der ned fra Kirkeloftet et hjembragt Strudseæg eller en Elefanttand, og paa Handelsrejserne lærte Folk at aabne Blikket for det fremmede. Efter Kompassets Opfindelse begyndte først Italienerne at tegne Landkort og Søkort; Kosmografier fremkom rundt om i Landene — ogsaa her staar Italienerne øverst —, Rejsebeskrivelserne vrimlede frem og blev mindre og mindre fantastiske, mer og mer eksakte. Søstæderne har, som rimeligt er, Forrangen i Opdagelsesrejser. Venetianeren Marco Polo og hans Brødre naaede paa Handelsrejser ind i Tartariet og gav sig dér i Khanens Tjeneste; »begærlige efter at lære fremmede Ting at kende«, antog de Tartarernes Sprog og Sæder og lod sig i 17 Aar bruge til Sendelser rundt om i Asien; og da de derefter var vendt hjem til deres Fødeby, forbausede de alle ved de sælsomme Ting, de bragte med fra Østen, og ved den franskskrevne »livre des diversités et merveilles du monde«, hvori Marco fortalte, hvad de havde oplevet. Datiden slugte alle Vidunderlighederne som en fantastisk Æventyrroman, men Marcos skeptiske Bysbørn troede lidet paa deres Virkelighed; Nutiden derimod beundrer i den gamle Venetianers Bog den nøjagtige iagttagelsesevne og den forsigtige Ædruelighed, der kun stoler paa, hvad Øjnene har set, og giver det, som kun er hørt fortalt, ogsaa

blot ud for et Forlydende. En lang Række venetianske og genuesiske Opdagelsesrejser fulgte nu efter: Brødrene Zenos, der drog til Grønland og Labrador, Genuesernes, der fandt de azoriske Øer, alle de af Handelsinteresser fremkaldte Forsøg paa at finde en Søvej til Indien, som endelig førte til Amerikas Opdagelse. Ogsaa i Europa rejste Italienere omkring og iagttog og beskrev med vaagen Interesse alle de fremmede Landskaber og Folkesæder. Petrarca og Sieneseren Enea Sylvio (Pave Pius 2) er i deres Skrifter de første moderne Etnografer; men allerede Dantes Lærer gav i sin »Skat« interessante Sammenligninger mellem franske og italienske Forhold, og Fazio degli Ubertis store Verdensbeskrivelse paa Vers »il Dettamondo« karakteriserede livfuldt de forskellige Byer og Egne i Italien. — Det øvrige Europa kom snart efter, og saa fjernt fra Søen end Nürnberg laa, blev den lille driftige Handelsby omkring Aar 1500 et Hovedsæde for Kartografi og Jordbeskrivelse. En Købmand, der som ung havde hørt Regiomontanus' Forelæsninger, kom paa Handelsrejse til Flandern og drog derfra, besjælet af Lyst til at se sig om, med Sømænd til Azorerne og ned langs Afrika: hjemkommen til sin Fødeby forfærdigede han den første runde Jordglobus. Rejsebeskrivelser som Münchneren Hans Schiltbürgers og Bernh. v. Breitenbachs fra det 15de Aarh., Kosmografier som Seb. Francks og Seb. Münsters fra det 16de Aarh. vidner, hvor fantastiske og barnagtige de end er, sammenlignede med Italienernes, dog om den vaagne Interesse for det fremmede.

Af det tætte Familieliv og de faste Slægtstraditioner i Borgerhjemmene voksede der, som vi har set, Memoirer og Slægtskrøniker frem. Efterhaanden som disse udvider Synskredsen udover Huslivet til at omfatte hele Byens Liv, fødes der en egen borgerlig Historie-skrivning — fødes ud af Bysladder og Borgerstridigheder, af Raadhusprotokoller og Bypatriotisme.

I *tyske* Byer var der saaledes Memorialbücher i ledende Patricierslægters Arkiv, der omfattede Byens hele Historie, eller en Raadstueskriver opnoterede, Aar for Aar, det vigtigste af, hvad der var hændt Byen, og hans Efterfølger fortsatte, hvor han slap, eller ogsaa kunde en Præst eller Tiggermunk, der havde levet nøje sammen med Byens Liv, falde paa istedenfor en latinsk Klosterkrønike at skrive en rent verdslig, borgerlig Bykrønike paa godt schwabisk. Det er til at begynde med en temlig primitiv Art Historieskrivning. Aar efter Aar gaar Krøniken frem og indfører Begivenhederne en for en, efterhaanden som de sker. »I det og det Aar efter Vor Herres Fødsel« eller »Nota: til samme Tid ...« saaledes gaar Afsnit efter Afsnit frem, og Vendingerne er tørre og ensformige: »Da kom ... Da blev ...« Det sammenhørende spredes paa talrige Punkter og, uden at ræsonnere, gaar man fra det ene Faktum til det næste⁶. Men Synskredsen og Interessesfæren er en anden end den tidligere Historieskrivnings. Skrev Adelens og de store Prælaters Historikere om Rigsbegivenheder og Krige, og udbredte Klosterkrønikerne sig især om Jærtegn og kirkelige Forhold, saa interesserede Bykrønikerne sig mest for Aarets Høst og Prisforhold, Hunger og Misvækst, Oversvømmelser

og Ildebrande, endvidere for Skattepaalæg og Møntforhold, Takster og Lavsbestemmelser. Foruden økonomisk Historie er det ogsaa Byens sociale Historie, Borgerne interesserer sig for: Bygninger, der opføres, Broer, Brønde og Pladser, der anlægges. Celebre Forbrydelser og deres Afstraffelse refereres udførlig. To Piger, der har myrdet deres Husbond, bliver levende begravne, den ældste rammes der ovenikøbet en Pæl gennem Livet; men Kronisten bemærker anerkendende, at begge holdt sig »kækt og mandigt« under Eksekutionen. Udførlig skildres ogsaa Byens forskellige Festligheder, Kirkeindvielser, kejserlige Besøg o. l. Endelig er der alle Byens politiske Begivenheder: Borgmestervalg, Byraadets Kævlerier, Strejker og Opstande. Og Borgerforstanden bringer efterhaanden Orden og Sammenhæng i Krønikerne. En Bykrønike som den, en Notar i Limburg skrev c. 1400, fører alle Bylivets vekslende Moder og aandelige Epidemier forbi vort Øje, og en Krønike som den, en Læremester i Lübeck, Detmar omtrent samtidig skrev paa Raadets Opfordring, er virkelig fornuftig politisk Historieskrivning. Mindre Værd har det, naar Kronisterne som Indledning til deres egen Lilleputverdens mærkelige Aarskronik føler sig opfordrede til at begynde med et helt lille Kompendium af Jødernes og Romernes Historie, oversat fra Klærkes latinske Verdenshistorier eller antike Historikere, og til Forherligelse af deres Stads Ælde og Fornemhed fortæller om dens Anlæggelse ved en eller anden fra Ilium flygtet Trojaner. Men i flere Stæder lader Raadet efterstøve gamle Dokumenter, der kan oplyse Byens Forhistorie, og betaler en Mand for at

rejse rundt og undersøge Kloster- og Stadsarkiver. Ogsaa udover Bymurene begynder Kronisternes Blik at naa' og at drage den samtidige udenbys Historie ind under Betragtningen. Storkøbmændene, der har rejst og har Handelsforbindelser og Handelsinteresser hele Europa over, optages ikke blot af de hjemlige Byraadsvalg, men ogsaa af den europæiske Politiks Brydninger. Store Augsburgerpatriciere som Hector Müllich eller Wilh. Rem skriver i deres Krøniker meget om den samtidige europæiske Politik og viser sig vel underrettede fra alle deres Handelskorrespondenter og meget erfarne i at bedømme de forskellige Tidenders Paalidelighed. Deres Synspunkt bliver dog stadig den fri Rigsstadborgers¹. De afskyr »Krig og anden Hjertelidelse«, i hvilke »det ene Menneske bliver det andet en Djævel«; »es soll sich jedermann hüten vor den fürsten« indprænter de, og de harmes over de Byer, der »uden Nødvendighed« giver sig ind under Fyrster, saaledes som Regensburg; »den har før været en fri Stad, nu er den bleven en Slave.«

Samtidig med Indholdet udvikler ogsaa Formen sig, bort fra den ældste, tørre og døde Annalstil. Kronisten lægger Vind paa at underholde og interessere sine Læsere. Han deler sit Stof i ganske korte Kapitler med pikante Overskrifter: »En Kone spiste sit Barn.« »Djævlens narrede Jøderne.« »Denne Kejser blev ædt af Lusene.« Forbeholdent forsigtig, især naar det gælder Byens herskende Klikke, vover han sig frem med sine egne Meninger — »man siger« hedder det ved saadanne Leiligheder stedse i den nürnbergiske Ølbrygger H. Deichslers folkelige Krønike —; men en vranten

Gammelmandskritik giver sig dog gerne Luft. Med smaa Paaminderse vender Kronisten sig jævnlig til sine Bysbørn: »O I kære Borgere af Augsburg, betænker, hvad I har at gøre og ser Jer godt for, I har uidentvivel mange falske Folk i Eders Stad.«

Helt beregnede paa Folkelæsning bliver Krønikerne, naar de ikke længer som Haandskrifter skal henlægges i Byens eller Familiens Arkiv, men fra første Færd af skrives for at trykkes. Efter italienske Byers Mønster henvender Raadet sig nu til en litterær Mand med Anmodning om at blive Byens Historiskriver. Saaledes Nürnbergs Raad til en Præst i Augsburg, der allerede havde skrevet sin egen Stads Historie. Sigurd Meisterlin, som han hed, stod selv i Forbindelse med italienske Humanister, og hans *Chronik der Reichstadt Nürnberg 1488* er ganske et livfuldt Bymenneskes underholdende Fortælling for et livfuldt Bypublikum. Stadig snakkes der til Læseren: »Og mærk nu ... Nu maa 'du vide ...« Fremmedord oversættes: »Og vid, at Colonia ikke er et Egennavn, men ...« Ugenert fortrolig samtales der med Læseren: »Nu skal du heller ikke komme og stikke mig Kejser Konrads Brev ud herimod.« Eller, efter forskellige Forslag til Forklaring af Nürnbergs Navn: »Dog saaledes vil vi slutte om Navnet Nürnberg: Vil du have den første Tydning »Nur ein Berg«, naa! saa behold den, jeg skal ikke øve Tvang mod dig, men Sagens Omstændigheder bekræfter ikke denne Tydning. Vil du have den anden: »Norgesberg«, saa svarer jeg dig ganske kort ...«. Overalt stikker Fortælleren sit Jeg frem og gør Udfald til højre og venstre. Hele Vejen tænkes der ogsaa paa

Læserens Underholdning. »Jeg skulde gerne sige dig mange Ting om denne sørgelige Tid, hvis det hørte med til denne Materie, men vil du det, saa læs denne Nations egne Historier.« Muntre Anekdoter isprænges til Oplivelse af det tørre, historiske Stof. »Lad os nu en lille Stund lade alvorlige Sager fare og tage os noget fornøjeligt for.« Og livlig skildres det f. Ex., hvordan Satan — misundelig over Byens blomstrende Stand — holder Synagoge med sine Tilhængere og sender sine Aander op til Byen for at sætte Ondt i Borgerne: Hof-færdigheden begiver sig til Lediggængerne, der spadserer paa Torvet og lever paa Forældrenes Pung, samtidig giver Misundelsen sig i Lag med Smaahaandværkerne osv. osv. — En Art historisk Fortælleevne er unægtelig udviklet her, om end ikke nogen virkelig historisk Kunst.

En saadan udviklede derimod den *florentinske* Historieskrivning tidlig. I Aaret 1300 kom en florentinsk Købmand *Giovanni Villani* til Jubelfesten i Rom, og ved at se det antike Roms mægtige Ruiner og hos Historikerne at læse om Stadens stolte Fortid, kom han, som han selv fortæller det, til at tænke paa, hvordan hans nu saa blomstrende Fødeby ligeledes engang skulde gaa under. Han betoges derfor af Lyst til i Skrift at rejse det et lignende Mindesmærke for Eftertiden, som Rom havde i sine Historikere. Dette var et betydelig større Syn at skrive ud fra end de tyske Bykrønikers. Den verdenshistoriske Indledning er ganske vist, som ventelig, fuld af barnagtige Fabler og naive Misforstaaelser, og selv naar Forfatteren sætter Foden paa sin egen Bys Grund, mærkes Middelalder-

mennesket ofte i Fremstillingens Løshed og Uforholdsmæssighed. Men den rationelle Borgerforstand gør sig dog tydelig gældende. Ligesom Villani stiller sig kritisk til megen Overtro og f. Ex. ikke vil udlede Florens' evige Borgerstridigheder af den Konstellation, hvorunder Byen anlagdes, men derimod af den Raceblanding, som der er i dens Befolkning, saaledes har han ogsaa en karakteristisk Forkærlighed for Tal og eksakte Beregninger, og man kan sige, at den økonomiske Statistik bliver til hos denne gamle Florentiner. Han bestemmer Byens Indtægter og Udgifter, Overskuddet af de aarlige Fødsler, Uldindustriens finansielle Betydning eller de økonomiske Følger af Pesten⁸. Han skriver endvidere sin Historie i et bestemt pragmatisk Øjemed, — skriver for, at Efterkommerne kan lære at »taale, Modgang, undgaa Last og lægge Vind paa Dyd«. Han søger derfor overalt at opspore Sammenhængen mellem Begivenhederne, knytte Aarsag til Følge, Forberedelser til Resultatet, og se Historien som de menneskelige Viljers Sammenspil, og han hæver sig derved fra den blotte Optegning af Begivenhedernes Rækkefølge til virkelig forstaaende og ræsonnerende Historieskrivning. Allerede her er Florentineren ude over de tyske Kronisters Standpunkt. Hans Byhistorie skildrer de gamle Slægtskampe og Partistridigheder, som de nedarvedes fra Slægt til Slægt og forgrenede sig ind i hinanden; han søger overalt de menneskelige Motiver, som driver Begivenhedernes Mekanisme, forstaar dem psykologisk og bedømmer dem moralsk. Det er Bymenneskets livlige Menneskeforstaaelse og Medborgerens

Samfundsmoral, som bærer den florentinske Historie-skrivning.

Lige ud af det ophidsede politiske Liv fødtes paa Villanis Tid *Dino Compagnis* Historieskrivning. Den fornemme gammeldags Mand, der ligesom Dante hørte til det konservative hvide Parti, og med dettes Nederlag, ligesom Dante, var bleven sat ud af Spillet i den aktive Politik, satte sig, varm og hed af Partilidenskab, hen for at fæstne den politiske Strids Historie, der nu havde taget en saa ulykkelig Ende. Udgangspunktet var da et emotionelt. Fuld af bitter Harme mod de Sejrende, vilde han rejse en Skamstøtte over al den Vold og Uret, alt det Rænkespil og al den Feighed, han havde været Vidne til og Offer for. Med levende Fantasi gennemføjte han paa ny alle sit Partis Forhaabninger og Skuffelser, alle Kampens vekslende Sindsbevægelser, i levende Forstaaelsstrang søgte han at sammenkæde alle Begivenheder, udfinde deres skjulte Forbindelse, føre den usalige Borgertvist tilbage til dens Oprindelse og følge dens Udvikling Trin for Trin. Han opregner de to Partiers vigtigste Mænd og tilføjer ved hver Grunden til, at han stod just paa dette Parti. »Paa deres Parti var endvidere Guido Cavalcanti, fordi han var en Fjende af Corso Donati, Naldo Gherardino, fordi han var en Fjende af Manierierne, Corsos Slægtninge, Berto Frescobaldi, fordi han havde laant saa mange Penge af dem osv. osv.« Han viser hele Vejen, »af hvor smaa Kilder den store Flod udsprang«, hvordan et usaligt Gadesammenstød mellem nogle unge Knøse eller lignende Smaatilfældigheder faar en stor Tvist til at blusse op. Men i hans lidenskabelige Par-

tiskhed er det tillige, som om han ikke *vil* forstaa, at det hele kunde gaa, som det gik, og midt som han i sin Erkendelsestrang knytter Sammenhængens Væv, river han den op igen og viser med bitter Tilfredsstillelse, hvor uberegnelig og uforstaaelig Skæbnens Spil eller Guds Vilje er: det dumdrigeste Foretagende fører til det heldigste Resultat, det, som var rigtigst og klogest forberedt, falder derimod dog ved et Tilfælde uheldigt ud. Det hele maa være en Guds Dom over Florens, paa anden Maade kan han ikke forstaa det skete.

Hos Dino er den politiske Historieskrivning fuldbaaren, omend den — som hos Dante — endnu er for partisk agitatorisk og for religiøst farvet til at kunne gennemføre en rationel Betragtning. Men i Løbet af det 14—15. Aarh. lærte de florentinske Historikere mer og mer at gennemskue Begivenhedernes Gang i deres Fødebys indre Historie, at udrede Bevæggrunde, at vurdere, hvor mange Procent af Passion og af Beregning, af Tilfældighed og af Nødvendighed der indgik i hver Handling, og at ræsonnere over, hvilke Chancer enhver foreliggende Situation bød paa.

Gino Capponis retfærdige Skildring af den store Ciompiopstand, som han var Vidne til, og — trods den humanistisk latiniserede Fremstilling — baade Leonardo Aretinos og Poggios Florentinerhistorier var Stadier i Udviklingen af den historiske Kunst, som paa Renæssancens Højdepunkt naaede sin Fuldendelse i det florentinske Triumvirat: Macchiavelli, Guicciardini og Varchi. Hos disse Forfattere voksede ogsaa en Statsmandskunstens Theori ud af Historiens Praksis. Deres historiske Fremstilling var overalt isprængt med

»discorsi»: Ræsonnementer over, hvorfor og hvorledes enhver Ting er sket, og hvad der vilde være sket, hvis eller hvis ikke det var hændt⁹. Gennem Macchiavellis politiske Skrifter blev jo dette Florentinerfolk af Politikere og Diplomater ogsaa Grundlægger af rationel politisk og diplomatisk Videnskab.

Atter en anden Art Historieskrivning blomstrede frem i de flanderske Byer. Det kosmopolitiske Liv, som rørte sig ved Brügges Kaier eller paa Gents Marked, saavel som den Blanding af Borgerlighed og Ridderlighed, der foregik ved de flanderske Grevehoffer eller burgundiske Hertughoffer — begge disse Ejendommeligheder ved den flamske Bykultur frembragte en egen international og halvt borgerlig, halvt hofmæssig Historieskrivning. *Jean Froissart*, en Borgersøn fra Valenciennes (f. 1338), der var Klærk uden at være Geistlig og til Tider ernærede sig ved at drive Købmandsforretninger, havde allerede tidlig begivet sig ud paa Rejser og skaffet sig Adgang til Hoffer, besjælet som han var af en levende Lyst til at se sig om i Verden og til at komme op i den fornemme Sfære, som de flamske Borgere stadig havde for Øje over sig. Han søgte over til det engelske Hof, hvis Dronning var flamsk og begunstigede sine Landsmænd, siden til det skotske Hof, kom derefter til det brabantiske Hertughof og sydfranske Grevehoffer; overalt skaffede han sig Tjeneste som Skriver eller Sendebud i diplomatiske Ærinder og studerede samtidig med vaagen Interesse hele det glimrende Ridderliv i Krig og i Fred. Som saa mange »Trouvèrer« før ham, blændedes Borgersønnen fra Valenciennes ganske af, hvad han saa', og

gjorde sig helt til det adelige og fyrstelige Livs Lovsynger. Men i Stedet for at digte Heltesange og Ridderromaner gjorde han sig til sine høje Herrers Historiograf. Hans Krøniker er voksede ud af hele den ridderlige Epik, som Froissarts egen Hjerne var fyldt med fra ung af. Bannerne vajer og Krigsraabene klinger over samme lystige Vaabenlarm dér som her, og Riddernes Liv er den samme Kæde af Turneringer og galante Elskovsæventyr hist som her. Men det borgerlige Blod gør sig alligevel tydeligt nok gældende i Froissarts Krønike. Den er ikke en Roman paa Vers, men historisk Prosa. Trods den livlige Fantasi, som ofte løber af med Forfatteren, er det overalt den virkelige, upartiske Sandhed, som han søger. Videbegærligheden er hans Livs vigtigste Passion. Han drager fra Tjeneste til Tjeneste, skifter Parti og Nationalitet Gang efter Gang, blot for at lære nye Forhold og fremmede Mennesker at kende, og han viser hele Handelsmandens Smidighed i at akklimatisere sig overalt. Og han rejser for at skaffe sig Oplysninger og autentisk Besked til Brug for sin Krønike, — kan f. Ex. rejse op til Zeeland alene for at interviewe en portugisisk Statsmand, som ligger dér og venter paa Vind for en Sejlads, og sidder saa en Uge med ham i et zeelandisk Værtshus og optegner alt, hvad han fortæller om Krigene i Kastilien¹⁰. Med en psykologisk lagttagelsesans, som de gamle Ridderromaner intet udviste af, forstaar Froissart dernæst overalt at karakterisere sine Personer: den eksentriske Grev Gaston Phebus og den brutale gamle Hugaf Thomas af Glocester tegner sig lige saa skarpt og lyslevende i hans dramatiske Skil-

dringer, som v. Eycks Portrætfigurer eller Personerne i »Canterbury-fortællingerne« gør det. Som den v. Eyckske Skole véd ogsaa Froissart intet herligere end at male og beskrive og han gør det med samme Virtuositet som sine malende Bysbørn. For hans farveglade Øje og lidt købmandsagtige Materialisme drukner baade Krigsfærd og Hofpolitik noget nær i lutter prægtige Klæder, rige Fester, fyrstelige Indtog og glimrende Hærskuer ganske som det paa Memlings Billeder af den hellige Ursulas Historie ikke er langt fra, at de talrige Mennesker, Bygninger og Skibe og alle de straalende Farver tager Luven fra Æmnets religiøse Stemning.

Hos denne Opkomling, der helt gjorde sig til Ridderlivets Herold, traadte alligevel Borgerbunden kun indirekte og ufrivillig frem. Omkring Aar 1500 gav derimod en anden flamsk Historieskriver *Philippe de Communes* det fyldigste og højeste Udtryk for borgerlig Rationalisme. Hans Forfædre var Borgerpatriciere og kommunale Embedsmænd i Ypern og Gent; Familien var bleven adlet af Burgunderhertugerne, og ogsaa den unge Philippe var tidlig draget til Hove, hvor han fra ganske ung benyttedes af Karl d. dristige i diplomatiske Hverv. Men til hans Udvikling bidrog det mægtigt, at han senere ombyttede det ridderligt feudale Burgunderhof med Modstanderens, den franske borgerlige Kong Ludvig XI's Tjeneste. De to forstod hinanden. I Ludvigs Tjeneste kom Communes ret ind i Politikens spegede Spind, fik Traadene i sin Haand, brugtes i alskens intrikate Hverv og spillede nu ganske i sit Element. Paa talrige Missioner i fremmede Lande ud-

videde han dernæst sit Kendskab til Folk og Regeringer, og især fik hans Aand sin fulde Modning, da han efter Ludvigs Død fulgte Karl VIII paa Toget til Italien og virkede som Gesandt i italienske Byer. Flamsk Borgeraand mødtes her med venetiansk og florentinsk Borgeraand, og forstod, beundrede og lærte af den overlegne Statsmandskunst hernede. De »Memoirer«, Commynes som ældre nedskrev, blev da ogsaa et Stykke rationel politisk Historieskrivning, næsten i Rang med Machiavellis og Guicciardinis. Han er noget helt andet end Froissart. Han har intet af dennes naive Romanfantasi og bryder sig ikke om at underholde Folk ved at male Begivenhedernes Yderside, er derfor ogsaa belavet paa, at plebs vil finde ham kedelig. I Stedet derfor vil hans Forstand overalt udrede Begivenhedernes indre Mekanisme. Hvor Froissart ret af Hjerte vilde udmale og dramatisere, siger Commynes i sin tørre, abstrakte Stil: »For nu at være kort«. Hvor Froissart tegnede levende, pittoreske Portrætter, piller Commynes' psykologiske Analyse Drivfjedre og Ledemotiver i Karl d. dristige eller Ludvig XI ud fra hverandre. Han bevæger sig altid helst bag Historiens Kulisser og optræder som den indviede, der kan give den hemmelige Nøgle til Begivenhederne. Sammenhængen — det er hans stadige Tanke, og med rig og skarpsindig Kombinationsevne søger han at konstruere den frem overalt. Og som Macchiavelli er han en Filosof, der generaliserer over en lav Sko, reflekterer over Folkepsykologi og Regeringsformer og fastslaa vidtrækkende Love for Historiens Filosofi. Helt macchiavellistisk er ogsaa hans politiske Syn. Beregning og

Beherskelse er hans Natur og Moral. Selv betænkksom og forsigtig — naar han som ung var tapper i Krig, var det kun, siger han, af Ukendskab til Faren —, hader han alle passionerede Stemningsmennesker: den dumdristige Hertug Karl lige saa vel som en uberegnelig Gentsk Folkepøbel. Og uden Tro paa Menneskenes ædlere Følelser bygger han alene med den kloge Egoisme som Politikens solideste Grundlag. Positivt og usentimentalt regner han overalt med Menneskene, som de er, men forsøger blot, uden ørkesløst at moralisere, at faa dem til ialfald at være fornuftig beregnende i deres Egoisme. Derfor oprører de store Herrers »bestialité« ham, naar de ved unødig Grumhed tarrer Folkene op mod sig, og han vil helst undgaa de brutale Krige, naar han ved »pratique« og »marché« kan naa', hvad han vil. Og som en fornuftig Købmand véd han, at ganske vist alle Kneb gælder, men at det dog i alt Købmandskab er nødvendigt eller gavnligst i Længden, naar man kan lide paa en vis elementær Hæderlighed hos hinanden. — I sit rationelle Krav paa Forstaaelse naaer han ligeledes til en dyb, ægte Religiøsitet. Naar han ser Beregninger klikke, det uforudsete indtræffe, Tilfældighederne lege blindt med Forstandens Planer, pines hans Forstaaelsestrang i den Grad derved, at den overalt maa postulere en guddommelig Fornufts planmæssige Handlen gennem det hele.

XII. NOVELLER

Ligesom eksakt og naturvidenskabelig Forskning samt Historieskrivning voksede frem af de gamle Byers Borgerliv, saaledes ogsaa en rig fortællende Digtning.

Novellen er ikke først bleven til her i Byerne. Korte, lette Fortællinger om en lille Hændelse, — rørende eller komisk, spændende eller opbyggelig — har man underholdt hinanden med under Indiens Daddelpalme og paa Torvet i Athen, i Klosters Refektorium og i Borghallen, ligesaa vel som Borgerne i Lavstuen, som vi saa' det, krydrede Drikken dermed. Men unægtelig har denne Underholdning særlig ligget for de beskæftigede og aandslivlige Borgere. De kunde ikke, — som de gamle Heltesanges Publikum — sidde sammen flere Timer i Træk og høre paa en Trouvères enstonige Reciteren; vi har omtalt, hvor utaalmodigt de Rejsende i »Canterbury-fortællingerne« raaber op og afbryder den vidtløftige Fortæller af Ridderhistorien om Sir Topas. I Enrum kan de nok læse en Roman, som de kan lægge bort, naar de vil, tænke og græde over efter Behag; men til selskabelig Underholdning vil disse Byboer udveksle lette, korte Historier. I Stedet for de gamle Romaners planløse Uorden og usammenhængende Række Begivenheder forlanger den klare Forstandighed ogsaa, at en Historie skal have en simpel, fast

Enhed og fortætte eller tilspidse sig i en Pointe. Derfor bliver den korte, simple Fortælling til den litterære Yndlingsgenre for Borgerne. Og de udvikler hele den Kunst i at fortælle, som alene klar Forstand og livlig Selskabelighed oplærer til. De lærer at fortælle bedre og bedre, at udelade alt det uvedkommende, som en uudviklet Fortæller let fortaber sig i, at lægge Relief og Perspektiv ind i Fortællingen, at gaa frem i logisk Orden og paa en Gang at forberede Tilskueren og holde ham hen i Spænding. Efterhaanden indblæser Borgerne ogsaa Fortællingerne deres eget Syn og Naturel.

Egentlig borgerlig Litteratur er den internationale Fortællingskat endnu ikke bleven til i de gammel-franske versificerede *fabliaux* fra det 13de Aarh. Deres Scene er ganske vist henlagt til de nord- og mellem-franske Byer, hvis kommunale Liv netop blomstrede da, — til Arras og Amiens, Rheims og Noyon, Troyes og Orleans —, og baade Sproget og de enkelte Forfatter-navne, man kender, peger ogsaa hen paa disse Byer som Tilblivelsessted. Men Forfatterne har mest været clerics errants, farende Studenter og Trouvèrer, og de har haft deres Publikum maaske fuldt saavel i Borghallen og ved Hoffer, som i Borgerkredse. Deres Repertoire af Smaafortællinger var yderst afvekslende. Der var Bearbejdelser af østerlandske Parabler, paradoksalt usandsynlige og sindrigt subtile som det meste, der gror i Orientens Luftstrøg, der var Sagn om Feer og Trylleri, og der var Ridderromaner en miniature, med elegant Hofliv og trubaduragtig Elskov. Saa var der Spottehistorier om »les vilains«, Smaa-

folk; efter et højtidelig Foredrag af en »chanson de geste« morede Trouvèren sit fornemme Publikum med som Efterret at fortælle plumpe Historier om ægteskabelige Misèrer og drøje Løjer, der gaar ud over de dumme Almuesfolk. Al Borgernes Færden ses overhovedet ude fra Trouvèrens fri Bohêmeliv, og han lader det store Filisterium passere Revy for sig og driver Halløj med al Borgerskabet. »Le joli clerc« er Fabliauernes Helt, han snyder Kroværterne og snyder de borgerlige Ægtemænd. Ellers er det især Landevejenes og Kroernes lystigt brogede Liv, som er Udgangspunkt og Æmne for Historierne, — med den Samfundsklassernes Blanding, den Sædernes Opløsning, de Rejselivets Tilfældigheder og Forviklinger og den æventyrlige Oprømthed, der tidligere er karakteriserede som ejendommelige for Middelalderens Landevejsliv. Fabliauerne fortæller om, hvordan man i Gæstgiverierne om Natten tager feil af hinandens Senge, om de »bonnes aventures«, som falder i den unge, vandrende Gesells Lod, om alleslags lystige Indfald, komiske Sammenstød, overraskende Tilfælde, der kan korte Rejselivets Besværligheder og komme Folk til at lé. *La plaisanterie, la risée* er Hovedsagen i Fabliauerne. De Rejsende i »Canterbury-fortællingerne« bliver snart trætte af de rørende, ulykkelige Historier, en af Selskabet opvarter med; det kan ikke nytte at gøre sig Livet surt med andres Plager, siger de, lad os nu heller faa en fornøjelig Skæmtehistorie; »car quant aucuns dit les risées, — les forts tançons sont obliés« hedder det ogsaa et andet Sted. Hvem der havde sig den Tryllekappe, som kun kan passe et

kyskt Kvindfolk — det blev en slem Kyskhedsprøve for vore Fruentimmer! Eller hvem kan udtænke det probateste Middel til at gøre en arrig Kvinde tam? — Eller man fraadser i saftige Elskovsfantasier, slaar sig løs i kaade Drengestreger, parodierer det hellige, trækker Kappen af Munke og Præster, gør en uartig Gebærde ad alle Kvinder og morer sig med kynisk at vende op og ned paa Ret og Moral. »Jo galere, des bedre« er Mottoet. Men nogen alvorlig, bitter Pessimisme er der derfor ingenlunde i disse fabliaux — selv om Ægte-
manden baade faar Horn og Prygl og baade maa takke og betale for det. Nogen egentlig aggressiv Satire er der heller i dem, — selv om baade Sortkjoler og Kvindfolk bliver rakkede dygtig til i disse Mandfolkehistorier. Man kan heller ikke sige, at de lægger an paa at give noget naturtro Kontrafej af Livet og Menneskene; al kunstnerisk Realisme er fjærn fra deres Tanke, selv om de leilighedsvis livagtig gengiver Samfundstyper eller huslige Interiører. Det er hensigtsløse Løjer altsammen.

Men i Borgernes Hænder bliver det til noget mere. Ogsaa de morede sig — som vi har set — paa Lavstuen ved at fortælle saftige Erotica og Scatologica eller listige Gavtyvehistorier. Men en florentinsk Købmandsøn *Boccaccio* og en londonsk Vinhandlersøn *Chaucer* skabte ud af den lette Bagatel en virkelig litterær Genre, og fra det 14de Aarh. fik den italienske »novella«, den engelske »tale« ogsaa Sidestykker i en tysk borgerlig Litteratur af versificerede »Schwänke« og »Spruchgedichte«. Boccaccio og Chaucer staar kun med det ene Ben i Borgerligheden; de havde begge rejst

meget og havde levet med i Hofkredse, og de var dernæst mer eller mindre gennemtrængte af humanistisk Dannelse; derfor rager de begge ud over Borgerkulturens Rammer baade ved deres digteriske Tonarter og kunstneriske Udvikling. De var som unge gennemtrængte af ridderlig Digtning og smeltede — ganske som Froissart i sin Historieskrivning — paa den smukkeste Maade Ridderlighed og Borgerlighed sammen. De begyndte med at omdigte Ridderromaner: Boccaccio bearbejdede Historierne om Flores og Blancheflor, og om Troilus og Briseis, Chaucer behandlede paany det sidste Æmne, efter Boccaccios Bearbejdelse; begge skrev ogsaa erotiske Allegorier i Rosenromanens Manér. Men saa faldt de begge, — den sidste vel nok efter den førstes Eksempel — paa, i Stedet for lange Romaner paa Vers og Prosa, at digte Historierne om til en let og afvekslende selskabelig Underholdning, Boccaccio for en Kreds Landsmænd og Landsmandinder ude paa en Villa i Nærheden af Florens, Chaucer for et tilfældigt Selskab af Rejsende, der drog sammen til Hest gennem England. Og indenfor denne Ramme lykkedes det først ret de to Forfattere at omsmelte den modtagne Kultur i en ny Aand.

I Stedet for Ridderromaners og Klosterlegenders overspændte Idealisme satte »Decameron« og »Canterburyfortællingerne« en jævn, human Menneskelighed. En Æventyrroman havde følsomt og alvorlig fortalt om Sultanens Datter, der paa sin Bryllupsrejse omtumles gennem en Række Æventyr, falder efterhaanden i ikke færre end 9 Mænds Vold og efter 4 Aar endelig naa'r frem til sin ventende Brudgom. Boccaccio gør

hende i sin Novelle ikke saa meget til Martyr som han lader hende med megen Føjelighed finde sig i Tilskikkelserne, og da Fortællingen er forbi, »blev der — hedder det skalkagtig, — sukket meget af Damerne over den skønne Dames afvækslende Skæbner. Men hvem véd, hvorfor der sukkedes? Maaske var der dem, der ikke sukkede mindre af Længsel efter saa mange Bryllupper end af Medlidenhed med hende.« — I Lægender og ridderlige Digte havde der ofte været fortalt om Fyrstens unge Hustru af ringe Stand, der uskyldig forskydes, men taalmodig finder sig i alle Ydmygelser, endog reder Brudelejet for sin Efterfølgerske, og saa tilsidst kommer til Ære igen. Boccaccio og efter ham Chaucer behandlede dette Æmne i Noveller. Men begge humaniserede og borgerliggjorde Historien fra en raffineret pinlig Martyrlegende til en rørende Fortælling om en Hustrus ydmyge Trofasthed og Kærlighed og hendes sagtmodigt værdige Forsagelse. Det hele er i deres Version kun en Prøve, Manden sætter sin Hustru paa, og begge Forfattere misbilliger højlydt hans haardhjertede Grumhed: Boccaccio erklærer, at naar han jagede hende i det blotte Linned ud af Slottet, havde han fortjent, at hun havde hængt sig om Halsen paa en anden for at faa en pæn Kjole af ham. Chaucer vender sig til Kvinderne og spørger, om det virkeligt er muligt, at en Mand kan være saa haard. — I den franske »Menagier de Paris« fortæller den gamle Borgermand sin unge Kone denne Historie, men tilføjer, at det ikke er, fordi han vil fordre en saa stor Lydighed af hende, han er ikke Markis og ikke saa gal og barnagtig, og hun maa undskylde ham, — fort-

sætter han —, at han fortæller hende en saa grusom Historie. »Et croy, que ce ne fut onques vrai.«

Paa samme Vis var det i Ridderromaner og ridderlige »contes« hyppigt, at Ridderfruen krævede, at hendes Tilbeder skulde vise sin Elskovs Styrke og fortjene hendes Gunst ved at udføre de mest halsbrækkende Bedrifter, som hun faldt paa at foreskrive ham. Det var overspændt Forfængelighed og Ærelyst, som baade dikterede og opfyldte disse paradoksale Forlangender. I Boccaccios og Chaucers Noveller (Decamerons 95de Novelle; Selvejerens Fortælling hos Chaucer) er det en trofast Hustru, som paa en pæn Maade vil blive af med en Tilbeders besværlige Overhæng og derfor stiller ham et formentligt umuligt Forlangende som Pris for sin Gunst, og hun bliver fortvivlet, da han tager hende paa Ordet og ved Tryllekunster opfylder hendes Ønsker. Motivet er saaledes forvandlet fra konventionel Ridderlighed til gemytfuld Borgerlighed. — I et tysk Digt »Frauentreue« af en eller anden ukendt borgerlig Digter er i endnu højere Grad et lignende Motiv forvandlet i samme Retning¹. I en ridderlig fransk fabliau tilbedes en Ridderfrue af 3 Riddere; hun sender dem 3 Skjorter og vil kun modtage den som sin Ridder, der vil gaa i Turnering for hende i den blotte Skjorte. Den ene af Ridderne opfylder dette Forlangende og kæmper tappert. Haardt saaret, vil han ikke aflægge den skænkede Skjorte, medens han helbredes. Ridderfruen glæder sig herover, og lader ham pleje paa det bedste. Da han er helbredet, iler han til hende; hun og hendes Gemal skal først afholde en stor Fest, og Ridderen fordrer nu af sin Tilbedte, at

hun til Gengæld skal bære den blodige Skjorte ved Festen. Hvilket hun gør og vækker almindelig Beundring, — og hendes kække Ridder nyder fra nu af hendes Gunst, uden at Gemalen gør ham den stridig. Dette Stykke konventionel Ridderlighedskultur forvandles nu af den tyske Digter til en Hymne til ægteskabelig Troskab. En Ridder — fortælles der nemlig — har forelsket sig i en Borgerkone; han lejer sig ind i Herberget ved Siden af hendes Hjem og følger hende overalt i Byen, hvad der gjorde hende ondt, thi hun elskede ingen uden sin ærlige Mand. Ingenlunde efter hendes Opfordring, men som en Art Extravagance, hvorved den unge Galfrans vil tiltvinge sig sin Skønnes Beundring, finder Ridderen nu paa at lade udraabe i Byen, at han vil kæmpe mod hvem som helst i den blotte Skjorte. Saaret i Kampen, ligger han i Herberget og vil ikke lade sig helbrede uden af dens Haand, for hvis Skyld han har kæmpet; vil hun ikke komme — erklærer han — vil han gerne dø. Borgerkonens Mand bad hende gaa og pleje den unge Galning, men hun vilde ikke: »Jeg kender ham jo ikke, og han bliver vel rask uden min Hjælp.« Da imidlertid Manden trængte paa: »Ellers vil han sige i Byen, at det er mig, der har forbudt dig det«, saa gik hun med en Tærne hen i Herberget, sad hos ham, rødmende af Undseelse og som paa Gløder, og kunde næppe udtale sin Medlidenhed med ham. Til hans Elskovserklæringer svarer hun ærbart afvisende, men da han forklarer, at ingen faar Lov at trække Jærnet ud af hans Side, hvis ikke hendes hvide Haand gør det, saa faar Tærnen hende til at gøre dette, endskønt »den

søde og sarte« blev rød og sveddryppende af Undseelse. Saa blev Ridderen rask, men hans Elskov voksede kun, og en Nat krøb han ad en Stige ind i hendes og hendes Mands Soveværelse. Sagte rørte han hende, men hun forskrækkedes, da hun genkendte ham, kastede sit Linned over sig og forsøgte lempelig at tvinge ham bort; men medens han hæftig omfavnede hende, brød hans Saar op, og han sank død om paa Gulvet. Hun faar ham uset bragt tilbage til Herberget, og under stor Jammer bisættes han næste Dag derfra. Hjertegreben beder Borgerkonen nu sin Mand om at maatte gaa hen i Kirken, hvor Ridderen staar Lig, og bringe ham et Sjæleoffer. I Kirken ofrer hun først sin Kappe, sin Kjole — »hun glemte for Smerte endog sin Blufærdighed« — og synker saa pludselig med bristet Hjerte ned ved Ligets Side. Begge bliver nu begravne sammen, og Digtet varer de Kvinder ad, som er altfor grumme mod trofaste Elskere. Man ser, her er den galante Dametjeneste og dens generøse Belønning, som »De tre Riddere og Skjorten« fortalte om, bleven til en ungdommelig Fusentasts Elskov og en ærbar, trofast Borgerhustrus Kamp med sine Følelser, der først bryder frem til Slut. En moderne psykologisk og hjertegribende lille Novelle er kommen ud af Motivet.

Den naturlige, medfølende Menneskelighed besjæler i det hele den Boccaccio-Chaucerske Novelle². Ud af Æventyrromaner om Elskendes Adskillelse, Omflakken og vidunderlige Genforening skabes rørende smaa Hjertenoveller om Elskovs Glæde og Smerte, om Lykkens lunefulde Leg med Menneskers Ve og Vel. Ud af forskruede Legendemotiver eller ekstravagante Ridderlig-

hedsprøver og sødlig Trubadurerotik formes der menneskelig skønne Historier om hjertelig Godhed og naturlig Sjælsfinhed: Historier som Boccaccios om Falken, om Kong Pedro og den lille Lisa, om Simona og Pasquino — de to sidste har som bekendt inspireret Musset. Den ridderlige Trubadur, som huggede sin Finger af og sendte den med et Digt til sin grusomme Skønne, er hos Boccaccio afløst af den beskedent og haabløst elskende Junker, der har forarmet sig for at opvarte sin Dame og som nu, da hun engang værdiges at besøge ham, drejer Halsen om paa sin Falk, der er alene tilbage fra hans Ridderliv, for dog i sin Armod at kunne byde sin Gæst noget. Og den fine, ædle Prinsesse fra Ridderromanerne, hvis Øjne er mandelformig smalle og hvis Smil er sødt som en Engels, bliver hos Chaucer til den »majfriske« Emily, der gaar i Haven om Morgen og plukker Blomster og synger med sin klare Røst, uden at ane, at den stakkels Fange nede i Fangehullet bliver syg om Hjertet ved at se hendes Skønhed.

Alt menneskeliggøres og bliver følelsesfuldt i de borgerlige Novellisters Hænder. Ogsaa alle de plumpe Historier om Liderlighed og Prygl, som man øser af den gamle, internationale Anekdoteskate. Hvor Fabliauernes Løjer blot havde vakt en følelsløs, raa Morskab, dér lægger Novellerne et Sympati- og Antipati-moment ind i Historierne, saa at vor hjærtelige Deltagelse følger Handlingen. Det er ung Elskov, der kæmper mod Gamles Knarvornhed eller Tyranni: den unge Pige, der holder af at høre Nattergalen om Natten synge i Haven, den unge Kone, som ikke kan nøjes

med den affældige Elskov, som hendes gamle Ægte-
mand kan byde hende. Eller en fabliau fortæller om
to Studenter, der sover en Nat i en Borgermands Fa-
milie, og om alle de mer eller mindre villede Feilta-
gelser i Mørke, hvorved Husets Datter og den ene
Student, Husfruen og den anden ved Morgenens Frem-
brud befindes i Seng sammen. Hos Boccaccio elsker
den ene af de to Knøse, en fin, beleven Yngling af
god Herkomst, iforvejen Kromandens Datter og hun
ham, og Arrangementet er en List fra Elskerens Side.
Hos Chaucer er det en velfortjent Hævn, Studenterne
foranstalter, fordi Mølleren har snydt dem. Begge
Versioner bringer saaledes et Sympatielement med ind
i vor Interesse for Handlingen. — Eller en fabliau for-
tæller om en Bedstefader, der har sat sig selv paa Af-
tægt og nu sjofles mer og mer af sin utaknemlige Søn,
indtil han helt jages bort fra Gaarden. I det han skal
gaa, lader Sønnen dog sin lille Dreng bringe Bedste-
faderen en gammel Kappe med paa Rejsen, men den
lille skærer først denne tvers over. Hvorfor gør du
det, spørger Faderen. Jo, for at ogsaa jeg kan have
en Stump Kappe at give dig, naar du skal fra Gaarden.
I Fabliauen siges dette helt naivt af Drengen, slet ikke
for at give sin Fader nogen Lære, men i egennyttig,
grum Logik, og hele Fortællingen er en Art bitter Pa-
radoks. Et tysk »Spruchgedicht« lægger derimod et af-
gjort sympatisk-moralsk Element ind. Med rørende
Farver skildres her den Behandling, den Gamle lider,
og hvordan han gradevis reduceres til at nøjes med en
Hunds Leje og Spise, og den lille Sønnesøn er fyldt af
Medlidenhed med ham. Da den Gamle jages bort, er

det ogsaa Faderen, som i sidste Øjeblik finder, at Hestedækkenet godt kan halveres, og Drengen beder da om den anden Halvdel og faar derigennem Lejlighed til at give sin Fader en Lære, da denne spørger, hvad han vil bruge den til. Det tyske Digt udmaler videre, hvordan Faderen gaar i sig selv og lader den Gamle bringe i Badstue og pleje paa det bedste.

Derved giver ogsaa den Boccaccio-Chaucerske Novelle sig ganske anderledes til virkelig at tegne Livet og Menneskene, end Fabliauernes Løjer brød sig om det, selv om de nu og da uvilkaarlig kunde gøre det livagtig nok. Boccaccio giver alt ud for virkelig skete Begivenheder; hans Personer er ikke en Præst eller Borger, men de har Navn, og han nævner Byen og Gaden, hvor de bor, og Tiden, da Handlingen foregik. Han skildrer os en Perugiaboer, der kommer til Neapel for at købe Heste og som gennem adskillige Æventyr bliver tumlet om mellem den store Bys Spidsbuber, Skøger og Soutenører. Han tegner os den enfoldige Uldhandler i San Pancrazio-gaden i Florens, den hellige Koblerske med Rosenkrans i Haand, Frater Cippollas Lømmel af en Tjener, der i Køkkenet gør Kur til den fede, snavsede Kokkepige osv. osv. Og han eftergør ofte livlig Smaaborgernes Samtaler paa ægte Florentinsk, fuldt af Ordsprog og Hverdagslignelser.

Chaucer er imidlertid Italieneren langt overlegen i Virkelighedsskildring. Man mærker allerede her, hvordan den italienske Renæssance skal blive abstrakt-ideal som hos Rafael og Michelangelo, men den nordisk-germanske Renæssance skal blive bred naturalistisk, som hos Rembrandt og Shakespeare.

Boccaccios Stil slaar hvert Øjeblik baade i Beskrivelser og i Dialogen over i en pompøs retorisk Periodestil, som er dannet efter den latinske Prosa, og navnlig er alle de ædlere Personer og de mere patetiske Historier holdt i en vag, farveløs Idealisme, — saaledes som ogsaa selve de elegante Ynglinge og kvikke, yndefulde Damer, der sidder i Kres og fortæller Historierne. Hos Englænderen derimod er det tilfældig sammenrystede Selskab af Rejsende en hel lille rig, kraftig farvet Verden af alle Stænder og Typer: den muntre forliebte kruslokkede Junker, der lige er vendt hjem fra Paris; den snerpet zirlige Priorinde, der imiterer Hoftonen og taler gennem Næsen, ikke kan taale at se en død Mus og er lige affekteret dannet i Talen og i Spisen; den sødligt læspende Tiggermunk med missende Øjne, som kender alle Kroer, har sin Kabuds fuld af nydelige Ting til Damerne og kan presse den sidste Hvid ud af en fattig Enke; den fordrukne, bestikkelige Stævningsmand med ildrødt, filipensfyldt Ansigt; den plumpe, herkuliske Møller; endelig den fornemme Købmand med sin flamske Bæverskindshat, sit lange tvedelte Skæg og sine bedægtige Lader. Og den Historie, enhver fortæller, karakteriserer dramatisk ham selv og er stemt i hver sin Tonart; Chaucers Digtning bevæger sig med den samme Objektivitet gennem hele den æstetiske Toneskala. Selve hans Fortællestil har dernæst den bredeste Livsfylde, giver sig god Tid og faar overalt de malende Biomstændigheder og det omgivende Sceneri med. Naar en Købmand begiver sig paa Handelsrejse, faar vi en Skildring af hans Overvejelser, hans sidste Middagsmaaltid i Familiens Skød, Messen, han

hører om Morgenens osv., selvom det ellers ikke kommer Handlingen ved.

Alligevel er, som sagt, Boccaccio og Chaucer endnu ikke ærkeborgerlige Novellister. De har en formaalsløs »Lust zu fabulieren« og et liberalt Humor, der hører den frie, brogede Verden til, hvori de har tumlet sig, men som ikke har hjemme bag Bymurene. De fortæller for at fortælle, uden Bagtanke, og lader Verden og Menneskene være, som de er, — ser lyst og velvilligt paa den belevne Ridder som paa den fromme Præst, paa den fine Købmand som paa den plumpe Landmand. De er ikke hildede i noget Standssyn; alene Tiggermunkene kan de ikke lade være i Fred. — Men i den Borgerlighed, der mer og mer isolerer og udpræger sig bag Bymurene, faar ogsaa Novelledigtningen et snevrere Standspræg. Saaledes hos Boccaccios yngre Samtidige Fr. Sacchetti († c. 1400) eller i talrige nürnbergerske Schwänke og Spruchgedichte af H. Folz, H. Sachs og tilsvarende straszburske af S. Brant og Fr. Murner eller endelig i de talrige tyske og franske Anekdoter samlinger paa Prosa fra 16de Aarh. Her har borgerlig Virkelighedssans og praktisk moralsk Interesse helt taget Novellen i deres Tjeneste. Den mister sin ungdommelige Overgivenhed og sit brede, joviale Humor, den er nu beregnet paa at gøre Nytte ved at lære Folk, hvordan Livet og Menneskene er og hvordan de skal være, — ganske som Buddhisternes Parabler og de Geistliges »Eksempler« —, men nu i en udpræget verdslig borgerlig Forstand. Allerede Boccaccios Decameron gav sig Mine af at yde Lærdomme for Livet, hver »Dag«s Noveller skal demonstrere en eller anden Livs-

sandhed, som den for Dagen valgte Dronning har opgivet som Æmne, og hver Novelle indlededes og efterfulgtes af ræsonnerende Almenbetragtninger. Dog var det øjensynlig mere »die Lust am Trug« end »der Drang nach Wahrheit«, som ledede den selskabelige Underholdning i Kredsen. Men en Mand som *Sacchetti* var altfor rationel og praktisk til at kende denne »Lust am Trug.« Han var en florentinsk Købmand, rig og anset, 3 Gange gift, havde gjort mange Handelrejser og beklædt kommunale Embeder i Florens og Nabo-byer⁸. Til Underholdning for ledige Stunder samlede han paa sine ældre Dage en Del Smaahistorier, som han havde hørt, læst eller selv oplevet. Det er aldeles ikke Digt eller Kunst, han vil give, han vil blot slet og ret fortælle, hvad der skal være sket her eller der; at digte Historier selv eller digte nogen Ramme om dem, som Boccaccio, er milefjernt fra hans Tanke. Ridderromaner og Tryllehistorier eller lystige Løgne om monstrøs Spisen og Drikken eller om overnaturlige Elskovskræfter — som de gamle fabliaux og Boccaccio havde blandet ind mellem Virkelighedsanekdoterne — alt sligt ligger aldeles udenfor hans Tankekreds. Nej, det er helt igennem jævne troværdige Anekdoter, han fortæller, knyttede til en bestemt historisk Person eller navngiven Medborger eller dog til bestemt Tid og Sted, og han refererer helt nøgternt uden Udmaling eller Biomstændigheder. Med et Par tørre, sikre Streger kan Sacchetti alligevel i forbigaaende tegne den tykke, store Notar Ser Bonavere, der er som æltet i Deig og der skødesløst sjusket aldrig har Pen og Blæk med sig, eller den gamle Læge fra Prato med sit latterlige

Hovedtøj, der kan rumme $1\frac{1}{2}$ Skovl Korn og hvis Ud-vækster ligner røgede Svinenyrer, eller Landmanden Carmignano, grim og snavset, med graa Kjortel uden Overkappe eller Bukser og med Kabuds om Ørene, yderst populær ved sine ondskabsfulde Sladderhistorier. Det er Bysnakkens spidse, spodske Karakteristik. Livfuldt og naturtro tegner Sacchetti ogsaa Billeder af sin Fødebys Liv og Sæder. Der er det unge Selskab, som har været til Bryllup, og vinophedet og muntert støjende drager gennem Gaderne ved Fakkelskin, kommer i Karambolage med Politiet i Anledning af de ureglementerede Fakler, Selskabet bær, og ender paa Raadhuset alle sammen. Eller en Hingst, der løber løbsk efter en Hoppe, saa hele Byen kommer i Bevægelse, og de tappe Raadsherrer, som tror, at der er Oprør, forputter sig i Kældre. Eller Allehelgensaften, da Borgerne efter gammel Skik spiser farceret Gaas og Tjenestepigerne gaar og køber ind paa Torvet etc. Det er reale Livs- og Sædeskildringer, aldeles uden noget digterisk Illusionsmoment. De skal ogsaa gennem slaaende Eksempler illustrere nyttige Livserfaringer. »Deraf kan læres ... Derfor bør man vogte sig for ... Det, her er fortalt, er Eksempel paa den gamle Sætning ...«, ved den Slags Vendinger knyttes der en »Morale« til hver Novelle. Det er vigtigere — gaar saaledes flere Noveller ud paa at vise — at lære sig selv og Menneskene at kende end at fylde sig med pedantisk Lærdom om fjerntliggende Ting. Eller vi faar Eksempler paa, at den, der graver en Grav for andre, ofte selv falder i den, at Kvinder, som er fri i deres Tale, godt kan være sædelige i Adfærd eller lignende. Saa skildrer ogsaa Novel-

lerne forskellige Mennesketyper, og kan navnlig ikke blive trætte af at tegne »uomini nuovi«, bekendte Særlinge med deres originale Paafund, eller ogsaa fattige Røver-riddere i Byens Omegn, Borgere, der vil spille Adelsmænd, endelig alle Slags Varianter af Præster. Ind derimellem kommer ogsaa mangen lille lystig Spøg; som en Mellemret — som han siger — indføjer han nu og da nogle »novelle d'amorazzi« af den Slags, der er morsomme for dem, som de ikke gaar ud over; men meget mer end Erotik morer ham allehaande Eksempler paa »loica piacevole«, paa lystig Logik. Gerne fortælles dernæst Noveller om, hvordan Folks Latterligheder paa en vittig Maade bliver tilrettetvist eller Laster paa velfortjent Vis revses, hvordan en havesyg Præst fik ren Besked af en Bonde eller en hovmodig blev til Latter. Saaledes virker Novellerne med i Byboernes gensidige sociale Opdragelse af hverandre. Den praktisk satiriske Tendens lyser overalt igennem. Sacchetti er passioneret Oplysningsmand og Moralist. Han er utrættelig i at fortælle om Overtro, der afsløres, Drømme, der ikke gaar i Opfyldelse, Mirakler, der er Bedrag, Astrologi, der er Humbug, Mirakelkure, som alene hjælper ved Folks Lettroenhed. Overalt, lærer han, skal man øve Kritik, hellere tro for lidt end for meget, altid bruge sin sunde Menneskeforstand; og han fortæller stolt, hvordan han en Dag satte en Astrolog til Vægs med Grunde, der ene var hentede af den Bog, han altid bærer hos sig og som hedder »Hjernekestebogen«. Et forbitret Had vier Sacchetti Geistligheden, og som Guelfer hader han ogsaa Juristerne med deres kejserligsindede Romerret. Halvt

foragtelig, halvt komisk forekommer derimod Landadelen vor Borgermand, og han dekreterer; »La cavalleria è morta«. Men overhovedet forfølger han med sin Uvilje alt, der er borgerfjendtligt og samfunds-fjendtligt, og han har mange Stilarter til sin Raadighed: en skarp, spids Ironi og en tør, kynisk Spot, et sobert Karikeretalent, der altid træffer og aldrig overdriver, endelig baade harmfuld Anklage og bekymret Moraliseringen. Virkningsfuldt føles ofte Retsindigheden bag en tør Positivitet. En Enke — fortæller han — var værgeløs falden i de store Juristers Kløer og var bleven udblokket af dem. En Dag finder hun i sin Forsvarsløshed paa at gaa ned gennem Gaderne med sin lille Dreng, som hun lader bære en stor Fisk, der i Flaben holder en lille Fisk; hun ringer hele Tiden med en Klokke, saa at Folk bliver opmærksomme paa dem, men svarer paa deres Spørgsmaal blot, at de store Fisk æder de smaa. Hvad enten nu Folk forstod det eller ikke — slutter Sacchetti — havde hun liden anden Fornøjelse deraf end at hun og Drengen bagefter kunde spise Fiskene. Adskilligt vilde der — tilføjer Forfatteren ved en tilsvarende Lejlighed — være at sige herom, som altsammen vilde være Ord i Luften, og derfor skal jeg ikke udbrede mig herom.

Her er da Novellen helt taget i den borgerlige Satires og Didaktiks Tjeneste.

XIII. SATIRE OG DIDAKTIK

Kvikheden og Spotten, Folks livlige Iagttagelse og Opdragelse af hverandre, — alt dette føder rundt om i Byerne en Litteratur af satirisk Livsskildring, ræsonnerende Kaaseri og Didaktik.

En saadan laa allerede før en egentlig Borgeraands Fremvækst gemt i den gamle nordfranske Kreds af Fortællinger paa Vers om *Renart*, Ræven, og det øvrige Dyresamfund. Fra urgermansk Tid saavel som i latinske Fabelbøger havde der eksisteret Fabelhistorier, som tegnede de forskellige Dyrs Karakter og Sædvaner og fortalte lystige Anekdoter om den listige Mikkelt Ræv, den graadige Ulv, den tunge, dumme Mester Brun m. fl. Trouvèrer, der ellers sang om Helteliv og Baronfeider, fortalte til Afveksling ogsaa disse Historier og lod efterhaanden i skælnsk Oversættelse adskilligt af Ridderdigtenes og Baronborgenes Verden skinne igennem i Dyrenes Liv. Kong Nobel og Isengrin og Maître Renart tegnede sig af og til i Lignelse af de svage og tyranniske Konger og de brutalt rovlystne eller ondartede troløse Baroner ude i Virkeligheden. Gav Heltedigtene et meget idealiseret Billede af disse, kunde det realistiske Pendant bekvemt gives under Dyrebilledernes Forklædning. Og mer og mer blev Rævehistorierne brugte til at tolke Smaafolks pessimistisk satiriske Syn

paa Verden. Ræven selv stod for dem i et interessant Dobbeltlys. Den lumske Røver i Høns- og Andegaarden, den skinhellige Pilegrim og snedige Lovtrækker, den lumske Smigrer for Kongen og Krænkeren af Ægte-skabet og Gæstevenskabet — i den frække, røde Gavtyv var jo legemliggjort alt, hvad Borgerne mest hadede, og blandt de flanderske Grever tror Forskningen nu og da at kunne finde direkte Modeller for Renart. Men naar Renart Gang efter Gang reder sig saa vel overfor Isengrins Overmagt, lokker den stærke Bamse i Fælden og drejer Kong Løve den ene Voksnæse efter den anden, saa kunde Borgerne alligevel ikke lade være med at føle denne Listens og Intelligensens sejrriige Repræsentant midt i de Stores Voldsverden næsten som en af deres egne. Og jo mer de gamle Dyrefortællinger i Løbet af Aarhundrederne bearbejdes af flamske, franske og tyske Borgere, des mere bliver Ræven til Smaaafkops Ven, Demokraten, der udvikler, at det ikke er Tyveri at tage fra de store Røvere, fra Adel og Prælater, og beklager sig over, at de ustraffet øver al Slags Uret, men »naar stakkels Reineke en Høne vil tage«, skriger alle straks op. Mer og mer gennemsigtig bliver ogsaa i disse Omarbejdelser hele Dyreforklædningen, og mer og mer direkte taler kvik satirisk og tør moraliserende Borgeraand ud af den franske Renards, den flamske Reinearts, den højtyske Reinharts og den plat-tyske Reineke Vos' Mund.

Halvt endnu en af Trouvèrernes lette, løse Fugleskare, men halvt allerede meget tydelig præget af veritabel Byesprit var Pariseren *Rutebeuf* fra Ludvig den helliges Tid. Hans Vers var baade i Form og Indhold

noget ganske andet end de tidligere provenzalske eller nordfranske Lyrikeres. I alerte, letløbende Vers, der ofte tilspidser sig i ganske korte Linier, bevægede hans hurtige Aand sig med let »verve« gennem alskens Æmner. Her er ingen lyrisk Bølgen af Følelser, men et spirituelt Spil af Forestillinger, og alt er selskabelig henvendt til andre, som skal interesseres eller paavirkes. Snart angribes og polemiseres der direkte; Digteren udskammer de feige eller gerrige Riddere, tordner mod Kirkens Fordærv eller Overgreb, forsvarer kækt Universitetets Lærefrihed mod Tiggermunkene, ironiserer spodsk over Beguinernes Hellighed: »Hvis Gud skænker dem Salighed for *det* Liv, saa har St. Laurentius købt den for dyrt,« eller over Jacobinerne: »Jeg siger blot det ene: de er Mennesker«. I en stor Revy over »L'état du Monde« gaar han alle Munkeordnerne satirisk igennem, og i et lille Livsbillede udmaler han drillende, hvordan de gode Riddermænd om Aften ved Ovn, naar Vinen er stegen dem til Hovedet, beslutter store Korstog mod Sultanen, men næste Morgen i Stedet gaar paa Harejagt. Helst vil hans Trang til livagtig Eftergørelse dramatisere alt: han gengiver en Charlatans Monolog paa Estraden eller to Jonglørers Dispyt, eller ogsaa interviewer han Dame Hypocrisie og den hellige Kirke, som klager over Sædernes Forfald.

Som Rutebeuf halvt endnu staar frit udenfor den borgerlige Ramme, saaledes er det samme ogsaa Tilfældet med hans yngre Samtidige, Middelalderens største Satiriker og Ræsonnør i Frankrig. Det var *Jean Clopinel* (Stumpfod) fra Meung, der som Student ved Paris' Universitet c. 1280 skrev en Fortsættelse af den allego-

risk ridderlige »Roman om Rosen«, som for 50 Aar siden var begyndt af en Klærk fra Orleans. Hos ham var den borgerlige Naturbund paa en mærkelig Maade befrugtet af et sjældent gennemtrængende Studium af Oldtidens Filosofi og Litteratur. Midt i Klærkens zirlige Rosenhave — en yndefuld, ridderlig Drøm om Ungdom, Elskov og Skønhed, men ligesom stivnet og tilklippet i pedantisk Skolastik — kom den borgerlige Stumpfod trampende ind med sin prosaiske Realisme og kyniske Rationalisme. Elskeren stod just og jamrede over ikke at kunne naa' til Besiddelse af sin Rose; men nu kommer »Fornuften« og siger ham Besked. Elskov er blot en »uordentlig« Passion, en Art Sindsygdом, men den paaføres Menneskene af Naturen til Fremme af Forplantningen. Og under lange Samtaler, der mer og mer fjerner sig fra Rosenhavens Synskreds, fremsættes der saa efterhaanden en radikalt gennemført forstandsmæssig Verdensanskuelse. Elskov er kun Forplantningsdrift og bør lydes som al Naturdrift. Som Fuglen i sit Bur, saaledes længes alle Munke og Nonner ud af deres Kloster, alle Ægtemænd og Koner ud af deres Ægteskab, for frit i Flæng at følge Naturdriften. Al Opdragelse er magtesløs overfor Naturen; selv den mest velopdragne Kat glemmer Optugtelsen, naar den ser en Mus. Hvor Rosenromanens første Forfatter havde lært, at Elskov var en Velopdragenhedssag for ædle, høviske Naturer, dér præker nu Naturens Præst »Genius« for alle Amors Vasaller blot sit: »Formér Slægten«. Alle Kvinder er skabte for alle Mænd, og det er taabeligt at tro, at Naturen skabte Robicon alene for Mariote og Mariote alene for Robicon. — Var det

ikke Driften, der ledede os, vilde ellers Fornuften næppe finde noget deiligt ved disse Kvindeskabninger, som Poeterne forherliger. Naar de kommer af Pynten, er det saamænd ikke videre bevendt med dem af Naturen, men alle Forfalskningerne stikker de unge Tosser Blaar i Øjnene. Og de er sladrevorne, nydelseslystne, forfløjne; i 9 af 10 Tilfælde er Ægteskabet et rent Helvede for Manden. Med lidt Snedighed kan Kvinderne forresten let forlokkes, og man kan af Ovids »Elskovs Kunst« lære, hvordan man skal bestikke deres Omgivelser og vinde deres Hjerter ved forstilt Graad, ydmyge Bønner samt ved Gaver, der maa se flotte ud, selvom de kun er lidet værd.

Paa alle Omraader er det Natur og Fornuft, som skal herske. Al Tilhyllen og Forfalskning af Naturen er en Brøde; i den kraftig og grelt tegnede Figur »Faux-Semblant« er alslags Falskhed og Hyklery legemliggjort: Ondskaben bag Fromhedens Miner, Hovmodet bag Ydmyghedens Maske, Dovenskabens og Liderligheden i Tiggermunkenes Kutte. Men overhovedet er alt Kunstleri af det Onde. Naturen paabyder en ligefrem Tale og Adfærd, uden Snerperi og Affektation, simple Klæder, der bevarer mod Kulden, simpel, solid Mad og Drikke: Kulsjoverne nyder deres enkle Kost med Appetit, medens den Rige har en ødelagt Mave og skælver for Tyve. Alle sociale Forskelligheder strider mod Menneskenes naturlige Lighed: Kongerne, der indbilder sig at være af andet Stof end de øvrige Dødelige, Adelen, som lader Smaafolk arbejde for sig, medens den selv jager Hjorte, Klærkene, der tror sig helligere end »les gens laics, simples et nices«, ligesaa selve Ejendomsretten og den øko-

nomiske Ulighed. I Kraft af den fælles Menneskenatur skal alle holde sammen, unde hverandre lige Ret til Livets Goder og hjælpe og bistaa hverandre. — Borgerlig Humanitet vokser her lige ud af borgerlig Rationalisme, og en bred Medfølelse med alle, der arbejder og lider Nød, gennemstrømmer Jeans Digt ligesom en tilsvarende Harne mod alle Lediggængere og Luksustilværelser, der snylter paa Samfundslivet. Den praktiske Nytte udgør denne Borgermands Religion. Kristendommens Dogmer interesserer ham ikke, dens Mirakler ler han af, men den er ham en Lære i Broderlighed og praktisk Næstekærlighed. Lærdom respekterer han som en praktisk Oplysning af Naturens Hemmeligheder, og han er besjælet af Iver efter at popularisere, hvad Klærkene før havde gemt paa. Som Dante i sit »Gæstebud«, disker Jean op med al den datidige Videns Rigdomme: fortæller om Regnbue og Brændglas, om Synsbedrag og Forstørrelsesglas, om Maanens Indflydelse og Planeterne. Men især er det dog Livet og Menneskene, som det er ham om at gøre at give sine Læsere Forstand paa. Denne parisiske Student fra 1280 har en pessimistisk gammelklog Verdenserfaring, som er ganske forbausende, og han tegner allerede Typer som den gamle Koblerske eller den skinsyge Ægteemand saa gennemførte og almenkyldige som den senere franske Komedies. Ogsaa Livskundskaben har imidlertid et helt praktisk Øjemed, den skal tjene til, at man indretter sig efter Forholdene eller lærer at beherske dem med Fornuften. I den energiske Vilje til at rationalisere Livet og Samfundet ligner Jean allerede det 18de Aarh.s Oplysningsfilosoffer. Efter den abstrakte Fornuft

skal alt bygges op igen forfra paa Naturens Grund: den enkeltes Liv, Familieliv, Elskov, økonomisk, socialt, politisk Liv. Det mærkes, at det er nye Lag, som her dukker op, uden Aner, uden Privilegier, uden Solidaritet med Fortiden, og som midt under Feodalismens Opløsning er ved at bygge et nyt, med Virkeligheden og Fornuften bedre stemmende Samfund op.

Jean de Meung har af sine klassiske Læremestre faaet en Tænkeevne og et Tænkemod, som Middelaldermenneskene ellers ikke besad, og som stundom hæver hans Digt op til Lukrets' eller Rabelais' Storsyn. En mere gennemsnitlig og hjemmegjort Borgerlighed repræsenterede derimod i det 14de Aarh. *Eustache Deschamps*, endda han en lang Tid agerede Hofmand¹. Født i en velstaaende Borgerslægt, havde han gennemgaaet Kathedralskolen i Rheims og studeret Jura ved Universitetet i Orleans, hans Studieaar havde rummet baade løssluppen Lystighed og flittigt Studium; siden rejste han en Tid i Kongens og Prælaters Tjeneste rundt i Udlandet og fik derefter et Embede ved den prunkløse Karl 5tes borgerlige Hof. Under Efterfølgeren Karl 6tes letsindige Regime blev han imidlertid ked af Livet i disse Kredse og trak sig misfornøjet tilbage som Borgermester i Senlis, og tilbragte dér Resten af sit Liv. Den lille, skaldede Tyksak — »le roi des laids« kaldte han sig selv — passede ogsaa kun lidet ved Hove. Han var ulykkelig, naar han skulde følge med Kongen ud i Krigslejr, »ud i Kulde og Vind og Regn«, og han kunde ikke finde sig i Krigens grumme Raahed. Han sang ganske vist kunstfærdige Sange i Trubadurstilen; men midt mellem de konven-

tionelle Sukke for den Skønne kunde det buse ud af ham: »Sig nu Ja! eller Nej! om I vil elske mig eller ikke, jeg er ikke en Mand, der holder af Omsvøb«. Han var ogsaa for stiv i Ryggen til at kunne krybe og tigge sig frem ved Hove; han kunde ikke, som de andre Hofmænd, snakke efter Munden med et evigt: »Monseigneur dit trop bien«, og »Jeg er ikke nogen god Tigger,« siger han, »thi jeg kan ikke bede to Gange.« Den fødte Satiriker har vakt Anstød paa Anstød. Først gjorde Guderne — fortæller han selv i et Digt — mig til en Falk, thi mine Øjne saa' alt, derfor blev jeg holdt i Falkehætte; saa blev jeg en Trane og hørte alt, men ogsaa det fik jeg Mén af; tilsidst blev jeg en Skade og blev holdt i Bur, fordi jeg ikke kunde styre min Tunge.

Original bliver Deschamps ogsaa først, naar han forlader Hoflyriken og satiriserer eller ræsonnerer paa Vers. Han skildrer komisk ærgerlige Rejsefataliteter: de daarlige Rejseforhold i Flandern, den søvnløse Nat, han har tilbragt i et Logis i Calais. Han tegner Scener af Provinslivet: Provinsfruerne gør Høfligheds-Dikkedarer i Kirken, naar »la paix« bydes rundt til Kys, Fru Gouvernørinden maa endelig kysse først, og en ung nysankommen Frue bliver frygtelig uglest, da hun, intet anende, kysser først. Eller han tegner livfulde Scener fra Retslivets Kulisser, naar Advokater og Dommere skal »smøres« af Parterne. Saa drager han med kraftig Bitterhed tilfelts mod den politiske Jammerlighed under Hundredaarskrigen, holder med misfornøjet Pessimisme Revy over al Tidens Fordærv: »Man véd ikke, hvad der er bedst: at tale eller at

tie?» er Omkvædet paa en Ballade; »nu duer det ikke at leve længer, siden jeg ser »Male bouche« (en af Rosenromanens Personer) regere« hedder det i en anden. I moraliserende Digte kommer en kærnefuld borgerlig Hæderlighed til Orde: »Se puet chacuns net (c: honnête) maintenir, qui veut« er Omkvædet i ét Digt; »Fay ce que doi et aveigne que puet« i et andet. Men om stort og smaat ræsonnerer han: om Sundheden (med Omkvæd: »Det er mig nok, naar jeg bare har det godt«) og om fornuftig Økonomi, om Grammatik og om, hvordan man skal skærme sig mod Vinterkulden. Med kvik Esprit og let Formeevne rystede han Vers i Dusinvis ud af Ærmet om selv de ubetydeligste og mest prosaiske Æmner. Han er en Feuilletonist, der kan koge Suppe paa en Pøsepind. Men mest holder han som alle borgerlige Satirikere af at fremstille Huslivets og Ægteskabets Misère; i et helt langt Digt: »Ægteskabsspeil« trækker en Række livfulde Hverdagsscener forbi os, med Konen, Tjenestepigen, Vennen og Ægteemanden som Hovedpersoner. — I det 15de Aarh. tog ogsaa f. Ex. Antoine de la Salle med lystig Ironi det udtømmelige Æmne op i sit Prosaskrift »Ægteskabets 15 Glæder.«

Men i det 15de Aarh. kulminerede for Frankrigs Vedkommende den satiriske og ræsonnerende Borgeraad i Pariseren *François Villon*². Han er allerede afgjort et Storstadsfænomen. Under sit lystige, gudsforgaaene Liv i det latinske Kvarter paa venstre Seinebred digtede han Viser og Vers, som med lette Omkvæd fløj fra Mund til Mund; de bedste af dem har han indrammet i sit »lille« og i sit »store Testament«.

De betegner den højeste Potens af Parisernes Verve og Esprit. Det er et godt Hoveds Poesi for gode Hoveder; al tidligere fransk Poesi synes tung, drævende, stiv ved Siden af denne kvikke Bevægelighed, hurtige Kortfattethed, spillende Mangfoldighed. Versene smiler og græder som Aprilsvejr, sladrer jævnt og leger spøgende, indtil Ironiens og Satirens Salver pludselig knalder løs eller Stemningen stiger i kraftig Patos eller synker hen i stille, ømt Vemod. Viddet spiller i alle Façetter og slaar alle Caprioler: der er Kældermænd og Tve-tydigheder, Slang og Jargon, Hentydninger og Underforstaaelser, som vi ikke kan følge. Med en Rabelais' Opfindsomhed opregner Villon Side efter Side alle de ækle og besynderlige Vædske, i hvilke de giftige Klaffertunger fortjente at ristes. Med opfindsomt Humør véd han at betænke alle i sit Testament, — én med Rubinerne paa sin Næse, en anden med sit gode Navn og Rygte, én med sine Yndlingskneiper, en anden med sine Processer, for at han ikke skal blive for fed; sin hjerteløse Skønne efterlader han sit Hjerte »pale, piteux, mort et transi«.

Og hele Byens brogede Liv pulserer gennem Versene. Villons Øje er fyldt med Billeder, og han lever med Gadens Liv. Vi hører Klokken ringe fra Sorbonnes Kirke udenfor i Nattemørket, medens Lyset er nedbrændt og Blækket frosset i Digterens fattige, kolde Celle. Vi ser Nattevagten liste speidende om i Gaderne, idet den i Mørket føler sig frem langs Husene for at finde Vej. I »Grankoglen« og den tykke Margots Værts- hus finder vi Jean le Loup, Robin Trousecaille og de andre af Villons Kompagni. Alle Lokaliteterne dukker

frem for Øjet i deres pittoreske, konkrete Virkelighed: Mester Roberts Skriversbød ved St. Jacques ... »Tre Senge« kamret i Châteletfængslet ... Slagterboderne, hvorunder Vagabonderne sover om Natten ... Stadsgraven med Ænderne ... Galgen udenfor Hallerne. Det er den mest uforbeholdne Realiteternes og Sansernes Poesi: den er inspireret af Vindunsten fra »Grankoglen« og Fødevarerne i »Les Halles« eller af den lille Macée, den lange Jeanne og de andre »Nonner« i Skidenstræde, og den drejer sig om Solderier og Rapserier, om gamle Klæder og gammel Gæld, om den slemme Syge og om Mestermændens Galge. Grelt naturalistisk kan den ogsaa skildre Døden med Dødssveden, Aarernes Opsvulmen, Musklernes Sammentrækning osv. Saa sanselig og naturalistisk havde Poesien aldrig vovet at være ved Ridderhofferne eller i Klostrene.

Saa er det videre ogsaa social og human Byaand, som taler i Villons Vers. Den er helt selskabelig, kaaserer og konverserer hele Tiden, vender sig i Brevform til bestemte Personer, og Digteren sidder i Cachoten og mindes alle Venner og Veninder fra sit glade Liv og betænker dem i sit Testamente. Han lever sig med psykologisk Fantasi ind i sin gamle skikkelige Moders Indre og taler dramatisk i hendes Navn; en anden Gang føler han sig medlidende ind i en stakkels udtjent Skøges Skind og synger hendes Klagesang. En dyb Følelse af Fællesmenneskelighed forbinder ham med alle, der lever om ham, og ingen har saa sjælfuldt som han tolket Følelsen af at være Plebejer og høre til Smaafolk. Fattig er jeg — synger han — og af ringe Herkomst; Fattigdom har fulgt al

min Slægt, og paa mine Stamfædres Grave ser man ingen Kroner eller Sceptre. Alle Fattige og Smaa er hans Kammerater: »aux pauvres qui n'ont de quoy, — comme moy, Dieu doint patience«. Men især ligger Samfundets løse Fugle hans Hjerte nær: den gamle Skøge, paa hvis Dør nu ingen længer banker, og de arme Tyveknægte i Galgen, hvis Halse faar at føle, hvor meget deres Bag vejer. Ydmygt véd han om sig selv, at han er en Synder, og at han intet har at betale med overfor Gud. Han véd ogsaa, at han er en stakels Djævel, hvis Død intet vil gøre fra eller til i Verden. Men han takker alle sine Venner fra Gader eller Kneiper, beder for dem alle til Gud og indbyder dem til »pauvre Villon«s Begravelse.

Helt et Barn af den store By er endelig Villons Poesi ogsaa derved, at den er Bohêmepoesi. I den store By afskummer Erhvervssamfundet altid af sig en blandet Klasse Mennesker, der ikke passer ind i de regelmæssige Rammer, men paa tilfældig Maade alligevel kan skaffe sig en Existens uden at synke ned til det egentlige Proletariat. Det er Studenter, der gaar rundt og faar et Maaltid Mad hos Borgerne, fører Handelsbøger nu og da hos en Købmand, tærper Lektier nu og da med en Dreng. Det er Klærke, der er løbet af Kloster, Geseller der er løbet af Værksted, og som nu lever af tilfældigt Arbejde, spiller ved Brylluper, skriver Flyveblade, som Kolportørerne sælger, eller holder til med en rig, ung Døgenigt, som slaar til Skaglerne. Villons Poesi repræsenterer en saadan Bohêmes Rebellion mod det store Filisterium udenom. Baggrunden er de adstadige Borgerfamiliers og den regelrette

Erhvervsflids Samfund, af hvilket Bohêmen selv er et Affald og som den snylter paa. Hele den løsslupne Lystighed har til Forudsætning et Borgerskab, man kan spille Halløj med, og en Patrulje Natvægttere eller en Bygalge, som venter truende i Baggrunden. Galgenhumøret og Galgenbeklemtheden lægger hele sin uhyggeligt febrile Tone ind i Villons Poesi, og Længslen tilbage mod det gode Hjem, de regelmæssige Universitetsstudier, som han har forladt, hulker gribende tvers igennem Lystigheden: Ingen vil begræde mig, nu jeg dør ene og forladt... »Ak Gud, var jeg blot bleven ved Studierne... Saa havde jeg nu Hjem og en blød Dyne. Jeg løb af Skole som et uartigt Barn. Nu, jeg skriver dette, er Hjertet ved at briste i mig derved.« Og han digter en Bøn for sin gamle Moder, og beder Folk efter hans Død lade tre uægte Børn, han efterlader, opdrage ordentlig, saa at det siden kan kendes paa dem, at de er komne fra et godt Hjem...

Saaledes vender selv den løse Bohême, som er brudt ud af Borgerskabet, sig med Hjemvé tilbage imod det.

I Florens betegnede vel *Lorenzo de' Medici* og hans Ven *Luigi Pulci* Højdepunktet af satirisk og ræsonnerende Borgeraand. Hvor meget end den humanistiske Dannelse og Omgang havde udvidet og højnet Lorenzos Synskreds og forædlet hans Natur, lyste der ud af hans grimme, grove Ansigtstræk med den fladtrykte Næse og det brutale Underbid dog stadig en Bund frem af en lidt plebejisk Ærkeborgerlighed, et lidt snevert Floren-

tineri. Den kom som bekendt frem i en lidt fedtet Forretningssnuhed, en lidt altfor habil Ligevægtspolitik. Den kom frem i det »nederlandske« i hans Kunstsmag, som ikke ret maa have kunnet forliges med den humanistisk-ideale Retning i hans Dannelse. Florentinerbunden især kom frem, naar den »platoniske Akademiker« gjorde sig til Karnevalsarrangør eller Fordanser ved de folkelige Majfester. Saa slog hans plumpe Sensualisme og gaminagtige Florentinervid ud i respektløs Satire og obscøn Kaadhed. Andre Gange parodierede han Salmer, saa religiøs han iøvrigt var, parodierede Dante, som han ellers elskede. I sine originaleste Digte var han en satirisk-humoristisk Livsskildrer i »nederlandsk« Manér. I et af dem fortæller han, hvordan han en Eftermiddag kommer spadserende hjem ude fra sit Landgods; udenfor Porta Faenza strømmer saa mange Folk ham imøde, han ser Gaderne festlig folkefyldte og faar at høre, at det er et Selskab lystige Kumpaner, som skal udenfor Byen til et bekendt Værtshus for at smage et nytanstukket Vinfad. Og alle Florens' celebre Drukkenbolte passerer nu i Revy for Læseren. Eller han skildrer en »Falkejagt«: den tidlige Morgen, Hundene og Falkene, der bringes frem; de søvnige Klappere, af hvilke En sidder og nikker paa sin Hest, til han falder af den; Selskabet, der samles og stiger til Hest. »Hej, hvor er Pulci bleven af? Naa, han har vel i Tanker forvildet sig ind i Skoven og gaar og digter en Sonet.« Men nu varmer allerede Solen Bjerggryggen, medens Dalene ligger i Skygge; man deler sig efter Aftale og tager afsted osv. osv.

En endnu mere ublandet Essens af Florentiner-

aanden kom dog frem hos Lorenzos Ven, Digteren Luigi Pulci⁸. Der var tre Brødre Pulci, af en gammel fornem florentinsk Embedsfamilie, for hvem det var gaaet tilbage, og som nu drev Handelsforretninger eller levede af nogle smaa Godser. De var alle tre digterisk begavede og havde et solidt Dannelsesgrundlag, og de var muntre, vittige Florentinere af det bedste Selskab. Luigi havde tidlig sluttet sig nøje til Lorenzo Medici, brugtes i kommercielle og diplomatiske Missioner af ham og var en af Medicihusets mest trofaste Klienter. I Brancaccikapellet i del Carminekirken ser man hans Figur afmalet paa et af Filippino Lippis Billeder: et blegt, skægløst Ansigt med smaa Øjne og skarp Næse, kvikt, — lidt »satyragtigt« siger han selv —, men melankolsk følsomt tvers gennem Viddet. De Breve, man har fra ham til Lorenzo, lyser af fin Forstandens og Hjertets Dannelse og sprudler af det selskabeligste, mest sociale Naturel. Overfor sin Ungdomsven og Patron er han helt oprigtig og fortrolig, uden Kryberi eller Affektation, men dog med en passende Nyance af taknemlig Ærbødighed og tjenstvillig Følgagtighed. Han spøger og driller, men klapper saa efter med let Smiger, og han bøder paa sin kritiske Tunge ved ogsaa stadig at vende den mod sig selv i beskeden Selvironi. En udmærket Brevskriver er han, stedse optagen af at underholde og behage, og det er ham en Trang at meddele sig, en Lyst at fortælle, og den samme hurtige Intelligens og nervøse Finfølelse, som han selv er i Besiddelse af, véd han, at han ogsaa stedse kan forudsætte hos sin Korrespondent. I Sonetter, som fløj fra Mund til Mund og fremkaldte en Regn af Svar, spottede han

med lystigt Vid Miraklerne og Pilgrimsfarterne, gjorde Løjer med de bløde Senge, de fede Kramsfugle og den røde Vin, som de Retfærdige ventede sig i Himlen, og erklærede, at Sjælen er som et Kommensfrø paa et Stykke Brød eller Brand i Sæden, og den, der troer andet, løber med Limstangen. Men ligesom hans urolige Nysgerrighed drev ham ind paa Magiens og de skjulte Videnskabers Omraade, saaledes blev hans letbevægelige og følelsesfulde Sjæl let — blot af en Fraters Præken — stemt til ægte Religiositet. En Religiositet ganske vist af en rent æstetisk sympatisk Art, som med følelsesfuld Fantasi fordyber sig i Beskuelsen af Marias og Jesu Liv og helt synes inspireret af Kunsten. Hans Bekendelsedigt til Jomfru Maria er en Række digteriske Visioner, er helt æstetisk Kristendom. »Jeg ser det for mig, som om jeg saa' det med mine egne Øjne, hvordan Gabriel knælende hilste dig' med sit søde Ave! ... hvordan du besøgte Elisabet og sang søde Salmer ... Jeg synes, jeg ser dig i Templet ... Jeg ser Magerne komme med deres Gaver, og jeg synes, jeg ser Himlen aaben og hører de søde Hymner ... Og jeg ser Tilberedelsen af Paaskemaaltidet. O min Gud! her kan jeg ikke være glad; jeg ser allerede, hvordan du aftørre de Helliges Fødder og hører dig sige til Apostlene: Nu er I rene, dog ikke alle.«

Pulcis store Heltedigt *Morgante Maggiore* er det kunstneriske Mindesmærke over det gamle Florens' satiriske Ræsonnøraand. Det slaar ikke til at — som det ofte er sket — kalde dette Digt en Parodi paa Heltepopéen; det er den fineste, spillevende Blanding af allehaande Ingredienser⁴. Det var Lorenzos Moder

Madonna Lucrezia, som ønskede engang at høre et af de blandt det lavere Folk gængse Heltedigte om Orlando, Karl d. stores Paladin. Pulci klædte saa sin Muse om i en af de folkelige Gadesangeres Gevandt og komponerede to bekendte Folkedigte sammen til et nyt Digt, der holdtes helt i den populære Stil med Anraabelser af Madonna, Apostrofer til Tilhørerne og med hele det folkelige Foredrags Apparat. Baade han selv og hans Publikum i Bredgade-Palæet havde desuden saa meget af florentinsk Folkelighed i sig, at de naivt kunde leve med i Orlandos Æventyr i Øst og Vest, i det heroiske Roncevauxslag og i de ømme Elskovshistorier. Lorenzo og hans Kreds søgte just dengang i Leg at genoplive det svundne Riddervæsen: man holdt Turneringer og Hestevæddeløb og besang Damer paa Trubadurvis. Pulcis Digerfantasi havde derfor let ved virkelig at begeistre sig for Orlando, Rinaldo og Ulivieri og skildrede værdigt og med Sving deres Bedrifter. Følelsesfuldt og humant, som Boccaccio i sine Noveller havde levet med i sine Elskerpars Skæbner, fulgte ogsaa nu Pulci alle de Elskovshistorier — Ulivieris og Meridianas eller Rinaldos og Lucianas —, som Heltedigtet er gennemvævet af. Han udstyrer endelig alle sine Helte og Heltinder med den fine, selskabelige Dannelse og den bløde Menneskelighed, som var ham selv og hans Kreds egen: der laa i Digtets Luft og Tone en »umanità« og »gentilezza«, som var Blomster af det fine Florentinerselskabs Kultur.

Alt dette er Alvor i Pulcis Digt. Men paa samme Tid kan han naturligvis ikke lade være med at more sig over det naive og ubevidst burleske i de

folkelige Fortællinger, som er hans Grundlag, og jo mer han forfiner Personerne og Tonen, des mere disparate og barnagtige bliver Begivenhederne. For at mere sit lattermilde Publikum forraader han da uafbrudt dem, som han begyndte med at ville eftergøre. Han forstørrer alle Vidunderlighederne: en af Kæmperne bruger en Pinje til Tandstikker og steger en Elefant paa Spid, og en Krokodille kaster han tilbage til dens Hjemland Ægypten. De højtidelige og pættiske Steder ægger humoristiske Indfald frem i ham: Ulivieri klager over, hvor umuligt det er at kunne dølge Elskov — og Hoste; siden minder hans rørende Afsked med hans døende Hest Digteren om Pyramus og Tisbe. Roncevaux's Valplads ligner i hans Øjne en Kedel fyldt med Ragout af Blod og Knogler, og i Anledning af det store Mandefald af Kristne kommer han til at tænke paa, hvor den gamle Peter Portner oppe i Himlen har maattet svede ved at aabne saa mange Gange og har faaet Ørene tudede fulde af Hosanna! Et ligefrem burlesk og parodisk Modstykke til Heltene og deres Slagsbroder- og Storæderbedrifter, som den dannede Florentiner ikke ret har kunnet beundre, er indført i Saracenerkæmpen Morgante, der har ladet sig døbe og bevæbnet med en Kirkeklokkes Knebel følger Orlando og overvinder alle Paladinerne i Slagsmaal og Æderi. Allerede i de gamle franske Helte-digte var en lignende Figur forekommet: »Rainouart au tinel«; men hele den aandelige Sfæreforandring lægger sig for Dagen i den helt forskellige Belysning og Betydning af Figuren dengang og nu hos Pulci. En skønne Dag faar Morgante yderligere til Følgeskab

en Dværgkæmpe — om man saa tør sige —, der bringer et nyt Element til Opmuntring ind i Heltedigtet. Det er Margutte, den listigste, onskabsfuldeste Gavtyv, som Solen nogensinde har skinnet paa. Hans frække, kyniske Trosbekendelse er en Spot over al Religion og Moral: han tror paa Kapuner, baade kogte og stegte, og paa god Vin, paa Tærte og Makron, den første er Moderen, den anden er Sønnen, men den sande Vor Fader er Leverpostej; af Dødssynder har han ikke begaaet 7, men 77. Og i alle sine Skælmstykker er dette Utske en Overmand baade af Pfaffe Amis og af Till Uglspil, en værdig Forfader til baade Folengos Cingar og Rabelais' Panurge. Endelig er der ogsaa den lille theologiske Djævel Astarotte, som sætter den Nekromant, der har manet ham frem, til Vægs med al sin subtile Dogmatik. Altsammen lige ægte Pulcisk: Æventyr og Erotik lige saa vel som den burleske Parodi og Kynismerne, Helteromantikken og her og der ogsaa simpel, varm Religiøsitet ligesaa vel som de alvorlige dogmatiske Diskussioner og interessante geografiske Ekskurser, der ligeledes nu og da afbryder Handlingen.

I de tyske Stæder, med de snevrere Forhold og den roligere, tungere Folkenatur, kunde den borgerlige Ræsonnøraand aldrig naa' til et saa sprudlende frigjort og kunstnerisk Udtryk som i Lorenzos Florens eller Villons Paris. Satire og Didaktik var og blev her bunden i en vis praktisk Bedsteborgerlighed, men farvedes til Gengæld ogsaa ofte om til gemytfuldt Humor.

Det var heroppe længe Tigermunkene, som var ene om at repræsentere borgerlig Satire og Didaktik. I Modsætning til de tidligere Prækenere, som helst holdt sig til Skriftens Ord og de store, officielle Synder og Laster uden at gaa den umiddelbare Dagens Virkelighed paa Livet, bragte Tigermunkene i alle Lande ind i deres Præken hele den Bys Liv, i hvilken de daglig færdedes: Hjemmene og Værtshuset, Torvet og Butikken, og sigtede tillige gennem deres Præken direkte tilbage paa at reformere Samtidens daglige Liv udenom dem. De var fuldblods Bysbørn allerede ved deres Sans for at komme i levende Rapport til deres Publikum. Gammeltdags Geistlige forargedes over deres Popularitetsjagt, omtrent som de nutildags forarger sig over Frelsens Hær. De talte direkte til deres Tilhørere, udpegede de enkelte: »Du dér, du unge Spottefugl . . . du dér med den røde Hue! behold du bare dine Øjne for dig selv, der er ingenting at grine af her.« De muntrede op med Vitzer: »Jeg vil sige Jer, mine Damer, at i denne Fastetid, da man overalt tilhyller »les saints«, synes jeg ogsaa nok, I skulde dække Jeres »seins«. De oversatte alt i trivielle og komiske Billeder. Mennesket efter sit Syndefald skildres udførlig som et Æsel, bundet af Djævelen med Dødssyndernes 7 Grimer. Kristus er en Honningkage, bagt af Barmhjertighedens Honning, æltet ind i alskens allegoriske Melsorter, gennemstukket og lagt i Lidelsernes Ovn. De fortalte Historier, beskrev drastisk og malende, kopierede Folk, gav som Jonglørerne en hel lille Forestilling; med Skrig og Graad gav de hele Lidelseshistorien saa dramatisk, at Folk besvime. Og de smeddede, medens Jernet var varmt,

Klingbøjterne gik straks rundt, der foranstaltedes Antodaféer af Pynt og forlorent Haar, eller Folkssværmen dirigeredes, medens den var i Aande, ud til Oprør eller til Valfart.

I deres Prækener — Capistranos eller Savonarolas italienske, Menots, Maillarts, Guillaume Pepins franske, Berthold af Regensburgs eller Gailer af Kaiserbergs tyske — passerede hele Byens Liv Revy i grelle, satiriske Billeder⁶. Ofte mærkes det, hvordan den kristelige Opbyggelse næsten tabes af Syne, og det Satiriker- og Komediedigtalent, der stikker disse Gadens Børn i Blodet, løber af med dem. En stadig Skive for Karikaturer og Spottegloser er alle de naragtige Moder i Klædedragten: de skakbrik-rudede Benklæder, Snabelskoene, Udsnittene, Udpolstringerne, de lange Øren paa Kvindfolks Hovedtøj. Sagkyndig gennemgaas hver Næringsvejs Specialsynder: Mølleren blander Melet; Slagteren væder Kødet for at det skal veje bedre til og putter al Slags Svinerier i Pølserne; Kræmmeren har i sin mørke Bod én Alen til at købe efter, én til at sælge efter, men han skal vide, at Djævlén har en tredje til at »alné« hans Rygstykker med. Saa skildres Livet i Badstuerne, i Skøgehuse og Spillebuler, i Kirken og i Hjemmene; det er hele smaa Komediescener, der udmales. Vi ser Studenternes natlige Vildfarter, naar de røver paa Kul- og Brændselspladserne eller forlokker hverandre til Utugt. Naivt forklarer de unge Købmænd og Sagførere, hvordan de paa deres Forretningsrejser, »hvor de dog ikke kan føre deres Koner med, hængende ved Bæltet«, maa holde til med Tjenestepigerne i Kroerne, naar de ikke kan undvære Kvinder.

Alt, hvad Tiggermunkerne end taler om, véd de at vende hen til at skildre og paavirke Samtidens Sæder. Den hellige Historie omarbejdes uafbrudt til Sædeskilddringer af Samtidens Liv. Den forlorne Søn optræder i Fløjlspourpoint, Skarlagens Hoser og florentinsk Filt-hat; Magdalenes eller Josefs og Potifars Historie omklædes til borgerlige Noveller. — Nogle af disse folkelige Prædikanter, saaledes f. Ex. den franske Munk: Olivier Maillard, iklæder endelig deres Satire altid nye og underholdende Billeder. Engang giver han, forat illustrere de forskellige Grader af Hæderlighed og Fordærvelse, en Samtale mellem Borgerkonen og Koblersken i fem forskellige Varianter, for 5 forskellige Egne af Frankrig. En anden Gang skildrer han, hvordan Satan er syg og maa holde Sengen, og den eneste Spise, som han endnu har Smag for, er den »Tungepostej«, som Kvinderne nyder ved Barselvisitter, og denne Postejs blandede Indhold (∴ al den onde Sladder, de fører) gennemgaas derefter af Prædikanten.

De borgerlige Satirer og Læredigte er i de tyske Byer længe helt i disse geistlige Moralisters Stil. En Skolemester i Bamberg digtede c. 1300 et allegorisk Læredigt, som han kaldte »Der Renner«; det skulde nemlig løbe gennem alle Lande og udsprede de satiriske Livsbilleder og moralske Anekdoter, hvorigennem Skolemesteren belyste menneskelige Laster. En Mand ved Bodensøen inspireredes af Fiskerierne til et allegorisk Digt »Djævelens Net« (c. 1430). Djævelen praler overfor en Eneboer med, at hans Rige er meget større end Kristi og strækker sig gennem alle Samfundsklasser. Eneboeren nøder ham til at rykke ud med, hvordan

han bærer sig ad med at fange saa mange Sjæle, og Djævlén fortæller saa, at han har et stort Næt, som 7 Tjenere trækker saa tæt om Menneskene, at kun meget faa undslipper. Tjenerne er Junker Hoffærdighed, Nid, Gerrighed og andre Laster, og Djævlén gennemgaar, ved hvilke Laster det er, at hver enkelt Stand og Næringsvej falder i hans Garn.

Verdslig borgerligt bliver derimod Satirens Synspunkt, naar det ikke længer er Djævlén, men Daarskabens Gudinde, der ses som Verdens Hersker, og Menneskene ikke mer revses som Syndere, men spottes som Narre. Det er som Daarskaber, Narrestreger, ikke som Laster, at de menneskelige Lyder især udæsker den praktiske Borgerforstand og forfølges af dens Kritik. Som Narrestreger havde allerede det gamle Testaments borgerlige Moralister set paa Menneskenes Unoder, som Narre havde folkelige Træsnit og Fastelavnsvers længe fræmstillet Folk; nu indvarslede Baseler Juristen *Sebastian Brant* med sit Læredigt »Narreskibet« (1494) en hel Narrelitteratur. Paa et Skib skal alle Livets Narre føres over til Narregonien, ikke mindre end 113 Arter mønstres dér, alle klædes i Narrehætte, faar Narrebriks i Haand, og de, der ikke faar Plads ombord, svømmer bagefter. Den lærde Universitetsmand, som havde Selvironi nok til at begynde sin Revy med sig selv som Bognarren, evnede imidlertid ikke at tegne videre levende Mennesketyper; han nøjedes med — tildels med Udgangspunkt fra Salomos Ordssprog — at moralisere, temlig strengt kristeligt, over Hovmod og Gudsforagt, unyttig Lærdom og dumme Ønsker, nye Moder og gamle Gække. Men de Træsnit,

som ledsagede Bogen, gjorde Narrefigurerne levende, og der er en kostelig tør Snusfornuft i Betragtningssmaaden, naar Moralisten i Stedet for at fare frem mod de store Laster nøjes med at spotte de smaa Daarskaber. De har meget mere Slid og Ubehag, alle de lastefulde, af deres Taabeligheder end de fromme af deres Faste: de hoffærdige Kvinder, der maa sminke og snøre sig, de Havesyge, der altid maa farte rundt paa Handelsrejser, Elskerne, der maa være paa Støvlerne Nat og Dag for at opvarte den Skønne og maa have et Øje paa hver Finger. Og saa gør de en daarlig Forretning alle sammen, naar de sælger deres Sjæls Frelse for en saa lille Gevinst, — sælger »deres Æsel for en Sækkepibe, som man siger«. — I Franciskaneren *Thomas Murners* »Narrebesværgelse«, der helt staar under Paavirkning af Brant, udvidedes dennes summariske Revy til fyldige Livsbilleder fra Værtshuset og Hjemmet, og alle Slags folkelige Ordsprog og Talemaader — om at slaa Barnet ud med Badevandet, binde Ris til egen Bag o. l. — illustreredes gennem naive Smaaanedkdoter, der ledsagedes af plumpe, lystige Træsnit. Og talløse Varianter vrimlede frem rundt i Byerne. Murners »Skælmelav«, »Kukkuk-Eng« og »Svindlermølle« hører herhen. »Narreskibet« oversattes hurtigt paa Fransk og Engelsk, og ogsaa disse Lande fik deres Narrelitteratur. Med *Erasmus'* »Lovtale over Daarskaben« kom Narredigtningen ind i humanistiske Former og optog Paavirkninger fra Lukian og italienske Humanister, men Fru Stultitia, som i sin Narredragt bestiger Katedret og holder en lærd Lovtale over sig selv, har endnu ægte borgerligt Blod i sig. Ledsaget

af Holbeins Illustrationer og oversat paa alle Sprog, fløj Erasmus' Bog over hele Europa og gjorde en uuhørt Opsigt.

I Reformationsaarhundredet bliver Satire, Humor og Didaktik i alle Former og Tonarter saa at sige eneherkende i Litteraturens Konsert. Den religiøse Polemik tager i alle Lande det borgerlige Satiretalent i Tjeneste. I Tyskland kæmper »Hans Wurst« med »den store lutherske Nar«, og »de ubekendte Mænds Breve« og »Jesuitershatten« gemmer lystige Komedieelementer i sig. I Frankrig tager »Apologien for Herodot« og i Nederlandene »Bikuben« baade Humorens og Karikaturens Vaaben i Brug for det reformerte Partis Sag. I England er John Sheltons Satirer mod Kardinal Wolsey og David Lindsays mod baade Klærke og Lægmænd rige paa Karakteristik og Lune. — Samtidig flourer overalt den humoristiske Digtning. I Italien skriver Folengo sine burleske Heltedigte, i Frankrig opstaar Rabelais, i Spanien begynder den komiske Skælmeroman, i Tyskland morer man sig med Digte om »Frørnes og Musenes Kamp«, om »Loppejagten« eller »Finkeridderen«. — Gærne tages Fortællingen, Novellen, ogsaa i Didaktikens Tjeneste. »Ræveromannen« bearbejdes paa højtysk og plattysk ganske til et satirisk-didaktisk Sædespeil; Æsops Dyrefabler bruges som Vehikel for protestantisk Satire; Novellesamlinger som Franciskaneren Johan Paullis »Schimpf und Ernst« betegner sig selv som »alvorlige og kortvillige Exemppler, Parabler og Historier til Menneskers Forbedring«, hver Historie ledsaget af et »Hüte dich« som Morale.

Det fyldigste Udtryk for satirisk og ræsonnerende

ger Skoma-
gennem sad
gtede — det

Hans Sachs.

gne. Etsteds
gte — havde
ke i Pant, da
men da han
indløst den
le Skomager-
var der nok
havde fanget
Pigens Fader
Huen og der
Formanings-
fornuftig sin
se var han da
ke og havde

ægtet en ung faderløs Pige med »noget til bedste« — han husker endnu sin Kunigunde i Brudekrans af Sølvtraade, med Pibekrave op om Halsen og snørede Jomfruærmer —, med hende havde han levet siden da i fredeligt Ægteskab og jævnt flikket sig frem til Velstand og eget Hus. Til Patricierne og de »raths-fähige« Slægter hørte han langt fra, og i Pirkheimers eller Dr. Schedels dannede Kredse af Jurister og Humanister havde han intet at gøre. Men han omgikkes sine talrige Haandværkervenner — den gamle Væver Lienhard Nunnenbeck, Bogtrykker Hans Guldenmund osv. — og var en populær og almenagtet Mand i sit kære Nürnberg, udenfor hvis Mure han næppe er kommen siden Vandreaarene. Tidlig havde han søgt »Kurzweil« i at skrive Vers. Den nævnte Væver havde først indviet ham i Mestersangerkunsten, paa sin Vandring havde han besøgt andre Byers Sangerskoler og nu var han det flittigste og mest ansete Medlem i Nürnbergs Mestersangerlav; med sin retskafne moralske Karakter virkede han stedse for at opretholde den gode Tone i Lavet og rense det for uheldige Elementer. Saa skrev han videre talrige Skuespil, lystige Faste-lavnskomedier — men uden de svinske Uanstændigheder, som Barberen Hans Folz havde fyldt sine med —, ogsaa rørende og opbyggelige Skuespil, hentede fra Bibelen og den romerske Historie, — Schedels Welt-kronik og Ovid havde været den opvakte Drengs Yndlingslektyre. Men endelig spredtes der over Nürnberg og alle Sydtysklands Byer talløse Flyveblade forsynede med Titeltræsnit, i dem fandt den flittige Skomagers evig rindende Digteraare sit stadige Afløb. Selv havde han

hjemme en stor Kvartbog, i hvilken han »in den süßen Namen unsers Heilmachers Jesu Christi und seiner gebenedeiten Mutter Maria« indførte alle sine Digte. Naar han henimod Slutningen af sit Liv gjorde sit digteriske Regnskab op, kunde han med Tilfredsstillelse se tilbage paa en Produktion af over 200 Komedier, c. 2000 Fortællinger paa Vers og 4500 Mestersange.

Med en gemytlig og uforstyrrelig Kritik ræsonnerer Hans Sachs fra sit Værksted over alle de Livets Forhold, som kommer indenfor hans Synsvidde, og er altid betænkt paa, hvordan han samtidig med at fornøje ogsaa kan gavne sine Medborgere. I Fortalen til en samlet Udgave beder han den »godhjertede Læser« ikke at se paa hans Værk med de Lærdes foragttfulde Øjne, men betragte det som en Lysthave, der ligger lige ved Landevejen og staar aaben for alle og enhver: man kan i den finde vellugtende Violer og ogsaa simple Markblomster, der dog med skønne liflige Farver kan gøre tungsindige Gemytter »fröhlich und leichtsinnig«; derimellem er der ogsaa »mange gode Urter og Rødder med bitter Medicin i, til at purgere de syge Gemytter og uddrive Lasternes onde Vædske«. Han digter da Elskovshistorier med ulykkelig Udgang, der skal advare Ungdommen mod »uordentlig Elskov« udenfor Ægteskabet; skønt han selv har forherliget sit Samliv baade med sin første og sin anden Hustru i de varmeste Ord, udvikler han dog ogsaa for en ung Mand, at den »bittert søde Ægtestand« nu alligevel altid har to Sider, og at man vel bør betænke sig, inden man træder ind i den. Han véd at opregne »en slem Kones 12 Egenskaber« og at fortælle mangan Historie — efter

Boccaccio eller andre — om Kvindelist og arrige Koner. I to Digte har han skildret sit Ideal af en Biedermann, der arbejder flittig i sit Værksted, gaar i Kirke om Søndagen, sjælden gaar paa Kneipe og er en god Husfader i sit Hjem, og af en Biederweib, der holder sit Hus rent og véd, at hun skal »dukke sig for sin Mand«. Satirisk skildrer han forskellige Mennesketyper: Hans Dovendidrik eller Heinz Kradsbørstig; i allegoriske Digte klager »den undertrykte Fru Sandhed« sig, og »Egennytten, det gruelige Dyr med sine 12 Egenskaber« eller »Bagtalelsen, den gruelige Last med sine andre 12« skildres. I velmente Vers advarer han mod Drikkesygen, mod Boleriets Last, eller formaner til at være Øvrigheden underdanig og flittig gaa i Guds Hus.

Særlig vellykket er Hans Sachs i smaa humoristiske Fantasier. Med meget Lune skildrer han, hvordan det gaar til i Himlen, naar St. Peder gaar og vil gøre alt bedre end Vor Herre og finder noget at udsætte paa alt, eller naar Skrædderen — trods alle de Tøjrester, han har understukket og kastet ned i sin Kurv under Værkstedbordet — faar Lov at komme ind og sidde i en Kakkellovnskrog i Himmerig; eller hvordan det gaar til i Helvede, naar Landsknægtene kommer derned og holder Postyr, eller der er bleven saa fuldt dernede, at mange maa sidde med Bagen ud af Vinduene, og mange, som var fuldt værdige, maa lade sig afvise derfra. Han fortæller om Slaraffenlandets Herligheder eller Foryngelsesbrønden, hvorhen alle Ægtemændene bringer deres gamle Koner for at faa dem unge igen; man husker Cranachs uforlignelige Fremstilling af dette Motiv. Gemytfuld og nydelig er

især Skildringen af, hvordan Vor Herre en Dag melder, at han vil komme og se, hvorledes Eva holder Hus. Hun faar travlt med at pynte op med Majgrønt bag Kakkellovnen, faa sine Børn badede, kæmmede og givne ren Skjorte paa; hun lærer dem, hvordan de skal tage Huen af, bukke og give Haand, men de uartige og umulige mellem dem gemmer hun bort i Ovnhullet, under Høet osv. Den gamle Herre viser sig yderst venlig, og de smaa Børn bærer sig rigtig artig ad; Gud lægger sin Haand paa deres Hoveder og lover hver en god Stilling i Samfundet. Og da Eva ser dette, faar hun Mod til ogsaa at komme frem med sine snavsede plumpe Unger, men dem kan Vor Herre kun gøre til Bønder, Smedde, Tjenestefolk osv.

Hele sin Bys Liv levede Hans Sachs med og gav Folkestemningen Udtryk overfor alle Dagens politiske og religiøse Begivenheder. Snart digtede han om Tyrkerne, der er foran Wien og truer Kristenheden, snart om Markgreve Albert, Byens Arvefjende. Da Luthers Stemme lød fra Sachsen, var Hans Sachs en af de første, i hvem den gav Genlyd, og hans »Wittenbergske Nat-tergal«, et langt allegorisk Digt til Luthers Forsvar, fløj rundt i Byerne med det nye Evangelium. Det var sund borgerlig Forstand, simpel borgerlig Retskaffenhed, tillige ogsaa verdslig og national Selvstændighedstrang, som gennem Hans Sachs' Stemme gav Lutherdommen sin kraftige Tilslutning i Kampen mod Romerkirke og Papisteri.

XIV. BILLEDKUNST OG SCENEKUNST

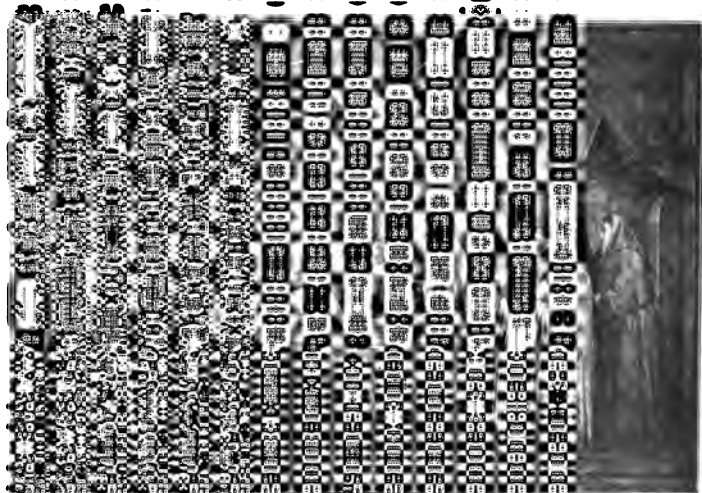
Al den Aandskultur, vi har set vokse frem, fører direkte i Retning af umiddelbar kunstnerisk Afbildning og Eftergørelse af Livet, saaledes som Billedkunsten og Scenekunsten alene formaar at give dem. Til disse Kunstformer maa Borgeraandens Virkeligheds-sans og den medmenneskelige Interesse, der vækkes af Bylivet, nødvendigvis søge hen. Alle Gadens Ansigter, alle Hjemmenes Interiører, alle de smukke, rige Stoffer, der gaar gennem Købmandens og Haandværkerens Hænder, bliver siddende i Folks Øjne og vil gengives i Kunst. I fortællende Digte har vi set den dramatiske Dialog og Beskrivelserne af Personer og Ting breder sig mer og mer. Ogsaa i Borgernes Memoirer og Krøniker dukkede Portrætter og Beskrivelser, Samtaler og Scener overalt op. Froissart maler og dramatiserer Hoflivet; Florentinerboghandleren Vespasiano tegner sin Bys kendte Figurer; vor kølnske Advokat Weinsberg leverer de mest minutiøse Beskrivelser af sit Ydre og sine Livsvaner paa forskellige Tidspunkter af sit Liv. Bleg abstrakt havde den Rosenhave været, hvori Klærken fra Orleans i det 13de Aarh. havde spadseret i Drømme (»Romanen om Rosen«); naar derimod en venetiansk Klærk c. 1450 digter sig en Drømmehave op at spadserer i (»Hypnerotomachia«), bugner den af

vidtløftig beskrevne Pragtvekster og Pragtgenstande: saa sanselig og stoffyldt bliver Fantasien i en rig Handelsby. Derfor slaar Ordets Kunst ikke længer til, man forlanger overalt noget at føle paa eller at se med de legemlige Øjne. Der er heri noget af den samme krasse Materialisme, der i det 15de Aarh. gør sig gældende i det religiøse Liv som Relikviedyrkelse og Mirakelsyge. Det er tillige Demokratismen, som er Aarsagen. Selv med Bogtrykkerkunsten tilhjælp, kan Mængdens aandelige Hunger ikke tilfredsstilles af Opbyggelsesskrifter eller Underholdningslitteratur. Billedkunsten og Skuespillet, som Tusinder kan nyde uden at skulle stove sig igennem Skrift, maa komme til Undsætning.

I florentinsk Maleri var — som bekendt — *Giotto* c. 1300 det første afgørende Gennembrud. Medens Malerne hidtil, selvom de var Lægmænd og Haandværkere, helt var gaaet i munkelige Traditioners Ledebaand, var Giotto, der fra et Uldværværksted var kommen i Malerlære, den typiske, uforbeholdne Borgerlighed i sit Liv som i sin Kunst. Den grimme lille Mand, som var en adstadig Husfader og velstaaende Husejer, var populær blandt sine Bysbørn for sit slagfærdige Vid, sit jævne Lune, sin skarpe Kritik, som der altsammen gik mange Anekdoter om. I sin Kunst fik han jo mest Bestilling paa religiøse Æmner og var ogsaa ægte religiøs, men alligevel betød de store Cykler af Marias, Kristi og Frants af Assisis Liv, hvormed han beklædte Kirkevæggene, fremfor alt Gennembruddet af en borgerlig Aand tversgennem alle nedarvede Konventioner. Med en levende Anskuelsestrang og en

deltagende Menneskelighed satte han sig først og fremmest ind i den Tekst, der skulde illustreres, saa friskt og naivt som aldrig før var set. Det var ham blot om at gøre at gengive vedkommende Scene eller Begivenhed saa tydelig og livagtig som muligt netop saaledes, som han tænkte sig, at alt virkelig var gaaet til. Dette synes os nutildags den selvfølgelige Opgave for Kunsten, men den ældre munkelige Kunst var egentlig sjælden faldet derpaa. For den var Nadveren, Forkyndelsen, Korsfæstelsen overhovedet ikke konkrete, historiske Begivenheder, foregaaede dér og dér, paa den og den Tid. Den saa' dem mystisk abstrakt som evige, altid eksisterende Trossandheder eller Billedsprog, der skulde indprænte guddommelige Dogmer til Sjælens Frelse: Fødsels scenen, Forkyndelsen osv. fremstilledes som ligesaa symbolske, allegoriske Billeder som de yndede Billeder af Lammets Tilbedelse, »Jesse Træ« osv. Ved Fremstillingen af Nadveren f. Eks.¹ tænkte man ikke paa, hvordan det hele vel var gaaet til, men ene paa, hvad Nadverdogmet skal indprænte os. Judas udsondredes aldeles fra de andre Deltagere, havde ingen eller en sort Glorie, sad helt for sig selv, undertiden ude paa Gulvet borte fra Bordet: i indre Forstand hørte han jo ikke til mellem de andre og fik ikke Andel i Frelsen. Giotto derimod placerer ham ganske naturtro mellem Apostlene — senere gik flere Florentinere tilbage til de ældre Traditioner — og udmærker ham ikke ved konventionelle, men ved naturtro Midler gennem hans gemene Ansigt og dramatiske Bevægelse, da han mærker sig gennemskuets af Mesteren. Paa samme Maade Getsemanescenen. Her oversætter de

att konven-
 skulder og
 han sig

Florens)

ogsaa om-
 , som en
 ommedag²:
 mbolske af
 som paa
 ration, men
 menneskelig
 e Vrimmel
 delt paa en
 Apostle og
 oroven om

Kristus; forneden Martyrer og Kirkesfædre, der svæver opad med Maria i Spidsen, og dernæst de almindelige Dødelige, der ved et stort Kors i Midten er skilte i de udvalgte og de fortabte.

Og Giotto formaaede at fortælle saa simpelt og folkeligt som ingen før. Han var det selskabelige Menneske, havde — ligesom Tiggermunkene eller Novellisterne — Tungen paa Gled, kunde meddele sig og gøre sig forstaaelig for Menigmand. Overflødige Tilskuermasser, der kun fylder op, fjerner han fra sine Billeder, han bruger kun faa Personer, kun dem, der virkelig agerer. Ud af hver Tildragelse skræller han Anekdoten, Pointen frem, griber det rigtige Moment — det, som fortæller baade, hvad der er gaaet forud og hvad der bagefter vil følge — og han anordner Figurer og Stillinger saa rigtig, at enhver Lægmand uden at misforstaa straks faar fat paa, hvad der foregaar. Der er et saa talende Liv i Giottos Billeder. Uudtømmelig er han i at opfinde betegnende Stillinger, Haandbevægelser, Ansigtstudtryk. En værdig gammel Mand, søm nedbøjet i sørgmodige Tanker er vanket ud i Ensomheden; to gamle Ægtefolk, der i kærligt Gensyn omfavner hinanden, med deres forgræmmede Ansigter oplyste af Herrens trøsterige Forjættelse; en nysgerrig Tilskuer, hvis Hals synes at forlænge sig og Næsen at tilspidse sig i Nyflgenhed, en anden Tilskuer med gabende Mund og forbauset udspilede Fingre. Her er virkelig Ordet blevet Kød og Kødet Ord.

Selve Opfattelsen og Aanden i Giottos Kunst er en ny borgerlig, menneskelig. Den er i sin jævne Jor-diskhed en Reaktion overfor Middelalderkristendommen.

Typerne er meget mere undersætsige, Ansigterne meget kortere end tidligere. Ekstase og Sværmeri ligger ikke videre for dem. Hvor Englene synger deres »Gloria« for Hyrderne, bliver disse rolig siddende, og selv hvor Figurerne er i stærkest Sindsbevægelse, spræller de ikke, som ofte før i Kunsten, retorisk ud med Arme og Ben eller vrænger Ansigter, flænger Klæderne itu og river sig i Haaret. Men der er et saa inderligt Gemtysliv i Giotto's Mennesker, i Bedrøvelse, i hjemlig Hygge og Familiefølelser; og mellem Jesus og Apostlene eller Frants og hans Disciple er der et saa selskabeligt og kammeratligt Samliv. Især lyser dog Intelligensen i dyb, vaagen Bevidsthed ud af Ansigterne, i deres Opfatten og Spørgen, deres Talen og Handlen; alle interesserer sig ogsaa saa livfuldt for hverandre, udveksler Tanker og Følelser, — de er Bymennesker som Giotto.

I Giotto laa in nuce hele det senere florentinske Maleri: Leonardos Nådverbillede i Milano og Michel Angelos »Dommedag« i det sextinske Kapel er direkte Videreudvikling af Giotto's psykologiske og dramatiske Virkelighedsbilleder. Det meget, som der endnu stod tilbage at udfolde af sine Spirer, blev efter et Aarhundredes Stilstand udviklet ved Masaccio og hans Skole i Beg. af 15de Aarh., og samtidig førtes Skulpturen, der ved Pisanoerne havde naaet et lignende Gennembrud som Søsterkunsten ved Giotto, et tilsvarende Skridt fremad ved Donatello og Ghiberti. De betegner mindre en ny Aandsart end en stor Vækst i kunstnerisk Evne. De førte den nøjagtige, illusoriske Afbildning af Legemverdenen langt udover Giotto's og Pisanos

Kunst. Giotto tegnede meget summarisk Legemerne bagved Klæderne og udfyldte temlig summarisk Figurerne Flader med Farve. Nogen Individualisering brød han sig heller ikke om; han tegnede de almenmenneskelige Sindsbevægelser paa gamle eller unge Ansigter, Kvinder eller Mænd, men karakteriserede ikke nærmere. Hans Scenerier er ligesaa elementære: En nøgen Stue; et helt konventionelt Tempel, der bestod i en Baldakin paa 4 Søjler som Mysteriernes primitive Dekorationer; et yderst naivt Landskab. Nu gør den vaagne og reale Virkelighedssans sig gældende hos de borgerlige Kunstnere og deres Publikum. Man maler Klæderne, Smykkerne, Husgeraadet med, og det mærkes, der er Bundtmagerforstand i Pelsværkets Udpensling, og Kræmmerblod i den Maade, hvori Klædernes Stof er karakteriseret gennem deres Fald og »lustre«; disse Møbler eller dette Guldsmykke er bestemt til at gouteres af en Mand af Faget. Naturen tages ogsaa med. En Maler har til Specialitet at male Fugle, en anden Heste. I denne Rejsernes og Rejsebeskrivelsernes Tid, da der i Florens endog gøres Tilløb til zoologiske og botaniske Haver, dukker ogsaa baade eksotiske Dyr og Menneskefigurer op i Billederne: Giraffer, Morianer, Tyrker med Turbaner. Verden tages i Besiddelse af Kunsten som af den empiriske Videnskab. Ogsaa de matematiske Videnskaber giver deres rige Kontingent. Der kommer et stort eksakt Element ind i Kunsten. Man maaler de menneskelige Proportioner op paa alle Ledder og Kanter og opstiller Proportionslære og Normalfigurer til Brug for Kunstnerne. Perspektivets og Synsforvildelsernes Love studeres. Figurerne modelleres

og forkortes, Rummene faar Dybde efter matematiske Formler. Mange af de florentinske Kunstnere gik flere Aar af deres Liv helt op i saadanne videnskabelige Studier og tekniske Eksperimenter, og adskillige af deres Billeder er blotte Studier i Perspektiv og Forkortning. Dertil kom nu ogsaa den nye Olieteknik, som i mange Henseender gav Maleren helt nye Midler i Hænde til at eftergøre Naturen: Farverne kunde flyde over i hinanden, Luften kunde faa en Transparens, Lyset faa en Lysstyrke og Skyggen en Mættethed, Genstandene endelig en Runding, som aldrig før var kendt.

Men dette, at man nu krævede Tingene eftergjort og formaaede at eftergøre dem rigtigere end før, det beroede naturligvis paa, at man i det blomstrende Borgersamfund interesserede sig mere for den ydre Virkelighed end tidligere. Kunsten havde jo først i Kirkens Tjeneste kun skullet være et Hieroglyfsprog, et Billedsprog, som Menigmand kunde forstaa, skullet meddele ham den hellige Historie, som de Skriftkyndige kunde læse sig til i Bogstaver. Naar Kunsten derfor blot fortalte det samme som Teksten, var dens Opgave løst. Ligesaa lidt som Teksten beskrev Personers Udseende og Dragt eller Sceneriet udenom, ligesaa lidt gjorde Giotto ud deraf; Handlingen, Begivenheden er ham alt. Men nu vil man have nærmere Besked. Ligesom Prædikanterne udmalede hele Livsbilleder og spandt lange Romaner ud af Tekstens enkle Ord eller de borgerlige Bearbejdere drævede Heltedigtene ud i omstændelig og beskrivende Prosa, saaledes gav Kunstnerne sig til grundig at udføre og udfylde Giottos

kortfattede Rids. En ung Mand var for ham en ung Mand, hans Dragt en ung Mands Dragt, Marias Stue en Stue i Almindelighed. Nu individualiseres, konkretiseres Manden, Dragten og Stuen. Og alle Biomstændighederne, Mellemløddene, de smaa Ting, som fylder Hverdagslivet ud og virker bestemmende paa Helheden, alt det kommer nu med. Der er en rigere Forstaaelse af Livets Sammensathed og Forholdsbestemthed, et fyldigere og mangfoldigere Verdensbillede i Ghirlandajos Fresker af Marias Liv end i Giotto's tilsvarende. Under al denne Beskriven og Karakteriseren forlægges Hovedinteressen fra Fortælling af den enkelte Tildragelse til almindelig Skildring af Mennesker og Ting. Nu og da ser det i det 15de Aarh.s Florens ud som om en vis Materialisme skal faa Overhaand i Maleriet, og om det rige Venedigs samtidige Malerkunst gælder dette endnu mere. Det er stundom, som om ikke blot det religiøse Æmne, men overhovedet det menneskelige Liv skal glemmes eller kvæles mellem de elegante Kostymer, Hunde, Heste og Papegøjer, de prægtig dekorede Søjlehaller, Templer og Paladser, de broget overlæssede Landskabsbaggrunde, som altsammen fylder op i Filip-pino Lippis og Ghirlandajos, Benozzo Gozzolis og Paolo Uccellos Billeder saavel som paa Venetianerne Crevellis eller Carpaccios Malerier.

Det er imidlertid i Virkeligheden en anden Forskydning af den kunstneriske Interesse, som gik for sig. Under den religiøse Etikette og de officielle Billedæmner var det mer og mer sin egen Bys samtidige Liv, som man smuglede ind i Fremstillingerne. Man sad fastgroet og indelukket i den snevre Hjemlighed

og hverken gad eller formaaede at svinge sig højt til Vejrs eller vidt ud i det Fremmede. Ligesom vi har set Borgerne gøre det i Litteraturen, saaledes oversatte de ogsaa i Kunsten det udenlandske i deres Byjargon og trak det himmelske ned i deres Hverdagsprosa. Alle de hellige Æmner borgerliggjordes og lokaliseredes. Ghirlandajos Billede af Marias Fødsel var det grangiveligste Billede af et rigt florentinsk Købmandshjem, hvor Naboverskerne kommer paa Barselbesøg, og Donatellos Profetstatuer paa Domkirkefaçaden var Originaler fra Byens Gader. Den hellige Historie blev maaske profaneret og travesteret herved, men til Gengæld blev Kunsten en Tolk for Borgernes Interesse for sig selv og hverandre, for deres Kærlighed til deres Hjem og deres By. Uden at de selv ret gjorde sig det klart, blev deres Kunst — bag de religiøse Titler — til Sacchettiske Noveller, Vespasianoske Anekdoter om Byens Originaler eller Pucciske Opregninger af Gammeltorvs Herligheder. — Men netop herved kunde ogsaa Gemytslivet fra Familiehjemmene rigtig fuldt og frit gennemstrømme de hellige Billeder: Idyllerne af »Moderen med Barnet« eller de elegiske Klager af Moderen og Apostlene over Jesu afsjælede Legeme — Filippo Lippis og Ghirlandajos saavel som i Venedig Crivellis og Belliniernes — har vi allerede tidligere set som Udtryk for den samme Hjemmets Gemytskultur, som aander ud af deres religiøse »Laude«. Og alle Benozzo Gozzolis og Ghirlandajos, Pinturichios og Carpaccios livfuldt muntre Fortællingsbilleder fra Byliv og Landliv svarer til Gengæld til Lorenzo Medicis Digte, til Novellerne

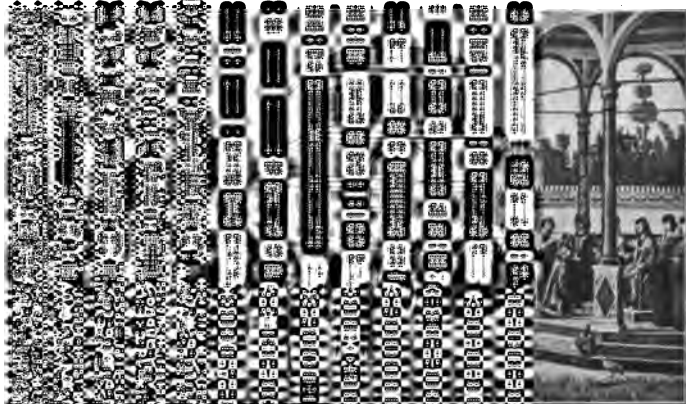
skildringer, som Ud-
Interesse som disse.
Kunstens Interesse ind

(Milano)

kkelse som Kunstens
karakteriserer Kunst-
afstikkende Egenhed.
og Grimrianerne, som
fat paa. Blandt sine
onatello den berømte
io op paa Domkirken;
en Johannes Døberen
grede Hospitalslemmer

tripper alle
nge, brutale
teristiske er
aar opfattelig
ale Berømt-

(Vedlig).
Sansen for
Filippinos,
ise« foreviges
lser, de for-
ker gengiver
ersonlige For-
nes frem i By-
etkunst. Der
afbildes paa
at leve blandt
ssete Borgere,

og mange rige Borgerhjem udstyres med Familieportrætter, — sjældent iøvrigt paa Lærred, men hyppigt i Træ eller Gips, Marmor eller Bronze.

Især rykker dog det 15de Aarh.s florentinske Kunst lige fra først af selve Menneskelighedens, Humanismens Grunddæmne i Forgrunden: det nøgne Menneskelegeme, som Middelalderen saa vidt mulig undselig havde tilhyllet eller havde behandlet ufølsomt og uforstaaende. Donatellos Bronze-David eller Ghibertis Eva paa Bronzeporten var — ligesom omtrent samtidig Masaccios Adam og Eva eller Ynglingen, som skal døbes, paa »Del Carmine«-freskerne — det sejrrie Gennembrud af den nøgne Naturalisme og Humanisme. Det nøgne Menneskelegeme er det Stykke Virkelighed, som ligger os nærmest og som bærer alt vort Liv, det er ogsaa Menneskeligheden i dens ægteste, mest demokratiske Form. Ved ivrige Modelstudier og anatomiske Undersøgelser forfulgte Florentinerkunsten i det følgende sin Opgave i Menneskefremstilling, undertiden tilsyneladende blot aandløst kopierende, men i Virkeligheden altid baaren af en uforfærdet Kappelyst med Naturen og en andagtsfuld Kærlighed til det menneskelige. — Det menneskelige i sin elementære Grund, som levende Kraft og tyngende Stof, jordisk hedensk og prosaisk brutalt, efter Klosterkultur og Ridderromantik, — det var jo i det hele det nye Ideal, der forkyndtes af Masaccios Adam og Eva som af Andrea del Castagnos Pippo Spano, af Donatellos St. Georg som af Verocchios Condottierestatue. Og forat kunne udtrykke dette Ideal førtes Kunsten i sin Virkemaade ind paa en Kappelstrid med Naturen, som den tidligere ikke havde

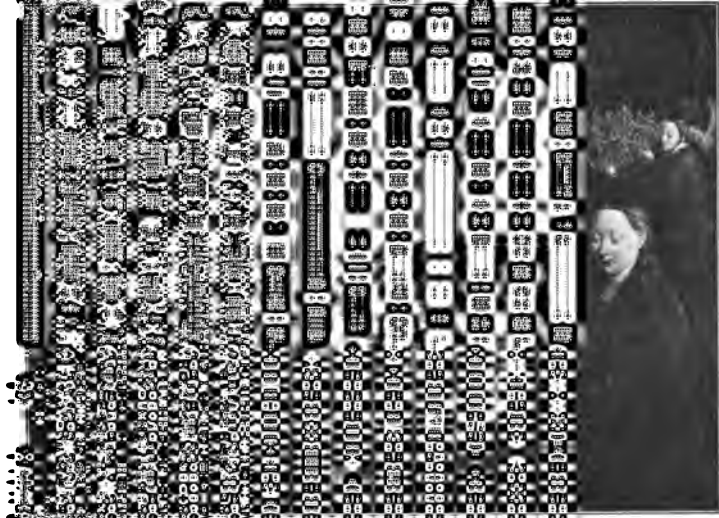
tænkt sig Muligheden af. Billedernes flade Figuromrids med deres Farvefylding fik stoflig Runding og Tyngde, talte gennem Tilskuerens Øjne ogsaa til deres Følesans og skabte derved Illusion af rumlig Virkelighed; dermed fik ogsaa Stuen eller Landskabet uden om Figurerne en illuderende Rumlighed og Haandgribelighed, som aldrig tidligere; Kunsten gik Tilskuerne næsten brutalt ind paa Livet⁸. Af denne grundige Menneskelighed og denne energiske Naturalisme skulde Højrenæssancens Blomstring bæres frem.

Klassikens simple storladne Menneskelighed naa'r Florentinerkunsten dog først, da den med Michel Angelos og Rafaels Slægtled løsgøres af den borgerlige Atmosfære. Denne ligger over hele det florentinske »Quattrocento«⁴: Lorenzo di Credis lille beflippede Jomfru, der modtager det uventede Besøg af den kønne Engel, og den yngre og den ældre Kone, som — begge i velsignede Omstændigheder — besøger hinanden; Verocchio's Johannes Døberen, der — en vulgær Haandværkerfigur — staar ved Bækkens Bred, hyttende sig for at blive vaad om Fødderne, og rækker sig frem med Skaalen over Kristus, idet han forsigtig holder dens Indhold udover ham uden at spilde paa sine Klæder; Cosimo Rosellis »Nadverbilled«, hvis Forgrund helt domineres af store, blanke Metalkasseroller og ugenerte Kattes og Hundes Leg, ligesom i Ghirlandajos »Hyrdernes Tilbedelse« Scenen optages af Staldens Dyr, Familiens Rejsesager og Proviant m. m.; eller endelig Piero di Cosimos forfangne Forsøg paa at hæve sig op i antik Mytologis Sfærer og tegne fantastiske Uhyrer. En aristokratisk Finhed, svarende til det for-

nemme Selskab, naaer Florentinerkunsten paa Medicernes Tid; men de ferme Fruer og Jomfruer i deres stive Søndagspuds, som kommer i Barselbesøg paa Ghirlandajos Billeder, er dog endnu helt et Stykke Bourgeois, og Verocchios magre, slankt byggede Efeb er kantet i sin Elegance, gaminagtig i sin Munterhed, lige som Botticellis lange, magre Grazier er og bliver ubehjælpsomt stive i deres Dans, sippet zirlige i deres Ynde.

Naturalisme og Humanisme — det er ogsaa, med de naturlige Race- og Klima-forskelligheder, de Aands-interesser, der bærer Kunsten frem nord for Alperne. Det var, som bekendt, fra Flanderns Byer, at Gennembruddet kom ved Aar 1400 med Brødrene *v. Eyck*. De gammeldags hierarkiske og mystiske Elementer i deres Kunst — som kommer frem i det store Genter-Alters Billede af »Lammets Tilbedelse« — plejer man at tilskrive Hubert, de borgerlig humane og naturalistiske Sider derimod Jan. I Forbindelse med en pludselig, genial Udvikling af alle Olieteknikkens Muligheder naaede de en ganske illuderende Stofflighed i deres Maleri, der virkede helt som et Hexeri paa Samtidens Øjne. Klædernes Mørkeblaat og Dunkelrødt, Smykkernes Gyldenglans, det saftiggrønne Græs, den dybe, blaa Himmel stod altsammen med en fed, mættet Glans og Dybde, som aldrig før var kendt. Og Brokaden følte saa tung og faldt i saa vægtige Folder, Legemerne rundede sig saa fyldig ud bag Klæderne, Figurene løsuede sig saa grangivelig ud fra Baggrunden og fik Luft og Rum imellem og omkring sig. Malerkunsten gav sig til at

drag — den
hvor Solen
sæder, en Flue,

(From the collection of the National Library of Medicine)

Årlig tager
udtømmelige
ægget, hver
stelig og be-
stale Øje. Paa
børnernes Lære-
Beundring.
else at skulle
kunst — som
var alligevel

kun taalmodige og redelige Modelstudier og manglede helt den italienske Kunstnerfantasis hedenske Sanselighed, og under den nordlige Breddegrad kunde Nøgenheden ikke trives. Derimod gik man tidlig endnu videre end Florentinerne i individuel Karakteristik, aldeles ubekymret om Skønhedshensyn. Fra de gamle Pilegrimmes Tog paa Genteralteret og fra Kanniken med Brillerne paa den »van der Paelenske Madonna« strækker der sig gennem hele den gamle flanderske Kunst det rigeste Galleri af Portrætfigurer, med eller uden Navn; det mærkes, hvor levende man i de gamle, folkelige Byer har interesseret sig for alle Gadens originale Figurer, og hvor flittig man ogsaa har speilet sit eget Ansigt og ønsket det »taget af« uden Forskønnelse netop, som det var, — det sidste i langt højere Grad end de mere abstrakt-idealt anlagte Florentinere har ønsket det. — I Skulpturen naaede de flamske Kunstnere, der arbejdede for Burgunderhertugerne, tidlig en helt forbløffende Evne til individuel Karakteristik. De grædende og klagende kutteklædte Ligbærere paa Hertuggravmælerne eller Profeterne paa den saakaldte »Mosesbrønd« i Dijon — af *Claus Sluter* og hans Elever — er ligesaa djærvt og humoristisk opfattede Folketyper som f. Eks. Chaucers forskellige Pilegrimme i *Canterbury-Fortællingerne*.

Alligevel er den flamske Kunst meget mindre humanistisk end naturalistisk sindet. Den behandler Mennesket som en anden af Naturens Mærkværdigheder, med nysgerrigt og omhyggeligt Studium, men dette Studium udstrækkes i lige Grad til den omgivende Stues hele Interiør og til Byens Gader eller Floden og

er en aaben
ger, Land-
meulingske

e ølte det alt-
elskede det
gaar ogsaa
egen lokale
ge hele den
nen ligesaa
anske Kunst,
lag og den
næssancens
Hjemmenes
ke Andagts-

billeder inspirerede: van der Goes' »Barnets Tilbedelse«, der efter en medicisk Agents Bestilling kom til Florens, van der Weydens »Lukas, der maler Madonna og Barnet«, eller Dietrich Bouts' »Christophoros«, der bærer Jesusbarnet over den speilklare Flod i det rolige Dæmringslys. Og de livfuldt fortællende Billeder, med de talrige smaa Mennesker og de rige, afvekslende Byprospekter og Landskaber — Billederne af Sta. Ursulas Liv paa Memlings Brüggeskrin eller v. d. Weydens »Kongernes Tilbedelse« i München — er pittoresk og selskabelig Kunst i Smag med Froissarts Krøniker. Ved Siden heraf begynder ogsaa allerede de rent verdslige Billeder at titte frem: den familiære Genre, det humoristiske Livsbillede og den saftige, plumpe Anekdote — »Fabliaux« og »Schwänke« paa Lærred. Denne Side af Tidens Maleri, som saa direkte hænger sammen med Borgerlivet, har ogsaa været rigt repræsenteret i Florens, skønt vi næsten intet nu har tilbage, og Mediciernes Privatsamling indeholdt — som de offentliggjorte Inventarier viser — adskillig flere »Kvindfolk, der slaaes om en Yngling« eller » nøgne Kvinder i Bad« samt Køkken- og Gildescener end religiøse og mythologiske Billeder.

I de langt mindre sydtyske Haandværksbyer artede Billedkunsten sig — som naturligt var — farvefattigere og fantasifattigere end i de rige flanderske Handelsstæder. Livet i Nürnberg og Ulm var i alt meget snevrere og folkeligere end i Brügge og Gent og Billedkunsten derfor mere spidsborgerlig og plebejisk. Med Köln stod de flanderske Byer i den livligste Forbindelse op og ned ad Rhinen, socialt og økonomisk; den kunstneriske Vekselvirkning var ikke mindre rig, og

det kølnske Maleri udviklede sig ogsaa væsentlig parallelt med det flanderske: fra Mester Wilhelms klosteragtig drømmende Helgeninder, uden Kroppe og med voxagtige, udtryksløse Ansigtsovaler, svævende i en gylden Himmel, naaer Kølnermaleriet til Stephan Lochners mægtige Domkirkebillede med de legemlig kraftige Skikkelser, de prægtige Klæder og den blomstrende Eng, de dybt lysende Farver; og derfra videre til venligt milde Paradisidyller, hvor unge Jomfruer i lette, lyse Sommerdragter underholder sig og Kristusbarnet ved Musik og Leg, medens smaa blaaklædte Engle flagrer om som muntre Fugle, eller ogsaa til nydelige, følelsesfulde Huslivscener af Marias Liv. Lyrisk følelsesfuld og idyllisk mild forbliver Kølnerkunsten stedse, men dog paa sin Vis efterhaanden ligesaa borgerlig som de frankiske og svabiske Byers.

Her, hvor intet europæisk Handelsliv rørte sig, intet Hertughof — som i Flandern — kastede Glans over Borgerligheden og knyttede Kunstnerne til sig, hvor i Reglen heller ingen Biskop residerede med Domkirke og Kleresi — som i de flamske Byer og i Køln, — her florerede gennem det 15de Aarh. Smaaborgerligheden i Kunsten mere uforfalsket hjemmebagt end noget andet Sted.

Af Hjemmenes Husflid og Andagtsliv voksede først og fremmest den rige Træskærererkunst ud, hvis Værker i Tidens Løb Ormene og Luftens Indvirkning har ødelagt det meste af, men som har produceret Skulptur i Massevis. Det var enkeltstaaende Madonnastatuer og Krucifikser, det var hele Alterskabe med forgyldte eller malede Statuegrupper og Relieffer, omgivne af

Træudskæringer i den rigeste »Flamboyant«stil. Oftest er det vel mest den taalmodige Flid, den fingernemme Behændighed og en vis smaaiffig Opfindsomhed, der er at beundre; paa Altertavlerne har den fromme Flid presset Figurerne sammen som Sild i en Tønde, og hver Figur er som et Klædestativ overhængt med et Væld af Drapperier, hvis Knæk og Folder mere er Knivens frie Fantasier end de ligner Virkeligheden; de kluntede Mandfolkefigurer og Kvindfolkene, der bøjer Overkroppen tilbage og stikker Maven frem, synes hverken skønne eller naturtro. Men Würzburger Mesteren *Riemenschneider* udskar i Træ lange, magre Helgener og Helgeninder af en egen trohjærtig Jævnhed og sjælfuld Inderlighed. Klædt i simpel Borgerkonedragt, med kransflettet Haar eller turbanagtigt Hovedlin, staar Madonna (Fig. 38) med sine hængende Skuldre og smalle Hfter og hælder Hovedet til Siden som i stille Resignation; den langlige Ansigtsoval har udstaaende Kindben, indfaldne Kinder, tungt sænkede Øjenlaag, en tynd, spids Næseryg og en sluttet Mund med nedadgaaende Mundvige: det er en forslidt og forgræmmet ung Borgerkone i smaa Kaar, maaske med en plump, brutal Husherre, men hun har sin »Sach zu Gott gestellt, — er wird's wol machen, wie's im gefelt, — dem thu ich mich befehlen — mein Leib und Seel, mein Ehr und Gut.« Og af en anden Træskærer *Veit Stosz* hænger der i Nürnbergs St. Lorenzkirke ned fra Loftet en »Englens Hilsen«: en Krans af gyldne Roser hæftet med Sølvperlesnor; i Kransen 7 Medailjoner, der i nydelige Smaascener fremstiller »Marias 7 Glæder«, og midt i Kransen Englen og Maria, legem-

en Messe-
smaabille
gesom skut-

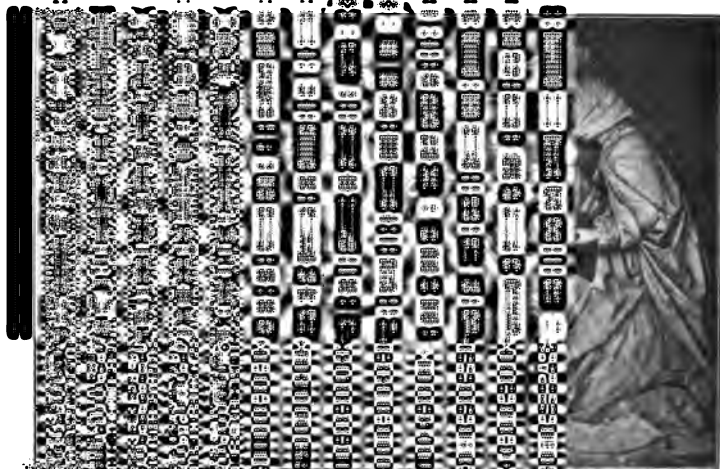
Riemenschneider :
Træstatue (Wien)

Omne alvorlig
stilling at faa
nere anskue-
de Lidelses-

»stationer«, han huggede i Relief paa Vejen ud til Kirkegaarden, eller det Gravmælerelief, som er indsat paa Ydresiden af Sebalduskirken, kommer hans lidet blændende, men meget vederhæftige Borgerkunst smukt til sin Ret. Kristus er en kraftig, midaldrende Mand, med et bekymret taalmodigt Udtryk i sit redelige Ansigt; enhver, der ser ham træt slæbe paa sit Kors, kan indse det, at her øves et Justitsmord paa en agtværdig Biedermann. Maria er (Fig. 39) en gammel forgrædt Borgerkone, der knuger sin Mund ind til den uskyldig henrettede Søns Kind og trykker et Kys paa den. En tyk gammel Kone staar med Hænderne foldede over Maven og lægger Hovedet paa Skraa: »Hvor kunde de dog nænne... det pæne Menneske...«, en trivelig Borgermand staar med Tornekronen i Haand, og taler forstandig og alvorlig med en Kone om det passerede. Bødlerne er vulgære og brutale Folk, som det følger med deres Bestilling. Alt er jordbunden Prosa, uden Sving, men mandig opfattet og dygtig gengivet — med psykologisk Forstaaelse og dyb Medfølelse. Det er ikke Benozzo Gozzolis, Carpaccios eller Memlings yppige og lette Fortællekunst, men der er ikke mindre social og human Kultur i Nürnbergerens Kunst end i hines.

Maleriet fulgte Søsterkunsterne, uden dog endnu i det 15de Aarh. at naa dem. Den maleriske Sans, Farvesansen var ikke de forstandige Haandværkere given; de ser Verden i skarpe Linier, som kan rides eller skæres, i faste Former, som kan udhugges. Ogsaa Florentinerkunsten har — modsat de store Sø- og Handelstæders Kunst: Venedigs eller Brügges — oftest kun liden Farvesans, men i Ulmer- eller Nürnberger-

kulpturen at
ind. Paa de
ailier stiftede

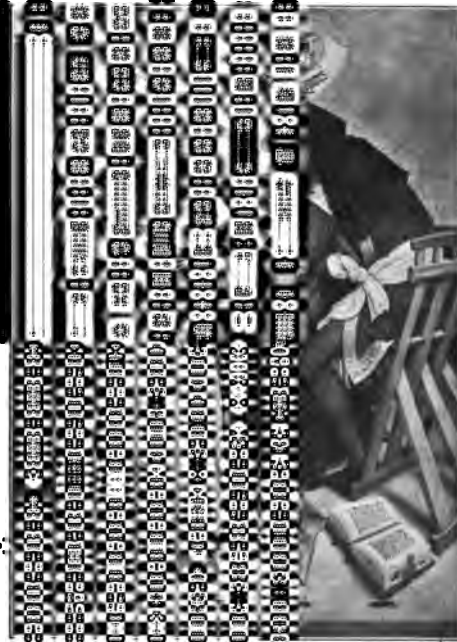
skakt følge den
hoffske Alters
tone og fast
de opponerer
et Tucherske
e Skikkelser,
naturtro De-
ederlandenes
Wohlgemuth
hedstro Gen-
ligiøse Frem-

stillinger. Og paa samme Maade i Ulm med Schühlein, Zeitblom og Striegel, i Augsburg med den ældre Holbein.

I hyggelige Hjemlivsidyller — som i Pleydenwurffs »Katarinas Trolovelse med Jesubarnet« (Fig. 16) eller i Striegels Billede fra Marias Fædrenehjem (Fig. 40), — er baade Følelsestenen og hele Sceneriet sande og ægte, fordi de er Borgerhjemmenes egne. Hvor er ikke paa Pleydenwurffs Billede Madonnas Ansigt enfoldig skælmisk og menløst fornøjeligt, hvor skinner hendes Stue ikke i Søndagsrenhed og Søndagspillenhed, medens Landskabet udenfor lyser fredelig klart! Paa Striegels Billede sidder Fader Joachim — en plump Haandværker i Søndagsklæder — ubehjælpsomt drejet paa Stolen og skal læse Skrift med sin Datter; hans kluntede Næve peger i Bogen, og han minirer højt, for at forstaa, hvad han læser. Den halvvoksne Pige, der med sine vulgære Ansigtstræk ganske er Faderens Datter, sidder troskyldig optaget og læser med, medens det lange Haar trods Haar-Ringen falder uordentlig ned i Totter. Den gamle Moder sidder stiv og hører efter, under Hovedlinet ser det karakterfulde Ansigt tænksomt frem for sig.

I de større, dramatiske Handlingsbilleder støder os imidlertid her, endnu mere end paa florentinske og flamske Fremstillinger af den hellige Historie, al den spidsborgerlige Mangel paa Forstaaelse og al den flegmatiske Følesløshed overfor, hvad der gaar udover det dagligdags. Paa Wohlgemuths eller den ældre Holbeins Billeder er der baade livfuld Bevægelse og udtryksfulde Ansigter, men noget uhjælpelig plat og bornert klæber ved dem alle og gør dem halvt til Parodier af de hel-

immer, stiller
Siden, at de
ge Josef by-

Min søns Forældre

Næse og er
hans Gave.
Næse, Øjets
øjere, Tungen
ungdommelig
Guldpokal.

Nadverscenen ligner mest af alt en Lavstue-Scene: tætte, firskaarne Haandværkermestre med kruset Fuldkæg sidder bekvemt plantede om Bordet og gør sig til gode af Retterne, medens de hører paa Jesu Bemærkninger, eller hvor der er kommet noget mere dramatisk Bevægelse med, ligner Scenen et Byraadsmøde, hvor Formanden netop har gjort en ret vigtig Meddelelse, og hvor de Gamle nu diskuterer Sagen, hver med sin Sidemand, halvt vendende sig paa Stolen, læggende Haanden under Hagen, — saa ivrig interesserede, som deres Alder og magelige Flegma tillader det. — Og midt under Marias Dødsscene, hvor alle Apostlene er samlede om hendes Leje, og hun nyder Nadverens Sakramente, medens der grædes og snøftes i hele Rummet, staar en af Apostlene ganske betænksomt og snyder Lyset med sine Fingre. Det skal jo ogsaa gøres.

Endnu vulgærere og raaere er endelig den folkeligste Art af Billedkunst, som blomstrede op i Byerne, og især i de sydtyske Byer: nemlig Træsnittet. I 'løse Flyveblade eller som Bogillustration talte Træsnittet til det store Folk og talte Folkets Sprog. Med sine plumpe, tykke Streger og sin grelle Kolorering minder dette folkelige Træsnit ofte mest om vore moderne Neu Ruppins Tryk. Her bliver Jesus blot til en bedrøvelig »Schmerzensmann«, der staar afklædt ved Søjlen og skutter sig som En, der skal i Vandet. Judas viser det frækkest mulige Jødefjæs i Profil: Øjepupillerne dukker krokodillelumske halvt op fra den nederste Øjerand, Fortænderne rager frem af Overmundens, han har næsten ingen Underlæbe; Skægget er stridt rødt, Hue og Kappe forrædder-gule. Kaifas sidder forædt

bsfuldt. Bød-
ligste og mest

Færdigbedelse (Augsburg)

ende til »die
gemene Grise-
ydelighed og
rpt at karak-

terisere en Figur eller anskuelig at fortælle en Historie overgaar den simple Stregernes Kunst ikke sjælden Penslens og Mejslens. Og alt smøres saa tykt paa, at det maa virke paa den mest garvede Læderhud. »Du skal og maa lé« siger Vittighedsbillederne, og Passionsbillederne vil vride Taarerne frem selv af Stene.

Men man er ikke tilfreds, før man i Kunsten ser Virkeligheden leve umiddelbart lige for Øjnene og kan nyde den i Fællesskab, hele Byen paa én Gang. Det er Skuespilforestillingerne, som giver Borgerne den mest direkte Livsafbildning og er den selskabeligste Kunstform. De folkelige Træsnit overbydes endnu i elementær Anskuelighed og i grelle Virkemidler af Mysterie- og Farceopførelserne i Byerne.

Alt trænges, har vi set, i Byerne hen mod kraftig Anskuelighed og stærke Effekter. Tiggermunken maa overfor sin talrige Friluftsforsamling løfte Stemmen, fægte med Armene, bruge Kraftord og give mimiske Forestillinger. Og han maa blande Farver og Tonarter paa en sensationel Maade: Døden rasler med sit Ben-skelet, Dommedagsbasunerne tordner — saa skærer en plump Vitz, en kynisk Latter igennem, hvorefter Taleren og hans Publikum igen flyder over i en taarekvalt Rørelse. I den tætte Bybefolkning forstærkes og radikaliseres alle Bevægelser. Efter den store Pests Tid kommer Dødedansene op, og fra Træsnit og Kirkegaardsmure griner Benrademandens Dans snart En overalt uhyggelig imøde. Men ogsaa Nydelser og Luxus skriger stærkere og

stærkere op. Hver Fest og hvert Indtog former sig til store Skuespil, som alle Byens Gader kan nyde med af. Ved det florentinske Karneval drog store Vogne med »levende Billeder« gennem Gaderne, men midt i den støjende Lystighed trak ogsaa Dødens Optog forbi, med Kister, der aabnede sig, og Døde, der steg frem osv. Saa stærke Effekter kræves der for at virke gennem Masselivet, og saaledes forstærker igen Masselivet alle Bevægelser.

Prækenernes og Kirkemurenes Fortællinger fra den hellige Historie er da heller ikke tilstrækkelige, de maa op paa Scenens Brædder. Allerede tidlig havde jo Gejstligheden indføjet et anskueligt dramatisk Element i Gudstjenesten; men nu flyttede Borgernes Skuespilmani og Skuespillermani — tidligst og ivrigst i Frankrig — de hellige Forestillinger ud paa Torvet, over paa Folkesproget fra Latinen, løsrev dem fra Gudstjenesten og udførte dem til brede, vidtløftige Skuespil med stigende scenisk Apparat. De opførtes paa Kirkens Festdage, og Gejstligheden havde vel i Reglen Overledelsen, men i den forberedende Komité finder vi oftest tillige et Par Borgermænd og maaske Skolens Rektor, og mange Gange er det ogsaa Byen selv eller et Lav, der besørger Opførelsen. Det er en Klærk eller Student, en Læge eller Notar, der har skrevet Teksten. Men Borgermænd af de forskellige Lag kappes om at være Skuespillere, især er det de hellige Personer eller Konger og Kejsere, man vil spille. Der er Eksempler paa, at Rollerne stilles til Auktion, en Kræmmer køber til sin Datter Dronningens Rolle for 2½ *R* Vokslys, en anden køber Kongens for 7 *R*

Voksløys —, og tit er det vanskeligt nok at faa dem ud af Rollen og Kostymet, naar Opførelsen er forbi⁶. Efterhaanden danner der sig faste Teatertrupper af Haandværkerdilettanter.

Æmnerne er tagne fra det gamle og ny Testamente eller fra Helgenliv. Alt anskueliggøres saa øjensynligt og haandgribeligt som muligt⁷. Tilskuernes Fantasi kunde nok hjælpe sig ud over, at Oliebjerget er et omvendt Vinfad og Pilatus' Palads et Tag lagt over 4 Stolper, men man vilde se ind i Helvedes glødende Dragesvælg og høre Klirren af Gryderne, hvori Synderne kogtes, man fordrede, at Blodsveden skulde perle frem af Jesus i Getsemanehave og at Judas' sorte Sjæl skulde grangivelig, i Form af en sort Fugl, flyve ud af hans Lig og ned i Helvede. Hvad man kunde afstedkomme af Pomp og Pragt, brugtes til Øjenforlystelse; Personantallet svulmede stadigt op, og man sætter meget paa Dragter og Processioner; Sceneriet faar alskens komplicerede Maskinerier til Himmelfarter og andre Mirakler. Temlig haandværksmæssig er i Reglen Bibelteksten Led for Led skrevet om i Dialog; for alle er det hele jo mest et Repetitionskursus i, hvad man kender i Forvejen, og den nærmere Udarbejdelse og Levendegørelse af Tekstens magre Skelet har iøvrigt vel Skuespillernes Mimik og Improvisation besørget. Ugenert lokaliseres og aktualiseres naturligvis alt, dels af Fantasiløshed og dels i en mer eller mindre ubevidst Trang til at faa Sujetterne bragte saa nær som muligt ind paa Livet, for at de ret kan gaa til Hjerte. Josefs og Marias Husliv er da helt et parisisk eller nürnbergsk Haandværkerhjem; Pilatus er en pelsbræmmed Raadsherre

og Vagten ved Graven er Landsknægte. Man trakterer hinanden i Jødeland med toskansk Vin eller Würzburger Øl og skælder i Samtalens Iver hinanden ud for Jøder. Helt tankeløst lader man Maria under Forkyndelsen ligge og knæle for et Krucifix, og under en himmelsk Raadslagning paaberaaber Treenighedens Personer sig Bibelsteder overfor hverandre. Alt op-højet trækkes ubarmhjærtig ned paa Jorden: Gudfader er en godmodig Gamling eller en vredladen Tyran, Kristus er en kedelig Prækehest eller et bedrøveligt Offerlam. Uhjælpelig flegmatisk forbliver Ordene selv under de højeste Overraskelser og de mest dramatiske Sindsbevægelser, og hvor Englen har forkyndt for Maria, hvilken Mission hun er bleven udset til, viser hun sig ikke mere overvældet end at hun rolig sender ham bort som et Bud efter overbragt Besked: »Hiemit gib ich Urlob dir.«

Naturlige menneskelige Følelser, der bryder gennem al Helligheden, det er, hvad det lykkes Mysterierne bedst at udtrykke. Saaledes hvor Maria trygler sin Søn om ikke at drage til Jerusalem og lade sig slaa ihjæl. »Ja, jeg véd nok, at jeg ikke bør hindre en saa høj Gerning, og at jeg bør lyde Jer. Men kan I saa ikke ogsaa en Gang høre en Smule paa jer lille Moder eller ialfald lade mig tale ud. Vis dog Medynk med de Bryster, der har givet Jer Mælk . . .« Eller naar hun klager ved Korsets Fod eller under Jamren kærtegner det afsjælede Legem. Saaledes ogsaa Scenen, hvor Isak skal ofres og beder sin Fader om at hilse Moderen derhjemme og om at lægge Bind om hans Øjne. Eller, naar Hagar og Ismael vandrer ud i Ørken og Drengen

vansmægter af Tørst. Gid dog Gud vilde forvandle mig til en Kilde, udbryder Moderen og knæler ned: »O du Himmel, som har saa meget Vand, hvor kan du nænne ikke at udgyde blot et Bæger Vand til mit Barn«; og hun lægger det halvdøde Barn under et Træ og beder dette dække hendes Skat med sine Grenes Løv, at ikke Ørkenens Dyr skal finde og opæde det. Og paa alle jævnerne, mere hverdagslige Punkter af Handlingen lever Mysterieforfatterne sig overhovedet godt ind i Situationen og udmaler den med altid flere realistiske Biomstændigheder og Episoder. Før St. Peter begiver sig med Herren i Getsemanehave gaar han ind hos en Sværdfejer og køber sig det Sværd, hvormed han siden afhugger Malchus' Øre. Da Lazarus skal opvækkes fra de døde, vil Søsteren først ikke lade Stenen vælte fra Graven: »Mein Herr! er stinkt als ein Hund.« Ved Nadvermaaltidet kommer Peter ind og melder, at Bordet er dækket, Vinen trukken op, Stegen og Saucen færdig. Judas, der er Broderskabets »Kæmner«, lægger overalt sin Pengebegærighed for Dagen, og da Jøderne byder ham 30 Sølvpenge for Forrædderiet, bemærker han, at det sandelig er godt Køb.

En hel Række Figurer og Livsbilleder fra Samtiden smugler sig snart episodisk ind i Mysterierne ligesom paa Malerierne, — i Smag med de Dialoger, som vi har set Jonglørerne fra deres Estrade forlyste Publikum med. Kain og hans Tjenestekarl er plumpe Bønder, der staar og skælder paa Gud og deres Herskab, og ikke vil betale Tiende. Købmanden, hos hvem Kvinderne skal købe Salven til Jesu Legem, træder først frem og anpriser alle sine Varer eller skændes med

sine Tjenestefolk, som han beskylder for at stjæle af Skuffen. Magdalenes verdslige Liv udmales vidtløftig; i et fransk Mysterium ser man hende som en munter, koket Slotsfrue ved sit Toilette og i Selskab med sine Kurtisører; i naivere, borgerlige Forhold viser et tysk Mysterium os hende. Friest i verdslige Tildigtninger er maaske de engelske Mysterier. Man ser Josef, der har Mistanke til Maria i Anledning af hendes Svangerskab, holde Forhør over Tjenestefolkene og trække hende for Retten; forud for Jesu Samtale med Ægteskabsbrydersken ser man, hvorledes Farisæerne brækker Dørene op og trækker hende frem, medens Galanen flyr i Skjorte. Der er overhovedet allerede da kraftig, karakterfuld Naturalisme i det engelske Drama, medens det franske allerede er bedst skaaret for Tungebaandet, spiller spirituelt i korte, skarpe Replikskifter eller pointerer dramatisk-patetisk i virkningsfulde Repartier: der er baade Horace's Heltesvar og »Misanthrop«-agtige Konversationer, og tillige er der Monologer, som Cids, i hvilke Cain eller Pilatus udkæmper sjælelig Strid⁸.

Ellers er det de grelleste Farvør, man mest smører paa og virker med. Med hensynsløs Natursandhed udmales ret eftertrykkelig Bespottelsen og Marterscenerne. Uden Anstand lader man Frelseren hudflettes forfra og bagfra; der spytted paa ham: »Svar mig, eller jeg haler dig i dit røde Skæg« raabes der, eller: »Slaa ham over hans lange Næse«. Korsnaglingen fremstilles i alle dens pinefulde Detailler, Søm for Søm hugges ind i Lemmerne: der er heri en Art selvplagersk Fordybelse i Passionens Rædsler, men ogsaa ubevidst noget af den samme bestialske Grusomheds-

glæde, som i Tidens Henrettelser. Til Rekreation for alt det bedrøvelige, man saae, indflettedes dernæst tidlig af kloge Klærke lystige Krosccener eller Djævlsscener og Narreløjer, og efterhaanden udvider de sig til selvstændige Spil, der løber Side om Side med den alvorlige Handling eller krydser den med passende Mellemrum. Det hele er en kraftig Blandingskost, beregnet paa æstetiske Strudsemaver.

Ogsaa de i Prækenerne indflettede moralske »Eksempler« satte man her og der i Scene: Parablen om den forlorne Søn eller Anekdoten om den dybt prøvede, uskyldige og taalmodige Hustru. Hele Historien behandlede jo af Prædikanter og Historikere som en Samling Eksempler paa Dyd og Last, til Opbyggelse for Menneskene. Saaledes dramatiserede f. Eks. ogsaa Hans Sachs i Nürnberg ved Siden af bibelske Historier tillige en Række Begivenheder fra Oldtidens og Middelalderens Historie; de opførtes af Mestersangernes dramatiske Selskaber og sluttede med, at »Herolden« traadte frem og forkyndte Moralen. Ødip og Klytæmnestra, Lucretia og Siegfried kommer paa den Maade paa Scenen: Ødips Hær skyder med Kanoner paa Fjenden, Klytæmnestra optræder som en arrig og listig Kvind', hvis Elskovsforhold til Præsten Ægisteus er Genstand for Naboers og Tyendes Sladder; hendes Figur viser hendes højtfrugtssommelige Tilstand.

Overhovedet alt dramatiseredes, — ogsaa Allegorierne i Prækenerne og de moralske Læredigte. »Den kloge« og »den taabelige«, »Verden«, »Vellysten« og »Fraadseriet« viste sig lyslevende paa Scenen, disputerede med hinanden og optraadte i en sammensat allegorisk Handling.

Oftest var »Moraliteterne« meget lidt folkelige, temlig abstrakt-theologiske, men i en engelsk Moralitet skildres realistisk Hverdagsmennesket (Every-man), der pludselig rykkes af Døden for sit Regnskab og angst gaar rundt hos sine Venner for at søge Kaution, og i en fransk, der fremtræder som Tillæg i en Læges Afhandling om Sundhedspleje, skildres Drukkenskabens og Fraadseriets Følger anskuelig under Billedet af et Gæstebud, der ender med Apopleksi og Epilepsi m. m.; i andre, rent politiske og sociale Moraliteter klager »Handel« og »Haandværk« over »Tiden«, som forgæves søger at gøre dem tilpas, eller »Fattigdom« maa staa og vaske det snavsede Linned for »Adel« og »Kirke«.

Endelig blev ogsaa allehaande lystige og plumpe Livsbilleder — af den Slags, der hørte til Jonglørernes Repertoire eller til den gamle Novelleskat, — tidlig satte i Scene i selskabelige Foreninger. Allerede i det 13de Aarh. kunde oppe i Arras den pukkelryggede Adam fra Hallen finde paa — vel i et sluttet Selskab — at opføre en hel lille Revy over hele Borgerskabet, med fuldt Navns Nævnelse, med talrige Sidehug og Hentydning til lokale Forhold, og med sig selv og sin lystig tilrakkede Familie lyslevende midt paa Scenen. Rundt i franske Byer var der dramatiske Dilettantselskaber, der kaldte sig selv for »Narreselskaber« og som bragte de gængse satiriske Narredigte op paa Brædderne og lod alle Samfundets forskellige Narre hoppe forheksede omkring Jomfru Tosse. Retsskrivere og Sagførerfuldmægtige har deres egne dramatiske Foreninger, i hvilke de morer sig med at agere imaginære Processer om intrikate, lystige og saftige Retssager. Gamle Noveller

om Trioen: Ægtemanden, Konen og Elskeren eller Ægte-
manden, Konen og Svigermoderen gaar under Jubel over
Scenen med rigelig Anvendelse af Stokkeprygl, Forklæd-
ninger og anden Øjenlyst. Højden af livfuld Karak-
teristik, af pointeret Anekdote og spillevende Samtalestil
naa'r disse borgerlige Lystspil i Farcen »Mester Pa-
thelin«, som sagtens er et Barn af Villons glade Paris.
Her er det først den durkdrevne forsultne Lommepro-
kurator, der snyder den dumme Købmand, men siden
bliver han til Gengæld taget ved Næsen af sin Klient,
den bondesnu Faarehyrde ved Hjælp af det Fif, Lovtræk-
keren selv har lært ham til Brug ligeoverfor Købmanden.
— Nürnbergske Fastelavnsspil er laverestaaende tyske
Sidestykker til de franske Farcer; længe vælter de sig
mest i uhumske Griserier, men Hans Sachs dramatiserer
dog i sine »Fastelavnsspil« ganske livfuldt og gemytrigt
sine »Schwänke« og »Spruchgedichte«.

XV. SLUTNING

I store Træk har vi gennemgaaet, hvorledes i Middelalderens Slutning det opvoksende Byliv og de borgerlige Næringsveje satte deres Præg paa Menneskene og gav en ny, egen Indsats i Kulturens Udvikling. Det er saaledes en bestemt historisk Udviklingsfase, som er søgt analyseret. Men det har samtidig været Meningen ganske i Almindelighed at bestemme, hvordan overalt og til alle Tider Bylivet og det borgerlige Erhvervsliv indvirker paa Mennesker og paa deres Aandsliv. Ligesaa frugtbart det er at se Naturen historisk, er det ogsaa nu og da at se Historien naturhistorisk. Ved Siden af en Udvikling, der stadig fra Slægt til Slægt bygger sig videre op, er Menneskehedens Liv dog i væsentlige Træk kun under samme Forhold en evig Gentagelse af de samme Produktioner. Trods al Udviklingstheori er det jo i Naturens Liv i Hovedsagen saaledes, at Græsset grønnes og sætter Frø og visner, Dyrene fødes, vokser, avler og dør det ene Aar som det andet; og Naturhistorikeren falder derfor ikke paa at følge Gnavernes Historie fra Aar 1 til 1900, men studerer i Stedet derfor, hvordan forskellige Naturforhold, Omgivelser og Leveveje udformer forskellige Varieteter af den samme Art: giver Egernet skarpe, krumme Kløer til Træklatring, Bæveren Svømmepoter og Svøm-

mehale, Muldvarpen Gravepoter osv. Saaledes formes ogsaa Menneskevarieteteter af Livsforholdene. En tysk Bonde vil i væsentlige Træk ligne en fransk Bonde, en Høker i København vil have Slægtstræk fælles med en do. i Lissabon, en gammel romersk Jurist ligesaa med en moderne engelsk Retskyndig. Som Levevejene præger Menneskene, saaledes de sociale Forhold, hvorunder de lever. I et Kloster vil Livet under alle Breddegrader, gennem alle Aarhundreder arte sig saa temmelig ens. Hoflivet skaber i Augustus' som i Leo Xs Rom, i Ludvig XIVs Versailles som i Gustav IIIs Sverig en Hofkultur med visse Fællestræk. Livet paa store Landgaarde skaber en Art Herregaardskultur, der skinner igennem Vergil, da han paa sit Landgods skrev sin Georgica, og Snorre, da han ude paa sin Gaard skrev sin Heimskringla, og som mærkes hos Montaigne, da han fra sit Herresædes Taarn skrev sine Essays, og da Gyllenborg paa Skenäs digtede sine »Aarstider« eller W. Scott paa Abbotsford sine Waverleynoveller. — Nutildags er imidlertid Næringsvejene og de sociale Milieuer saa blandede og der er en saa livlig Cirkulation mellem dem, at en t. Eks. Købmand, hvis Fader var Landmand, hvis Kone var en Lægedatter, som lever ivrig med i det politiske Liv og i selskabelig Omgang med Folk af mange Livsstillinger, umulig kan have sin Næringsvejs Præg videre ublandet. Des mere interessant er det da, naar man i Historien træffer et nogenlunde ensartet og afsluttet Stykke Samfundsliv, med et nogenlunde ublandet Standspræg over sig, saaledes som vi har fundet det i de smaa Borger-samfund. Vi kan i dem studere Byaanden og Borgeraanden i Renkultur.

Mange lokale og historiske Forskelligheder er der — som fra først af udhævet — mellem Byerne, men vor Betragtning har ladet dem ligge eller kun løselig antydet dem. Der ikke gjort meget for at forklare, hvorfor Genua blev saa ufrugtbar paa Borgerkultur, men Venedig saa rig; hvorfor Florens' Kultur kulminerer i Mediciernes Palæ i »Bredgaden« og Nürnbergs i Skomageren Hans Sachs fra »Skidenstræde«; eller hvorfor Billedkunsten ikke i de franske og engelske Byer havde nogen Blomstring, der svarede til de italienske, nederlandske eller sydtyske Byers. Heller ikke, hvorfor den Sans for gemytfuld, individuel Karakteristik, der i England digter Chaucers Pilegrimme, ovre i Flandern istedenfor Ordet foretrak at bruge Meislen til Dijonerbrøndens Profeter eller Penslen til v. Eycks Pilegrimbillede. Saa ensidig, saa lidet udtømmende har Betragtningensmaaden været.

Nødvendigt er det imidlertid her til Slutning kortelig at opløse det Tilstandsbillede, der i det foregaaende er givet, i Billedet af en Udvikling. Man vil ikke have kunnet undgaa at bemærke, at de forskellige Træk i vort Helhedsbillede noget krydser og udvisker hverandre. Af gamle Dagbøger og Interiørbilleder tegnede sig for os stille Arbejdsliv i en trang Kreds, under lav Horisont, med inderligt Gemytsliv. Derimod af Portrætter og Noveller og Spottedigte, af de vekslende Moder og Farsoter lærte vi en livlig, kritisk, selskabelig Bybefolkning at kende. Endvidere: Læste man Gadeindskrifterne med deres platte Humor og hørte paa Ordsprogenes tørre Snusfornuft, eller fordybede man sig i det gamle Kunsthaandværk, saa rørende gediegent og snildt opfindsomt,

som det er, saa følte man sig i et Samfund af jævne Smaafolk og trofaste Arbejdere; alle Lavsreglementer og Hjelpeforeninger viste ogsaa, hvor Folk trængte til at sætte Skulder mod Skulder og til at bæres af et fast Fællesskab. Men igen en helt anden Aand mødte En, naar man fæstede Blikket paa de urolige Opdagelsesrejsende, de smidige Diplomater, der havde deres Oprindelse indenfor Bymurene, eller paa den stolte Selvfølelse, den ødsle Luksus, hvormed Byens Patriciere overbød hverandre. Hjemliv og Byliv, Haandværket og Handelen synes at trække hver i sin Retning.

Det var netop ogsaa det, de gjorde. I al Tilværelse er der en saadan Spænding mellem Modsætninger, og kun af denne Spænding fremgaar Livet og des rigere, jo stærkere Spændingen og jo mangfoldigere Elementerne er. Byernes politiske Historie er en fortsat Kamp mellem Haandværk og Købmænd. Byernes sociale Historie er en Kamp af Tiggermunkene og Almuen mod den stigende Rigdom, og den sociale Ulighed voksede stadig omkap med de demokratiske Lighedsideer, indtil Mediciernes og Savonarolas, indtil »die Fugerei«s og Bondeopstandenes Tid. Ud fra Hjemmene fødes gemytfuld Følsomhed i Vers og Billeder og mystisk Religiositet; Næringslivet gør derimod Folk til meget ulyriske Realister, lidet mystiske Rationalister, og her som saa ofte er just den tørhjertede Filistrøsitet en Jordbund, hvori Sentimentalitet og Mystik kan slaa Rod. Men især er det Spændingen mellem de sociale og de individualistiske Tendenser i Erhvervsliv og Byliv, som paa alle Omraader gør den gamle Stadkultur saa rig og levende, men som tillige ender med at

sprænge den baade paa det politiske og paa Aandslivets Omraade.

I Byernes aandelige Liv tegnede — saa' vi — Personlighederne sig tydeligere og tydeligere henimod Midalderens Slutning. Efter de tidligere, anonyme og upersonlige Vers og Anekdoter træder en Villon, en L. Pulci, en H. Sachs os imøde med et ræsonnerende, meget individuelt Forfatterskab. I Villon bliver, kan man sige, moderne personlig Lyrik først ret til, — thi hverken Folkeviserne eller Trubadurpoesien kan, paa faa Undtagelser nær, henregnes hertil. Mer og mer signerer Kunstnerne ogsaa deres Værker, i Trang til at vinde Anseelse og i Følelsen af, at Værkerne virkelig bærer deres Personligheds Præg. I baade stolt og beskeden Selverkendelse signerer J. v. Eyck: »Johanes van Eyck. Als ik kan«. Med naivt Eftertryk staar der »Gemacht zu Nürnberg von mir, Peter Vischer« under den berømte Bronzeskulptørs Værk, og han udhugger sig selv paa Sebaldusskrinet i stort Format og i sin Skødeskinds Dragt. Flere og flere Borgere bestiller ogsaa hos Kunstnerne deres Portrætter; »also war ich gestalt, da ich . . . jar was alt« staar der under de tyske. Den individuelle Selvbevidsthed fremelskes af Bylivet, fordi det baade i Haandværket, hvor reguleret det end er af Lavene, og endnu mere i Handelslivet er den individuelle Dygtighed, som det kommer an paa. Hyppigere og hyppigere kommer ogsaa den Anskuelse til Orde, at den eneste Adel, som gælder, er den personlige Dygtighed. Det er dette, Dante udvikler i 4de Bog af »Gæstebuddet« lige overfor en Ytring af Kejser Frederik II om, at Adel og Ædelhed beror paa nedarvet

Rigdom. Det er et staaende Omkvæd i »Romanen om Rosen«, hos Chaucer, i al borgerlig Læredigtning. Den personlige Dygtighed, helt bortset fra hvor moralsk eller ikke den er — det er det, man beundrer i Novellernes Gavtyve, i Mikkel Ræv, i Pulcis Margutte, i franske Vers om »le valet à louer à tout faire« og »chambrière à louer à tout faire«.

Bylivet udvikler i Virkeligheden ogsaa en rigere Ejendommelighed hos hver Enkelt. Samkvemmet og den indbyrdes Udveksling udviser ikke Individualiteten, men beriger og udpræger den tvertimod; den faar just Leilighed til at vokse og udfolde sig, jo rigere Livsstof den faar. Og imellem de forskellige Kredse af Mennesker inde i Byerne vil den Enkelte kunne vælge sig sin Omgang frit efter sin Ejendommelighed, kan — lettere end paa Landet — løsgøre sig fra den Kreds, han er født og opdraget i, og naa' over i en anden Livskreds, og paa samme Maade kan han frit vælge mellem alle de forskellige Interesser og Indflydelser, der gør sig gældende omkring ham. Netop saaledes, og ikke af indelukket Überørthed, udvikler de originale Personligheder sig; de arbejder sig ud af en enkelt Stands, et enkelt Milieus Præg og lader flere virke paa sig, og derved naa'r de paa én Gang at tilegne sig mange Sider af det menneskelige og at frigøre sig og deres eget Selv. Det er dette, der er sket hos Dürer, Holbein og P. Vischer sammenholdte med det ældre Slægtled: Wohlgemuth, den ældre Holbein, A. Krafft. De sidste er væsentligst kun upersonlige Udtryk for den Borgerlighedsaand, som i det foregaaende er karakteriseret. Deres store Efterfølgere har derimod faaet Traditioner

og Fordomme opløst i sig ved rige Paavirkninger, baade fra Bylivet og fra antik og italiensk Kultur, og deres Blik er bleven frigjort til overlegent at se ud over alt menneskeligt. De er bleven almenmenneskelige, og samtidig er de bleven frie Personligheder, der taler deres eget Sprog, ud af deres eget Syn; deres Kunst er fællesmenneskelig og tillige ur-egen Dürersk, Holbeinsk eller Vischersk, men ikke længer særlig borgerlig Kunst. Endnu langt mere ses denne Frigørelse hos Florentinerne Leonardo og Michel Angelo, sammenholdte med deres Forgængeres, Veroccios eller Ghirlandajos Slægtled. Eller hos Rubens og Rembrandt, sammenholdte med Quentin Massys og Lucas v. Leyden. I Litteraturen er først, i det 14de Aarh., det florentinske Treklover: Dante, Petrarca, Boccaccio de store Frigjorte, hvor kendelig end Jordbunden og Atmosfæren hænger ved dem; siden betegner Humanisterne rundt i Landene Frigørelsen fra Ærkeborgerligheden.

Samtidig omkalfatres eller opløses Borgersamfundene rent politisk og socialt lidt efter lidt af Individualismen. Det var Pengenes dæmoniske Kræfter, der undergravede og opløste Middelalderens faste Rammer¹. Man mærker, hvilken Forundring Pengenes voksende Magt slog Samtiden med, og hvilken Bekymring den vakte hos alle Moralister. De runde Metalstykker føltes med Uhygge som Djævlens Opfindelse, man saa' jo allerede, hvor megen Smuds og Ulykke der klæbede ved dem. Paa alle Sprog digtedes der om »Hr. Styver«, der hoverer over sin Almagt, og om Pengesalven, som kurerer for alt. Mønten bragte en Cirkulation i Livsforholdene, der stred mod alle

gamle Forestillinger. Medens man før — klager Moralister — kunde kende Adelsmænd paa Klædedragten fra andre Folk, maa man nu se nøje til for at kende, hvad der er hvad. Medens man før blev i den Stand, man var født i, sparede nu det ene Slægtled Penge op for at give den næste Slægt et Springbrædt til at løfte sig op i et højere Samfundslag. Menigmand købte forgældede Adelsmænd ud af deres Gaarde, Borgerne købte sig Adelskab af Fyrsterne, Byerne købte sig Lejetropper og Condottierer — ofte nok var det forarmede Adelsmænd —, der sejrede for dem i Kamp, Rigmændene købte sig ved Almisser og Stiftelser selve Saligheden til, og gennem deres Anvisninger og Gældsbeviser beherskede de Landenes Politik. Og Pengene ynglede ud over alle Grænser: i de Tider kastede lidt heldige Spekulationer oftest 40—80 p. C. af sig.

Overalt er Pengene efter deres Væsen Individualister, de kræver saa fri og uhindret Omsætning, som muligt, for at kunne formere sig. Ikke nogen lovfæstnet Status, men frie Kontrakter efter Parternes fælles Behov, — det er Handelens Grundlag. Den feodale Adel havde i det 10—11 Aarhundredes Anarki, ialfald tilsyneladende, hævdet for sit eget Vedkommende den fri Kontrakts Princip som det eneste Samfundsbaand; den var imidlertid nu i det hele godt og vel bøjet ind under Samfundsmagten; men nu havde Kræmmere og Haandværkere faaet den fri Bevægelsestrang i sig. Mer og mer ophobede Kapitalen sig paa de store Købmænds Hænder og trængte, trods Lavsbestemmelsernes Kamp mod Storindustrien, sejrrig ind i Haandværket, og Rigdommens nødvendige Modstykke: Proletariatet

voksede frem i Byerne, medens Stæderne udadtil udsugede Bønderne og Landadelen og ødelagde Landbedriften. Deraf da .baade indre Omvæltninger i Byerne og Bondeopstande samt Fyrsteforbund mod dem.

Udenfor Byerne var imidlertid de større Stater ved at konsolidere sig. Og under forskellige Former foregik der ved den ny Tids Begyndelse i alle Landene dette samme, at Magten og Pengene og dermed Kulturen fra Stæderne trak sig over til Fyrstehofferne og Staternes Regeringssæde. Medicierne var jo allerede Florens' Fyrster og den til dem knyttede Kultur havde allerede noget af Hofpræget over sig, endnu forinden Byen helt forvandlede sig til Residens for et toskansk Fyrstendømme. Tidlig søgte ogsaa Byens bedste Kræfter til Pavehoffet og til Fyrstehoffer i Italien og Frankrig og fik Præg af det nye Milieu. Det gjorde Michel Angelo og Rafael, Leonardo og Andrea del Sarto; Pulcis ironisk ræsonnerende Poesi flyttede med Florentineren Berni over til Leo Xs Hof og akklimatiseredes dér. I Frankrig blev Villons borgerlige Paris til Frants I's kongelige Residensstad, og Villons satiriske og ræsonnerende Kaa-seripoesi førtes af hans Efterfølger Marot til Hove. I Tyskland væltede alle Religionskrigene og de med dem forbundne økonomiske og sociale Omvæltninger sig ind over Stæderne, og det var i Længden disse, der tabte, men de store Territorialfyrster, der vandt ved Lutherdom og Trediveaarskrig.

Siden da har Byerne og Borgerstanden ikke længer isoleret sig fra de større, nationale Samfund og ikke ublandet og selvstændig udfoldet deres egen Kultur; baade Erhvervslivet og Bylivet har desuden, som tidligere

paapeget, væsentlig forandret Karakter i Nutiden. Men Borgerlighedens og Bylivets Aare trækker sig alligevel tydeligt mærkbar gennem hele den moderne Kulturudvikling. Storstaden *Paris* har sat sit Præg paa den allermeste franske Litteratur. Boileaus og Molières livs-afbildende og ræsonnerende Muse er helt et Borgerbarn og Bysbarn og kommer som en Reaktion efter Ludvig XIII's aristokratiske Kultur. De parisiske Saloner og Kaffehuse er Arnestederne for det 18de Aarh.s, for *Mari-vaux'* og *Diderots*, *Voltaires* og *Beaumarchais'* Kultur, fuldt saa vel som *Mdme Pompadours Versailleshof* er det. Theatret og Dagspressen var Udslag af Storstadslivet, det var ogsaa den store Revolution, ligesom *Bartholomæusnatten* havde været det, og Kommunen skulde blive det. Romantikernes Skare kom her som andetsteds ind i Litteraturen med *Friluftsfarver* og *Muldduft* ude fra Provinsen, men to af Skaren var *Parisere*, og det blev *Merimées* *Novelle* og *Mussets* *Proverbe*, som blev knæsat af Hovedstadens Smag — ligesom *Heibergs* og *Hertz'* *Københavnerpoesi* fortrængte den ældre *ukøbenhavnske Romantikerskole*. I moderne Litteratur er *Balzacs* og *Zolas* *Naturalisme* et Udtryk for Hovedstadens *Masseliv*, som det overvælder og befrugter *Provinsbørns Fantasi*, men den ægte, indfødte *Pariseresprits* sprudler i alle *Dramatikerne* fra *Scribe* til *Dumas fils*, fra *Sardou* og *Pailleron* til *Halévy* og i ironiske »conteurs« fra *Anatole France* til *M. Prévost* og *Paul Hervieu*.

I engelsk Kultur betyder *London* først ikke alene det ydre Grundlag, men selve den beaandende Muse for hele den rige, mægtige *Dramatik* paa *Elisabeths Tid*. Hele den *Kraftekstrakt* af alle *Samfundsklasser*,

alle Nationer, alt Fattigdommens og Lastens Udskud og al Rigdommens og Dannelsens Elite, der brygges sammen i denne kogende, dampende Jættegyrde, — den er det, som har inspireret det Shakespeareske, alle Tonarter og alle Livsformer omspændende Drama. Hele det 18de Aarh. med dets moraliserende Sædeskildringer og samfundsopdragende Tidsskrifter er præget af den londonske Atmosfære, og baade Defoe og Hogarth er fødte Londonere. Efter »Søskolen« og Romantikerne kommer Londonerbarnet Dickens med sin humoristiske Livsiagttagelse og letbevægelige Menneskelighed. I Nutiden er det Londonersønnen Browning, hvis smidige og mangfoldige Intellektualisme bedst repræsenterer Storstadsmenneskenes vide Verdenserfaring og dialektiske Dannelse.

I Tyskland har Manglen af Storstæder jo i høj Grad bestemt Kulturlivet og bl. a. forsinket Theatrets og Journalistikens Udvikling. Under de opløste separatistiske politiske Forhold bevarede de mange Kulturarner i Smaabyer som Leipzig, Königsberg og Hamburg et temlig middelalderligt Præg langt ind i det 18de Aarh. Ligesom blandt Mestersangerne, dreves Poesien endnu som selskabelig Underholdning i sluttede Foreninger, og det ægteste af den før-klopstockske Lyrik var joviale Drikkeviser, følsomme Venskabsdigte, idylliske Lovprisninger af Hustru og Hjemliv samt hjertelige fromme Sange. Ogsaa smaavittig Satire og snus-tør Moraliseren trivedes ret i Smaaborgerligheden, medens tillige et indegemt Følelsessværmeri plejedes i religiøse Konventikler. Saa kom der — med Klopstock og Herder, med Vosz, Claudius, Jung-Stilling osv. — en frisk Luftning ind i

Kulturlivet, ude fra Landets Præstegaarde, Skolelærerboliger og Bøndhjem. Men trods al Hjemvæn mod »Naturen« og Oprøret mod »Filisteriet« hang Luften fra de smaa, voldindhegnede Ravnekrogsbyer umiskendelig, baade for det gode og det onde, ved saavel Gøttingerdigtere som »Sturm und Drang«poeter, selv ved den Schillerske Humanitarisme og det Tieckske romantiske Fantasteri. Weimarhoffet frigjorde Goethe fra Byatmosfæren. Men hvormeget af det bedste i Goethe skyldes ikke den gamle Rigsstad med dens patriciske Købmandskredse og gamle kommunale Selvstyre? Hvormeget i Heines Lyrik skyldes ikke ogsaa den Luft fra de gamle Folkevisers Gemytverden, som han har indaandet i sin lille rhinske Fødeby? Og nu endelig, i 80erne og 90erne, begynder ogsaa moderne Storstadsliv at blive den tyske Litteraturs Beaander.

Her i Danmark havde vi vor borgerlig københavnske Litteraturperiode fra Holberg til Rahbek, med satirisk Komædie og borgervælig Didaktik, blød Følsomhed og gemytlig Selskabsviser som Hovedtonarter. Fra Præstegaarde og Husmandsstuer kom der med Romanikken frisk Landluft ind i Litteraturen. Men hvordan vilde vort Aandsliv se ud, om det ikke var isprængt den Københavnerkultur, som aander i den Mynster—Fru Gyllembourgske slebne Humanitet, i Kierkegaards Dialektik og Ironi, i Heibergs eller Brødrene Brandes' skarpe, klare Kritik og spænstige, sociale Naturel, — Luften fra den gamle By bag sine Volde og Acciseboder?

Men den moderne Bykulturs Vugger stod i Giottos Florens og Villons Paris, i v. Eycks Brügge og Hans Sachs' Nürnberg.

HENVISNINGER

I

¹ Iubinal: Jongleurs et trouvères. ² Clara Hätzlerins Liederbuch. ³ Liliencron: Deutsches Leben im Volkslied um 1530. ⁴ Guibert de Nogent (Collect. Guizot). ⁵ Godefroy de Paris, cit. i Lenient: Poésie patriotique du moyen âge. ⁶ Chiaro Davanzati (d'Ancona: Rime volgari antiche). ⁷ Molmenti: Storia di Venezia. G. Pauli: Venedig. Zwiedinck-Südenhorst: Venedig. ⁸ Davidsohn: Florenz' ältere Geschichte. Perrens: Histoire de Florence. ⁹ Ribbe: La société provençale à la fin du moyen âge. Samme: La famille et la société avant la révolution. ¹⁰ Guilhermy: Itinéraire archéologique de Paris. G. de Metz: Description de la ville de Paris au 15 siècle (éd. Leroux de Lincy). ¹¹ K. Hegel: Städte und Gilden der germ. Völker. Pirenne: Geschichte Belgiens. Vanderkindere: Le siècle des Artevelde. Wenle: Bruges et ses environs. ¹² Mrs. Green: English townlife in 15th century. Social England éd. Traill II. Loftie: History of London. Harrison: Elisabethan England éd. Withington. ¹³ Lindner: Die Hansa. Hoffmann: Lübecks ältere Geschichte. Adolf Holm: Lübeck. ¹⁴ Ennen: Geschichte der Stadt Köln. Helmcken: Köln und seine Sehenswürdigkeiten. ¹⁵ Euting: Beschreibung der Stadt Strassburg. ¹⁶ Göbl: Würzburg, ein kulturhistor. Städtebild. ¹⁷ E. Rée: Nürnberg. Helius Eobanus: Noriberger illustrata.

II

¹ For det følgende: A. Schultz: Deutsches Leben im XIV und XV Jahrhundert. Below: Ältere deutsche Städtewesen und Bürgerthum. Hanseatische Geschichtsblätter. Lübke: Gesch. der Renaissance in Deutschland. Mrs. Green: l. c. S. Old Addy: The evolution of the english house. Perrens: La civilisation florentine. ² Mrs. Green: l. c. ³ Rosières: La société française au moyen âge.

III

¹ Kriegk: Deutsches Bürgerthum im Mittelalter. ² Ch. Ribbe: La famille provençale. ³ Elisabethan England (camelot series). For det foregaaende cfr. Verdier et Catton: Architecture civile et domestique au moyen âge. ⁴ Gaye: Carteggio inedito d'artisti. Degli uomini illustri della casa Strozzi. ⁵ ed. Essewein. ⁶ Cronaca de Paolo Velluti. ⁷ Buch Weinsberg ed. K. Höhlbaum. ⁸ Libro segreto di G. Dati. ⁹ Brev fra 1526 aftrykt i Freytag: Bilder aus der deutschen Vergangenheit II, 2. ¹⁰ Gedenkbuch des Metzgerbürgers Ph. d. V. (Bibl. litt. Ver. Stuttgart). ¹¹ Buch

Weinsberg. ¹² Chroniken deutscher Städte. (K. Hegel) Augsburg II. ¹³ Vespas. da Bisticci: Vite di uomini illustri del Sec. XV. ¹⁴ Marcotti: Un mercatante fiorentino e la sua famiglia nel sec. XV. ¹⁵ Alessandra Macinighi negli Strozzi. Lettere di una gentildonna fiorentina ed. C. Guasti. ¹⁶ Journal d'un bourgeois de Paris. ¹⁷ v. Eicken: Gesch. u. System der mittelalterl. Weltanschauung. Hermann: Albr. v. Eyb. ¹⁸ Le menagier de Paris I—II 1846. ¹⁹ La vita italiana nel trecento, conferenze 1892 I. ²⁰ Lamprecht: Deutsche Geschichte IV. ²¹ cfr dog Burckhardt: Abhandlungen, hvor Manglen paa bevarede malede Familieportrætter fremhæves.

IV

¹ Decameron V Slutning. I, 10. Tigri: Canti popolari toscani. Carducci: Cantilene e ballate... nel sec. XIII—XIV. Samme: Studj letterari. 1876. Bartoli II. ² G. Paris: Chansons du XV siècle 1875 (s. d. a. t.). ³ Goedeke: Liederbuch des 16. Jahrh.s. Liliencron: I. c. Clara Hätzlerins Liederbuch. ⁴ Draheim: Deutsche Reime, Inschriften des XV Jahrh.s etc. 1883. ⁵ S. Berger: La bible française au moyen âge. ⁶ G. Lechler: Wycliff und die Vorgesch. der Reformation 1873. ⁷ Geffken: Der Bilderkathekismus des 15. Jahrh.s. ⁸ Cherubino: regola di vita matrimoniale. ⁹ Laudi di una compagnia fiorentina del secol XIV (1870). M. Vehe: Gesangbüchlein 1536. De ovenfor cit. tyske Folkevisesamlinger. ¹⁰ Jonckbloet: Nederlandsche Letterkunde II. ¹¹ M. Schmid: Darstellung der Geburt Christi in der bildenden Kunst. Male: L'art religieux au XIII siècle Thode: Frants v. Assisi und die Kunst der Renaissance. ¹² Bode: Ital Bildhauer der Renaissance. ¹³ Poesie sacre (scelta di curiosità). Laudi di una compagnia fiorentina del sec. XIV. Parnasso Italiano XI 1846. ¹⁴ Lettere di santi e beati fiorentini p. c. d. Biscioni 1736. ¹⁵ Preyer: Geschichte der deutschen Mystik. Janssen: Gesch. des deutschen Volkes I. ¹⁶ Mittler: Deutsche Volkslieder. ¹⁷ Bartsch: Chrestomathie de l'ancien Français. ¹⁸ Rosenbluts Nürnbergerkalender.

V

¹ Til det følgende: Janssen I. Geering: Handel u. Industrie der Stadt Basel. A. Weis: Das Hantwerck der Goldschmiede in Augsburg. Mrs. Greens og Vanderkinderes anførte Værker. Fagniez: L'organisation de l'industrie à Paris. E. Boileau: Livre des métiers. Doren: Entwicklung und Organisation der florentischen Zünfte. ² cit. hos Janssen. ³ Perrens Hist. de Florence. ⁴ Janssen I. ⁵ Vanderkindere. ⁶ Das goldene Ehrenbuch der Gewerbe und Zünfte Nürnberg 1837. ⁷ L. B. Alberti: Della famiglia. ⁸ Roman de la rose II. 25 (Fr. Michel). ⁹ Roscher: System der Volkswirtschaft III, 10. J. Neudörffer, udgivet i Quellschr. zur Kunstgsh. 1875. ¹⁰ Mittelalterliches Hausbuch ed. Essewein. ¹¹ Büchner: Gesch. der techn. Künste. Falke: Gesch. des deutschen Kunstgewerbes in Einzelndarstellungen. Lacroix: Les arts au moyen âge. Sommerard Les arts au m.-a. Müntz: La renaissance italienne. ¹⁴ De la Borde: Les ducs de Bourgogne II. ¹⁵ Aubertin: Hist. de la litt. fr. au moyen âge. Busken Huet: Rembrants Heimath. Jonkbloet I. c. Wülker: Engl. Literaturgeschichte. Jusserand: Hist. litt. du peuple anglais. R. Génée: H. Sachs und seine Zeit. Meisterlieder der Kolmarer Handschrift.

VI

¹ Freymond: Jongleurs et menestrels. Jusserand: La vie nomade et les routes d'Angleterre au XIV siècle. ² Lamprecht IV. ³ Steinhausen: Der Kaufmann in deutscher Vergangenheit. ⁴ Lecky: Hist. of Rationalism. ⁵ Grabein: Die altfranzösischen Gedichte über den verschiedenen Ständen. Ligesaa hos O. Maillard. ⁶ Fredericque: Les ducs de Bourgogne. ⁷ Mrs. Green I. c. ⁸ Beaucourt: Hist. de Charles VII Vol. V. ⁹ Reumont: Lorenzo de' Medici. Perrens: La civilisation florentine. Heyck: Die Mediceer. Burckhardt: Abhandlungen. ¹⁰ cit. hos Molmenti. ¹¹ Baudrillart: Hist. du luxe I. ¹² Roscher I. c. III Beer: Gesch. des Welt Handels. Raumers Taschenbuch 4 Folge X. Lübke: Die Kunst und der Kaufmann. ¹³ Roscher I. c. ¹⁴ se f. Ex. Maulde de la Clavière: La diplomatie au temps de Macchiavelli I. 451.

VII

¹ Steinhausen I. c. ² Die deutschen Sprichwörter i M. A. ges. v. Zingerle. Proverbi toscani ed. G. Giusti. ³ Brant: Narrrenschiff. ⁴ Alberti. ⁵ Poeti del primo secolo della lingua italiana I—II 1816. ⁶ Perrens VI. ⁷ Brant: Narrrenschiff. ⁸ Guasti: Ser Lapo Mazzi I—II. ⁹ Hansent: Geschichtsblätter. ¹⁰ Lettere di Luigi Pulci 1868. ¹¹ Ammon: Geiler v. Kaiserberg.

VIII

¹ Jubinal: Jongleurs et trouvères. ² English trade-songs (Percy society). ³ Straszburger Chroniken II. ⁴ Davidsohn I. c. E. Boileau I. c. Laborde I. c. Koppermann: Hamburgs ältere Geschichte. Deutsche Chroniken (K. Hegel). ⁵ cit. i Cheruel: Dictionnaire des institutions de la France. ⁶ cit. i Rambaud: Hist. d. l. civil. fr. ⁷ Lützwow: Gesch. des d. Kupfersteches und des Holzschnittes. Lorch: Gesch. der Buchdrucker-kunst. ⁸ Binder: Charitas Pirkheimer. ⁹ Chaucer: book of duchess. Canterbury tales (The miller). ¹⁰ Coquillart: Oeuvres 1857: Les blasons, monologue Coquillart. ¹¹ Lor. Medici: Poesie.

IX

¹ Gautier: Les épopées françaises I. ² Seifried Helbing (Haupt: Zeitschr. IV). ³ Koch u. Vogt: Gesch. der d. Litteratur. ⁴ Thomas: Fr. da Barberino. Rime di Cino da Pistoia e d'altri del secol XIV éd. Carducci. ⁵ Luchaire: Les communes françaises. ⁶ Fournier: Le théâtre fr. avant la Renaissance. ⁷ Symonds: Renaissance in Italy IV. F. Castets: Les rapports du ch. d. g. et de l'épopée ital. ⁸ De Méray: La vie aux temps des livres précheurs I—II. ⁹ Van der Wraken cit. hos Vanderkindere.

X

¹ Kriegk I. c. ² Fagniez I. c. É Boileau I. c. ³ Betzold: Gesch. der d. Reformation. ⁴ Macchiavelli III cap. 113. ⁵ Hist. Zeitschrift XXXVI. Lamprecht I. c. ⁶ A. Samouillan: O. Maillard. ⁷ Alberti: Della famiglia. ⁸ Sacchetti: Opere 1857 I. ⁹ Betzold I. c. ¹⁰ Gierke: Humor im d. Recht. ¹¹ Wicquefort cit. Maulde de la Clavière I. c. I. ¹² Vau-

derkindere. ¹³ Simonsfeld: Der Fondaco dei Tedeschi. ¹⁴ Burckhardt: Kultur der Renaissance. ¹⁵ Milanese: Documenti per la storia dell' arte senese 1854.

XI

¹ Cantor: Geschichte der Mathematik II. ² Green: History of the english people. ³ Wimpfeling cit. af Janssen I. ⁴ Cantor II. ⁵ Libri cit. af Burckhardt. ⁶ Chroniken der schwäb. Städte I Indledning. ⁷ smstds. IV. ⁸ Burckhardt: Kultur der Renaissance. ⁹ Gervinus: Florentinische Historiographie. Ranke: Geschichte der roman. u. germ. Völker v. 1494—1514, 2. Aufl. ¹⁰ Darmstetter: Froissart.

XII

¹ cfr. Bédier: Les fabliaux. Hagen: Gesamtabenteuer. Romania X. ² Om Boccaccios og Chaucers Novelle: Morley: Engl. Writers V. M. Landaus og Körtings Arbejder over Boccaccio. Bierfreund. Kulturbærere. Jespersen: Chaucer. ³ Gebhardt Révue d. d. Mondes $\frac{1}{2}$ 1899.

XIII

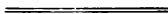
¹ Sarradin: É. Deschamps. ² M. Schwob R. d. d. Mondes $\frac{1}{2}$ 1892. ³ Volpi i Giornale storico XXII, 1893. Nuove lettere di L. Pulci a Lorenzo il Magnifico 1882. ⁴ cfr. Symonds l. c. J. Hubscher: »Orlando«, die Vorlage zu Pulcis »Morgante«.

XIV

¹ Porte: Judas Ischariot in der bildenden Kunst. ² Vosz: Das jüngste Gericht in der bildenden Kunst des M. A.s. ³ Berenson: Die florentinischen Maler. Beckett: Florentinske Kunstnere. Thode: Giotto. ⁴ Wölfflin: Die klassische Kunst. ⁵ Thode: Die ältere Nürnbergermalerei. ⁶ Petit de Julleville: La comédie et les comédiens. ⁷ Jfr. til det fig.: Petit de Jullevilles, d'Anconas, Mones, Pollards Samlinger. ⁸ Creizenach: Gesch. des neueren Dramas.

XV

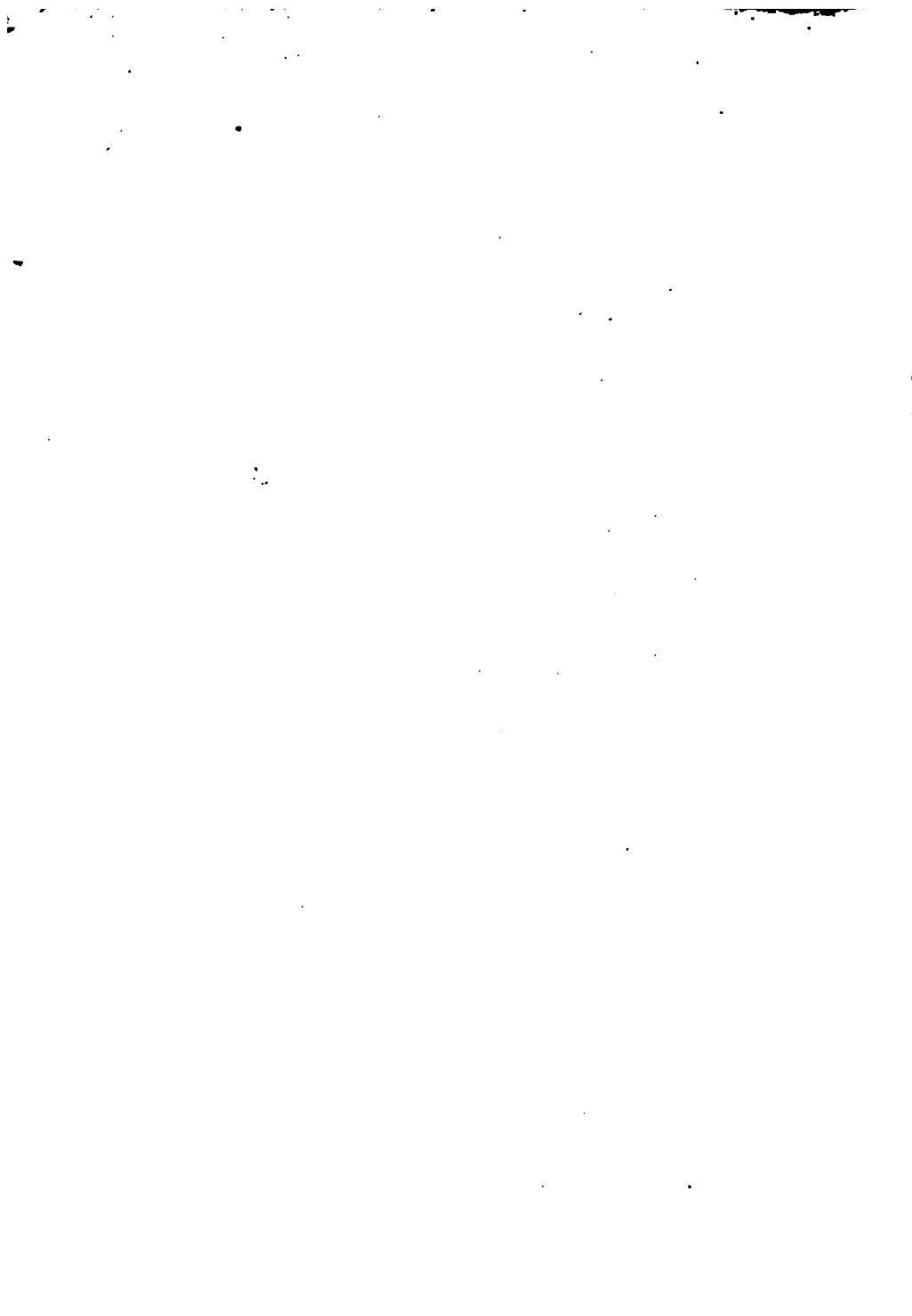
¹ Lamprecht l. c.

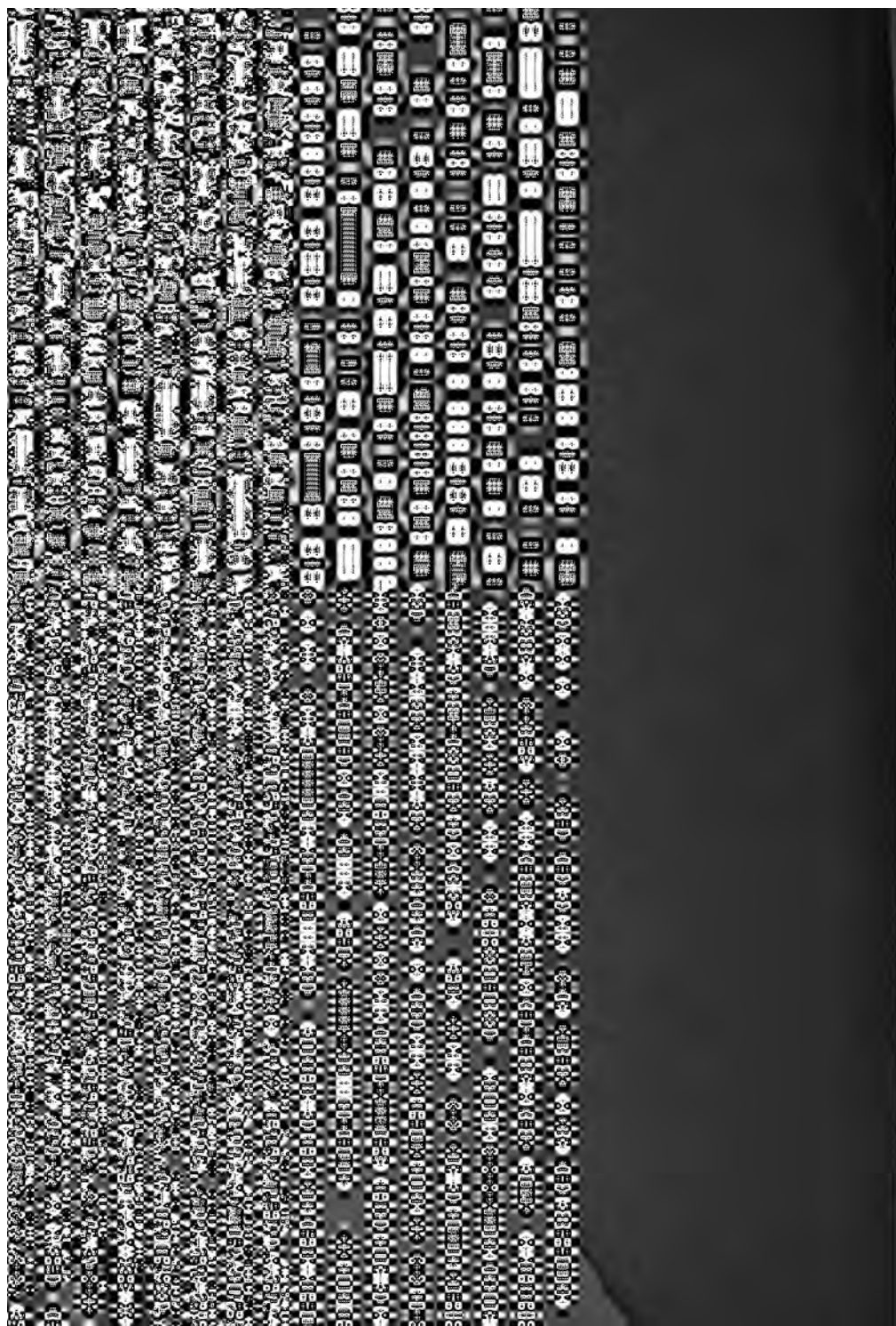
EFTERSKRIFT

Det, som i denne Bog er forsøgt, er ikke at skrive Samfunds-historie eller Kulturhistorie, men at give en sjælelig Analyse af en vis Kulturtype og en vis Samfundsform. Hvad jeg nærmere mener hermed, har jeg udviklet i Slutningskapitlet. Det er min Hensigt i tilsvarende Studier over Adelsborgen og Klosteret at betragte ogsaa de andre Sider af Middelalderens Aandsliv som Udtryk for forskellige sociologiske Livstyper.

FORFATTEREN

THE R

1

2

3

4

THE
RECORD
OF
THE
PROCEEDINGS
OF
THE
LEGISLATIVE
COUNCIL
OF
THE
PROVINCE
OF
ONTARIO
IN
THE
YEAR
1900
PART
I
JANUARY
TO
MAY
1900
TORONTO
PRINTED
BY
THE
LEGISLATIVE
COUNCIL
OF
THE
PROVINCE
OF
ONTARIO
1900